

МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ
Факультет № 1

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тези доповідей
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Харків, 25 листопада 2022 року)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7339681>

Харків 2022

УДК 343.1+343.98

С91

*Друкується згідно з рішенням оргкомітету
за дорученням Харківського національного університету
внутрішніх справ від 20.09.2022 № 40*

Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану: тези доп. Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 453 с.

Збірник містить результати досліджень провідних учених у галузі кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи, а також практичних працівників вітчизняних і закордонних правоохоронних органів та експертних установ, що стосуються теоретичних питань кримінального процесу на сучасному етапі розвитку правової системи, актуальних проблем досудового розслідування, проблем криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, а також сучасних тенденцій розвитку судової експертизи.

УДК 343.1+343.98

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7339681>

Матеріали викладені в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори.

Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Харківського національного університету внутрішніх справ (<http://www.univd.edu.ua>) у розділі «Наука», сторінка «Конференції, семінари та круглі столи», а також у репозитарії ХНУВС (<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/>).

© Харківський національний університет
внутрішніх справ, 2022

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО.....	15
СОКУРЕНКО Валерій Васильович ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ MOODLE ДЛЯ ВИКЛАДАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	17
МОРГУНОВ Олександр Анатолійович ОКРЕМІ СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	20
БОРТНИК Сергій Миколайович ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У ГАЛУЗІ ПСИХОЛОГІЇ ПІД ЧАС ДОПИТУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ.....	22
БУРДІН Михайло Юрійович АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ	26
БАНДУРКА Олександр Маркович ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	28
ГУСАРОВ Сергій Миколайович ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ З УРАХУВАННЯМ ВОЄННОГО СТАНУ	31
ДАВИДЕНКО Ігор Анатолійович ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ.....	33
ПРОКУДІН Олександр Сергійович ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ПІДРОЗДІЛІВ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯDKУ ДО ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ	36
ТАТАРИН Назарій Миколайович ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ	40
ДРОЗД Валентина Георгіївна ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ	44
МУЗИЧУК Олександр Миколайович ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ЙОГО ЗАВДАНЬ	47
ГЕРАСИМЧУК Руслан Володимирович ВЗАЄМОДІЯ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯDKУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	49

ШКІНДЮК Василь Іванович НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ЯКЕ РЕГУЛЮЄ ВЗАЄМОДІЮ ТА КООРДИНАЦІЮ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	53
ШАРНІН Андрій Васильович ПРОБЛЕМИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ НА ТЕРИТОРІЯХ ПРОВЕДЕННЯ АКТИВНИХ БОЙОВИХ ДІЙ.....	55
АБЛАМСЬКА Вікторія Вікторівна ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДБРАННЯ ПОЯСНЕНЬ ЯК СПОСОБУ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ.....	59
АЛЕКСАНДРЕНКО Олена Віталіївна МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ	61
БАЛАЦ Раїса Михайлівна ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ	64
БАНДУРКА Сергій Сергійович АДВОКАТУРА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	66
БЛИЩИК Олег Васильович ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.....	70
БОГДАНОВА Варвара Андріївна ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	73
БОЙКО Христина Олександрівна ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНІ ПРИЙОМИ ОСВІДУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	76
БОНДАРЕНКО Олексій Олексійович СТРОКИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	79
БОРИСОВА Катерина Євгенівна, СВІТЛИЧНИЙ Віталій Анатолійович ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ	83
БОРТНІК Оксана Григорівна, ГОЛЕМБІВСЬКИЙ Костянтин Васильович ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	85
БРИСКОВСЬКА Оксана Миколаївна ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННИХ ЗАВОЛОДІТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ	88

БУБЛИК Надія Сергіївна ДЕЯКІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВ ОСОБИ, СТОСОВНО ЯКОЇ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ОБВИНУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	92
БУРДА Вікторія Анатоліївна, ОПАРІЙ Андрій Олександрович ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ ВІДМИЧОК У ЗАМИКАЛЬНИХ ПРИСТРОЯХ З СУВАЛЬДНИМ МЕХАНІЗМОМ	95
ВАСИЛЬЄВА Вікторія Андріївна ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	98
ВЕЛИЧЕНКО Лілія Олексіївна ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ	101
ВЕЛІЄВ Рустам Ельчин огли ГАРАНТІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ	104
ВЕСЕЛОВСЬКА Тетяна Сергіївна ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЖИМУ СЕКРЕТНОСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ОПЕРАТИВНО- ТЕХНІЧНИХ ЗАХОДІВ ОПЕРАТИВНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	109
ВІНЦУК Вікторія Володимирівна ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ.....	112
ВОЛІКОВ Тарас Анатолійович ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МІЖВИДОВОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ.....	115
VOLOSHANIVSKA Tetiana, FEDOROV Ihor PROBLEM ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL LAW OF THE PRINCIPLE OF ENSURING THE RIGHT TO PROTECTION IN CRIMINAL PROCEEDINGS AT THE STAGE OF PRE-TRIAL INVESTIGATION AND THE PRACTICE OF THE ECHR	118
ВУЙМА Анастасія Геннадіївна ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ.....	122

ГАНЖА Тетяна Вікторівна, ПЕТРАКОВ Ілля Володимирович ПРО ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВУ ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ	126
ГАНЖА Тетяна Вікторівна, ЮР'ЄВ Данііл Сергійович ПРО УДОСКОНАЛЕННЯ ТАКТИКИ ДОПИТУ	128
ГАРАЩУК Діана Петрівна СПОСІБ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ	131
ГЛОБЕНКО Геннадій Іванович ІНСТИТУТ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ..	134
ГЛОВЮК Ірина Василівна ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЄЮ ДІЯННЯ: НОВІ ПИТАННЯ	136
ГНАТЕНКО Валерія Сергіївна ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ ДОКАЗУВАННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	140
ГОЛУБЄВА Даніела Володимирівна ЩОДО ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОФАЙЛІНГУ В ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	144
ГОНТАРЕНКО В'ячеслав Петрович МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ	146
ГОРБУНОВА Катерина Вікторівна АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ОЗНАК НЕЗАКОННОГО ПОЛЮВАННЯ	149
ГОРБУНОВА Аліна Романівна, ГОРБУНОВА Катерина Вікторівна ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ В РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	151
ГРЕБЕНЬКОВА Маргарита Святославівна ЕЛЕКТРОННІ ВІДОБРАЖЕННЯ ЯК НОСІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ	154
ГРИГА Марія Андріївна ЗНАЧЕННЯ БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ШКОДИ ТА ЗБИТКІВ, СПРИЧИНЕНИХ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РФ	158
ГРИШКО Юлія Юріївна ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	162

ГРИШКО Інна Андріївна, ЛАЗЕБНИЙ Анатолій Миколайович ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМУВАННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ У КРИМІНАЛІСТИЦІ	165
ГРУША Валерія Вікторівна ПРАВОМІРНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ ПІД ЧАС ДОПИТУ	168
ГУСЄВА Влада Олександрівна ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАКТИКУ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	170
ДЕМЕДЮК Вікторія Юріївна, САЛМАНОВ Олексій Валерійович ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ АСПЕКТІВ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	174
ДИШЛЬОВА Аліна Олександрівна ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ НАБУТТЯМ ПРАВА НА ЗЕМЛЮ ДЕРЖАВНОЇ АБО КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	177
ДИМИТРЕНКО Аліна Олександрівна КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ШАХРАЙСТВ НА РИНКУ НЕРУХОМОСТІ, ВЧИНЕНИХ ВІДНОСНО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ	180
ДОВМАТЮК Анастасія Володимирівна, ЛАЗЕБНИЙ Анатолій Миколайович ОСОБЛИВОСТІ ЗМІН ДО СУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	183
ДУДКА Владислав Вікторович ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	187
ДУЗЯК Катерина Василівна ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ЗАКОННИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В РОЗРІЗІ СЬОГОДЕННЯ	190
ЄФІМЕНКО Ігор Миколайович ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БПЛА В ПРАВООХОРОННІЙ ТА СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	193
ЗОЗУЛЯ Ігор Вікторович, ДОВГАНЬ Олена Ігорівна РЕФЛЕКСІЯ ЩОДО ПОНЯТТЯ ЕКСПЕРТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ.....	198

ІЛЬНИЦЬКИЙ Олександр Михайлович МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УКРАЇНІ	201
КІКІНЧУК Василь Васильович ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ГАБІТОСКОПІЇ ЯК РОЗДІЛУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ.....	203
КНИЖЕНКО Світлана Олександрівна КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ПОРУШЕНЬ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ	208
КОБКО Євген Васильович ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ. 211	
КОВАЛЕНКО Володимир Вікторович ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ НА МІСЦІ ЇЇ ВИЯВЛЕННЯ	214
КОВАЛЬ Кристина Олександрівна ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОЛАБОРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ	217
КОЗАЧЕНКО Сергій Вікторович ПРАВОВА ОСНОВА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ КОНТРОЛЮ НАД ОБІГОМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ.....	220
КОЛЕСНИК Вікторія Юріївна, ОРЛОВА Тетяна Анатоліївна ПРОЯВИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ.....	224
КОМАР Юлія Миколаївна ОСНОВНІ ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	225
КОРЖ Валентина Павлівна ОЦІНКА ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПІДСТАВИ, КРИМІНАЛІСТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	229
КОРНІЄНКО Василь Володимирович ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТАКТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КІБЕРЗЛОЧИНІВ У БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ	232
КОЧУРА Олександра Олександрівна, РОЗУМОВСЬКИЙ Олександр Сергійович ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ, ПОВ'ЯЗАНОГО З ПОРУШЕННЯМ СТ. 3 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД (1950 Р.) В АСПЕКТІ УМОВНО- ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ПРИ ДОВІЧНОМУ УВ'ЯЗНЕННІ ЗАСУДЖЕНОГО.....	236

КРАВЧЕНКО Роман Васильович, ТИЩЕНКО Ганна Володимирівна ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ КОНТРАФАКТНОЇ ПРОДУКЦІЇ	240
ЛИТОВСЬКИЙ Олександр Геннадійович, ШЕВЧЕНКО Сергій Миколайович АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЯВЛЕННЯ СЛІДІВ РУК З ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ	244
ЛОГІНОВА Наталія Миколаївна ПРОВЕДЕННЯ ОСВІДУВАННЯ : НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА.....	247
ЛОЗОВА Світлана Миколаївна, СТРІЛЕЦЬ Сергій Олександрович ОКРЕМІ МЕТОДИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ФОТОГРАФІЇ.....	249
ЛУК'ЯНЕНКО Юрій Вікторович МІЖНАРОДНІ КРИМІНАЛЬНІ ІНСТИТУЦІЇ ТА ЇХ ЮРИСДИКЦІЯ В УКРАЇНІ	252
МАНИК Олексій Володимирович ОСНОВНІ ВЛАСТИВОСТІ ДОКАЗІВ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ПРИ ЇХ ОЦІНЦІ МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ	255
МАРИНА Вікторія Олександрівна, ОРЛОВА Тетяна Анатоліївна ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПРОФІЛЮ КІБЕРЗЛОЧИНЦІВ	258
МАРТОВИЦЬКА Олена Василівна ПРАВОВІ ТА ПРИКЛАДНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	260
МАРТОВИЦЬКИЙ Андрій Дмитрович ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДЕЯКИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	263
МАТЮШКОВА Тетяна Петрівна ТАКТИКА ВИЛУЧЕННЯ ФОТО-, КІНОЗЙОМКИ, ВІДЕОЗАПІСУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ	266
МЕНЬШИХ Тетяна Миколаївна ОСНОВИ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ТОВАРУ ЯК ОБ'ЄКТА СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	269
МИКИТЕНКО Ярослав Русланович ЕКСПЕРТ-ПОЛІГРАФОЛОГ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ....	273
МИХАЛЮК Аліна Костянтинівна СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ	275

НАУМОВА Анна Олександрівна ПРОБЛЕМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	278
НЕЧАСЕВА Ірина Олексіївна ПОВНОВАЖЕННЯ ЗАХИСНИКА ЗІ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	282
ОРЛОВА Тетяна Анатоліївна ЩОДО ПИТАННЯ ПРО КЛАСИФІКАЦІЮ ТА ХАРАКТЕРИСТИКУ ПРОЯВІВ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ	284
ОРЛОВА Тетяна Анатоліївна, ВОЛОБУЄВ Ілля Романович ПРО УДОСКОНАЛЕННЯ ТАКТИКИ ПОШУКОВИХ ОПЕРАЦІЙ ЗНИКЛИХ ОСІБ ПРИ ОБСТАВИНАХ, ЩО ВКАЗУЮТЬ НА ЇХ ВБИВСТВО	288
ОРЛОВА Тетяна Анатоліївна, ПАНЧІШНА Анна Олександрівна ПРО ЗЛОЧИННІ СХЕМИ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ.....	293
ОРЛОВА Тетяна Анатоліївна, ТАПДИГОВА Нурлана Джахїдівна ПРО КРИМІНАЛІСТИЧНУ ХАРАКТЕРИСТИКУ ОСОБИ ПЕДОФІЛІВ ТА ОЗНАКИ ЇХ ВИЯВЛЕННЯ У СОЦІУМІ	295
ПАВЛОВА Наталя Валеріївна ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО СПОСІБ ВИЛУЧЕННЯ ДОКУМЕНТІВ У ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ШАХРАЙСТВА.....	298
ПАНАСЮК Вікторія Вікторівна АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, ВЧИНЕНГО ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	301
ПЕДОС Юрій Володимирович ОКРЕМІ ПИТАННЯ УЧАСТІ СПЕЦІАЛІСТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	305
ПЕНЗЄВА Катерина Миколаївна ЩОДО ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ СЛІДІВ БІОЛОГІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ ПРИ ЗАПОДІЯННІ НЕОБЕРЕЖНОГО ТЯЖКОГО АБО СЕРЕДНЬОЇ ТЯЖКОСТІ ТІЛЕСНОГО УШКОДЖЕННЯ	308
ПЕРЕВЕРЗЄВА Софія Дмитрівна ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	311
ПЕРЕКОПСЬКИЙ Сергій Юрійович НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ДІЗНАВАЧЕМ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	313
ПИРИГ Ігор Володимирович ЕТАПИ РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ МЕТОДИЦІ	316

ПІДДУБНА Аліна Валентинівна УНОРМУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	321
ПОЛУНІНА Лілія Валентинівна ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЕКСПЕРТИЗИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ І ПРОГРАМНИХ ПРОДУКТІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	325
ПРОСКУРНЯ Вікторія Анатоліївна РОЛЬ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ .	328
ПРОХОРЕНКО Аліна Сергіївна ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ.....	330
ПЧЕЛІНА Оксана Василівна, ПЧЕЛІН Віталій Борисович КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ.....	334
ПЧОЛКІН Валерій Дмитрович, МИГАЛЕНКО Поліна Станіславівна ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ В ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ СХИЛЯННЯ ДО ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ	338
РАДЕЛЬЧУК Крістіна Олександрівна КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ І ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ ТА СЛІДІВ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ.....	343
РАЧИНСЬКИЙ Олексій Олександрович ВИКОРИСТАННЯ ДОСТУПНИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ФІКСАЦІЇ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	345
РЕПЧОНОК Андрій Юрійович ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ.....	347
РОМАНОВ Максим Юрійович ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	350
РОМАНЮК Віталій Володимирович, РОМАНЮК Наталія Вікторівна ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКОГО ПРАВА: КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ	354
РОМАНЮК Віталій Володимирович ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗМІНИ ПРОКУРОРОМ ПІДСЛІДНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	356

РОМЕЙКО Анастасія ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	360
СВИСТУН Яна Викторовна ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ	363
СТЕПАНЮК Руслан Леонтійович ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ.....	368
СВІТЛИЧНИЙ Віталій Анатолійович ЦИФРОВА КРИМІНАЛІСТИКА ОСОБЛИВОСТІ, МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	371
СЕЗОНОВ Віктор Станіславович КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗКРАДАНЬ У СФЕРІ ОБІГУ КРИПТОВАЛЮТ	375
SOROCEANU Igor, IONASCU Vitalie THE REGRETTABLE HISTORY OF A MOLDOVAN ENLISTED AS A MERCENARY – CASE STUDY (V.A)	378
SOSTEK Maciej ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ У ПОЛЬЩІ ПІСЛЯ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ У ЛЮТОМУ 2022 РОКУ	382
СТРОК Інна Анатоліївна ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА.....	386
СТРОК Теона Михайлівна ГЕНЕЗИС, ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО І ПРИКЛАДНОГО УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЗНАННЯ ЯК ФОРМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	389
УРБАН Володимир Анатолійович ЩОДО МОДЕРНІЗАЦІЇ ЄДИНОГО РЕЄСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ.....	394
ФЕДОСОВА Олена Валеріївна ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ.....	396
ФОМІНА Тетяна Григорівна ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ОСОБИ, СТОСОВНО ЯКОЇ УПОВНОВАЖЕНИМ ОРГАНОМ ПРИЙНЯТО РІШЕННЯ ПРО ОБМІН ЯК ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА УНОРМУВАННЯ.....	400

ФУРМАН Ярослав Володимирович ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ РАДІОАКТИВНИХ, ХІМІЧНИХ, БІОЛОГІЧНИХ ТА ЯДЕРНИХ МАТЕРІАЛІВ	405
ХАНЬ Олександр Олександрович ІСТОРИЧНІ МОДЕЛІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	408
ХАНЬ Олександр Олександрович, СМІТЮХ Богуслав Олегович ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ (ЗГВАЛТУВАНЬ)	412
ХМЕЛЕНКО Катерина Михайлівна ЗАХИСТ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ, ЙОГО ВИКОНАННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ	414
ЧЕРНОНОС Дмитро Валерійович МОЖЛИВОСТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО НАПРЯМКУ У ВИРІШЕННІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ	417
ЧИЖ Алла Петрівна СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ	421
ЧИЧА Руслан Павлович ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ОСОБИ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ	423
ШЕВЦІВ Володимир Михайлович КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 201-2 КК УКРАЇНИ	426
ШУЛЬГА Роман Олександрович, ОРЛОВА Тетяна Анатоліївна ПРО НЕБЕЗПЕКУ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ РЕКЛАМИ ВЖИВАННЯ КУРИЛЬНИХ СУМІШЕЙ ТА ОДУРМАНЮЮЧИХ ЗАСОБІВ	430
ШУРДА Валерія Олексіївна ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ ПРИ МИРНОМУ І ВОЄННОМУ СТАНІ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ВЧЕНИХ.....	432
ЩЕРБАКОВСЬКИЙ Михайло Григорович НЕСПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	436

ЮСУПОВ Володимир Васильович ПОТРЕБИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	439
ЮСУПОВА Катерина Олександрівна ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАХИСНИКА НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОВОГО ЩОДО З'ЯСУВАННЯ ОБСТАВИН, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	441
ЮХНО Олександр Олександрович РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО ЯК СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА В КРИМІНАЛІСТИЦІ	445
ЮЩИШЕН Юрій Юрійович ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТІВ ДО УЧАСТІ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ОРГАНІЗАЦІЇ АБО ПРОВЕДЕННЯ АЗАРТНИХ ІГОР, ЛОТЕРЕЙ.....	449

ШАНОВНІ УЧАСНИКИ КОНФЕРЕНЦІЇ!

Від імені ректорату та Вченої Ради Харківського національного університету внутрішніх справ вітаю вас із початком роботи міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану».

Ця конференція вже стала традиційною науковою подією у стінах нашого закладу вищої освіти, оскільки сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу були, є та надалі залишатимуться предметом наукових дискусій. Більше того, в умовах воєнного стану заплановані на розгляд питання викликали велику зацікавленість як у науковій спільноті, так і у практичних працівників. Своєчасність проведення сьогоднішнього наукового заходу обумовлена реаліями сучасності, адже в умовах російської агресії особливої актуальності набувають проблеми застосування кримінального процесуального законодавства та формулювання актуальних напрямів розвитку криміналістичної науки.

Нагальне питання, яке потребує свого наукового вирішення, є розроблення пропозицій та рекомендацій щодо процесуальної фіксації воєнних злочинів, що забезпечить формування доказової бази та направлення матеріалів до Міжнародного кримінального суду, розташованого в Гаазі. Варто розуміти, що особу, яка вчинила воєнний злочин, можна притягнути до відповідальності будь-коли, незалежно від того, скільки минуло часу з моменту його вчинення. Тому саме якісна, повна й об'єктивна фіксація воєнних злочинів є важливою складовою кримінального процесу в сучасних реаліях.

Виявлення, фіксація та вилучення слідів злочинів, учинених у зв'язку зі збройною агресією проти України, організація та проведення експертних досліджень з метою забезпечення належної якості досудового розслідування та невідворотності покарання злочинців зараз є одними з найбільш актуальних проблем криміналістики. Наперед йдеться про сліди застосування артилерійського озброєння проти цивільних об'єктів, сліди вчинення вбивств і катувань, сліди кримінальних правопорушень, пов'язаних із сексуальним насильством на тимчасово окупованих територіях, тощо. Злочинна діяльність агресорів, що потребує розслідування, є надзвичайно масштабною, тому слідча й експертна практика стикнулися з новими викликами і суттєвими труднощами.

Наразі значно збільшилася потреба проведення молекулярно-генетичних досліджень, адже ДНК-аналіз є найбільш надійним методом ідентифікації людини. Його постійний розвиток, вдосконалення, запровадження нових технологій і технічних засобів дає можливість ефективно вирішувати завдання щодо встановлення особистості жертв війни та викриття воєнних злочинців за залишеними слідами біологічного походження. Це свідчить про надзвичайну актуальність цього напрямку розвитку криміналістичної науки.

Крім того, в умовах війни набули надзвичайної актуальності питання судової балістики та криміналістичної вибухотехніки. Використання воєнними злочинцями різноманітних зразків стрілецької й артилерійської зброї, в тому числі новітніх ракет, вимагає від криміналістів застосування інноваційних методів її дослідження, швидкого пошуку відповідної довідкової інформації та обміну нею. У зв'язку із цим особливої уваги потребують питання щодо напрацювання пропозицій та рекомендацій з удосконалення відповідних галузей криміналістичної техніки та судової експертизи.

Безумовно, порушені питання не вичерпують усієї широти тем, що будуть обговорені сьогодні. Програмою конференції передбачено наукову дискусію та обмін досвідом із багатьох інших актуальних проблем кримінального процесу і криміналістики, вирішення яких дасть новий імпульс розвитку теорії та практики протидії злочинності.

Напрацьовані під час конференції пропозиції щодо шляхів вирішення нагальних теоретичних і прикладних проблем будуть корисними не тільки в науковій, але й у практичній діяльності. Ми врахуємо їх при вдосконаленні освітнього процесу в Харківському національному університеті внутрішніх справ, що забезпечить більш якісну підготовку майбутніх поліцейських.

Бажаю всім учасникам конференції натхнення, плідної та конструктивної роботи, позитивних вражень та успіхів!

СЛАВА УКРАЇНІ!

**Ректор Харківського національного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України, заслужений юрист України,
генерал поліції третього рангу Валерій СОКУРЕНКО**

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
ректор Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8923-5639>*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ MOODLE ДЛЯ ВИКЛАДАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Протягом останніх дев'яти місяців Україна живе у важких умовах боротьби зі збройною агресією росії. Агресор намагається знищити національну ідентичність українців, зокрема шляхом руйнування закладів освіти, серед яких дошкільні, загальноосвітні, спеціально-технічні та заклади вищої освіти. Зазначена сфера є одним із найважливіших аспектів розвитку сучасного суспільства. Освіта зазнає значних змін системного характеру, які видаються безповоротними. У нашій країні, як і в усіх країнах цивілізованого співтовариства, сфера освіти має пріоритетне значення. В нових умовах існування суспільства в системі вищої освіти широкого поширення набувають дистанційні методи навчання. Обставини змушують науковців і викладачів удосконалювати не лише технічну сторону забезпечення навчання, але і розробляти дидактичні положення подання і закріплення інформації, а також інструменти контролю отриманих знань.

Сьогодні шляхом проб і помилок напрацьовується педагогічний досвід роботи в особливих умовах. Накопичення такого досвіду є важливим для вдосконалення методики викладання, особливо наук практичної спрямованості, таких як криміналістика та кримінальний процес.

Наприклад, на відеохостингу YouTube почав функціонувати канал, на якому науково-педагогічний склад профільних кафедр має можливість розміщувати відеоматеріали, основна частина яких відеолекції. Було прийнято рішення про використання віртуальної навчальної системи Moodle, можливостей різних соціальних мереж, у тому числі Viber, і програм для відеоконференцій, таких як Zoom і Scure. Дуже корисною була ініціатива щодо проведення в онлайн-форматі конференцій та вебінарів для підвищення кваліфікації викладачів. Ціла низка з таких вебінарів була організована ЕУАМ (Консультативною місією Європейського Союзу). Зазначена форма спілкування дала можливість апробувати нові методи в режимі реального часу, дозволивши викладачам, які брали участь у вебінарах, побувати в ролі дистанційних слухачів, курсантів і студентів.

Треба відмітити, що найбільші труднощі у науково-педагогічних працівників виникли при трансформації освітнього процесу дисциплін практичної спрямованості, таких як криміналістика, судова медицина та психіатрія, домедична підготовка, а також низки дисциплін кримінально-процесуального блоку. І це зрозуміло, адже в ході вивчення цих наук необхідно не тільки передавати нові знання, але й, що дуже важливо, отримувати практичні навички.

Мета і зміст лекційних і практичних занять із криміналістики вимагають від викладачів оперативних рішень щодо переведення на рейки дистанційного навчання. Тому лекційні заняття здійснюються у формі відеозапису лекції з презентацією та аудіовізуальним супроводом. Тобто, демонструючи презентацію та відеофрагменти, лектор супроводжує все це записом свого голосу за кадром. Відеозапис лекції розміщується в Moodle і може бути багаторазово затребуваним. При цьому курсант або слухач має можливість зупинити відеозапис і записати необхідну інформацію до свого конспекту.

Поряд з позитивним аспектом вказаної форми навчального процесу наявний і незначний недолік – нестабільний зворотній зв'язок з викладачем. У здобувача вищої освіти виникають труднощі з постановкою уточнюючих чи доповнюваних запитань. Особливо яскраво виявляється недолік зворотного зв'язку з науково-педагогічним працівником у ході проведення практичних занять із профільних дисциплін кримінально-правового блоку. Дійсно, для контролю відвідування (за розкладом) курсанти повинні зареєструватися на початку заняття. Однак здебільшого суть виконання курсантами завдання полягає у відповіді на тести або компіляції текстів з мережі Інтернет. Потрібно визнати той факт, що така технологія навчання може визначитися невеликим коефіцієнтом ефективності.

На наше переконання, набагато кориснішим для досягнення цілей практичного заняття з криміналістики чи кримінального процесу є його проведення у форматі відеоконференції, наприклад з використанням програм Zoom або Scure. Такий формат дає можливість викладачеві здійснювати експрес-опитування і надавати необхідні пояснення в ході проведення навчального заняття. Курсанти мають можливість писати та відправляти текстові повідомлення в паралельно працюючий чат, пересилати файли і брати участь в обговоренні того чи іншого практично орієнтованого питання. Крім того, така організація практичного заняття допоможе зменшити навантаження на банк даних у вигляді серверів, що є невід'ємною частиною платформи дистанційного навчання Moodle. Йдеться про великі обсяги не лише текстової інформації, але й мультимедійного матеріалу. Як

свідчить практика, навчання з використанням тестування і текстової інформації у великих обсягах є вкрай неефективним. Такий вид подання інформації не дає можливості курсантам вичленувати та за своїти необхідні ключові знання.

Варто відмітити, що незважаючи на критику тестування як основного елементу контролю знань з практично орієнтованих навчальних дисциплін, відмовитися від цієї форми в сучасних умовах неможливо і нерозумно. Виходом із цієї ситуації є впровадження нових електронних інструментів перевірки знань, які можуть унести елементи творчості у відповіді курсантів і розширити їх варіативність. При цьому дистанційні форми навчання криміналістичним і процесуальним навичкам не можуть обійтися без насичених, але лаконічних за часом відеоматеріалів.

Підсумовуючи, можна констатувати, що в сучасних умовах при всій критиці дистанційних методів навчання варто визнати, що застосування таких методів є виправданим і дієвим. Безумовно, дистанційні методи викладання криміналістики чи кримінального процесу вимагають особливого творчого підходу і впровадження нових електронних методів подачі матеріалу. Необхідно розуміти, що навіть після закінчення в Україні воєнного стану повна відмова від дистанційного навчання буде вже неможливою, тому що вона достатньо інтегрована в освітню систему та допомагає досягнути програмних результатів навчання за тією чи іншою спеціалізацією.

Список бібліографічних посилань: 1. Про затвердження Положення про дистанційне навчання : Наказ МОН України від 25.04.2013 № 466 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>. 2. Биков В. Ю. Дистанційне навчання в країнах Європи та США і перспективи для України // Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби і технології : монографія / В. Ю. Биков, О. О. Гриценчук, Ю. О. Жук та ін. ; Акад. пед. наук України, Ін-т засобів навчання. Київ : Атіка, 2005. С. 79–102. 3. Ковальська К. Р. Дистанційне навчання як перспективна форма розвитку предметно-орієнтованих професійних компетенцій учителів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2009. № 3. URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/53/39>.

Олександр Анатолійович МОРГУНОВ,

*доктор юридичних наук, професор,
перший проректор Харківського національного
університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2259-3620>*

ОКРЕМІ СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Курс євроінтеграції України вимагає реформування різних сфер суспільного життя нашої держави. Найважливішими аспектами такого процесу є реформування органів, що здійснюють правоохоронну функцію та забезпечують правосуддя, а також перетворення кримінального процесуального законодавства загалом. Важливим кроком на шляху такого реформування стало ухвалення у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України. Однак, крім спроби демократизації вітчизняного кримінального процесу, його поспішне ухвалення принесло низку проблем для реалізації швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду кримінального провадження, які потребують нагального вирішення.

Вагоме значення на шляху до раціонального й обдуманого вирішення проблем кримінального процесу є спільний їх аналіз і дослідження практичними працівниками та науковцями під час різних заходів наукового характеру, одним з яких є сьгоднішня конференція. Крім того, залучення до обговорення представників різних правоохоронних і судових органів, а також науковців дасть можливість як знайти найоптимальніші шляхи вирішення теоретичних питань реформування, так і практично реалізувати їх під час досудового розслідування.

У першу чергу, вважаємо за необхідне окреслити окремі актуальні проблеми процесуального забезпечення кримінального провадження. До існуючих процесуальних прогалин та проблем правозастосування додалися виклики, пов'язані з повномасштабним вторгненням РФ в Україну. Першими, хто зустрів ворога на «процесуальному фронті», стали працівники правоохоронних органів, зокрема органів досудового слідства. Постійні обстріли, руйнування, відсутність світла та інтернету не стали на заваді документуванню злочинів агресора. Фактично працівники слідства, прокуратури та суду увійшли в «ручний режим» роботи. Слідом за практиками законодавці розпочали свою роботу над змінами нормативних актів у сфері кримінальної юстиції, і вже 3 березня 2022 року Верховна Рада ухвалила Закон

України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України “Про попереднє ув’язнення” щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану». За вісім місяців війни такі зміни вносилися п’ятнадцять разів, що свідчить про наполегливу роботу у протидії агресору. Проте попередні проблеми, пов’язані з перевантаженням органів досудового розслідування надмірною кількістю матеріалів кримінальних проваджень, що пов’язано з унесенням до Єдиного реєстру досудових розслідувань фактично будь-яких заяв і повідомлень, навіть тих, які не містять ознак кримінального правопорушення, залишились невирішеними. Результатом цього є наявність у одного слідчого сотень проваджень, розслідувати які своєчасно та якісно він явно не в змозі. Отже, є потреба в запровадженні інституту проведення дослідчої перевірки заяв і повідомлень.

Продовжується робота з організації впровадження у практику інституту кримінальних проступків, що повинно значно розвантажити слідчих і зменшити процесуальні витрати та дасть можливість залучити працівників інших служб і підрозділів Національної поліції України до правозастосовної діяльності. Доцільність та ефективність цього підтверджується багаторічним попереднім досвідом слідчих та оперативних підрозділів.

Іншою актуальною процесуальною проблемою досудового розслідування є надання слідчим реальних можливостей у здійсненні профілактичної діяльності під час ведення кримінальних проваджень, оскільки в державі відсутній закон про профілактику злочинів. Обов’язок із виконання такої діяльності за результатами розслідування законодавчо ні за ким не закріплений, при цьому саме слідчий має можливості встановити реальні причини й умови, що сприяли вчиненню конкретних злочинів, і своєчасно звернутися з поданням із пропозиціями до керівників, від яких залежить ужиття заходів щодо реагування на них та усунення причин і умов. До речі, незважаючи на той факт, що у КПК України таке завдання не передбачене, у п. 5 розділу II Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України одним із завдань органів досудового розслідування вказане виявлення причин і умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, і вжиття через відповідні органи заходів щодо їх усунення.

Поряд із цим наболілою проблемою криміналістики на сьогодні є виявлення слідів біологічного походження, проведення їх молекулярно-генетичних досліджень і використання в доказуванні обставин кримінального провадження. Зокрема, ДНК-аналіз має важливе значення для вирішення завдань з ідентифікації людей за слідами

біологічного походження, встановлення особи невідомих трупів, родинних зв'язків і біологічного батьківства. Можливості судової молекулярно-генетичної експертизи використовуються для вирішення завдань кримінального судочинства у провадженнях про воєнні злочини, зокрема масові вбивства, зґвалтування, розбої, терористичні акти тощо. Тому постійний розвиток і вдосконалення ДНК-аналізу в діяльності з розкриття та розслідування злочинів, зокрема воєнних, є запорукою підвищення рівня протидії злочинності.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що наука та практика повинні тісно взаємодіяти з метою найбільш раціонального і законного вирішення проблем, які виникають під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень. Така взаємодія може забезпечуватись як спільним обговоренням проблем науки і практики кримінального процесу та криміналістики під час наукових заходів, так і активним залученням до наукових розробок практичних працівників як експертів або рецензентів. Крім того, напрацьовані під час наукових обговорень шляхи вирішення актуальних проблем кримінального процесу та криміналістики мають використовуватись під час підготовки курсантів і студентів юридичних вишів, а також під час професійної підготовки правоохоронців.

Сергій Миколайович БОРТНИК,

доктор юридичних наук, доцент,

проректор Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5281-6007>

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У ГАЛУЗІ ПСИХОЛОГІЇ ПІД ЧАС ДОПИТУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Женевські конвенції містять норми щодо гуманного ставлення під час війни. Разом зі Статутом ООН це єдині міжнародні договори, в яких беруть участь всі держави. Заперечення, ігнорування фундаментальних норм, проголошених у цих конвенціях, ставить державу поза межею цивілізованого співтовариства, а дії кваліфікуються як воєнні злочини поряд з агресією, геноцидом і злочинами проти людяності, які вважаються міжнародними злочинами і підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. Взяття у полон військових під час війни є неминучим фактором. У полон потрапляють не тільки російські військові, але й українські. Задля звільнення своїх співгромадян та їх порятунку Україні потрібні ворожі полонені для обміну.

У науці військовий полон розділяється на п'ять стадій: перша – захоплення у полон з метою припинення спротиву (військовий під-розділ); друга – транспортування полоненого до місця утримання; третя – перший допит військовополоненого; четверта – адаптація полонених під час утримання військовополонених; п'ята – повернення з полону військовослужбовців [1, с. 320–321]. Досвід проведення досудового розслідування воєнних кримінальних правопорушень у слідчих з'явився після першого вторгнення рф в Україну у 2014 році. Однак із метою вирішення тактичних завдань на окремих етапах досудового розслідування та під час проведення окремих процесуальних дій перед особою, яка здійснює кримінальне провадження, часто постає необхідність використовувати спеціальні знання з різних галузей. У цьому контексті залишається актуальним питання про порядок і особливості використання спеціальних знань у галузі психології під час допиту військовополонених. Це пояснюється тим, що за допомогою використання спеціальних психологічних знань можна одержати дані, які дозволяють зрозуміти і правильно оцінити особливості психічної діяльності й поведінки людей, що має значення для висновків правового характеру [2, с. 165].

Правила поводження з полоненими регламентуються Конвенцією про поводження з військовополоненими і додатковими протоколами до неї, ухваленими в 1977 і 2005 роках [3]. Необхідно зазначити, що рф у 2019 році денонсувала протоколи 1 і 2 до зазначеної конвенції. Однак незважаючи на це, рф зобов'язана виконувати принципи, викладені в тексті Конвенції про поводження із військовополоненими станом на 1949 рік. Серед визначених у Конвенції правил не містяться особливості психологічного характеру, проте їх наявність не викликає сумнівів. Так, наприклад, у вказаному нормативному акті визначені правила поведінки з військовополоненими: «... будь-які фізичні чи моральні тортури та будь-яка інша форма примусу не можуть застосовуватися до військовополонених для одержання від них будь-яких відомостей. Військовополоненим, які відмовляються відповідати, не можна погрожувати, не можна їх ображати, переслідувати або вдаватися до обмежень їхніх прав. Військовополонених, які не можуть надати про себе відомостей через свій фізичний або психічний стан, передають медичній службі. Особу таких військовополонених установлюють усіма можливими засобами з урахуванням положень попереднього абзацу».

Законом не визначено обов'язковість допиту підозрюваного військовополоненого, однак Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період» від 17 червня 2022 р.

№ 721 слідчого/прокурора зобов'язано якнайшвидше допитати у разі, якщо військовополонений надав відомості, які стосуються/можуть стосуватися злочинів, вчинених на території України (обстріл цивільного населення та/або цивільних об'єктів, використання зброї невибіркової дії, використання цивільних осіб як живих щитів, використання форми/знаків розрізнення Збройних Сил, використання машин швидкої допомоги для перевезення зброї/боєприпасів тощо) [4].

Спеціальними знаннями у галузі психології називають знання про особливості психологічної діяльності людини, якими володіє обізнана особа в результаті професійної психологічної підготовки та їх практичного застосування, що використовуються під час досудового розслідування кримінальних правопорушень і судового провадження з метою встановлення, пошуку та доказування вини особи злочинця, прогнозування поведінки учасників кримінального провадження та встановлення завданої протиправним діянням шкоди [5, с. 367].

Використовуючи спеціальні знання у галузі психології, при підготовці до проведення допиту потрібно ознайомитися з наявними матеріалами кримінального провадження, проаналізувати поведінку особи, яку планується допитати, встановити її психологічний тип і визначити можливі варіанти її поведінки в ході допиту. Так, згідно з п. 28 ч. 1 ст. 3 КПК України це будь-яка особа, яка має процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого, засудженого та яка включена відповідним уповноваженим органом до списку для обміну як військовополонений. При цьому обов'язково слід урахувати і процесуальний статус допитуваної особи. Для кожної прогнозованої слідчої ситуації допиту обираються тактичні прийоми, спрямовані на усунення конфліктності та створення сприятливих умов допиту; визначення неправдивості показань та переконання допитуваної особи давати правдиві свідчення; актуалізацію забутого; уточнення отриманих показань; усунення розбіжностей у свідченнях декількох допитуваних осіб тощо.

Робочий етап допиту полягає у встановленні психологічного контакту з допитуваним та отриманні повних і правдивих свідчень. Для цього варто чітко визначитися із психологією динаміки допиту, зокрема чітко сформулювати цілі допиту, план, місце та час його проведення; забезпечити ефект першого враження від паралінгвістичних закономірностей обстановки, зовнішнього вигляду слідчого; обрати форму бесіди, її ритм, темп, рівень напруженості; вибрати докази, враховуючи вік допитуваного, спеціальність, інтелект, життєвий досвід,

спеціальний тип вищої нервової діяльності; організувати зняття комплексу протиріч, розрядку, усунення внутрішньої напруги; співставити отримані свідчення з наявною інформацією, усунути протиріччя та нечіткості; привести отриману інформацію у процесуальну форму.

У складних ситуаціях особі, яка проводить допит, не вистачає професійних знань у галузі психології для вирішення основних тактичних завдань і досягнення мети вказаної слідчої (розшукової) дії. У такому разі рекомендується використовувати спеціальні знання шляхом отримання відповідної допомоги від обізнаних осіб у формі консультування з останніми, їх залучення до кримінального провадження як спеціалістів. Дійсно, консультації з фахівцями у галузі психології дозволяють скласти уявлення про характерологічні риси допитуваного та з їх урахуванням спланувати проведення допиту. Особливо важливою вказана інформація буде при проведенні допиту військовополонених.

Отже, використання спеціальних знань у галузі психології під час допиту військовополонених дозволяє забезпечити встановлення психологічного контакту з допитуваним і отримати правдиві свідчення. Тому важливо, по-перше, підвищувати рівень фахової підготовки працівників органів досудового розслідування, зокрема в частині засвоєння знань у галузі юридичної (правової) психології, по-друге, забезпечувати своєчасну й ефективну співпрацю органу досудового розслідування з обізнаними особами на всіх етапах проведення допиту військовополоненого.

Список бібліографічних посилань: 1. Широбоков Ю. М. Стадії військового полону та особливості їх впливу на психіку військовослужбовців. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2016. Вип. 20. С. 313–322. 2. Марчак В. Я., Шувальська Л. Р. Використання спеціальних психологічних знань суб'єктами судочинства. *Юридична психологія та педагогіка*. 2012. Вип. 1. С. 164–173. 3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : від 12.08.1949 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153. 4. Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2022 № 721 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-2022-п>. 5. Пчеліна О. В. Використання спеціальних знань в галузі психології у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 365–370. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.62>.

Михайло Юрійович БУРДІН,

доктор юридичних наук, професор,

проректор Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6748-3321>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ

У сучасних умовах найбільш актуальними напрямками подальшого розвитку криміналістики та судової експертизи є впровадження новітніх технічних засобів і методів виявлення, фіксації та використання доказів у кримінальному провадженні; вдосконалення тактики проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; методики розслідування нових видів кримінальних правопорушень і т.п.

Зокрема, у галузі криміналістичної техніки найперспективнішими видаються такі напрями, як криміналістичний ДНК-аналіз, ІТ-криміналістика, криміналістичне дослідження нових матеріалів, речовин і виробів (в т.ч. наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів), судова балістика та судова вибухотехніка, криміналістичне дослідження зовнішності особи (ідентифікація осіб за їх фото та відеозображенням), фоноскопія, поліграфологія та ін.

Застосування сучасних методів дослідження надає органам правопорядку значних можливостей для пошуку злочинців, збирання та використання доказів під час досудового розслідування і судового розгляду. Проте багато питань потребують належного законодавчого регулювання, оскільки збирання зразків, використання відомостей з відповідних баз даних має відбуватися з неухильним дотриманням прав і свобод людини. Обговорення цих проблем і відповідне вдосконалення нормативно-правової бази також є вкрай важливим і своєчасним.

Поряд з цим, у сфері криміналістичної тактики потребують вдосконалення і ґрунтовного дослідження питання щодо співвідношення тактики негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, змісту і сутності тактичних операцій та оперативних комбінацій. Перспективним напрямком виступатиме саме дослідження завдань й організаційно-тактичних особливостей проведення негласних слідчих (розшукових) дій з урахуванням останніх наукових досягнень у сфері криміналістичної тактики та законодавчої регламентації зазначеного різновиду службової діяльності. Зок-

рема, мова йде про специфіку використання техніко-криміналістичних та оперативно-технічних засобів на всіх стадіях провадження окремих видів негласних слідчих (розшукових) дій. Також важливим напрямом є розвиток тактико-криміналістичних рекомендацій з урахуванням сучасних правових стандартів дотримання прав, свобод та законних інтересів особи, зокрема в контексті практики Європейського суду з прав людини.

Щодо криміналістичної методики найбільш актуальним видається розроблення рекомендацій з розслідування злочинів, які вчиняються в умовах збройної агресії проти України, корупційних кримінальних правопорушень, а також злочинів у сфері економіки та кримінальних правопорушень, що вчиняються в кіберпросторі. Потребують свого вдосконалення також і процесуальні положення, що визначають процедуру і механізм отримання зразків для порівняльного дослідження. Так, незважаючи на те що Кримінальний процесуальний кодекс України закріпив положення, що сторона захисту може здійснювати збирання доказів, існує низка експертиз, які можуть проводитися лише з використанням зразків-оригіналів, але їх не може витребувати й отримати захисник-адвокат. Таке проблемне питання можна було б вирішити, перебачивши закріплення в кримінальному процесуальному законодавстві України процедури «спільної експертизи», яку міг би проводити комісійно експерт, залучений стороною захисту, й експерт, залучений стороною обвинувачення.

Підсумовуючи викладене зазначу, що наука криміналістики та експертології повинна своєчасно відгукуватись на потреби слідчої, експертної, прокурорської і судової практики, постійно й ефективно вдосконалювати засоби, методи і методики розслідування кримінальних правопорушень з метою забезпечення повного, швидкого та неупередженого досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень відповідно до положень ст. 1 Закону про кримінальну відповідальність України та ст. 2 КПК України (завдання кримінального процесу). Крім того, сьогоднішня професійна підготовка та підвищення кваліфікації працівників органів правопорядку, зокрема слідчих, дізнавачів, детективів, оперативних працівників, прокурорів та суддів, не можливі без урахування сучасних досягнень кримінального процесу, криміналістики та експертології. Обговорення на сьогоднішній міжнародній науково-практичній конференції порушених проблемних питань сприятиме напрацюванню нових наукових концепцій, а також слугуватиме теоретичним підґрунтям для подальшого розвитку кримінального процесу, криміналістики та судової експертології.

Олександр Маркович БАНДУРКА,

*доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії
правових наук України, заслужений юрист України,
професор кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0240-5517>*

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ**

У зв'язку із введенням воєнного стану в Україні [1] кримінальне процесуальне законодавство України зазнає суттєвих змін. Здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану передбачає суттєве збільшення процесуальних можливостей сторони обвинувачення та спрощення ряду процедур.

Основним нормативно-правовим актом правового регулювання кримінального процесу в Україні є Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий у 2013 році [2].

За роки використання КПК України в нього внесено понад 120 змін і доповнень і нині ми користуємося Кримінальним процесуальним кодексом в редакції від 6 листопада 2022 року.

У зв'язку з війною в КПК за період від 3 березня 2022 року було внесено 17 змін і доповнень, остання правка була внесена 18 жовтня 2022 року.

Особливої важливості набуває Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14 квітня 2022 року – 2201-IX.

В цьому Законі визначені особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану в розділі IX «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» (ст. 615 визначає деталі особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану).

У вказаному Законі також передбачені зміни щодо підслідності та діяльності суду.

Внесені також зміни щодо внесення відомостей до Єдиного реєстру досудового розслідування, упорядкований порядок збору доказів та отримання процесуальних рішень, керівнику прокуратури надано право обирати запобіжний захід у випадку неможливості виконання слідчим суддею своїх повноважень та інші нововведення.

Законом України «Про внесення змін до кримінального, кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених» від 28 липня 2022 №2472-IX – врегульовано при обміні засуджених осіб як військовополонених:

- а) скасування запобіжного заходу;
- б) процедуру допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні.

Питання щодо звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу особи для обміну як військовополоненого вирішується судом за клопотанням прокурора (ст. 539 КПК України).

Закон України «Про внесення змін до кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» від 27 липня 2022 року №2462-IX:

- вводить в якості сторони кримінального провадження особу, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, тобто Закон надає правовий статус особам, відносно яких зібрані докази, але повідомлення про підозру не було оголошене через її смерть, надається можливість мати захисника;

- прийнято ряд інших змін щодо повноважень прокурора, порядку видачі трупа, підстав для закриття кримінального провадження (ст. 294 КК України), оголошення судом резолютивної частини вироку з обов'язковим врученням учасникам судового провадження повного тексту в день його проголошення;

- уточнено порядок затримання особи в умовах воєнного стану (ст. 615 ч. 1 п. 6 КПК України);

- порядок продовження строку тримання під вартою (ст. 615 ч. 5 КПК України);

- спрощено порядок видачі трупа в умовах воєнного стану (ст. 238 КПК України);

- істотно змінено правила проведення освідування (ст. 241 КПК України);

- уточнено підставу та порядок закриття кримінального провадження щодо померлого (ст. 284 КПК України);

У зв'язку з прийняттям змін до КПК України виникає низка питань, зокрема:

Статтею 208 КПК України встановлено можливість затримання особи уповноваженою службовою особою та визначені підстави такого затримання. Рішення з цих питань приймається особою, якій законом надано право здійснювати затримання.

Уповноважена особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину (а не кримінального проступку).

Уповноважена службова особа, яка здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому мотиви затримання, провести його обшук, скласти протокол про затримання, копія якого передається прокурору, але хто ця «міфічна» уповноважена особа визначення в Законі не має, а це дає можливість зловживати службовим становищем чи не кожному суб'єкту владних повноважень.

Новелою КПК України є і те, що дізнавач, слідчий, прокурор можуть забезпечувати участь захисника в досудовому розслідуванні «онлайн-заочно».

Виникає питання про адвокатську таємницю, про право підозрюваного, обвинуваченого на особисту зустріч з захисником, чи як адвокат може переконатися, що до його підзахисного не застосовувалися фізичні чи психологічні засоби тиску, якщо він не спілкувався з ним особисто, а може і не бачив, чи як адвокат переконається, що його підзахисний добровільно приймає участь в слідчих діях.

Необхідно щоб в чинному КПК України були закріплені пояснення щодо чіткого переліку осіб, уповноважених на затримання особи. Це можна зробити, доповнивши ст. 208 КПК України таким переліком, або внести зміни до ст. 3 КПК України «визначення основних термінів кодексу».

Одночасно виникає питання, якщо особа затримана уповноваженою особою без ухвали слідчого судді, то як така затримана особа має скористатися своїм конституційним правом на захист і правову допомогу адвоката?

В змінах до КПК України є і інші проблемні питання, які потребують свого ретельного наукового дослідження і оцінювання.

Список бібліографічних посилань: 1. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24 лютого 2022 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, 11-12, №13, ст. 88 (в ред. від 06.11.2022 року).

Сергій Миколайович ГУСАРОВ,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
професор кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8136-0694>*

**ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ З УРАХУВАННЯМ
ВОЄННОГО СТАНУ**

У цьому році минає десять років з того моменту, як 19 листопада 2012 року набув чинності Кримінальний процесуальний кодекс України. Окремі його положення неоднозначно сприймаються і науковцями, і практиками, оскільки є спірними і такими, що потребують подальшого дослідження та вдосконалення. З урахуванням введеного в Україні 24 лютого 2022 року воєнного стану на додаткову увагу заслуговують окремі загальні положення досудового розслідування. Отже, звернемо увагу на найбільш проблемні з них.

Збройна агресія РФ призвела до низки викликів для здійснення кримінального провадження на території України. Зазначимо, що необхідність внесення змін до кримінального процесуального законодавства України виникла ще у 2014 році з моменту початку тимчасової окупації Кримського півострову та окремих районів Донецької та Луганської областей. Проте за вісім років збройного конфлікту всі проблемні питання так і не були ґрунтовно опрацьовані.

Із початком війни розділ IX-1 КПК отримав нову назву «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». Із 3 березня 2022 року до цього нормативно-правового акту було внесено 15 змін. Досвід роботи законодавця у внесенні змін до КПК України за період дії воєнного стану свідчить, що останні мають несистемний характер та не спрямовані повною мірою на вирішення існуючих проблем у кримінальних провадженнях. При цьому необхідність здійснювати розслідування фактів порушення законів та звичаїв війни зобов'язує систему правосуддя України застосовувати на практиці міжнародні стандарти дослідження подібних фактів учинення найтяжчих міжнародних злочинів, що зумовлює запровадження окремих механізмів збору та збереження доказів, проведення процесуальних дій, роботи з цифровими доказами, захисту свідків та потерпілих. Натомість цим питанням не приділяється належна увага.

На сьогодні ми маємо змінений розділ КПК України, в якому визначено особливості досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану. Треба розуміти, що законодавець пішов на деякі зміни, які будуть існувати тільки протягом певного періоду.

Загалом кримінальне судочинство в Україні в умовах війни фактично повернулося до КПК 1960 року, в часи, коли прокурор або слідчий виносили постанову, якою фактично визначається початок досудового розслідування, і це є головною умовою для проведення подальших слідчих (розшукових) дій (п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК); у разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень його повноваження можуть бути передані прокуророві (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК).

Окремим аспектом є особливість взаємодії правоохоронних органів України з правоохоронними органами інших держав та міжнародними судовими інстанціями стосовно відправлення правосуддя за найтяжчі міжнародні злочини, зокрема Міжнародним кримінальним судом. На етапі досудового розслідування важливо забезпечувати єдиний стандарт збору доказів у відповідних провадженнях. Зокрема, 26 березня 2022 року генеральні прокурори України, Польщі та Литви підписали Угоду про створення спільної слідчої групи для розслідування воєнних злочинів та злочинів проти людяності на території України. Станом на 15 жовтня 2022 року вже сім країн входять до Спільної слідчої групи з розслідування тяжких міжнародних злочинів в Україні (JIТ), і таке розширення взаємодії дає впевненість в тому, що наша країна виграє битву на фронті боротьби за справедливість. За повідомленням Офісу Генерального прокурора, діяльність таких груп зосереджена на зборі, безпечному зберіганні та швидкому обміні інформацією та доказами воєнних злочинів, зібраними в ході розслідувань на території держав-сторін, а також оперативно-розшукових заходах. Також до слідчої групи доєднався і Міжнародний кримінальний суд як учасник. Всі країни-учасниці, крім України, ратифікували Римський статут та приєдналися до Міжнародного кримінального суду (МКС), що вимагало приведення у відповідність їх національного законодавства з урахуванням міжнародних стандартів, якими керується МКС.

Ще однією особливістю під час розслідування воєнних злочинів є можливість здійснення спеціального досудового розслідування і подальшого спеціального судового провадження (*in absentia*), дозвіл на здійснення якого надається слідчим суддею за клопотанням слідчого, прокурора (ч. 2 ст. 297-1 КПК України) та головуєчим суддею/колегією суддів під час судового розгляду. Питання про спеціальне досудове

розслідування порушують на більш пізніх етапах, у випадку, коли слідчий і прокурор дійшли висновку про можливість повідомлення певній особі про підозру, однак вона переходить від українських органів досудового розслідування чи суду на тимчасово окупованій території України, на території держави-агресора, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошена у міжнародний розшук. При цьому спеціальне досудове розслідування, як вважається, є альтернативою зупинення кримінального провадження у випадку оголошення розшуку підозрюваного (статті 280–281 КПК України).

Вважаємо, що ґрунтовне вивчення та належне вирішення вищевказаних питань є запорукою реалізації дієвого механізму здійснення досудового розслідування та виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України) в умовах воєнного стану. Проте порушені питання не є остаточними та потребують подальшого дослідження і належного вирішення.

Список бібліографічних посилань: 1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Ігор Анатолійович ДАВИДЕНКО,

*директор Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

ТЕНДЕНЦІ ТА ПРОБЛЕМИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

У зв'язку зі збройною агресією РФ проти України перед правоохоронними органами виникли нові масштабні завдання, пов'язані з виявленням і розслідуванням воєнних злочинів. У відповідних процесах, як відомо, вагоме значення мають різні форми використання спеціальних знань, серед яких основною є судова експертиза. Аналіз діяльності підрозділів Експертної служби МВС України в умовах війни дає підстави стверджувати про суттєву трансформацію показників за окремими видами судових експертиз, збільшення яких зумовлено саме потребами розслідування воєнних злочинів.

Так, уведення військового стану та наслідки російської агресії проти України потягнули за собою значне зростання кількості таких видів експертиз: вибухотехнічних – у зв'язку з постійними масованими обстрілами з ракетної, реактивної та інших видів зброї цивільної інфраструктури; будівельно-технічних – у зв'язку з необхідністю встановлення ступеня пошкодження або знищення різноманітних об'єктів адміністративного, господарського, житлового фонду; молекулярно-генетичних – у зв'язку з необхідністю ідентифікації великої кількості невстановлених трупів, а також звернень громадян щодо ідентифікації зниклих безвісті людей; фототехнічних та портретних експертиз, а також експертиз відео-, звукозапису – з метою виявлення і фіксації діяльності правопорушників; ґрунтознавчих – з метою встановлення забруднення ґрунтів різними шкідливими речовинами.

У практиці досудового розслідування воєнних злочинів вироблено певні алгоритми, що передбачають призначення та проведення комплексу судових експертиз, необхідних для якісного забезпечення процесу доказування у кримінальному провадженні. Наприклад, при розслідуванні порушення законів та звичаїв війни, вчиненого шляхом обстрілу цивільної інфраструктури, найчастіше виникає потреба провести судову вибухотехнічну експертизу, судову експертизу матеріалів, речовин і виробів (матеріалознавчу), військову експертизу, судово-медичну експертизу, автотоварознавчу, будівельно-технічну, інженерно-екологічну, балістичну, пожежотехнічну експертизи. За фактами виявлення поховань жертв війни великого значення набувають молекулярно-генетичні дослідження, які проводяться з метою ідентифікації людини. Залишаються актуальними також дактилоскопічні дослідження.

Більшість із вищевказаних видів експертиз проводяться працівниками Експертної служби МВС України. За кількісними показниками зі статистики Харківського НДЕКЦ МВС спостерігається тенденція до найбільш суттєвого збільшення кількості молекулярно-генетичних і вибухотехнічних досліджень. Також відчутним є зростання кількості будівельно-технічних, пожежотехнічних, матеріалознавчих та автотоварознавчих експертиз. Отже, особливої актуальності в сучасних умовах набувають питання вдосконалення організаційних, тактичних і методичних аспектів за відповідними напрямами судово-експертної діяльності.

Однією з найбільш актуальних організаційних проблем є кадрове й організаційно-технічне забезпечення судово-експертної діяльності. В умовах війни значно зросла кількість певних видів судових експертиз. Водночас кількість експертів у кращому випадку залишилась на

довоєнному рівні, а умови роботи при постійних обстрілах інфраструктури значно ускладнились. В організаційному плані також спостерігаються труднощі із забезпеченням експертам доступу до об'єктів дослідження та повним дотриманням вимог щодо їхньої особистої безпеки.

Стосовно тактичних аспектів призначення судових експертиз варто відмітити, що за недостатності у слідчих і прокурорів досвіду розслідування воєнних злочинів спостерігаються деякі недоліки в підготовці об'єктів для експертних досліджень, правильному визначенні виду судової експертизи та послідовності призначення різних видів експертиз, формулюванні запитань експертам. Наприклад, при призначенні будівельно-технічної експертизи, яка належить до категорії складних і проводиться довгий час, нерідко слідчі надають не всі необхідні для надання висновку матеріали. Ініційовані експертами запити додаткових матеріалів ще більше затягують час, а їх невиконання взагалі призводить до неможливості провести експертизу.

Методичні проблеми судово-експертного забезпечення розслідування воєнних злочинів насамперед пов'язані з недостатністю експертного досвіду та необхідної довідкової літератури щодо нових, раніше не поширених в Україні об'єктів дослідження. Так, у галузі судової вибухотехнічної експертизи постали нові завдання, пов'язані з дослідженням використовуваних агресором новітніх типів зброї та боеприпасів. За такими зразками майже відсутня спеціалізована література, що значно ускладнює можливості судово-експертних досліджень.

Вирішення вищенаведених організаційних, тактичних і методичних проблем потребує вжиття різних заходів. Тут важливо наголосити, що безпосередньо на оперативному та слідчому рівнях не вирішення однієї проблеми часто призводить до виникнення інших.

Тактичні помилки при призначенні експертизи в умовах надмірного завантаження експертів ще більше посилюють організаційні та методичні проблеми, адже внаслідок призначення додаткових експертиз навантаження на експертів збільшується. Наприклад, неповне вилучення під час огляду місця події залишків ракет і надання на експертизу неінформативних їх частин призводить до неможливості визначення типу вибухового пристрою, який був застосований. Помилки при відібранні зразків для ДНК-аналізу від трупів і від родичів загиблих мають наслідком затягування молекулярно-генетичних досліджень, за якими навантаження на експертів зараз надзвичайно високі.

У підсумку наголосимо, що в сучасних умовах особливо важливо розробляти та своєчасно оновлювати методичні рекомендації як для

органів досудового розслідування, так і для експертних установ із нагальних проблем призначення та проведення судових експертиз при розслідуванні воєнних злочинів. Це дозволить покращити ситуацію в галузі судово-експертного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії.

Олександр Сергійович ПРОКУДІН,

*начальник департаменту забезпечення
діяльності Голови Національної поліції України,
здобувач Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

**ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ОСОБОВОГО
СКЛАДУ ПІДРОЗДІЛІВ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ
ДО ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ**

Підготовка особового складу підрозділів сил охорони правопорядку вимагає створення належного не тільки правового, а й організаційного підґрунтя. Під організаційними засадами підготовки особового складу підрозділів сил охорони правопорядку до виконання службово-бойових завдань найбільш доцільно розуміти сукупність інструментів та засобів неправового характеру, за допомогою яких забезпечується протікання та реалізації процесів, пов'язаних зі здійсненням підготовки службовців для досліджуваних суб'єктів охорони правопорядку. Належна організація підготовки особового складу підрозділів сил охорони правопорядку до виконання службово-бойових завдань можлива за наявності: суб'єктів, що здійснюють підготовку особового складу підрозділів сил охорони правопорядку; належної організаційно-управлінської структури вказаних суб'єктів; кадрового забезпечення суб'єктів підготовки; планування (що враховує: а) планування навчального процесу; б) встановлення кількості осіб, яких необхідно навчати для подальшої роботи у відповідних підрозділах); можливості вибору способу організації освітнього процесу (вибір форм та методів навчання); науково-методичного та інформаційного забезпечення освітнього процесу тощо.

У першу чергу слід приділити увагу суб'єктам, що здійснюють підготовку особового складу підрозділів сил охорони правопорядку. Так, професійна підготовка проводиться на базі закладів вищої освіти МВС зі специфічними умовами навчання та установ (закладів) Національної поліції, що діють для забезпечення організації

відповідної спеціальної підготовки поліцейських, уперше прийнятих на службу в поліції, а також підвищення кваліфікації і перепідготовки молодшого складу поліції, проведення окремих видів службової підготовки поліцейських [1]. Варто зазначити, що навчання в закладах вищої освіти (далі – ЗВО) системи МВС України зі специфічними умовами навчання, безумовно, має свою специфіку, однак специфічні умови не повинні розбалансовувати систему вищої освіти. Освітній процес у таких ЗВО має доповнюватися своїми особливостями, зумовленими проходженням служби у правоохоронних органах. Результатом здобуття вищої освіти у закладах вищої освіти МВС України зі специфічними умовами навчання має бути формування висококваліфікованого фахівця, конкурентоспроможного на ринку праці у сфері надання насамперед юридичних, а потім і поліцейських послуг, адже здобувається спеціальність «Правознавство», і кваліфікацію випускник отримує юриста. Крім того, в сучасному суспільстві не вистачає не лише фахівця-правоохоронця, а й морального взірця представника правоохоронної сфери, органів державної виконавчої влади [2, с. 134–135]. Разом із тим забезпечення ефективного функціонування суб'єктів, що здійснюють підготовку працівників правоохоронних органів, у тому числі і тих, що будуть проходити службу в підрозділах сил охорони правопорядку, до виконання службово-бойових завдань, залежить від того, наскільки професійні кадри будуть здійснювати відповідну підготовку. А отже, кадрове забезпечення є важливою організаційною засадою в контексті представленої проблематики.

Далі в контексті представленої проблематики слід назвати таку організаційну засаду, як планування. Загалом планування – це вид управлінської діяльності, що визначає перспективу та майбутній стан організації чи діяльності, шляхи й способи його досягнення. У ході планування виробляється план – деталізована сукупність рішень, які підлягають реалізації, перелік конкретних заходів та їхніх виконавців [3]. Планування, перш за все, включає в себе встановлення кількості осіб, яких необхідно навчати для подальшої роботи у відповідних підрозділах. Так, прийом на навчання здійснюється в межах ліцензованого обсягу для кожного ступеня вищої освіти та спеціальності. Прийом на навчання на другий та наступні курси здійснюється в межах вакантних місць ліцензованого обсягу. Прийом на навчання за державним замовленням здійснюється на спеціальності та форми навчання, за якими воно сформовано Кабінетом Міністрів України. Міністерство внутрішніх справ України в установленому порядку доводить до ЗВО обсяги наборів у розрізі спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти за державним замовленням у році

вступу. Обсяги прийому за державним замовленням до ЗВО формуються та розміщуються відповідно до вимог чинного законодавства. Персональні дані осіб, які вступають на навчання до ЗВО за державним замовленням для Національної поліції України та Національної гвардії України, до Єдиної державної електронної бази з питань освіти не вносяться [4].

Важливою частиною планування є планування освітнього процесу. Система планування передбачає: перспективне планування розвитку матеріально-технічної бази, кадрового забезпечення та навчально-виховного процесу закладу вищої освіти; плани роботи закладу на поточний навчальний рік тощо [5].

Крім того, необхідно відмітити, що планування освітнього процесу передбачає складання програм та планів для кожного окремого компоненту процесу навчання, здійснюється системно та комплексно і охоплює всі складові навчального процесу: заняття, модуль, курс, етап та навчальний процес в цілому, причому кожен період повинен забезпечувати комплексне вирішення поставлених завдань. При плануванні навчального процесу необхідно враховувати багато факторів. Перш за все, викладач повинен сформулювати цілі й очікуваний результат, враховуючи виховну, розвиваючу, практичну й освітню цінність заняття. Наступним кроком є визначення наявності матеріалів та здійснення вибору методів навчання з урахуванням специфіки навчального матеріалу та рівня підготовленості студентів. Процес навчання, як правило, вимагає використання цілого комплексу методів, ефективність яких залежить від правильності вибору методів і майстерності викладача в їх використанні [6].

Отже, планування – це надважлива складова процесу підготовки особового складу підрозділів сил охорони правопорядку до виконання службово-бойових завдань. Адже в контексті представленої проблематики саме за допомогою планування: а) вбачається можливим визначити кількість майбутніх службовців, яких необхідно навчати; б) розробити програми навчання майбутніх фахівців з урахуванням сучасних викликів і потреб.

Наступна складова організаційних засад підготовки особового складу підрозділів сил охорони правопорядку до виконання службово-бойових завдань – це науково-методичне та інформаційне забезпечення навчального процесу. Науково-методичне забезпечення – це система науково визначених напрямів діяльності, в кожному з яких цілеспрямоване здійснення певних заходів сприяє оптимізації процесу навчання. Так, В. І. Галаган до наукового забезпечення відносить: визначення проблем, які мають місце у практичній діяльності й вимагають

відповідного вирішення чи розробки; апробація наукової розробки, визначення рівня її новизни та наукової користності; встановлення практичної значущості розробки, можливості її використання; впровадження розробки у практичну діяльність, визначення форми, порядку й умов її реалізації. У свою чергу, на думку вченого, методичне забезпечення полягає в реалізації отриманого наукового результату шляхом: розгляду наукової розробки та її апробації в компетентному відомстві; надсилання рекомендацій у практичні підрозділи; доведення сутності наукової розробки до широкого кола практичних працівників [7, с. 251–252].

Таким чином, проведений аналіз дає змогу констатувати, що організаційні засади підготовки особового складу підрозділів сил охорони правопорядку до виконання службово-бойових завдань складаються з великої кількості елементів, які тісно пов'язані між собою, взаємодіють і доповнюють один одного. Разом із тим їх належне функціонування є фактично неможливим без ефективного та якісного нормативно-правового підґрунтя.

Список бібліографічних посилань: 1. Про затвердження Положення про організацію первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліції : Наказ МВС України від 16.02.2016 № 105 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0576-16>. 2. Самбор М. Професійна підготовка у закладах вищої освіти системи Міністерства внутрішніх справ України зі специфічними умовами навчання // Професійна підготовка суддів, прокурорів та працівників правоохоронних органів: національний і зарубіжний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 верес. 2019 р.) / МВС України, Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2019. С. 132–135. 3. Щєбликіна І. О., Грибова Д. В. Основи менеджменту : навч. посіб. Мелітополь : Вид. буд. Мелітопол. міськ. друк., 2015. 480 с. 4. Про затвердження Порядку добору, направлення та зарахування кандидатів на навчання до закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для Міністерства внутрішніх справ України і Національної поліції України, та вищого військового навчального закладу Національної гвардії України : Наказ МВС України від 15.04.2016 № 315 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0668-16>. 5. Про затвердження інструкції з ведення ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах I–III ступенів : Наказ МОН України від 23.06.2000 № 240. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/87123__535060. Втратив чинність. 6. Леонова О. М. До питання планування та організації процесу навчання іноземної мови у вищій

школі. URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1244>. 7. Галаган В. І. Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ України): дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 439 с

Назарій Миколайович ТАТАРИН,

*заступник начальника відділу комплектування
апарату управління комплектування Департаменту
персоналу Міністерства внутрішніх справ,
здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

24 лютого 2022 року Україна зіткнулася зі збройною агресією російської федерації, в результаті якої відносно цивільних осіб і військовослужбовців регулярно вчиняються протиправні діяння, значна частина яких припадає саме на воєнні злочини. У цьому контексті держава з метою оптимізації діяльності уповноважених суб'єктів із документування та досудового розслідування воєнних злочинів вживає низку заходів у сферах їх нормативно-правового регулювання, матеріально-технічного, наукового й інформаційного забезпечення. Зокрема, особлива увага приділяється саме організаційним аспектам досудового розслідування виокремлених кримінальних правопорушень. Це пояснюється тим, що воєнні злочини, по-перше, є новим видом кримінальних правопорушень, з яким у практичній діяльності стикаються органи досудового розслідування. По-друге, названі діяння є складними за своїм механізмом учинення, який характеризується наслідками у вигляді значних руйнацій об'єктів цивільної інфраструктури, великої кількості неідентифікованих загиблих; зняттями вчинення, з якими раніше не стикалися ні органи досудового розслідування, ні судові експерти; особами злочинців, які змінюють місця своєї дислокації, в тому числі перебувають на території іншої держави, тощо. По-третє, досудове розслідування воєнних злочинів підслідне слідчим органів безпеки. По-четверте, досудове розслідування вказаних правопорушень потребує великих затрат ресурсів, у тому числі людських, через що до проведення окремих процесуальних дій залучаються працівники інших правоохоронних органів, у тому числі Національної поліції.

З урахуванням вищенаведеного вбачається актуальним питання про особливості організації розслідування воєнних злочинів.

Висвітлення окресленої проблематики буде здійснено шляхом з'ясування сутності поняття «організація розслідування», визначення основних напрямів організації розслідування взагалі та воєнних злочинів зокрема.

Так, у криміналістичній науці можна зустріти використання термінів «організація розслідування», «організація досудового розслідування», «організація роботи підрозділів досудового розслідування» тощо. На наш погляд, вказані поняття не можна використовувати як синонімічні, оскільки організація розслідування (досудового) стосується всього процесу розслідування та всіх його учасників, а організація роботи підрозділів досудового розслідування – лише діяльності окреслених суб'єктів, при цьому поза увагою залишаються оперативні підрозділи, обізнані особи, громадськість, засоби масової інформації й інші. У зв'язку із цим у представленому дослідженні використовуємо саме термін «організація розслідування», щоб всебічно розкрити питання про організаційні аспекти розслідування воєнних злочинів.

О. В. Олішевський пропонує під організацією розслідування злочинів розуміти допоміжну до розслідування діяльність, що здійснюється шляхом упорядкування його елементів та створення сприятливих умов [1, с. 5]. А. В. Сорочан, проаналізувавши юридичну літературу, з'ясував, що під організацією розслідування прийнято розуміти: прийняття слідчим організаційно-розпорядчих рішень у кримінальному провадженні; упорядковану сукупність, стійкість взаємопов'язаних елементів (об'єкт, суб'єкт, засоби і мета), що забезпечують процес розслідування конкретної категорії кримінальних правопорушень на кожному етапі як єдине ціле; розроблення і реалізацію комплексу заходів, що забезпечують процес розслідування конкретної категорії кримінальних правопорушень на кожному етапі як єдине ціле; раціональний вибір, розміщення і застосування сил, знарядь і засобів, які має слідчий, створення і використання оптимальних умов для досягнення цілей судочинства [2, с. 455–456]. Г. А. Хань визначає організацію розслідування шляхом визначення її характеру та направленості, вказуючи, що це динамічна складова системи, яка спрямована на виконання функцій координації і субординації [3, с. 98].

Із наведеного випливає, що організація розслідування, в тому числі воєнних злочинів, – це діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на створення сприятливої обстановки для оптимізації досудового розслідування на кожному з його етапів і забезпечення досягнення завдань кримінального провадження. Відповідно вказана діяльність характеризується специфічними ознаками, які й

визначають її сутність: цілеспрямований і динамічний характер; реалізація лише уповноваженими суб'єктами; є системою дій зі створення сприятливих умов розслідування; здійснюється впродовж усього процесу розслідування (на кожному з його етапів і під час проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), інших процесуальних і неprocesуальних дій).

Організація розслідування воєнних злочинів здійснюється за такими основними напрямками.

1. Правове забезпечення, яке полягає у врахуванні законодавцем при вдосконаленні кримінального процесуального законодавства труднощів, з якими стикаються чи можуть стикнутися працівники правоохоронних органів під час досудового розслідування в умовах воєнного стану та які зумовлені об'єктивними чинниками, що унеможливають або перешкоджають ефективному здійсненню кримінального провадження. Також правове забезпечення розслідування воєнних злочинів полягає у приведенні до міжнародно-правових стандартів положень кримінального та кримінального процесуального законодавства, зокрема в частині: регламентації терміна «воєнний злочин» у КК України; визначення вимог до збирання доказів воєнних злочинів з метою подальшої передачі матеріалів на розгляд Міжнародного кримінального суду; визначення процедури відшкодування збитків, завданих воєнними злочинами, тощо. Крім того, повинні бути належним чином врегульовані засади, суб'єкти та форми взаємодії на національному та міжнародному рівнях під час досудового розслідування вказаних злочинів. Зокрема, особлива увага повинна бути приділена міжвідомчій взаємодії.

2. Матеріально-технічне забезпечення, що полягає у підвищенні фінансування підрозділів різних відомств, які безпосередньо беруть участь у: документуванні та досудовому розслідуванні воєнних злочинів; забезпеченні всіх органів досудового розслідування та судово-експертних установ достатньою кількістю технічних засобів, потрібних для виявлення, фіксації, вилучення та дослідження доказів; створенні комфортних умов праці (забезпеченні службовим транспортом, паливом, електрогенераторами, зв'язком, робочими кабінетами тощо).

3. Кадрове забезпечення, яке повинно реалізуватися за декількома напрямками: підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації. При цьому обов'язково в освітньому процесі використовувати практичну складову, яка полягає у запровадженні передового досвіду з документування та досудового розслідування воєнних злочинів, зокрема на деокупованих територіях України. Також слід організувати

обмін досвідом як між різними підрозділами правоохоронних і/або судово-експертних органів, так і між самими органами. Також важливо використовувати під час підготовки відповідних кадрів зарубіжний досвід з виявлення, документування та кримінального переслідування за воєнні злочини.

4. Забезпечення співробітництва під час розслідування воєнних злочинів, яке здійснюється на національному та міжнародному рівнях. Вказаний напрям організації розслідування воєнних злочинів з огляду на специфіку вчинення злочинів, скоєних в умовах збройного конфлікту, є одним із визначальних чинників успішного розслідування цього виду суспільно небезпечних діянь [4, с. 216]. При цьому особлива роль відводиться груповому розслідуванню воєнних злочинів, тобто у складі слідчих і слідчо-оперативних груп. Через великий обсяг слідової картини вказаних кримінальних правопорушень слідчим підрозділам органів безпеки бракує людських і часових ресурсів для своєчасної їх фіксації, у зв'язку з чим вони доручають проведення окремих невідкладних слідчих (розшукових) дій працівникам інших правоохоронних органів, найчастіше Національної поліції. Крім того, з метою забезпечення безпекової складової під час розслідування воєнних злочинів велика увага приділяється співробітництву із представниками Збройних Сил України, Національної гвардії України, інших воєнізованих підрозділів, Державної служби України з надзвичайних ситуацій тощо.

Наведений перелік напрямів організації розслідування воєнних злочинів не є вичерпним, проте через незначний обсяг представленого дослідження ми обмежилися тільки їх висвітленням.

Отже, організація розслідування воєнних злочинів за основними напрямками (правове, матеріально-технічне, кадрове забезпечення та забезпечення співробітництва) здійснюється з урахуванням як специфіки механізму їх учинення, так і діяльності з виявлення, документування та досудового розслідування. Організація розслідування воєнних злочинів є цілеспрямованою і динамічною діяльністю уповноважених суб'єктів, яка реалізується шляхом проведення системи дій зі створення сприятливих умов упродовж усього процесу розслідування (на кожному з його етапів і під час проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), інших процесуальних і непроцесуальних дій).

Список бібліографічних посилань: 1. Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів та її місце у структурі криміналістики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 17 с. 2. Сорочан А. В. Організація і планування розслідування шахрайства,

що вчиняється на первинному ринку нерухомості. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104). С. 454–461. DOI: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-104-2.5>. 3. Хань Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2007. 221 с. 4. Благута Р. І., Климчук М. П., Сакал В. М., Цуцкірідзе М. С. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів під час досудового розслідування : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 216 с.

Валентина Георгіївна ДРОЗД,

*доктор юридичних наук, професор,
начальник 3-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії про-
блем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства
Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7687-7138>*

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Із набранням 1 липня 2020 року чинності законодавством щодо кримінальних проступків деякі кримінальні провадження стали розглядатися швидше, що забезпечило значну економію процесуального часу та зменшення навантаження на всіх учасників кримінального процесу, враховуючи обвинувачених, потерпілих та суддів, не кажучи вже про свідків та експертів, яких можуть взагалі не викликати до суду.

Затримання особи відповідно до ч. 2 ст. 176 КПК України є тимчасовим запобіжним заходом. Дослідженню порядку його здійснення, а також проблемних питань, які виникають у ході затримання, присвячено чимало наукових праць. Водночас порядок затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, недостатньо опрацьовано на науковому рівні. Разом із тим порядок затримання уповноваженою службовою особою під час дізнання, порівняно із затриманням, передбаченим ст. 208 КПК України, має певні відмінності, які потребують окремого дослідження.

Питання затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального проступку, регулюються ст. 298-2 КПК України. Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального проступку, у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, якщо: особа відмовляється

виконувати законну вимогу щодо припинення проступку або чинить опір; особа намагається залишити місце вчинення проступку; під час безпосереднього переслідування особа не виконує законних вимог службові особи; особа перебуває у стані сп'яніння та може завдати собі чи оточуючим шкоди. З наведеного переліку можна зробити висновки, що уповноважена службова особа може затримати підозрювану у вчиненні кримінального проступку особу майже завжди.

Насправді важко собі уявити, щоб особа, яка вчинила кримінальний проступок, виконувала б одразу всі вимоги службової особи щодо припинення проступку або не чинила опір, не намагалася залишити місце вчинення проступку чи під час переслідування зупинилась і/або не могла завдати шкоди собі або оточуючим. Тому на практиці підстав для затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок або підозрюється у вчиненні кримінального проступку, ще більше для працівників правоохоронних органів, порівняно з такими підставами щодо особи, яка вчинила злочин або адміністративне правопорушення.

Зауважимо, що доповнення КПК України статтею 298-2 спричинило дискусію серед науковців та практиків, зокрема щодо законності здійснення затримання особи за вчинення кримінального проступку та відповідності положенням Конституції України [1, с. 18; 2, с. 27]. Не вдаючись до зайвих теоретичних екскурсів, зазначимо, що цілком обґрунтованою у цьому аспекті є позиція Т. Г. Фоміної, яка вважає, що «питання щодо можливості затримання особи за вчинення кримінального правопорушення і, відповідно, скасування умови, за наявності якої затримання може бути здійснено лише за злочини, за які передбачене покарання у виді позбавлення волі, є доволі складним та багатогранним. У даному випадку “на вагах”, з однієї сторони, знаходяться гарантії права на свободу та особисту недоторканність, визначені у ст. 29 Конституції України, з іншої, – “здоровий глузд”, який вказує на те, що будь-який злочин повинно бути припинено, незалежно від його кваліфікації» [2, с. 342–343]. Погоджуючись із такою позицією, зазначимо, що, дійсно, питання про можливість здійснення затримання за вчинення кримінального проступку є доволі складним, оскільки нормативні положення ст. 298-2 КПК України не узгоджуються із положеннями ст. 29 Конституції України, в якій передбачено, що «у разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його препинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно

звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою» [3]. Отже, положення Основного Закону України встановлюють можливість обмежити особу у праві на свободу та особисту недоторканність лише у випадку вчинення нею злочину, а не кримінального проступку. Водночас аналіз статистичних даних свідчить, що у практичній діяльності здійснюються затримання особи в порядку, передбаченому ст. 298-2 КПК України, що висвітлено в інформаційному листі Офісу Генерального прокурора від 18 червня 2021 р. № 25/1-111вих-21 [4, с. 220–221].

Отже, затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, є тимчасовим запобіжним заходом, що застосовується з підстав та в порядку, визначеними КПК України, уповноваженою службовою особою щодо особи, яка вчинила кримінальний проступок (тобто діяння, за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі). Затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, слід відмежовувати від затримання, оскільки їх відмінності полягають у підставах, строках та порядку. Слід констатувати, що, закріпивши на нормативному рівні можливість затримання особи за під час здійснення дізнання у ст. 298-2 КПК України, законодавець не узгодив відповідні положення зі ст. 29 Конституції України. Тому задля уникнення двозначності у підході щодо законності затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, доцільним є приведення процесуальних норм у відповідність до конституційних.

Список бібліографічних посилань: 1. Фоміна Т. Г., Абламський С. Є. Правова регламентація затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок // Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків : матеріали міжвидового розслідування кримінальних проступків : матеріали міжвидового розслідування кримінальних проступків : матеріали міжвидового розслідування кримінальних проступків (м. Київ, 14 листоп. 2019 р.) / МВС України, Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2019. С. 18–20. 2. Фоміна Т. Г. Застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: проблеми теорії та практики : монографія / наук. ред. О. О. Южно. Харків : Панов, 2020. 576 с. 3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. 3. Дані щодо кількості затриманих осіб, підозрюваних слідчими (детективами), дізнавачами органів досудового розслідування в порядку, передбаченому статтями 207, 208, 298-2 КПК України упродовж 2017–2020 років : інформ. лист Офісу Генерального

прокурора від 18.06.2021 № 25/1-111вих-21. 4. Затримання у кримінальному провадженні : навч. посіб. / А. В. Захарко, В. В. Рогальська, О. А. Солдатенко та ін. Одеса : Гельветика, 2021. 224 с.

Олександр Миколайович МУЗИЧУК,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
декан факультету № 1*

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8367-2504>

**ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КОНТРОЛЮ
ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ
ТА ЙОГО ЗАВДАНЬ**

Незважаючи на велику кількість наукових досліджень, присвячених проблематиці контролю за діяльністю правоохоронних органів, його сутність і особливості залишаються нез'ясованими з таких причин: по-перше, відсутнє чітке законодавче визначення поняття правоохоронних органів як об'єкта такого контролю; по-друге, не визначено вичерпний перелік правоохоронних органів, оскільки нормативно-правові акти (як законодавчі, так і підзаконні) визначають різну їх кількість; у чинному законодавстві не визначено спеціальні ознаки правоохоронних органів, за допомогою яких можна було б виокремити останні з-поміж інших державних органів; по-третє, нез'ясованими у науковій літературі та невизначеними в чинному законодавстві є система суб'єктів контролю за діяльністю правоохоронних органів, їх завдання, функції та повноваження, форми та види взаємодії між ними; по-четверте, в чинному законодавстві не визначено координуючий орган з питань контролю за діяльністю правоохоронних органів; по-п'яте, в науковій літературі більша увага приділяється характеристиці зовнішнього контролю за діяльністю правоохоронних органів, лише поодинокі праці присвячені дослідженню внутрішньовідомчого контролю; по-шосте, об'єктом і предметом такого контролю науковці здебільшого називають зовнішню правоохоронну діяльність правоохоронних органів, натомість важливим є розгляд як предмета такого контролю стану соціально-правового захисту працівників правоохоронних органів, матеріального, фінансового та інших видів забезпечення функціонування правоохоронних органів; по-сьоме, в науковій літературі фрагментарно визначено рівні контролю за діяльністю правоохоронних органів, вимоги, які висуваються до його здійснення, його форми та методи; по-восьме,

як у чинному законодавстві, так і в науковій літературі нечітко визначено процедурні й організаційні засади контролю за діяльністю правоохоронних органів в Україні, що досить часто стає причиною зловживань під час реалізації владними суб'єктами контрольних повноважень; по-восьме, нечітким є визначення поняття «демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави», у зв'язку з чим у науковій літературі він ототожнюється з державним чи громадським контролем.

Що стосується завдань контролю за діяльністю правоохоронних органів, то у вітчизняній юридичній літературі вони висвітлені недостатньо, в існуючих наукових працях досліджувались фрагментарно або в межах ширшої правової проблематики, без комплексного підходу, що визначає актуальність обраної тематики наукового пошуку.

Аналіз завдань контролю, які окремі науковці вважали за доцільне визначити основними (загальними), дав змогу зробити такі висновки: по-перше, переважна більшість науковців завданням контролю вбачають забезпечення законності (дисципліни) в державному управлінні, яке, на нашу думку, є його метою; по-друге, науковці не проводять чіткого розмежування між метою та завданнями контролю, у зв'язку з чим мета (як досягнення бажаного результату) та завдання (тобто шляхи досягнення мети) ототожнюються.

Беручи до уваги законодавчі визначення і теоретичні положення щодо завдань контролю, пропонуємо до *завдань контролю за діяльністю правоохоронних органів* віднести:

1. перевірку та аналіз стану дотримання правоохоронними органами та їх працівниками чинного законодавства та виконавської дисципліни;
2. встановлення фактичного стану, якості й ефективності виконання покладених на них завдань, функцій та обов'язків, реалізації наданих прав;
3. сприяння виконанню покладених на них завдань, функцій та обов'язків, реалізації наданих прав;
4. спостереження за дотриманням у правоохоронних органах прав, свобод і законних інтересів їх персоналу, рівнем їх соціального забезпечення;
5. попередження, виявлення та припинення правопорушень серед працівників правоохоронних органів, встановлення передумов щодо притягнення винних до відповідальності згідно з повноваженнями суб'єкта контролю;
6. встановлення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень працівниками правоохоронних органів, недотримання

встановлених обмежень, порушення прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб, прав та законних інтересів юридичних осіб та інших колективних суб'єктів, розроблення заходів щодо зменшення їх негативного впливу та викоринення;

7. своєчасне, повне й об'єктивне інформування населення про діяльність правоохоронних органів, вивчення громадської думки про роботу правоохоронних органів;

8. визначення та оцінка ефективності стилю і методів роботи правоохоронних органів усіх рівнів та їх персоналу;

9. виявлення позитивного досвіду і його використання у практиці; надання практичної допомоги підлеглим апаратам та окремим працівникам в усуненні виявлених в їх діяльності недоліків;

10. відновлення порушених прав учасників суспільних відносин шляхом відміни дії незаконного правового акта підконтрольного об'єкта, відсторонення його від виконання посадових обов'язків тощо.

Варто зазначити, що в демократичному суспільстві контроль, у першу чергу, повинен бути спрямований на виявлення позитивних аспектів діяльності підконтрольних суб'єктів, розповсюдження позитивного досвіду, навчання тих, хто контролюється. Хоча без застосування примусу до осіб, які порушують вимоги законодавчих та підзаконних актів, дієвість контролю була б значно меншою. Отже, сутність контролю у демократичному суспільстві полягає в поєднанні заохочувальних та примусових заходів та методів під час його здійснення, перевага під час реалізації яких повинна надаватись першим. Вказане наглядно підтверджується і тим, що, наприклад, у такій сфері, як протидія злочинності, збільшення санкцій не сприяє зменшенню її рівня.

Руслан Володимирович ГЕРАСИМЧУК,

начальник Головного управління

Національної поліції в Хмельницькій області,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Забезпечення суспільно важливих потреб внутрішнього життя нашої держави відбувається за допомогою спеціального правового інструментарію, який закріплюється законодавчими та підзаконними

нормативно-правовими актами. У кожному окремому випадку його склад є різним, що залежить від повноважень суб'єктів правовідносин та їх статусу і виявляється у взаємопов'язаних правових формах. Забезпечення публічної безпеки та порядку на регіональному рівні не є винятком і передбачає різноманітні адміністративні форми реалізації. Здебільшого вони є оригінальними та непригаманними іншим суспільно важливим сферам. Водночас специфіка забезпечення публічної безпеки та порядку на регіональному рівні не виключає використання уповноваженими суб'єктами цієї сфери відомих моделей реалізації своїх повноважень, однією з яких є взаємодія.

Відмітимо, що взаємодія – це особлива модель діяльності в межах адміністративних правовідносин. Етимологічно поняття «взаємодія» розкривається як зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь [1, с. 85]. В. В. Чумак, проаналізувавши різні наукові підходи до визначення поняття «взаємодія», констатував, що, як правило, під час розкриття змісту терміна «взаємодія» науковці зазначають, що: 1) взаємодія полягає в узгодженні дій її суб'єктів за цілями, часом, місцем проведення, виконавцями і програмою; 2) для взаємодії необхідна наявність не менше двох суб'єктів; 3) під час взаємодії кожен із взаємодіючих суб'єктів (систем) діє в межах наданої йому законодавцем компетенції; 4) суб'єктів взаємодії об'єднує єдина мета щодо виконання спільних завдань [2, с. 162; 3, с. 101].

Таким чином, взаємодія є ефективною формою функціонування суб'єктів правовідносин, яка дозволяє вирішувати певні завдання та досягати цілей значно простіше і скоріше, поєднуючи в кооперації наявні сили та ресурси. У межах забезпечення публічної безпеки та порядку на регіональному рівні взаємодія активно застосовується, що підтверджується передусім положеннями законодавчих та підзаконних актів. Наприклад, як одна з базових моделей діяльності взаємодія передбачена в діяльності місцевих державних адміністрацій. Відповідно до ст. 31 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р. №586-XIV такі суб'єкти при здійсненні своїх повноважень у сфері управління взаємодіють з відповідними міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, зокрема шляхом укладення договорів у випадках, встановлених законами. При цьому така взаємодія стосується всіх питань, у тому числі пов'язаних із забезпеченням публічної безпеки та порядку на регіональному рівні [4].

Яскравим прикладом взаємодії місцевих державних адміністрацій з іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки та порядку на регіональному рівні є формування спільних робочих груп та комісій.

Наприклад, розпорядженням Київської міської державної адміністрації від 16 січня 2020 р. № 47 утворено постійну діючу міжвідомчу робочу групу з питань протидії незаконному обігу та незаконній торгівлі нафтопродуктами на автозаправних станціях у місті Києві [5].

Взаємодія також має місце в нормативних положеннях, що регламентують роботу інших суб'єктів забезпечення безпеки і порядку на регіональному рівні. Наприклад, у Законі України «Про Національну гвардію України» від 13 березня 2014 р. № 876-VII відмічено, що НГУ виконує покладені на неї завдання у взаємодії з правоохоронними органами, Збройними Силами України, Управлінням державної охорони України, іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями, органами місцевого самоврядування, органами прокуратури, органами державної влади, об'єднаннями громадян та релігійними організаціями, а також спільно з адміністрацією та режимними органами об'єктів, що охороняються, та населенням [6]. У ст. 5 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. № 580-VIII закріплено, що поліція у процесі своєї діяльності взаємодіє з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування відповідно до закону та інших нормативно-правових актів [7]. Однією з основних функцій діяльності Військової служби правопорядку при Збройних Силах України згідно із Законом України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» від 7 березня 2002 р. № 3099-III є «взаємодія з військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, органами Національної поліції, іншими правоохоронними органами, у тому числі обмінюватися з ними інформацією для виявлення правопорушень» (п. 10 ст. 8) [8].

У межах реалізації взаємодії у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку на регіональному рівні суб'єкти укладають угоди або меморандуми про спільні дії та проведення відповідних заходів. Прикладом є підписаний 18 червня 2020 р. Меморандум про співпрацю та партнерство між Головним управлінням Національної поліції в Житомирській області та Житомирською міською об'єднаною територіальною громадою. Завданнями подібної співпраці у документі визначено: організацію і проведення спільних заходів (тематичних зустрічей, круглих столів, тематичних програмах і проєктів), залучення інших заінтересованих сторін, створення спільних планів роботи тощо; обмін позитивним досвідом та запровадження нових форм і методів щодо забезпечення безпеки людей, які проживають на території громади, та створення захищеного комфортного життєвого простору тощо [9].

Таким чином, наведені нормативно-правові положення доводять, що взаємодія є однією з найважливіших та ефективних форм спільної діяльності суб'єктів забезпечення публічної безпеки і порядку на регіональному рівні. Застосування цієї форми розкриває широкий спектр різноманітних інструментів підтримки регіональної безпеки, які передбачають об'єднання сил та засобів не тільки в процесі проведення якихось реакційних, тактичних заходів, але й належає стратегічне планування діяльності, визначення її цілей та бажаних результатів.

Список бібліографічних посилань: 1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с. 2. Чумак В. В. Взаємодія та координація між суб'єктами охорони державного кордону. *Право і Безпека*. 2011. № 2 (39). С. 161–165. 3. Батраченко О. В. Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції України щодо забезпечення публічної безпеки і порядку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2017. 218 с. 4. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. №18. Ст. 3. 5. Про створення постійно діючої міжвідомчої робочої групи з питань протидії незаконному обігу та незаконній торгівлі нафтопродуктами на автозаправних станціях у місті Києві : розпорядження Київ. міськ. держ. адміністрації від 16.01.2020 № 47 // Київська міська державна адміністрація : офіц. сайт. URL: https://kyivcity.gov.ua/пра/pro_stvorennya_postiyno_diyucho_mizhvidomcho_roboccho_grupi_z_pitan_protidi_nezakonnomu_obigu_ta_nezakonnii_torgivli_naftoprodukta_mi_na_avtozapravnikh_stantsiyakh_u_misti_kiyevi/File_1uqqvll7jg_kmda_47.pdf. 6. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 594. 7. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. 8. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 07.03.2002 № 3099-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 32. Ст. 225. 9. Меморандум про співпрацю та партнерство між Головним управлінням Національної поліції в Житомирській області та Житомирською міською об'єднаною територіальною громадою : від 18.06.2020 № 1893 // Житомирська міська рада : офіц. сайт. URL: <https://zt-rada.gov.ua/files/upload/sitefiles/doc1594210040.pdf>.

Василь Іванович ШКІНДЮК,

*начальник Кам'янець-Подільського районного управління поліції
Головного управління Національної поліції в Хмельницькій області,
здобувач Університету сучасних знань*

**НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМ ЧИННОГО
ЗАКОНОДАВСТВА, ЯКЕ РЕГУЛЮЄ ВЗАЄМОДІЮ ТА
КООРДИНАЦІЮ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Аналіз наукових позицій учених, а також думок діючих та колишніх працівників правоохоронних органів, політичних і громадських діячів у купі зі статистичними даними щодо криміногенного стану в Україні досить переконливо свідчать про наявність низки проблем у вітчизняному правоохоронному механізмі, зокрема в частині організації належного рівня ефективності і дієвості взаємодії та координації між суб'єктами правоохоронної діяльності, в тому числі на регіональному рівні. Серед інших факторів, які, на нашу думку, сприяли появі означених проблем і не дозволяють на сьогодні їх належним чином вирішити, забезпечивши таким чином відповідний рівень якості досліджуваної взаємодії та координації на регіональному рівні, є недоліки і прогалини у сучасному українському законодавстві.

Варто відмітити, що на сьогодні існує низка нормативно-правових актів, в яких тією чи іншою мірою врегульовані питання взаємодії та координації. Так, наприклад, про це йдеться в законах України «Про національну поліцію», «Про прокуратуру», «Про Службу безпеки України», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Національне антикорупційне бюро», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». Однак у цих законах питання координації та (або) взаємодії врегульовуються доволі загальною. Наприклад, в Законі України «Про Національну поліцію» закріплено лише те, що поліція у процесі своєї діяльності взаємодіє з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування відповідно до закону та інших нормативно-правових актів [1]. У деяких законах (наприклад, «Про Державне бюро розслідувань», «Про Національне антикорупційне бюро», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю») означені питання визначені більш розгорнуто, однак не розкривають суттєвих аспектів організації та здійснення взаємодії і координації, тим більше на регіональному рівні.

Більш предметно та конкретизовано взаємодія і координація правоохоронних органів регламентується відповідними спеціальними

підзаконними нормативно-правовими актами, як-то: Положення «Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією» [2]; Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні; Наказ «Про взаємодію Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України в питанні розшуку осіб»; Порядок взаємодії АРМА і Державного бюро розслідувань щодо виявлення та розшуку активів тощо. Однак справедливим буде зазначити, що частина вказаних вище підзаконних актів є застарілими і не відповідають реаліям і потребам сьогодення, крім того, в них не конкретизуються особливості налагодження та здійснення взаємодії й координації у сфері правоохоронної діяльності на регіональному рівні.

Саме тому ми переконані, що з метою вдосконалення адміністративного законодавства, яке регулює взаємодію та координацію у сфері правоохоронної діяльності, необхідно розробити міжвідомче Положення про порядок взаємодії та координації правоохоронних органів на регіональному рівні, затвердження якого має на меті:

– по-перше, визначити коло суб'єктів, які мають бути залучені до відносин взаємодії і координації на регіональному рівні. Це дуже важливо, зокрема з точки зору активного включення в зазначені відносини органів місцевої влади (як місцевих державних адміністрацій, так і органів місцевого самоврядування), адже наразі більшість інструкцій і порядків, які регламентують матеріальні та процедурні аспекти здійснення взаємодії і координації, стосуються двох або трьох спеціальних правоохоронних відомств і не містять норм щодо співпраці і узгодження діяльності у правоохоронній сфері з муніципальними органами влади та місцевими органами виконавчої влади загальної компетенції. Винятком є Положення «Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією» (2012 р.), в якому передбачено проведення міжвідомчих нарад за участю керівників правоохоронних органів, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Однак, знову ж таки, крім того, що до роботи у координаційних органах (міжвідомчих нарадах) можуть залучатися представники органів місцевої влади, більше ніяких вказівок із цього приводу наведене Положення не містить;

– по-друге, окреслити загальні принципи, цілі та завдання взаємодії і координації у правоохоронній сфері на регіональному рівні. Взаємодія та координація повинні ґрунтуватися на конкретних засадничих вимогах і будуватися та реалізовуватися відповідно до чітко

визначених пріоритетів. Вони (взаємодія та координація) не мають здійснюватися заради самих себе, а для забезпечення ефективного та оперативного вирішення конкретних різновидів, категорій проблемних питань у галузі правоохоронної діяльності на відповідній території;

– по-третє, навести приблизний перелік основних напрямів і форм взаємодії та координації у сфері правоохоронної діяльності на регіональному рівні;

– по-четверте, закріпити обов'язки керівників регіональних підрозділів правоохоронних органів, а також керівників інших регіональних органів публічної влади, що так чи інакше залучені до здійснення правоохоронної діяльності, щодо організації та забезпечення взаємодії й координації у межах їх компетенції та підвідомчої їм території, а також щодо забезпечення систематичного контролю за станом якості та ефективності зазначених взаємодії й координації. Закріплення такого обов'язку необхідне для визначення осіб, відповідальних за організацію, результативність і дієвість відповідних заходів взаємодії та координації.

Список бібліографічних посилань: 1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. **2.** Про затвердження Положення «Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією» : Наказ Ген. прокуратури України, МВС України, СБ України, Держ. податкової служби України, МО України, Держ. митної служби України, Держ. прикордон. служби України, Держ. пенітенціар. служби України від 26.04.2012 № 43/375/166/353/284/241/290/236 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0043900-12>.

Андрій Васильович ШАРНІН,

кандидат юридичних наук,

заступник начальника слідчого управління

Головного управління Національної поліції в Харківській області

ПРОБЛЕМИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ НА ТЕРИТОРІЯХ ПРОВЕДЕННЯ АКТИВНИХ БОЙОВИХ ДІЙ

Україна вже більше як півроку живе в умовах воєнного стану та часткової окупації окремих її територій. Вся наша держава та її населення потерпає від реальної загрози ракетних ударів, а також

артилерійських та авіаційних обстрілів. Крім того, на частині територій вже більше восьми місяців ведуться активні бойові дії, а населення цих територій майже постійно перебуває в укриттях або бомбосховищах, що вкрай негативно впливає на життєдіяльність людей та роботу всіх сфер.

Воєнні дії суттєво змінили українське суспільство, що вплинуло і на криміногенну обстановку в країні, особливо на територіях, де проводяться активні бойові дії. Зазнали значних змін кількісна та якісна характеристики злочинності. Так, наприклад, якщо в перший місяць війни кількість злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинюваних цивільним населенням, скоротилась, то зі зменшення кількості обстрілів спостерігається їх приріст. Крім того, особливе місце наразі займають воєнні злочини країни-агресора проти мирного населення, які як спричиняють значні матеріальні збитки, так і призводять до великої кількості жертв серед мирного населення. Їх кількісні характеристики збільшуються з кожним днем, особливо з початком контрнаступальних дій українських військ та звільненням окупованих територій.

Очевидно, що воєнний стан та зміна криміногенної обстановки внесли значні корективи в роботу правоохоронних органів, спрямовану на документування та розслідування злочинів, особливо на територіях, де проводяться активні бойові дії.

Можна визначити низку проблем, які пов'язані з виявленням, документуванням та розслідуванням злочинів, учинених на таких територіях. Так, проблеми виявлення злочинів, перш за все, полягають у скороченні джерел інформації про такі злочини. Наприклад, перебої зі зв'язком та постійні обстріли викликають у населення страх за збереження власного життя та здоров'я, що призводить до обмеження перебування у громадських місцях та спілкування з оточуючими. Значна кількість населення евакуюється з небезпечних територій, що досить часто призводить до втрати з ними зв'язку. Досить гостро така проблема виявляється на деокупованих територіях і ускладнюється тим, що частина населення евакуюється на територію держави-агресора, що унеможлиблює з ними зв'язок взагалі. Таким чином, із реальними потерпілими від злочинів та свідками таких злочинів відсутній зв'язок, що досить часто унеможлиблює процес виявлення та розслідування злочинів. Тому сьогодні отримання інформації про злочини може здійснюватись як шляхом опитування громадян, які обіймали або обіймають відповідні посади в органах місцевого самоврядування, волонтерів, які постійно спілкуються з населенням, та інших громадян, які на час війни зайняли активну

громадську позицію та самоорганізувалися, а також шляхом публікації в засобах масової інформації повідомлень із номерами телефонів, електронними адресами окремих працівників, до яких можна звернутися з інформацією про злочин. Крім того, правоохоронні органи створюють телеграм-канали, через які також можна повідомити окрему інформацію або отримати ту, яка може цікавити мирних громадян.

Досить значна частина проблем роботи правоохоронних органів на територіях проведення активних бойових дій пов'язана з реальною небезпекою для життя та здоров'я працівників поліції під час проведення слідчих (розшукових) дій. Адже постійні артилерійські обстріли, ракетні та авіаційні удари створюють перешкоди як для проведення оглядів місць подій з метою документування злочинів, так і для проведення подальших слідчих (розшукових) дій, спрямованих на розслідування вказаних злочинів. Звісно, одним із шляхів вирішення проблем проведення окремих слідчих (розшукових) дій на територіях, де присутня реальна загроза для життя та здоров'я працівників поліції, було б дистанційне досудове розслідування, однак постає інша проблема – відсутність або досить поганий зв'язок на таких територіях, адже частина комунікацій зруйнована або пошкоджена. Тому основним способом вирішення вказаної проблеми є значне скорочення часу проведення слідчої (розшукової) дії, а отже, часу перебування працівників у зоні підвищеного ризику. З метою усунення небезпеки втрати доказів через скорочення часу слідчої дії може бути залучена більша кількість працівників. Однак у деяких випадках такий крок може призвести до негативних наслідків, адже колони автомобілів, велике скупчення людей або мобільних телефонів може звернути на себе увагу розвідки ворожих підрозділів, яка досить часто здійснюється дистанційно за допомогою різних типів безпілотних літальних апаратів. Цей аспект обов'язково необхідно враховувати при плануванні слідчих (розшукових) дій і консультуватися із військовими щодо можливості та доцільності перебування в тих чи інших місцях.

Величезні труднощі для процесу виявлення та розслідування злочинів складає також час, який минає після їх учинення. Адже досить часто інформація про злочин до правоохоронних органів надходить уже через значний проміжок часу. Це обумовлено і тим, що потерпілі або не мають можливості повідомити про злочин, або виявляють злочин уже згодом після його вчинення. Пояснюється це постійною активністю ворожих військових, відсутністю потерпілих на місці вчинення злочину (як-то виявлення пошкоджень майна від обстрілів або крадіжок такого майна), або перебуванням на окупованій

території. Крім того, навіть після отримання повідомлення про вчинення злочину у правоохоронних органів не завжди є можливість відреагувати на нього, адже його документування ускладнюється або навіть унеможлиблюється в цей час через постійні бойові дії на території вчинення злочину або окупацією цієї території. Вказана проблема призводить до втрати або зміни слідової інформації, а отже, до значних труднощів у доказуванні таких злочинів.

Ще однією проблемою розслідування злочинів на території проведення активних бойових дій є кадровий дефіцит. Особливо вказані проблеми мають місце на деокупованих територіях. Адже частина працівників поліції вимушені була евакуюватися з таких територій, частина прийняли рішення про звільнення із правоохоронних органів, але є частина працівників, які зрадили присязі та перейшли на бік ворога. Проблема нестачі кадрів наразі вирішується шляхом відкомандирування окремих працівників з інших підрозділів області та країни на деокуповані території як для проведення фільтраційних та стабілізаційних заходів, так і для проведення документування та розслідування злочинів на цих територіях.

Ні для кого не секрет, що, на жаль, на території нашої держави, особливо на територіях проведення активних бойових дій та деокупованих територіях, є представники, які активно підтримують російську агресію, співпрацюють або співпрацювали з окупантами. Це також спричинює низку труднощів для правоохоронних органів, не лише пов'язаних із виявленням фактів колабораційної діяльності, але і з безпекою від таких осіб. Адже вони не лише можуть надавати інформаційну допомогу державі-агресору, а й знищувати сліди окремих злочинів військових російської федерації. Тому протидія колабораційній діяльності повинна бути одним із пріоритетів роботи правоохоронних органів.

Звісно, названі проблеми є не єдиними, що супроводжують нині роботу правоохоронних органів на територіях проведення активних бойових дій або на деокупованих територіях, однак вони є одними з найбільш розповсюджених і гострих. Їх вирішення потребує як майстерності від працівників поліції, які безпосередньо здійснюють слідчі (розшукові) дії, ризикуючи власним життям, так і вмілої управлінської діяльності керівників органів та підрозділів поліції, які зобов'язані організувати роботу своїх підлеглих таким чином, щоб не лише виконати покладені на поліцію завдання, але й зберегти особовий склад.

Вікторія Вікторівна АБЛАМСЬКА,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії

з проблем наукового забезпечення правоохоронної

діяльності та якості підготовки кадрів

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2415-7235>

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДБРАННЯ ПОЯСНЕНЬ ЯК СПОСОБУ
ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ**

1 липня 2020 року вступили в силу Закони «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 17 червня 2020 року № 720-IX. Відтак введення в дію вказаних Законів дозволило на практиці застосовувати законодавчі норми в частині здійснення досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання. Однією з новацій стало розширення переліку процесуальних джерел доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки та збільшення кількості процесуальних дій, які проводяться під час дізнання, в тому числі до внесення відомостей в Єдиний реєстр досудових розслідувань. Відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути: 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Таким чином, було запроваджено спеціальну систему джерел доказів, які можуть використовуватися тільки під час дізнання і в окремих випадках, за рішенням слідчого судді, під час досудового слідства.

Відібрання пояснень можна охарактеризувати як форму отримання інформації від особи, що схожа на отримання показань під час кримінального провадження, але має при цьому низку принципових відмінностей. Вказана форма отримання інформації в кримінальному процесі існувала й раніше. Так, у радянському та пострадянському кримінальному процесі відібрання пояснень застосовувалося на етапах дослідчої перевірки та при проведенні оперативно-розшукових заходів. Основною перевагою такої процесуальної дії була швидкість проведення, простота, можливість швидко отримати необхідну інформацію для первинної кваліфікації кримінального правопорушення. Тож, із практичної точки зору відібрання пояснень мало важливе значення, однак мало низький ступінь доказового значення та потребували подальшої перевірки шляхом проведення допиту особи, в якій вони відбирались.

Положення ч. 8 ст. 95 КПК України дозволяють отримати пояснення від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою сторонами кримінального провадження, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження або потерпілим. При цьому вони не є джерелом доказів, крім випадків передбачених законом. Зокрема, відповідно до ст. 298-1 КПК України пояснення є процесуальним джерелом доказів у кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків. Таким чином, пояснення, відібрані під час досудового розслідування злочинів, потребують подальшої перевірки і закріплення шляхом отримання показань під час допиту. З урахуванням викладеного можна зробити декілька попередніх висновків: *по-перше*, пояснення, отримані під час дізнання, є самостійним джерелом доказів; *по-друге*, надання пояснень є правом, а не обов'язком особи; *по-третє*, особа, у якій відбираються пояснення, не має процесуального статусу, а виходячи з цього, визначених законом прав та обов'язків.

Враховуючи специфічні риси, доступність і оперативність відібрання пояснень, можна стверджувати, що пояснення в окремих кримінальних провадженнях є незамінними. Наприклад, показання з чужих слів, коли вони ґрунтуються на раніше отриманих поясненнях. Особа, яка дає показання, не є уповноваженою на отримання інформації від особи, яка з нею спілкується, будь-яким іншим шляхом, ніж шляхом отримання саме такого пояснення. Крім того, спілкування між вказаними особами відбувається за межами процесуальних правовідносин, а в подальшому джерелом доказів у кримінальному провадженні буде показання особи, що здійснене з чужих слів.

Необхідно звернути увагу на те, що закон не регламентує процедуру відібрання пояснень, хоча особа користується усіма гарантіями, передбаченими ст. 63 Конституції України та ст. 18 КПК України.

Кримінальним процесуальним законодавством не визначено елементів процесуальної форми відібрання пояснення – це може бути як усна, так і письмова форма. Така невизначеність фактично нівелює доказове значення пояснення та створює передумови для подальшого визнання доказу недопустимим. Вказане теза зумовлена тим, що для забезпечення допустимості доказу він повинен поєднувати в собі відомості, які були одержані з дотриманням процесуальної форми.

Резюмуючи викладене, переконані, що відібрання пояснень потребує детальної регламентації в кримінальному процесуальному законодавстві. Зважаючи на те, що пояснення є джерелом доказів, було б доцільним за аналогією з показаннями в окремих нормах конкретизувати: 1) вимоги до проведення та оформлення цієї процесуальної дії; 2) передбачити процедуру роз'яснення прав особі, яку планується опитати, із подальшими гарантіями реалізації її прав, свобод та законних інтересів.

Олена Віталіївна АЛЕКСАНДРЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

*науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем
криміналістичного забезпечення та судової експертології*

Національної академії внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2592-7593>

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

*Аналіз – дроблення системи на частини – дає нам знання,
а синтез – об'єднання елементів у ціле – дає розуміння.*

Джозеф О'Коннор

Останніми роками науково-технічний прогрес йде стрімкими темпами: з'являються нові технічні засоби, технології, а з ними можливості передачі та обробки інформації. Злочинці активно використовують вказані можливості в своїй діяльності, що становить певні труднощі для правоохоронних органів. Проте, науково-технічний прогрес є надбанням усього людства, тому він також відкриває нові можливості у

боротьбі зі злочинністю: поява нових засобів і способів виявлення, фіксації, вилучення слідів злочину і злочинця, речових доказів, і використання їх в доказуванні у кримінальному провадженні.

Однак, поряд з надбаннями науково-технічного прогресу, важливими і незамінними залишаються перевірені часом методи роботи слідчих. Одним з них є криміналістичний аналіз, який можна визнати одним з тактико-криміналістичних засобів і важливою складовою тактико-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів [1, с. 64].

Криміналістичний аналіз завжди присутній в діяльності слідчого. Власне, з нього і розпочинається будь-яке розслідування, оскільки усталений вираз «вивчення матеріалів кримінальної справи/ провадження» не обходиться без аналізу усєї наявної інформації, визначення мети, напрямів і тактики проведення подальших слідчих дій. Криміналістичний аналіз – один з важливих методів роботи та інструментів слідчого, достатньо простий у використанні, який слідчий завжди має при собі та повинен бути готовим до його належного застосування. Аналітичні здібності слід визнати професійно необхідними якостями слідчого, без яких його розслідування будуть страждати на неповноту. Саме за допомогою криміналістичного аналізу матеріалів кримінальної справи/ провадження виявляються недоліки розслідування: як окремої або декількох слідчих (розшукових) дій, тактичної операції, оперативно-розшукових заходів, так і організації розслідування в цілому. Розкриття злочину слідчим шляхом не обходиться без криміналістичного аналізу усіх матеріалів справи/ кримінального провадження, повноти та якості проведення слідчих дій, їх результатів, отриманих доказів, наявної криміналістично значущої інформації. При розслідуванні злочинів минулих років такий аналіз є одним з основних методів роботи.

За належного проведення результати криміналістичного аналізу можуть стати відправною точкою у розкритті злочинця.

Прорив (визначення правильного напрямку розслідування, який привів до успіху) в розслідуванні справи Міхасевича став можливим завдяки аналітичним здібностям слідчого М. Ігнатовича, який належним чином проаналізував наявну інформацію і зробив правильний висновок щодо особи злочинця, після чого його розшук набув організованого характеру. Аналогічні здібності керівника слідчої групи І.Костоева призвели до успіху в справі Чікатіла. Таких прикладів можна навести достатньо багато, як, на жаль, і недоліків, пов'язаних із неналежним застосуванням вказаного методу. В обвинувальному

висновку по справі «одинцовського маніяка» С. Головкіна було, зокрема, зазначено, що «...на початковому етапі справи розслідувалися розрізнено, без врахування конкретної обстановки, оцінки доказів і аналізу (виділено мною – О.А.) наявних даних...Висновки слідчо-оперативних працівників були засновані на припущеннях або аналогії наявної практики розкриття тяжких злочинів...що ускладнило пошук злочинця» [2, с. 266-267].

Для успішного вирішення завдань розслідування слід використовувати всі наявні та доступні методи. При цьому слід враховувати, що найчастіше за все слідчий при аналізі наявної інформації використовує власний професійний досвід розслідування, який обмежений кількістю самостійно розслідуваних злочинів та особистісними якостями слідчого. Саме тому при розслідуванні кримінальних проваджень поряд з методами суб'єктивного аналізу необхідно застосовувати інші методи наукового пізнання.

Позитивним є визнання необхідності впровадження сучасних аналітичних технологій, в тому числі кримінального аналізу, в практику діяльності правоохоронних органів, зокрема, щодо розкриття та розслідування злочинів.

Однак, треба враховувати, що попри інтерес до кримінального аналізу, який виник порівняно нещодавно, вказана діяльність потребує наявності фахівців-аналітиків, яких слід підготувати, навчити усім тонкощам такої роботи, забезпечити відповідними технічними засобами, програмним забезпеченням. Кримінальний аналіз спрямований на перспективу, його процедура потребує зусиль багатьох людей і певного часу, так само як і отримані результати повинні бути належним чином і правильно інтерпретовані фахівцями, щоб бути в подальшому успішно використані на практиці. Надалі слід оцінити результати практичного застосування, виявити його можливі слабкі сторони та поміркувати над цим. Необхідно також враховувати існуючі проблеми з підготовкою таких фахівців-аналітиків, розробкою відповідного програмного і методичного забезпечення, часу, який потрібен на створення дієвої та ефективної системи кримінального аналізу, запустити її в дію, апробувати на практиці, після чого оцінити отримані результати та використати їх належним чином.

Попри важливість використання інших, сучасних і таких, що довели свою ефективність в діяльності правоохоронних органів зарубіжжя, аналітичних методів і методик у боротьбі зі злочинністю, слід використовувати також апробовані вітчизняною слідчою практикою методи, які в разі правильного їх застосування можуть привести до успіху в розкритті та розслідуванні злочинів. До того ж вони є достатньо

простими у застосуванні і не потребують інших здібностей, окрім аналітичних. До таких методів належить і криміналістичний аналіз.

Використання вказаного та інших зазначених методів потребує обізнаності щодо їх можливостей, певних практичних навичок, наявності необхідної літератури, методичних рекомендацій і доступу до них всіх працівників, кому доводиться займатися розкриттям та розслідуванням злочинів. На сьогодні залишається відчутним брак такої літератури, у тому числі з криміналістичного аналізу, що потребує якнайскорішого вжиття відповідних заходів щодо виправлення такого становища з метою забезпечення належних умов для ефективного розкриття та розслідування злочинів.

Список бібліографічних посилань: 1. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія / Ю. М. Черноус. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с. 2. Настольная книга следователя. Расследование преступлений против личности (убийство, торговля людьми) : научно-методическое пособие: / под ред. А. И. Дворкина, А. Б. Соловьева. – М.: Издательство «Экзамен», 2007. 589 с.

Раїса Михайлівна БАЛАЦ,

*Ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5871-8344>.*

Науковий керівник:

Інна Анатоліївна Строк,

*Кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0423-714X>*

ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Протидія злочинності – найважливіша функція держави. Головним та актуальним питанням будь-якого суспільства є проблема запобігання злочинам. Профілактична функція кримінального судочинства, одночасно з іншими завданнями, є об'єктивно зумовленою потребою суспільства та органів досудового розслідування Національної поліції України. Соціальна, економічна і політична обстановка, що склалась на сьогодні в Україні, яскраво свідчить про загострення

криміногенної ситуації.

Попередження (запобігання) злочинів є однією з важливих цілей юридичних наук, зокрема: кримінального процесу, криміналістики та кримінології, а також тісно пов'язані з практичною діяльністю щодо розкриття та розслідування кримінальних правопорушень під час досудового розслідування, охороною прав і законних інтересів громадян, передбачених Конституцією України.

Під профілактикою злочинів слід розуміти діяльність державних органів, громадських організацій, формувань і окремих громадян з виявлення і усунення причин і умов злочинів та умов, які їм сприяють, а також вжиття відповідних заходів до конкретних осіб для подолання або нейтралізації їх негативних поглядів, звичок, намірів. Профілактика, запобігання і покладання краю злочинам є трьома видами (напрямами) попереджувальної діяльності. Звідси – поняття «попередження злочинів» є загальним. Так, під попередженням злочинів розуміється система методів і заходів, спрямованих на виявлення і усунення причин, що попереджають злочини, та умов, які їм сприяють (профілактика), а також недопущення (запобігання і покладання краю) вчиненню злочинів конкретними особами, поведінка яких свідчить про таку можливість та її перевиховання.

Одним з основних напрямів протидії злочинності є її запобігання. Значення запобігання кримінальним правопорушенням визначається тим, що воно є найбільш гуманним та ефективним засобом підтримки правопорядку, забезпечення безпеки суспільства тощо. Однак, існує розрізнена система нормативно-правових актів, де закріплено регулювання запобіжної діяльності органів Національної поліції України.

Однак, на сьогоднішній день, інститут запобігання кримінальним правопорушенням у кримінальному процесі не впроваджено до чинного КПК України. Дискусійність питання щодо впровадження інституту запобіжної діяльності у кримінальному процесі, зокрема під час досудового розслідування кримінального провадження підтверджується чималими науковими працями вчених, які в своїх роботах досліджували потребу щодо необхідності вищезазначеного інституту. Головна ідея запобіжної діяльності полягає у виявленні причин та умов вчиненого кримінального правопорушення, вжитті певних заходів щодо їх усунення, перешкоджанню нових, ймовірних епізодів вчинення кримінального правопорушення й усвідомлення правопорушником моральної та правової відповідальності за вчинені дії. Отже, на нашу думку, слід запровадити до чинного КПК України інститут запобігання кримінальним правопорушенням та закріпити його у формі

процесуального документу як подання. Зазначене подання слід надсилати для виконання у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі про вжиття заходів щодо усунення виявлених причин та умов вчинення кримінального правопорушення. Необхідно закріпити цей процесуально-запобіжний засіб у ст. 40 -1 КПК України, наступного змісту: «Слідчий, прокурор, орган дізнання, дізнавач встановивши причини і умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, мають право внести у відповідний державний орган або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов. З метою належного виконання зазначеного процесуально-запобіжного засобу слід встановити певний термін для виконання, вжити необхідних заходів і про результати повідомити особу, яка надіслала це подання не пізніше як у 15-денний строк». Цим самим, в свою чергу покласти обов'язок виявлення причин та умов вчинення кримінального правопорушення та вжиття заходів щодо їх усунення на дізнавача, слідчого під час розслідування кримінального провадження. Отже, передумови для запровадження в Україні інституту запобіжної діяльності на досудовому розслідуванні існують вже певний період часу. Однак, повноцінного впровадження цей інститут не отримав, що зумовлює цікавість наукових поглядів щодо нього. Втім, підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню. Пропоную учасникам науково-практичної конференції прийняти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Сергій Сергійович БАНДУРКА,

*ph.D. (Право), докторант відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ,
адвокат Акціонерного товариства «КРЕДЕНС»;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8890-1126>*

АДВОКАТУРА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

За час дії воєнного стану в діюче кримінальне процесуальне законодавство внесено низку змін, обумовлених агресією російської федерації проти України.

Статтею 615 кримінального процесуального кодексу України передбачено особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки

і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації.

1 травня 2022 вступив в силу Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України» №2201-IX.

У вищевказаному Законі передбачені зміст та форми кримінального провадження в умовах воєнного стану, змінено назву розділу IX-1 Кодексу на «особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». В ст. 615 КПК України (Розділ IX-1) встановлено, що коли відсутня технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань, то рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що вноситься відповідна постанова. У невідкладних випадках до винесення постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду).

Передбачені також особливості проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язане з небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, в такому випадку відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без понятих. Хід та результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи фіксується в обов'язковому порядку доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису.

Якщо в наявності відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень щодо досудового розслідування, передбачених КПК України, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 109-115, 121, 127, 146, 146-1, 147, 152-156-1, 185, 186, 187, 189-191, 201, 255-255-2, 258-258-5, 260-263-1, 294, 348, 349, 365, 377-379, 402-444 кримінального кодексу України, а у виняткових випадках також у вчиненні інших тяжких чи особливо тяжких злочинів, якщо затримка в обранні запобіжного заходу може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі особи, яка підозрюється у вчиненні такого злочину, такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури з урахуванням вимог ст. 37 КПК України за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором.

Якщо відсутня об'єктивна можливість подальшого проведення закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення

від кримінальної відповідальності – строк досудового розслідування у кримінальному провадженні зупиняється на підставі вмотивованої постанови прокурора з викладом відповідних обставин та підлягає поновленню, якщо підстави для зупинення перестали існувати. До зупинення досудового розслідування прокурор зобов'язаний вирішити питання про продовження строку тримання під вартою.

В змінах до КПК України також передбачено, що якщо відсутня об'єктивна можливість виконання процесуальних дій у строки, визначені ст. ст. 220, 221, 304, 306, 308, 376, 395, 426 кримінального процесуального кодексу України – такі процесуальні дії мають бути проведене невідкладно за наявності можливості, але не пізніше ніж за 15 днів після припинення чи скасування воєнного стану.

Згідно ст. 208 КПК України, якщо виникли обґрунтовані обставини, які дають підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду або постанови керівника органу прокуратури затримати таку особу. Строк такого затримання під час дії воєнного стану не може перевищувати двохсот шістнадцяти годин з моменту затримання, який визначається вимогами ст. 209 КПК України.

Затримана без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури особа під час дії воєнного стану не пізніше двохсот шістнадцяти годин повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді, суду чи керівника органу прокуратури для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

Строк дії ухвали слідчого судді про тримання під вартою чи постанови керівника органу прокуратури про тримання під вартою, прийнятий відповідно до вимог та з урахуванням обставин, передбачених ст. 209 КПК України, може бути продовжений до одного місяця керівником відповідного органу прокуратури за клопотання прокурора, або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Строк тримання під вартою може продовжуватися в межах строку досудового розслідування.

Від початку війни в кримінальне процесуальне законодавство України внесені і інші зміни, які певним чином обмежують об'єм прав людини, посилюють повноваження правоохоронних органів, зокрема, прокуратури, звужують можливості подання правової допомоги і захисту прав і свобод людини.

У зв'язку зі змінами в КПК України, виникає низка питань яким чином адвокати мають впливати на дотримання прав людини в умо-

вах війни, як працювати адвокатурі, щоб був збережений баланс інтересів людини і держави, як може бути забезпечений доступ до затриманої особи на прифронтовій території, чи території на якій ведуться бойові дії та інше.

Залишається проблемним, отримання адвокатом копій матеріалів кримінального провадження, якщо діє нова норма КПК України, яка визначає, що копії матеріалів кримінального провадження, досудове розслідування в яких здійснюється в умовах воєнного стану, в обов'язковому порядку зберігаються в електронній формі у дізнавача, слідчого, прокурора.

Під час проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану у разі неможливості явки адвоката (захисника) для участі у процесуальних діях дізнавач, слідчий, прокурор може забезпечити дистанційну участь захисника із застосуванням технічних засобів (відео, аудіозв'язку). Зрозуміло, що введення військового стану тягне за собою порушення конституційних прав громадян, що є цілком прийнятним. Однак поза увагою законодавця залишився той факт, що у випадку дистанційної участі захисника підозрюваний, обвинувачений не мають можливості конфіденційного спілкування із своїм захисником, а про адвокатську таємницю в такій ситуації і говорити не варто. Адвокат також позбавлений можливості впевнитися у тому, що до його підзахисного не було застосовано заходів психологічного або фізичного впливу, переконатися у добровільності дій підзахисного під час проведення слідчих дій. Низка новацій введена також стосовно доказів в кримінальному процесі, ролі і місця перекладача, спеціаліста та інших положень процесу.

Адвокатура під час надання правової допомоги в умовах воєнного стану має виходити з того обсягу обмежень, які можуть бути застосовані після введення воєнного стану. Функції адвокатури в умовах воєнного стану прямо залежать від зміни прав і обов'язків пересічних громадян та посадовців державних органів.

Відповідно до ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», правовий режим (правовий статус громадян, обмеження прав і свобод людини, та прав і законних інтересів юридичних осіб) в умовах воєнного стану визначається відповідно до Конституції України та цього Закону. В будь-якому разі не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України, саме ст. 24 (рівні конституційні права), 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55 (кожен має право на професійну правничу допомогу), 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України.

Вирішальне значення для захисту прав і свобод людини і діяльності адвокатури має ст. 131 Конституції України, яка визначає, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура, незалежність якої гарантується Конституцією.

Конституцією та Законом України «Про правовий режим воєнного стану» будь-яких змін до застосування вказаної норми Конституції під час воєнного стану не передбачено.

У зв'язку із змінами в кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві адвокату необхідно ретельно їх вивчити, а готуючись до участі в кримінальному процесі необхідно враховувати і зміни в правах і повноваженнях інших учасників процесу, мати на увазі, що вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану вже є обтяжуючою обставиною, відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України.

Список бібліографічних посилань: 1. Закон України «Про внесення змін до кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 01.05.2022 р. №2201-IX. 2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Відомості Верховної Ради України. 2015. №28. Ст. 254 (з змінами на 06.09.2022 №2561-IX).

Олег Васильович БЛИЩИК,

*ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Аліна Валентинівна Піддубна,

*підполковник поліції, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу та організації
досудового слідства факультету № 1*

*Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1244-2263>*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Багатовимірний характер процесу розслідування кримінальних правопорушень вимагає широкого спектру процесуальних інструментів, спрямованих на формування доказової бази. При цьому мають бути забезпечені права, свободи та законні інтереси людини, у тому числі,

право на приватне життя, адже законодавець прагне показати демократичні реформи, принципово нову ідеологію кримінального процесу, де на перше місце виходять права, свободи та законні інтереси особи.

З часу введення в дію КПК України 2012 року негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НС(Р)Д) стали одним із різновидів процесуальних дій у кримінальному процесі України, які наповнюють доказами матеріали кримінального провадження. Приватне (особисте) життя кожного визнано Конституцією України, тому проведення НС(Р)Д повинно мати обґрунтовані підстави та законні умови їх здійснення. Широко відомим фактом є те, що право на приватне (особисте) життя особи є одним із фундаментальних прав, яке захищається та гарантується Конституцією України та міжнародно-правовими договорами, ратифікованих Верховною Радою України. З огляду на це, ефективним та виправданим інструментарієм контролю за проведенням НС(Р)Д є судовий контроль під час досудового розслідування за діяльністю суб'єктів, уповноважених на здійснення НС(Р)Д. Так, визнаним державами-членами Ради Європи є «трискладовий тест», який є важливим та достатнім для можливого правомірного обмеження конституційних прав, свобод та законних інтересів особи, зокрема, й у сфері кримінального судочинства. Адже, одним із найсуттєвіших критеріїв є допустимість результатів НС(Р)Д як доказів, тобто здійснення судом їх належної оцінки.

Право на особисте життя особи (приватність) є багатограним, зміст якого, серед іншого, містить: недоторканність житла (територіальна приватність) (ст. 30 Конституції України), таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (комунікаційна приватність) (ст. 31 Конституції України), заборона збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (інформаційна приватність) (ст. 32 Конституції України), заборона піддавати особу без її вільної згоди медичним, науковим чи іншим досліддам (фізична приватність) (ст. 28 Конституції України) [1].

У ст. 12 Загальної декларації прав людини визначено, що «ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте та сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист законом від подібних втручань чи посягань» [2]. Тому, з огляду на зазначені норми, можна констатувати, що приватність кожної фізичної особи є невід'ємною частиною її життя та потребує особливої охорони та захисту. Зокрема, це має бути забезпечено

чіткою правовою регламентацією та належними й ефективними юридичними засобами. У цьому ракурсі необхідно зазначити, що, будучи ефективним засобом збирання доказів у кримінальному провадженні, НС(Р)Д істотно обмежують конституційні права особи, що обумовлює необхідність існування механізмів контролю за дотриманням прав та свобод людини під час їх проведення [3]. Відтак належний контроль за законністю здійснення НС(Р)Д уповноваженими суб'єктами є обумовленою необхідністю в демократичному суспільстві.

У наш час одним із ефективних правових механізмів забезпечення невтручання у приватне життя під час проведення НС(Р)Д є судовий контроль, який являє собою окремий напрямок діяльності суду, що здійснюється слідчим суддею під час досудового розслідування. Його сутність полягає у здійсненні слідчим суддею контролю за законністю та обґрунтованістю рішень та дій (бездіяльності) слідчого і прокурора; обмеження при проведенні досудового розслідування конституційних прав людини шляхом застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення С(Р)Д та НС(Р)Д і рішень органів досудового розслідування [4]. До того ж, хочеться підкреслити, що ефективне забезпечення слідчим суддею прав, свобод та законних інтересів осіб під час проведення НС(Р)Д є необхідною умовою реалізації засад кримінального провадження, про що наочно свідчить задеклароване в ч. 1 ст. 7 КПК України положення, відповідно до якого «зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження».

Надаючи дозвіл на втручання в приватне спілкування, слідчий суддя повинен одержати достатні знання про певні обставини, що свідчать про необхідність його проведення, за умов вичерпання інших, не пов'язаних із обмеженням прав громадян можливостей задокументувати протиправну діяльність. Причому, властивість знань, що лежать в основі судового дозволу на проведення НС(Р)Д, повинна характеризуватися такими ознаками: обґрунтованістю, сукупністю досліджених даних, що свідчать про необхідність проведення даних дій; системністю; достатністю для винесення законного та обґрунтованого рішення.

Обґрунтованість рішення слідчого судді про надання дозволу на здійснення втручання в приватне спілкування полягає в усвідомленні сукупності поданих даних, які надають підстави хоча б підозрювати, що в діяннях особи, щодо якої планується втручання в приватне спілкування, містяться ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Підозра при цьому ґрунтується на фактичних даних, що з

достатнім ступенем імовірності дозволяють констатувати або прогнозувати протиправну поведінку контрольованої особи [5].

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що приватне (особисте) життя особи є невід'ємним правом кожного й перебуває під особливим правовим захистом. Втручання в приватне спілкування особи шляхом проведення НС(Р)Д вимагає чіткого дотримання нормативних положень, встановлених кримінальним процесуальним законодавством. Підняті питання підлягають окремому дослідженню, пропонуємо учасникам заходу взяти участь в обговоренні піднятого питання.

Список бібліографічних посилань: 1. Конституція України від 28.06.1996. №254к/96-ВР. База даних (БД) «Законодавство України». Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> 2. Загальна декларація з прав людини від 10.12.1948. 3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012№4651-VI. База даних (БД) «Законодавство України». Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. 4. Полюхович О. І. Судовий контроль при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 20 с. 5. Карпенко М. О. Судовий контроль у кримінальному провадженні: навч. посіб. для підготовки до заліку. Право. 2015. 88 с.

Варвара Андріївна БОГДАНОВА,

студентка групи ПМПФ-19-1

факультету економічної безпеки та митної справи

Державного податкового університету;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4607-9733>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У сучасних умовах реалізації судово-правових реформ, основною метою яких є створення судової системи охоронного типу, гостро постає питання створення ефективних механізмів, здатних забезпечити реалізацію основного принципу законності. згідно з якою людина, її життя і здоров'я, честь і гідність набувають особливої значущості, недоторканності та безпеки визначаються як найвища соціальна цінність в Україні, а встановлення та забезпечення прав і свобод

є обов'язком держави [1]. Реалізація основ правової держави, визначених Конституцією, є гарантією забезпечення прав та законних інтересів людини. Законодавство, що регулює порядок здійснення кримінального судочинства, має забезпечувати не тільки невідворотність покарання, а й гарантувати належне дотримання прав людини у кримінальному процесі, повагу до його особи.

У юридичній науці немає єдиного розуміння форм забезпечення правами людини. Теоретично права найбільш поширена думка О. Ф. Скакун. Функціональна диференціація механізму соціально-правового захисту прав людини, на думку автора, формує відповідні підсистеми – механізми реалізації, охорони, захисту прав.

Механізм реалізації права і свободи людини включає у собі заходи, придатні до створення умов реалізації права і свободи, яке складові гарантії – це належні умови та засоби, сприяють реалізації кожним людиною закріплених права, свободи і обов'язків. у Конституції України. Друга підсистема - механізм захисту прав - включає заходи щодо запобігання порушенням прав, свобод та обов'язків людини, одночасно виконуючи функцію попередження протиправних дій. Третя підсистема – механізм захисту прав – включає заходи щодо відновлення порушеного правового статусу, залучення порушників до юридичної відповідальності [2, с. 229].

Визначаючи форми забезпечення прав учасників кримінального судочинства, можливо дійти висновку, що надання прав має комплексний характер та охоплює всі форми зобов'язань учасників процесу щодо реалізації прав, зокрема: роз'яснення; створення необхідних умов для повної реалізації прав; захист прав від порушень; захист прав; відновлення порушених прав.

На мою думку, механізм забезпечення прав учасника кримінального судочинства включає такі форми:

- 1) створення умов для належного здійснення прав особою;
- 2) захист прав.

Досудове розслідування – це діяльність компетентних правоохоронних органів, що полягає у зборі, дослідженні, оцінці, перевірці та використанні доказів з метою попередження, попередження та розкриття злочинів, встановлення об'єктивної істини, забезпечення правильного застосування закону та завершення кримінальної справи. Виробництво. видання виконавчого акта щодо його наслідків.

Кримінально-процесуальний кодекс України визначає досудове розслідування як стадію кримінального провадження, яка починається з внесення відомостей про кримінальне правопорушення до

Єдиного реєстру досудових розслідувань та закінчується припиненням провадження у кримінальній справі або поданням заяви до суду. обвинувальний акт. до суду подається клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, звільнення особи від кримінальної відповідальності [4, с. 121].

Інформація досудового розслідування може бути розголошена лише з дозволу слідчого, прокурора і тією мірою, як вони вважають це можливим. Саме на етапі досудового розслідування відбувається суттєве обмеження прав і свобод людини, особливо на його початковій стадії. На цьому етапі мають бути забезпечені надійні гарантії прав та свобод людини.

Гарантії основних права і свободи людини і громадянина становлять систему норм, принципів, умов і вимог, що у сукупності забезпечують дотримання права, свободи і законних інтересів людини.

Система кримінально-процесуальних гарантій складається з:

- 1) кримінально-процесуальна форма;
- 2) принципи кримінального процесу;
- 3) процесуальний статус учасників кримінального провадження;
- 4) можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- 5) прокурорський нагляд;
- 6) судовий контроль;
- 7) відомчий контроль;
- 8) інститут оскарження дій, рішень та бездіяльності органів і посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження;
- 9) юридична відповідальність учасників кримінального судочинства тощо [5, с. 51].

Отже, гарантії основних прав і свобод людини і громадянина під час досудового розслідування становлять систему норм, принципів, умов і вимог, які в сукупності мають забезпечити дотримання прав, свобод і законних інтересів особи.

Список бібліографічних посилань: 1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 чер. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. 2. Скакун О. Ф. Теорія держави та права (Енциклопедичний курс): підручник. Харків: Еспада, 2006. 776 с 3. Антонов К.В., Тертишник В.М. Система слідчих органів України та проблеми вдосконалення їх діяльності. *Вісник Академії митної служби України. Серія «Право»*. 2014. № 2 (13). С. 121-125. 4. Рожнова В.В. Курс лекцій із кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина) / авт. кол. В.В. Рожнова та ін. Київ, 2012. 398 с.

Христина Олександрівна БОЙКО,

курсантка групи 307 факультету №2

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий консультант:

Валерія Сергіївна Гнатенко,

кандидат юридичних наук

старший викладач кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1714-6164>

ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНІ ПРИЙОМИ ОСВІДУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Однією із слідчих (розшукових) дій, передбачених главою 20 КПК України є освідування особи. ч. 1 статті 241 КПК України передбачено, що слідчий або прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі залишків кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. Виходячи з вищезазначеної норми, можна зробити висновок, що освідування під час воєнного стану за своєю суттю є різновидом огляду, об'єктом якого є тіло особи. З указанного випливає: така слідча дія, особливо у випадку її примусового проведення, є серйозним втручанням в особисті права особи, а тому мають існувати дієві гарантії від безпідставних зловживань із боку правоохоронних органів.

У чинному КПК України передбачено, що метою проведення освідування під час воєнного стану, є пошук не лише особливих прикмет у підозрюваного, свідка чи потерпілого, а й виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення. Освідування є різновидом огляду також під час воєнного стану, тому не можна зарахувати до його завдань, наприклад, установлення стану, наркотичного або алкогольного сп'яніння особи, оскільки для цього необхідні спеціальні знання, а це є завданням судової експертизи. Проводити освідування може і слідчий, і прокурор. Підставами для проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети також під час воєнного стану. Тому фактичним підґрунтям для проведення освідування виступає наявність у слідчого достатніх даних про те, що на тілі особи можуть бути виявлені сліди кримінального правопорушення або особливі прикмети. Такі відомості можуть бути отримані під час проведення інших слідчих (розшукових) дій. Юридичною підставою для

проведення освідування є постанова прокурора, яка повинна відповідати вимогам ч. 5 ст. 110 КПК України.

На жаль, у КПК України не встановлено детальний порядок проведення освідування під час воєнного стану, як це регламентовано щодо інших слідчих (розшукових) дій. Тож успішне виконання завдань освідування здебільшого залежить від обраної тактики його проведення та використання при цьому розроблених криміналістичною тактичних рекомендацій. Послідовність дій слідчого під час освідування пов'язана з видом розслідуваного злочину, характером слідів чи особливих прикмет, наявність яких прогнозують установити під час провадження освідування, а також відомостями, отриманими внаслідок виконання інших процесуальних дій, або заходами, що стали фактичною підставою для проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Зазначені положення підготовчих дій перед безпосереднім проведенням освідування під час воєнного стану, на моє переконання, є умовними й можуть видозмінюватися залежно від характеру розслідуваного злочину, обставин його вчинення, прогнозування поведінки як освідуваного, так й інших осіб, зокрема тих, з ініціативи яких проводять освідування (захисник, законний представник), та інших факторів.

Крім цього, після загального огляду освідуваній особі пропонують послідовно знімати й складати предмети одягу, які на ній були. Необхідно уважно оглядати кожен із предметів одягу, який знімають, з метою виявлення слідів, які мають відбитки як на інших предметах одягу, так і на тілі освідуваної особи. Цього можна досягти шляхом послідовного зіставлення предметів одягу, які є на освідуваній особі та її тілі (наприклад, пошкодження пальця порівнюють з пошкодженням піджака, потім сорочки, натільної білизни і, зрештою, тіла). Необхідно акцентувати увагу на збігу пошкоджень одягу з аналогічними пошкодженнями тіла, характері країв пошкоджень, наявності сторонніх нашарувань тощо.

Проте цю дію, на наш погляд, слід виконувати після встановлення слідів злочину або особливих прикмет безпосередньо на тілі освідуваної особи. Закономірним було б визнати порядок дій під час обстеження тіла освідуваної особи, аналогічний особистому обшуку, тобто зверху донизу. Проте цей порядок можна застосувати лише тоді, коли слідчому невідомо, де можуть локалізуватися сліди злочину або особливі прикмети і якими саме вони є. До того ж за цієї послідовності дій не виключеною є можливість утратити деякі сліди злочину або їх знищити (наприклад, тоді, коли слідчий оглядає волосяний покрив голови освідуваної особи, вона непомітним рухом руки

може знищити сліди у вигляді різноманітних часток, змахнути їх на підлогу, де їх уже неможливо буде знайти). Конкретні місця пошуку на тілі особи слідів злочину чи особливих прикмет цілком залежать від виду злочину та механізму його вчинення.

Досліджуючи тактику проведення освідчування під час розслідування різних видів злочину, Ю. Г. Торбін слушно зауважує, що під час освідчування підозрюваного (обвинуваченого) у крадіжці зі зломом найвірогіднішим є виявлення слідів злочину у вигляді пилу, бруду, мікрочасток у волоссяному покриві голови, вушних раковин, носа, під нігтями. Добровільне проведення освідчування, за якого процесуальний примус не застосовують [1, с.157].

Однак, якщо виникають складності стосовно добровільного проведення цієї слідчої (розшукової) дії, слідчому слід запевнити особу в необхідності та важливості її проведення, з'ясувати причини відмови та, за можливості, їх усунути. Подеколи ці причини можуть бути не пов'язаними з бажанням особи чинити протидію розслідуванню. Наприклад, за даними, наведеними І. М. Янченко, підозрювана М. категорично заперечувала проти проведення щодо неї освідчування. Однак під час примусового провадження цієї слідчої дії з'ясувалося, що головною причиною зазначеної поведінки громадянки М. стало бажання приховати від слідчого й понятих особливості її тіла, яку вона вважала фізичною вадою, – дуже маленький розмір грудей, які практично не були сформовані за жіночим типом. За результатами освідчування не було виявлено жодних доказів причетності громадянки М. до злочину, у якому її підозрювали [2, с.133]. Таким чином, заперечення особи проти участі у проведенні освідчування ще не означає, що особа намагається приховати певні сліди вчиненого нею злочину. Подолання можливих перешкод під час проведення освідчування сприяє дотримання вимог етичного характеру щодо освідчуваних осіб, передусім у випадках, коли сліди злочину чи особливі прикмети розміщені на ділянках тіла, закритих одягом чи взуттям, та є необхідність їх оголення. Виконання цих вимог актуальне, насамперед, під час складання протоколу освідчування, у якому зазначають відомості про весь перебіг проведення освідчування й отримані при цьому результати, а також дані щодо використання додаткових засобів фіксації – фото- чи відеозйомки. Уважаючи освідчування досить важливою та поширеною слідчою (розшуковою) дією, тактичне забезпечення якої нині потребує законодавчого врегулювання, К. О. Чаплинський пропонує примусове освідчування застосовувати за таких умов: якщо є достатньо підстав вважати, що на тілі певної особи є сліди злочину або інші ознаки; якщо їх вивчення та закріплення має

незамінне доказове значення; якщо особа відмовилася бути освідуваною добровільно; дії з примусового освіду.

Отже, Законодавча регламентація порядку проведення освідування є недосконалою, оскільки чітко не визначено мету й завдання цієї слідчої (розшукової) дії, недостатньо визначено види освідування та процесуальний порядок їх провадження, нечітко сформульовано фактичні підстави його проведення, відсутня процесуальна регламентація порядку провадження примусового освідування. Це надає можливість органам досудового розслідування в правозастосуванні на власний розсуд тлумачити окремі положення закону.[З,с.169] Тому саме спеціально-тактичні прийоми проведення освідування допоможуть слідчому у розгляді кримінальної справи та подальшому розвитку.

Список бібліографічних посилань: 1. Торбин Ю. Г. Поняття освідування і тактика його проведення / Ю. Г. Торбин // Вестн. криміналістики. – 2005. – № 1. – С. 57. 2. Янченко І. М. Кримінально-процесуальний примус при провадженні слідчих дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Янченко Інна Миколаївна. – Х., 2010. – С. 133. 3. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення освідування / К. О. Чаплинський Вісн. Акад. митної служби України. № 1 (6). – С. 169.

Олексій Олексійович БОНДАРЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6901-7298>

СТРОКИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Забезпечення швидкого досудового розслідування і судового розгляду є одним із завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України). Завдання швидкого розслідування кримінальних правопорушень і судового розгляду матеріалів щодо них полягає в обов'язку державних органів та службових осіб у строки, передбачені законом, установити всі обставини злочину чи кримінального проступку, осіб, які його вчинили, з тим, щоб максимально наблизити призначення винному покарання до моменту скоєння кримінального правопорушення. Швидкість кримінального провадження забезпечує невідворотність кримінальної відповідальності та покарання винних за вчи-

нені кримінальні правопорушення, є важливою умовою його ефективності, зміцнення законності, запобігання злочинам та кримінальним проступкам, виховання громадян у дусі неухильного додержання законів. У такому контексті особливої уваги заслуговує питання щодо процесуальної регламентації строків досудового розслідування.

Визначенню строків досудового розслідування, а також порядку їх продовження присвячено ст. ст. 219, 294-295¹ КПК України. Так, процесуальну регламентацію отримали два види строків досудового провадження: строк досудового розслідування у кримінальному провадженні, в якому особі не повідомлено про підозру, та строк досудового розслідування у кримінальному провадженні, в якому особі повідомлено про підозру.

Загальним положенням для вищевказаних строків є те, що строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань або винесення постанови про початок досудового розслідування у порядку, встановленому статтею 615 КПК України, до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Перший вид строків досудового провадження - строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань або винесення постанови про початок досудового розслідування у порядку, встановленому статтею 615 КПК України, до дня повідомлення особі про підозру. Він становить: 1) дванадцять місяців - у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину; 2) вісімнадцять місяців - у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Слід зазначити, що КПК України не регламентує обчислення вищевказаного строку у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку.

Другий вид строків досудового провадження - строк досудового розслідування з дня повідомлення особі про підозру. Так, досудове розслідування повинно бути закінчено: 1) протягом сімдесяти двох годин - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому частиною четвертою статті 298² КПК України; 2) протягом двадцяти

діб - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім; 3) протягом одного місяця - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому частиною другою статті 298⁴ КПК України; 4) протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину.

Даний строк досудового розслідування може бути продовжений у порядку, передбаченому параграфом 4 глави 24 КПК України. При цьому загальний строк досудового розслідування не може перевищувати: 1) одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 частини третьої статті 219 КПК України; 2) шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні нетяжкого злочину; 3) дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Проаналізувавши положення параграфу 4 глави 24 КПК України, доходимо висновку, згідно з яким якщо досудове розслідування злочину до моменту повідомлення особі про підозру неможливо закінчити у максимально регламентований для даного виду строку термін, строк досудового провадження може бути продовжений неодноразово слідчим суддею за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, на строк, регламентований для досудового розслідування злочину із дня повідомлення особі про підозру. Тобто досудове розслідування злочинів без повідомлення особі про підозру максимально може здійснюватися: щодо нетяжкого злочину – вісімнадцять місяців, щодо тяжких або особливо тяжких злочинів – тридцять місяців.

Якщо внаслідок складності провадження неможливо закінчити досудове розслідування з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку (дізнання) у строк, зазначений у пунктах 1 і 2 частини третьої статті 219 КПК України (протягом сімдесяти двох годин та відповідно протягом двадцяти днів), такий строк може бути продовжений прокурором у межах строку, встановленого пунктом 1 частини четвертої статті 219 КПК України (до одного місяця з дня повідомлення особі про підозру).

Якщо з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину досудове розслідування (досудове слідство) неможливо закінчити у строк, зазначений у пункті 4 частини третьої статті 219 КПК України

(протягом двох місяців), такий строк може бути продовжений у межах строків, встановлених пунктами 2 і 3 частини четвертої статті 219 КПК України (шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні нетяжкого злочину та дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину): 1) до трьох місяців - керівником окружної прокуратури, керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступником Генерального прокурора; 2) до шести місяців - слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступниками Генерального прокурора; 3) до дванадцяти місяців - слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим із Генеральним прокурором чи його заступниками.

Строк досудового розслідування злочину може бути продовжений до трьох місяців, якщо його неможливо закінчити внаслідок складності провадження, до шести місяців - внаслідок особливої складності провадження, до дванадцяти місяців - внаслідок виняткової складності провадження. Вважається, що з урахуванням слідчої та судової практики потребують тлумачення терміни «складність провадження», «особлива складність провадження», «виняткова складність провадження», що враховуються під час продовження строків досудового розслідування.

Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи, кримінальне провадження підлягає закриттю. Доходимо висновку, згідно з яким у разі закінчення строків досудового розслідування після повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи кримінальне провадження не закривається, а досудове розслідування продовжується поза межами регламентованих у КПК України процесуальних строків.

Кримінальне провадження підлягає також закриттю у разі, коли строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру.

Правильне визначення та дотримання строків досудового розслідування є гарантією захисту прав і законних інтересів особи, а також ефективного виконання завдань кримінального провадження.

Катерина Євгенівна БОРИСОВА,

курсант 1 курсу факультету №4

Харківського національного університету внутрішніх справ,

Віталій Анатолійович СВІТЛИЧНИЙ,

доцент кафедри протидії кіберзлочинності факультету №4

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3381-3350>

ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ

В сучасному світі, інформаційні технології все більше і більше охоплюють різні сфери суспільного життя. Не винятком є й галузь криміналістики, зокрема цифрова криміналістична експертиза, що власне й виникла завдяки розвитку інформаційних технологій.

Говорячи про застосування цифрової криміналістики, слід зазначити про визначення даного терміну. Цифрова криміналістика - це новітня галузь криміналістики, прикладна наука про розкриття злочинів, що пов'язані з комп'ютерною інформацією (методи пошуку/дослідження, отримання і закріплення цифрових доказів). Також варто відокремлювати таке поняття, як цифрова криміналістична експертиза - це галузь криміналістичної експертизи, що базується на кримінально-процесуальному праві та доказах щодо комп'ютера (пов'язаних із ним пристроїв). Цифрова криміналістична експертиза, зокрема, відноситься до процесу збору, отримання, зберігання, аналізу та подання електронних доказів (також відомих як цифрові докази), з метою отримання слідчої інформації та розслідування та переслідування різних видів злочинів, у тому числі кіберзлочинів [2].

В сучасному світі практично все має свій цифровий слід, знити який майже неможливо, що означає: цифрова криміналістика є суттєвим доповненням традиційних методів розслідування. На жаль, багатий прикладами є саме український народ.

В прокуратурі АР Крим, яка після окупації базувалася в Києві, ми намагалися запровадити систему збору цифрових доказів. Оскільки не було доступу безпосередньо до території Криму, почали співпрацювати з журналістами-розслідувачами. Зокрема, з Центром журналістських розслідувань та Валентиною Самар. Докази, зібрані розслідувачами, почали використовуватися для відкриття кримінальних проваджень та з метою доведення в судах вини конкретних підозрюваних [1].

Також чимало яскравих прикладів цифрова криміналістика має й за період повномасштабного вторгнення росії. Одним з таких, коли цифрові інструменти сприяли невідворотності покарання, є події у місті Буча (Київська область), що тривали від 24.02.2022 до 31.03.2022. Українські збройні сили, звільнивши місто, знайшли велику кількість тіл цивільних громадян, що лежали просто на дорогах. Після оприлюднення кадрів з цими тілами російська влада почала просувати ідею, що це постанова і тіла були підкинута після звільнення міста. Проте супутникові знімки допомогли довести, що тіла з'явилися саме під час російської окупації. У цьому контексті не можна також забувати про масові поховання людей. Оскільки вони, здебільшого, знаходяться на тимчасово окупованих територіях і до них немає доступу — цифрова криміналістика, а саме аналіз та порівняння супутникових знімків, може суттєво допомогти у встановленні винних. Так відбулося і з масовим похованням біля церкви святого Андрія в Бучі, що було зафіксоване на супутникових знімках Махар [1].

Проте питання: чи будуть ці докази допущені до судових проваджень, чи ні, досі залишається відкритим, адже, на жаль, питання застосування цифрових доказів та їх допустимості в українському законодавстві й досі є невизначеним.

На прикладах української держави можна зробити висновок, що цифрова криміналістика є досить широкозастосованою та актуальною, має чимале значення для сучасного кримінального процесу, проте до цих пір питання застосування цифрових злочинів залишається відкритим та не прописаним у національних законодавчих актах.

Список бібліографічних посилань: 1. Цифрова криміналістика. Як це допомогло зібрати докази злочинів у Бучі?. *Новини України та Світу. Головні і останні новини - НВ*. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/viyna-v-ukrajini-yak-cifrova-kriminalistika-vikrivayе-zlochini-rf-v-ukrajini-novini-ukrajini-50248411.html> (дата звернення: 30.10.2022). 2. Цифрова криміналістика: проблеми теорії і практики. *Головна сторінка DSpace*. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/37911> (дата звернення: 30.10.2022).

Оксана Григорівна БОРТНІК,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7816-0387>

Костянтин Васильович ГОЛЕМБІВСЬКИЙ,

курсант групи Ф4-401

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9589-5043>

ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Унаслідок повномасштабної військової агресії Україна має пристосовуватись до швидко змінюваних умов, у яких на державу покладено обов'язок забезпечувати права, свободи та інтереси осіб, суспільства та держави, зокрема, від кримінальних правопорушень, які вчиняються країною-агресором. Саме цими діями, вчиненими у порушення вимог гуманітарного права, спричинено тотальну шкоду правам та законним інтересам всіх суб'єктів права на території України. У зв'язку з цим звернемо увагу, що тенденції реформування кримінальної юстиції за останнє десятиліття мали головну ідею: перехід від концепту контролю злочинності через покарання до належної правової процедури. Саме тому завдання кримінального провадження у ст. 2 КПК України викладено через пріоритет захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу та щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Від ефективності виконання відповідних завдань залежить стан прав та свобод осіб, які постраждали від військової агресії, а також відповідність процедур основоположним принципам права.

Тенденції реформування кримінального провадження на сучасному етапі характеризуються швидкістю та необхідністю перегляду певних законодавчих положень, на яких воно ґрунтувалось до 24 лютого 2022 року. У цих обставинах законодавець та правозастосовні органи знаходяться у жорстких умовах необхідності дотримання оптимального співвідношення між належною процедурою, правовою

визначеністю та динамікою факторів, що впливають на законотворчість. В сучасних умовах зміни до кримінального-процесуального законодавства мають мету ефективності провадження, критерії якої також мають бути оцінені з урахуванням основоположного підходу забезпечення належної правової процедури, яка не визначається лише співвідношенням мети та результату, зважаючи на концептуальний підхід до кримінального провадження, а й належними правовими засобами. Саме дотримання балансу між результативністю кримінального провадження та дотриманням належної правової процедури є необхідним в умовах збільшення кількості кримінальних правопорушень за рахунок злочинних дій проти порядку несення військової служби (збільшення у майже в 3 рази), проти основ національної безпеки України (збільшення у більш ніж 30 разів), проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (збільшення у більш ніж 60 разів), дій, що кваліфікуються, зокрема, за ст. 146-1 КК України «Насильницьке зникнення». У відповідних кримінальних провадженнях значно зменшився відсоток кримінальних проваджень, які направлені до суду з обвинувальним актом. Також приблизно в 2 рази зменшилась кількість злочинів проти власності, службової діяльності, правосуддя із зменшенням кількості кримінальних проваджень, які направлені до суду з обвинувальним актом [1; 2].

Не зважаючи на значну кількість внесених змін до КК та КПК України, які подекуди характеризуються нелогічністю та порушенням правової визначеності та співмірності як основоположних принципів права, на рівні правозастосування органи досудового розслідування та суд мають ефективно виконувати свої завдання. Криміналізація та пеналізація певних діянь не вирішує основної перешкоди для виконання завдань з захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а саме: значна вірогідність відсутності особи підозрюваного, обвинуваченого, який оголошений у міжнародний розшук, та/або який виїхав, та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, а також складності здійснення кримінального провадження у певних регіонах України, пов'язаною із постійною безпекою для населення та представників органів кримінальної юстиції. Тенденції її реформування свідчать про зменшення судового контролю за рахунок розширення повноважень керівника органу прокуратури, розширення дискреції сторони обвинувачення та суду, спрощення порядку проведення окремих процедур, продовження певних процесуальних строків тощо.

Водночас, у відповідних складних умовах не має применшуватись значення забезпечення належної правової процедури. У теоретичному аспекті судові органи вбачають її як форму здійснення правосуддя, що складається з системи гарантій прав людини, що мають процесуальний характер та спрямовані на досягнення процедурної справедливості [3]. У доктрині кримінального процесуального права справедливо зазначають, що відповідна процедура має забезпечувати «справедливості, пропорційності та правової визначеності» [4, с. 120]. Саме завдяки реалізації принципу пропорційності, що має інструментальне значення, мають оцінюватись правообмеження та застосовуватись дискреція у випадках, визначених процесуальним законом, де не має бути виключення для кримінального провадження *in absentia* та особливого режиму досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану.

Відносно дискреційних повноважень відзначимо, що відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України, якщо відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250 та 294 КПК України, повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором. У цьому випадку рішення керівника органу прокуратури ухвалюється у формі постанови та має містити обґрунтування правомірності здійснення ним повноважень слідчого судді. У зазначених випадках забезпечення дотримання вимог верховенства права, поміж інших засад, визначених у кримінальному процесуальному законодавстві, з урахуванням відсутності чітких критеріїв «об'єктивної можливості» та «правомірності здійснення повноважень» має, насамперед, застосовуватись положення ст. 8 КПК України, відповідно до якого кримінальне провадження має здійснюватись із додержанням принципу верховенства права, а також має застосовуватись з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Саме відповідна судова практика, що формується та розвивається з урахуванням еволютивного тлумачення Конвенції з прав людини та основоположних свобод, є джерелом алгоритму тесту на пропорційність, яким визначається не лише легітимна мета та необхідність у демократичному суспільстві заходів, що вживаються правозастосовними органами державної влади, на які завжди можна надати позитивну відповідь, а й придатність, що має включати оцінку альтернативних заходів, а також співвідношення між передбачуваним результатом заходів, у межах яких можуть бути вчинені правообмеження, та метою (пропорційність у вузькому зна-

ченні). Останні положення змістовно збігаються з критеріями визначення ефективності досягнення завдань, що мають виконуватись у межах кримінального провадження

Пропорційність у досудовому розслідуванні та судових процедурах призначена забезпечувати оптимальне співвідношення між національними інтересами та інтересами приватних осіб, передбачувану, гнучку та справедливую процедуру, та має бути обов'язковим правозастосовним інструментом самоконтролю та судового контролю в складних умовах сьогодення виконання завдань кримінального провадження на засадах верховенства права.

Список бібліографічних посилань: 1. Ховронюк М. Як змінилась кримінологічна ситуація в Україні в першому півріччі 2022 року? 15 серпня 2022 // Ukrainian Public Law and Administration Network. URL: <https://uplan.org.ua/iak-zminylas-kryminolohichna-sytuatsiia-v-ukraini-v-pershomu-pivrichchi-2022-roku/>. 2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування // Офіс генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. 3. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24 травня 2021 року, справа № 640/5023/19 // База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97286253>. 4. Новожилов В.С. Застосування належної правової процедури як завдання кримінального провадження: до питання про сутність та практичне значення. *Вісник Національної академії правових наук України*. Том 26. № 4. 2019. С. 105-129.

Оксана Миколаївна БРИСКОВСЬКА,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6902-9969>*

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННИХ ЗАВОЛОДІТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Загальний рівень злочинності в Україні упродовж перших півроку 2022 року зменшився на 25% у порівнянні з минулим періодом. Але при цьому правоохоронці спостерігають стабільну тенденцію щодо збільшення незаконних заволодінь транспортними засобами - майже

на 86 % у порівнянні з аналогічним періодом минулого року [1]. При повномасштабному вторгненні Російської Федерації та ведення війни на території України зловмисники використовують нестабільну ситуацію у країні та вчиняють злочини проти власності, а саме почастишали випадки незаконних заволодінь транспортними засобами. Під час повітряної тривоги на безлюдних вулицях, коли власник автомобіля знаходиться в укритті, а транспортний засіб на стоянці, під час комендантських годин, що тривають більший термін часу, а власник транспортного засобу знаходиться вдома або у випадку коли власники транспортних засобів евакуювалися, залишивши його на тривалий термін зберігання, злочинці, користуючись такими ситуаціями та вчиняють незаконні заволодіння транспортними засобами.

Одним із основних завдань кримінального судочинства є повне і швидке розслідування кримінальних правопорушень, для вирішення якого слідчий повинен вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення злочинної події, осіб, винних у вчиненні правопорушення. Але, досудове розслідування у будь-якому кримінальному провадженні вимагає від слідчого глибоких знань і в інших галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла. Зважаючи на це, особливе значення в організаційному і тактичному забезпеченні досудового розслідування має використання працівниками слідчих підрозділів «спеціальних знань» [2].

Мета використання спеціальних знань передбачає, що такі знання використовуються для формування доказової інформації та для її перевірки й оцінки процесуально уповноваженими на те особами [3, с. 147].

Для незаконних заволодінь транспортними засобами необхідне використання, крім криміналістичних і спеціальні знання такі як з інформаційних технологій, автотехніки, товарознавства, автотоварознавства і т.д. Залучення спеціаліста з професійними знаннями, що не стосуються юриспруденції, для участі у проведенні слідчих (розшукових) дій на сьогодні є найбільш поширена форма процесуальних дій щодо використання інших спеціальних знань.

На сьогоднішній час зловмисники активно продовжують застосовувати метод використання автомобільного брукху, коли злочинці купують розбитий автомобіль, знімають із нього оригінальні заводські таблички та деталі з ідентифікаційними номерами, переставляючи їх на інший транспортний засіб. Зміни у номерних позначеннях зловмисники теж маскують ремонтно-зварювальними роботами або застосовують метод навмисного їх пошкодження корозією для приховання ознак від таких змін. А тому виникає необхідність з призна-

чення відповідної експертизи з рельєфних знаків, об'єктами дослідження якої стають відновлені забиті або спилані, слабовидимі номери також інші рельєфні зображення на різного роду виробих. Така експертиза дає можливість встановити факти та способи змінення номерних зображень.

Найважливішим чинником, що сприяє збиранню доказів підробки або знищення ідентифікаційного номера транспортного засобу, є використання спеціальних знань у різних формах, зокрема шляхом проведення судових експертиз. Дослідження транспортних засобів і реєстраційних документів, що їх супроводжують (залежно від виду документа, його призначення, способу виготовлення вони можуть бути об'єктом дослідження різних видів технічної експертизи документів (експертизи матеріалів документів, експертизи друкарських форм та експертизи реквізитів документів)), здійснюють працівники Експертної служби МВС України, яким у встановленому Законом України «Про судову експертизу» порядку присвоєно кваліфікацію судового експерта з правом проведення досліджень за відповідними експертними спеціалізаціями. Головним завданням працівників Експертної служби МВС України під час дослідження транспортних засобів і реєстраційних документів є виявлення, запобігання та припинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконними заволодіннями транспортними засобами, знищенням, підробкою, заміною ідентифікаційних номерів вузлів та агрегатів або заміною без дозволу відповідних органів номерної панелі з ідентифікаційним номером транспортного засобу та підробленням реєстраційних документів (частковим чи повним підробленням бланка документа та його змісту) шляхом застосування спеціальних знань [4].

У цілому транспортний засіб є об'єктом трасологічної експертизи, наприклад, коли необхідно вирішити питання про зміну (чи відсутність такої) ідентифікаційних номерів (кузова, двигуна), встановлення року випуску, заміну носіїв даних про автомобіль (номерної і кодової табличок тощо). Проте для вирішення питання про заміну номера кузова шляхом заміни панелі з номерною площадкою призначається комплексна судово-хімічна (дослідження лакофарбового покриття) і трасологічна експертизи. Питання про заміну вузлів та агрегатів і про переобладнання транспортного засобу вирішуються комплексною трасологічною й автотоварознавчою експертизою [5, с. 120].

Прийняття слідчим рішення про необхідність залучення судового експерта та проведення судової експертизи відбувається під час виявлення конкретних об'єктів, дослідження яких потребує застосування спеціальних знань. Тому таке рішення приймається у процесі проведення слідчих (розшукових) дій, таких як огляд місця події,

огляд предмета (транспортних засобів, документів, які їх супроводжують), обшук, слідчий експеримент тощо. Виявивши конкретні об'єкти, слідчий аналізує їх або самостійно, або, за необхідності, за допомогою спеціаліста та визначає обставини, які необхідно з'ясувати, і передбачає вид спеціальних знань, що можуть бути застосовані по відношенню до цих об'єктів [6, с. 194].

Правильною слід визнати практику, коли участь спеціаліста не обмежується лише проведенням слідчої дії, а охоплює і підготовку до неї, і обробку результатів, наприклад пакування речових доказів, оскільки в деяких випадках некваліфіковане здійснення цих заходів може звести нанівець результати всієї слідчої дії.

Закон не обмежує кола слідчих (розшукових) дій для участі в провадженні яких може бути залучений спеціаліст. Слідчий запрошує спеціаліста у тих випадках, коли він визнає за необхідне використання спеціальних знань та навичок при провадженні слідчої дії.

Відповідно до непроцесуальної форми використання спеціальних знань, у більшості випадків, під час розслідування кримінальних правопорушень використовують криміналістичні знання. Для незаконних заволодінь транспортними засобами необхідне використання, крім криміналістичних і спеціальні непроцесуальні знання такі як з автотоварознавства, автотехніки, інформаційних технологій, товарознавства, і т.д. Залучення спеціаліста з професійними знаннями, що не стосуються юриспруденції, для участі у проведенні слідчих (розшукових) дій на сьогодні є найбільш поширена форма процесуальних дій щодо використання інших спеціальних знань.

Список бібліографічних посилань: 1. Вплив війни на злочинність в Україні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3536394-vpliv-vijni-na-zlocinnist-v-ukraini.html>. 2. Чаплінська Ю.А. Форми використання спеціальних знань. 2013_58(2)_19. С. 89–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2013_58%282%29_19. 3. Перов І.А., Чекін Д.О., Силенок К.П. Процесуальні та непроцесуальні форми застосування спеціальних знань у цивільному та господарському процесі. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020 №22 С. 146-161. 4. При черговому дослідженні виявлено автомобіль зі зміненням номером сайт Черкаського НДЕКЦ МВС. url: <https://ndekc.ck.ua/novini/661-pri-chergovomu-doslidzhenni-viyavleno-avtomobil-zi-zminenim-nomerom.html>. 5. Експертиза у судовій практиці: наук.-практ. посіб. / за ред. В.Г. Гончаренка 2-ге вид., перероб. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 388 с.

Надія Сергіївна БУБЛИК,

доктор філософії у галузі права,

доцент кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань ННІ

права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6312-667X>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВ ОСОБИ, СТОСОВНО ЯКОЇ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ОБВИНУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Дослідження прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, слід розпочати зі з'ясування питання, що саме необхідно розуміти під терміном «право» у цьому контексті.

Кримінальне процесуальне законодавство містить положення, які надають перелік прав певного учасника кримінального провадження. Наприклад, ст. 42 КПК України передбачає права підозрюваного та обвинуваченого, ст. 56 КПК України – права потерпілого, ст. 60 КПК України – права заявника тощо. Однак законодавство не містить дефініції поняття «права учасника кримінального провадження» взагалі чи дефініції категорії прав окремо взятого учасника.

Тому для з'ясування значення терміна «право» маємо звернутися до загальної теорії права. У цьому випадку доречним є застосування права у значенні суб'єктивного права. Загальноприйнятим в теорії права пов'язують реалізацію суб'єктивного права з такою формою правозастосування, як використання, яке на відміну від виконання та дотримання є формою реалізації суб'єктивного права, при якій здійснюється втілення в життя уповноважуючих норм права [1, с. 173-174; 2, с. 165]

Характерною особливістю тлумачення категорії «суб'єктивне право» в теорії права є те, що воно визначається як міра можливої поведінки суб'єкта суспільних відносин, що передбачено нормами об'єктивного права, та якою конкретний суб'єкт на свій розсуд може скористатися або не скористатися, що залежить від його волі (інтересу) та свідомості [2, с. 115].

Отже, першою ознакою прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є те, що вони являють собою можливість вибору цією особою між кількома варіантами (формами) своєї поведінки.

Питання прав учасників кримінального провадження без перебільшення є одним із центральних в теорії кримінального процесу.

Дослідження прав учасників кримінального провадження завжди актуалізує, з одного боку, проблему достатності гарантій дотримання певних прав, а, з іншого - проблему зловживання наданими правами.

Т. С. Хохлова виділяє загальні кваліфікуючі ознаки зловживань правами: 1) наявність протиправної мети - заподіяння шкоди іншим особам, 2) засіб зловживань, чим могли бути права (обов'язки) у формальному сенсі цих прав, 3) характер поведінки, який кваліфікувався як недобросовісний, тобто завжди латентний, та наявність корисливої мети [3, с. 139].

Саме тому права учасника або групи учасників кримінального провадження доцільно досліджувати не відокремлено одне від одного, а комплексно, виходячи з мети та завдань наділення учасника певними правами або групою пов'язаних між собою прав.

У зв'язку з цим вважаємо, що права особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, доцільно досліджувати у взаємозв'язку з їх класифікацією.

Безумовно, що основою, відправною точкою буде ст. 42 КПК України, яка передбачає права підозрюваного, обвинуваченого.

Відповідно до ч. 3 ст. 42 КПК України підозрюваний, обвинувачений має право:

1) знати, у чиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують;

2) бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені цим Кодексом, а також отримати їх роз'яснення;

3) на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту - мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених цим Кодексом та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату;

4) не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання;

5) давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати;

6) вимагати перевірки обґрунтованості затримання;

7) у разі затримання або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою - на негайне повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування згідно з положеннями статті 213 КПК України;

8) збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази;

9) брати участь у проведенні процесуальних дій;

10) під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу;

11) застосовувати з додержанням вимог цього Кодексу технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала);

12) заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо;

13) заявляти відводи;

14) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому статтею 221 КПК України, та вимагати відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 КПК України;

15) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення;

16) оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому цим Кодексом;

17) вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися;

18) користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави [4].

Однак обмежуватися даною нормою немає підстав, оскільки окремі права зазначені й в інших нормах КПК України та інших законах. Крім того, обвинувальна діяльність щодо особи може розпочатися до

повідомлення їй про підозру, а тому права цих осіб не можуть охоплюватися ст. 42 КПК України.

Тому дослідження різних критеріїв класифікації процесуальних прав є актуальним. Враховуючи, що одне із центральних місць в кримінальному провадженні посідає особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, класифікація її прав є не менш актуальною.

Список бібліографічних посилань: 1. Словник української мови [в 11 т.]. 1976. Т. 7. С. 294. URL : <http://sum.in.ua/s/poruka>. 2. Словник української мови [Електронний ресурс]: [в 11 т.]. 1979. Т. 10. С. 441. URL: <http://sum.in.ua/s/umova>. 3. Khokhlova Tetiana The institution of abuse of civil law: legal nature and historical context. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 4. P. 136-141. 4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

Вікторія Анатоліївна БУРДА,

завідувач сектору трасологічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Андрій Олександрович ОПАРІЙ,

старший судовий експерт сектору трасологічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ ВІДМИЧОК У ЗАМИКАЛЬНИХ ПРИСТРОЯХ З СУВАЛЬДНИМ МЕХАНІЗМОМ

При скоєнні злочинів корисливої спрямованості, в більшості своїй крадіжок, досить часто відмічається використання відмичок (як спеціально виготовлених, так і саморобних) для відкриття або зламування замків.

До спеціалізованих предметів відносяться різноманітні відмички (самоімпресія, декодери, автоматичні декодери, відмички для підбору висот сувальд, воротки). До саморобних відмичок відносяться предмети спеціально виготовлені для злочинних цілей, які побудовані на такому ж принципі дії, як і у спеціалізованих відмичок. Як саморобні відмички, так і спеціально виготовлені залишають під час відкриття замків певні сліди. Одними з найбільш розповсюджених

напрямоків трасологічної експертизи є дослідження слідів, залишених від дії таких сторонніх предметів.

У процесі експертного дослідження за слідами залишеними сторонніми предметами можливо встановити: механізм утворення слідів; напрямок дії контактуючої поверхні стороннього предмету; вид стороннього предмету; конкретний сторонній предмет (тільки при порівняльному дослідженні з цим предметом). При дослідженні слідів від дії сторонніх предметів інформація про механізм їх утворення має велике значення, що залежить від різноманітних чинників, які потрібно враховувати [1, с. 153].

Слідами від дії стороннього предмету (відмички, підбраного або підробленого ключа) вважаються сліди, що лежать за межами контактуючих поверхонь комплектного ключа. Крім того, вони відрізняються за характером (напрямом дії, характерним блиском, розташуванням та ін.) від слідів, які утворюються від дії комплектного ключа та слідів виробничого характеру. Однак, переважна більшість слідів від дії сторонніх предметів, особливо підбраного або підробленого ключа, лежать у межах контактних поверхонь комплектного ключа. Ці сліди схожі за формою та розмірними характеристиками зі слідами комплектного ключа, що викликає труднощі їх розрізнення, особливо у разі відсутності конкретного стороннього предмета при проведенні дослідження.

Крім того, в окрему групу можна віднести сліди, які випадково виникли при виготовленні сувальдного механізму та не обумовлені технічним процесом його виготовлення (деформації на протязці, випадковий контакт ріжучих кромek інструменту з деталями сувальдного механізму, сліди, утворені при складанні), що також можливо помилково вважати слідами від дії сторонніх предметів.

Якби питання не були поставлені перед судовим експертом при проведенні судово-трасологічної експертизи, експерт зобов'язаний проводити дослідження за загальною схемою, описаною в нормативних документах [2].

На стадії роздільного дослідження судовим експертом проводиться: візуальний огляд зовнішнього вигляду замку з сувальдним механізмом замикання та ключів; встановлення наявності внесених змін (виявляються слідами дефекти, їх розміри форма розташування, що здійснюється без розбирання; вивчається стан поверхні, зокрема наявність фарби, іржі, частинок металу, наявність маркувальних позначень, тощо); огляд і дослідження ключів (тип, розміри в цілому, будова борідки, наявність на них слідів і сторонніх предметів); дослідження внутрішнього стану сувальдного механізму замку, особливостей його конструкції та стану; виявлення дефектів, пошкоджень, відсутності частин механізму;

виявлення та аналіз слідів дії на нього сторонніх предметів; оцінка кожної виявленої ознаки з точки зору механізму та умов її утворення.

В ході проведення роздільного дослідження, судовий експерт за результатами проведеного дослідження повинен формувати проміжний висновок про придатність слідів для встановлення групової приналежності та ідентифікації слідоутворюючого об'єкта.

У подальшому, на стадії оцінки результатів проведеного дослідження та формулювання висновків, судовим експертом здійснюються комплексна оцінка результатів проведеного експертного дослідження, наукове обґрунтування походження встановлених ознак та формулювання висновків.

Формулювання остаточних висновків виконується по суті поставлених перед експертом питань.

Завдання, що розв'язуються при проведенні експертизи замків з сувальдним механізмом замикавання, у більшості випадків носять діагностичний характер. Ідентифікаційні завдання вирішуються при наявності на деталях сувальдного механізму замку слідів-відображень, за якими можна встановити тотожність відмичок, підроблених або підібраних ключів, що їх залишили та наявність передбачуваних знарядь кримінального впливу [3, с. 52].

На даний час у всьому світі з'явилося багато, у тому числі і офіційних, виробників предметів для відмикання замків (відмичок), властивості яких та конструктивні особливості ще недостатньо вивчені в експертній практиці. Тому для проведення ефективного дослідження слідів відмичок у замикальних пристроях з сувальдним механізмом, по-перше, необхідний повний перегляд методичного та інформаційного забезпечення, по-друге, виникає необхідність досліджень нових предметів для відмикання замків (відмичок). Отже, доречно рекомендувати при огляді замикальних пристроїв детально вивчати механізм слідоутворення та ознаки, що відображаються у слідах залишених сторонніми предметами.

Список бібліографічних посилань: 1. Майлис Н. П. Трасология и трасологическая экспертиза: курс лекций. М.: РГУП, 2015. 236 с. 2. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: затв. наказом М-ва внутр. справ України від 17.07.2017 №591. Офіційний вісник України, 2017, №73 (19.09.2017), Ст. 2254. 3. Кругляк С. А. Теория и практика механоскопической экспертизы в раскрытии и расследовании преступлений: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Московский университет МВД России имени В.Я. Кикотя. Москва, 2017. 220 с.

Вікторія Андріївна ВАСИЛЬЄВА,

студентка групи ПМПФ 19-1

ННІ Економічної безпеки та митної справи

Державного податкового університету

Науковий керівник:

Амеліна Анна Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри фінансових розслідувань

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Відаючи належне науковому рівню і ступеню розробленості досліджуваної проблематики провідними вченими-криміналістами, слід зазначити, що за останній час суттєво змінилось кримінальне процесуальне законодавство України, у розслідуванні злочинів активно використовуються нові види та форми спеціальних знань, змінився порядок залучення спеціалістів до участі у слідчих діях, порядок і підстави призначення експертиз. Ці обставини свідчать, що вказана проблема на сучасному етапі повною мірою не вивчена і потребує додаткового дослідження, що визначає її актуальність [1].

Знання у криміналістиці, зокрема у її розділі «Криміналістична техніка», можна поділити на окремі види, до яких слід віднести спеціальні знання у галузях: криміналістичної фотографії та відеозйомки; криміналістичного слідознавства та трасології; техніко-криміналістичного дослідження документів і почеркознавства; криміналістичного зброезнавства та судової балістики; габітології; криміналістичної реєстрації та обліків тощо.

Водночас габітологія, дактилоскопія засновані на знаннях анатомії та фізіології людини, балістикана знаннях фізики та механіки, вибухотехніка – фізики та хімії, фоноскопія та акустика – фізики, криміналістична реєстрація – на сукупності галузей знань, що визначають ознаки об'єктів обліку, математики, системотехніки, кібернетики [2].

Крім криміналістичних знань використовуються й інші спеціальні знання, наприклад у таких сферах, як: матеріалів, речовин та виробів; вибухотехніки; економіки; автотехніки; товарознавства, автотоварознавства; інформаційних та комп'ютерних технологій; психології, судової медицини, психіатрії, мистецтва, будівництва, землеустрою тощо.

Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні може відбуватись у різних формах. Більшість науковців схиляється до класифікації таких форм за ознакою процесуальної регламентації. До

процесуальних форм вони відносять – участь спеціаліста в проведенні слідчих дій, проведення судових експертиз, допит експерта. Залучення спеціалістів до проведення слідчих дій є однією з найбільш поширених процесуальних форм використання спеціальних знань.

У процесі проведення слідчих дій, за допомогою технічних засобів, спеціалісти здійснюють фото- та відеофіксацію обстановки, допомагають слідчому у виявленні та вилученні слідів злочину, носіїв комп'ютерної інформації, необхідних документів, виготовляють схеми, зліпки, копії та зразки окремих матеріальних об'єктів, мають право ставити запитання учасникам процесуальної дії та надавати письмові пояснення стороні, що їх залучила, звертати увагу учасників слідчої дії на характерні обставини чи особливості речей, документів або слідів [3].

Крім спеціалістів, що володіють знаннями та практичними навичками застосування криміналістичної техніки, можуть залучатись фахівці з правил поведінки з вогнепальною зброєю, фізики, хімії, фармакології, економіки (в тому числі бухгалтерського, податкового обліку, фінансової звітності, ціноутворення), товарознавства, інформаційних та комп'ютерних технологій, судової медицини, психіатрії, психології тощо. Їх участь у слідчих діях залежить від виду злочинів, способів їх вчинення, обставин, що потребують доказування.

Призначення судової експертизи вважається найбільш ефективною та кваліфікованою процесуальною формою використання спеціальних знань під час розслідування злочинів.

Сутність проведення експертизи полягає в тому, що органи досудового розслідування й суду встановлюють фактичні дані, які неможливо встановити іншим шляхом і які мають суттєве значення для кримінального провадження.

Розглянемо найбільш поширені види криміналістичних та спеціальних експертиз, які призначаються під час розслідування злочинів.

Трасологічні експертизи. В ході проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування більшості злочинів можуть вилучатись різноманітні матеріальні об'єкти та сліди-відображення. До таких слідів відносять сліди людини. Наприклад, під час вилучення слідів взуття виникають діагностичні питання щодо розміру, типу та виду взуття, яким залишений виявлений слід, придатності його до ідентифікації, встановлення тотожності з взуттям вилученим у злочинця. З метою встановлення, кому належать вилучені під час огляду сліди рук, слідчий призначає дактилоскопічну експертизу, за результатами якої можлива ідентифікація особи, яка торкалася, окремих предметів [4].

Балістичні експертизи. Такі експертизи можуть призначатись сторонами кримінальних проваджень, у розслідуванні злочинів

пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вбивствами, розбійними нападами, нанесенням тілесних ушкоджень, викраденням, привласненням, вимаганням, або заволодінням зброї шляхом зловживання службовим становищем тощо.

Експертизи матеріалів, речовин та виробів. Об'єктами дослідження експертизи матеріалів речовин та виробів можуть бути: вибухові речовини, продукти вибуху та пострілу, радіоактивні матеріали, наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори, обладнання для їх виготовлення, спеціальні хімічні речовини, спиртостійкі суміші, паливно-мастильні матеріали, матеріали письма тощо [5].

Економічні експертизи. Економічні експертизи є одними з головних під час розслідування злочинів у сфері економіки, корупційних злочинів.

Об'єктом судово-економічної експертизи є відображені у бухгалтерських документах та облікових регістрах господарські операції, які стали предметом розслідування чи розгляду в суді.

Перелічені види експертиз, які можуть призначатись під час розслідування злочинів, не є вичерпними. До них можна також віднести товарознавчі, автотоварознавчі, транспортно-товарознавчі, будівельно-технічні та оціночно-будівельні, оціночно-земельні, комп'ютерно-технічні, судово-медичні, судово-психіатричні, психологічні, мистецтвознавчі та багато інших експертиз, пов'язаних з окремими галузями виробництва, освіти, надання послуг тощо [6].

Таким чином, під час розслідування злочинів найчастіше використовують спеціальні криміналістичні знання, а також знання у сферах: матеріалів, речовин та виробів; вибухотехніки; економіки; автотехніки; товарознавства, автотоварознавства; інформаційних та комп'ютерних технологій; психології, судової медицини, психіатрії, мистецтва, будівництва, землеустрою тощо. Найбільш поширеними та кваліфікованими процесуальними формами використання спеціальних знань у кримінальному процесі є залучення спеціалістів до проведення слідчих дій та призначення судових експертиз.

На підставі проведеного аналізу наукових поглядів вказано на необхідність чітко відмежувати в функціональному аспекті спеціальні знання як результат професійної підготовки і певну спеціалізовану освіченість окремих людей від передбачених процесуальними законами спеціальних знань, які, маючи за своїм змістом повну тотожність з першими, можна використовувати у точно встановлених законом формах і межах. У процесуальне визначення спеціальних знань обов'язково повинно включатись загальнонаукове їх поняття як

обов'язкова змістова основа поняття процесуального, а останнє повинно визначати лише межі і форми особливого використання цих знань у судочинстві та юридично значущі наслідки такого використання.

Список бібліографічних посилань: 1. Бондаренко О. О. Поняття та класифікація обізнаних осіб у кримінальному судочинстві України. Бюлетень з обміну досвідом роботи: Науково-практичне видання. 2003. № 150. С. 37–40. 2. Матусовський Г. А. Криміналістика в системі наукових знань. Харків 1976. С. 113. 3. Лазебний А. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку: дискусія на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : спец. 12.00.09: ДУФС України, 2016. С. 222. 4. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Форми використання спеціальних знань і види участі фахівців на попередньому слідстві. Застосування спеціальних знань в боротьбі із злочинністю. Свердловськ, 1983. С. 11. 5. Понікаров В. Д. Судово-економічна експертиза : навчальний посібник. Харків : ВД «Інжен», 2005. С. 231. 6. Юсупов В. В. Поняття «спеціальні знання» у законодавстві України. Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування : матеріали конференції (Київ, 20 квіт. 2017 р.). С. 434–437.

Лілія Олексіївна ВЕЛИЧЕНКО,
*ад'юнкт відділу докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1476-2615>*

Науковий керівник:

Олена Іванівна Кудерміна,
*завідувач кафедри юридичної психології НАВС,
доктор психологічних наук, професор*

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

Зростання незаконного поведження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК) за останні роки з по між усіх злочинів проти громадської безпеки вказує на потребу якісного розслідування таких злочинів шляхом вдосконалення криміналістичної техніки загалом та спеціальних прийомів і криміналістичних засобів. Згідно зі статистичними даними офісу Генерального

прокурора України у 2016 році з усіх злочинів проти громадської безпеки, злочини, передбачені ст. 263 КК займають 57.9 %, у 2017 – 68 %, у 2018- 69.7 %, у 2019 – 60.2 %, у 2020 – 64.8 %, у 2021 – 62.7 %, за 9 місяців 2022 року - 68.6 %. Зазначене свідчить про необхідність використання спеціальних криміналістичних прийомів під час проведення однієї із першопочаткових слідчих дій - огляду місця події.

Успішне розслідування й розкриття злочинів, учинених із застосуванням вогнепальної зброї безпосередньо залежать від тактично правильно проведеного огляду місця події. Із точки зору криміналістики специфічними об'єктами огляду тут є сліди використання вогнепальної зброї (стріляні кулі, гільзи, шріт, пробойні й пошкодження у різних перешкодах тощо). Грамотно побудований алгоритм огляду місця події дозволяє вирішити комплекс спеціальних завдань, що спрямовані на виявлення елементів злочину і встановлення зв'язків між ними (для розслідування й розкриття вбивства, вчиненого з використанням вогнепальної зброї, встановлюються особи жертви, злочинця, співучасників і очевидців злочину; мотиви вбивства; спосіб, місце, час та знаряддя вбивства за виявленими на місці слідами його застосування) [1. с. 268].

Слідчий огляд – це загальне, збірне поняття, яке включає в себе види різних оглядів, сутність яких полягає в прийнятті за допомогою органів чуттів і завдяки науково-технічних засобів інформації, пов'язаної з кримінальним правопорушенням, а також у її виявленні та фіксації [2].

Вагоме місце серед слідчих оглядів займає огляд місця події, адже він є першопочатковим носієм інформації для подальшого розслідування злочину. Згідно з ч. 3 ст. 214 КПК України саме ця слідчо-розшукова дія є єдиною, яку на законодавчому рівні дозволено проводити до моменту внесення відомостей до ЄРДР. Передусім це пов'язано з тим, що ОМП надає можливість слідчому в найкоротший термін ознайомитися з обставинами, що склались на місці, виявити та вилучити сліди злочину, що мають значення для кримінального провадження.

Аналіз досліджуваних нами кримінальних проваджень свідчить, що проведення ОМП за фактом вчинення злочину, передбаченого ст. 263 КК України вирішують три групи основних тактичних завдань:

- 1) встановлення обстановки місця події та механізму вчинення злочину;
- 2) виявлення, фіксація та попередній огляд об'єктів озброєння, збирання і оцінка інших слідів та речових доказів;
- 3) збирання криміналістично значущої інформації задля забезпечення якісного та всебічного процесу розслідування.

Обов'язковою умовою і суттєвою особливістю огляду місця події, пов'язаної із застосуванням вогнепальної зброї є збереження незмінності місця події і речових доказів та їх наявності, що забезпечується нормативною організацією охорони місця події та прилеглої території, а також виключенням присутності там сторонніх осіб [3, с. 14–15]. Як показує практика, часто трапляється так, що огляд розпочинається після тривалої присутності на місці події сторонніх осіб, наприклад: працівників керівної ланки, великої кількості оперативних співробітників та особового складу патрульної поліції. Як наслідок, речові докази можуть втрачати свою доказову цінність.

Якість вилучених речових доказів залежать безпосередньо від повноти та об'єктивності огляду місця події, складання протоколу та схеми до нього, фото-та відеофіксації, а також дотримання правил поводження з речовими доказами, особливо якщо це небезпечні предмети, такі як: зброя, вибухівка, бойові припаси тощо. Адже в подальшому вони мають неабияке значення для експертних досліджень.

Під час огляду місця події, в ході якого виявлено зброю, варто дотримуватись правил поводження з нею, адже неправильні дії можуть призвести до випадкових пострілів та інших негативних наслідків. Огляд зброї на місці події повинен здійснюватися із детальним описом та прив'язкою до її місцезнаходження. Слідчий повинен детально описати знайдену зброю, однак в протоколі та у випадку ОМП із застосуванням засобів відеофіксації, слідчий не повинен конкретизувати, що це, наприклад, пістолет чи револьвер відповідної марки із конкретними тактико-технічними характеристиками. Варто зазначити, що це - «предмет схожий на» зброю, боєприпаси тощо, адже пряма вказівка слідчим в протоколі ОМП чи під час відеофіксації, що це, наприклад, «пістолет Макарова», може спотворити справжні дані про вилучений предмет, що в подальшому вплине на об'єктивне розслідування та як наслідок визнання доказів недопустимими. Оскільки під час проведення досудового розслідування, зокрема в ході призначення експертиз до експертних установ крім ухвали суду про необхідність проведення експертизи, надсилаються документи, які були складені на початку розслідування, а саме протокол огляду місця події з фототаблицею, в якій детально зображено предмет, який вилучається, наявне маркування на ньому, склад, колір тощо. Слідчим необхідно правильно вказувати дані про вилучені предмети, оскільки останні є одними з основних доказів під час розслідування цих видів злочинів.

Зауважимо, що огляд місця події повинен розпочатись із огороження місця злочину. Під час ОМП, де нам відомо, що наявна зброя

чи інші вибухонебезпечні предмети, мають обов'язково бути залучені відповідні спеціалісти, вибухотехніки. Хоч слідчий і володіє загальними знаннями щодо поводження зі зброєю, він не зможе знешкодити, наприклад, вибухівку, адже для цього існують відповідні спеціалісти, які володіють спеціальними знаннями, навичками та які уповноважені це робити.

Отже, своєчасність проведення огляду місця події дає змогу якісно в подальшому проводити розслідування злочину. Дії слідчого під час ОМП мають неабияке значення для майбутнього розслідування злочину, адже він разом із відповідними спеціалістами вилучає речові докази, які в подальшому вплинуть на якість проведених експертиз та покарання винних осіб.

Список бібліографічних посилань: 1. Тищенко В. І. Особливості огляду місця події, пов'язаної із застосуванням вогнепальної зброї / В. І. Тищенко. // *Юридичний науковий електронний журнал*. – 2021. – С. 268–271. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/66>. 2. Лісогор В. Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства : наук.-практ. посібник / В. Г. Лісогор. Д.: Юрид. акад. МВС, 2005. С. 140. 3. Албул С.В. Забезпечення прав людини в оперативно-розшуковій діяльності. Збірник нормативно-правових актів. Одеса : Видавець Букаєв В.В., 2019. 32 с.

Рустам Ельчин огли ВЕЛІЄВ,

*магістр II курсу спеціальності «Право» факультету права та економіки Міжнародного гуманітарного університету;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6095-5277>*

Науковий керівник:

Наталя Борисівна Арабаджи,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін факультету права та економіки Міжнародного гуманітарного університету;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7635-1259>*

ГАРАНТІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Чинним законодавством визначено, що завданнями Національної поліції України є забезпечення охорони прав і свобод людини, протидія злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а

також надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1]. Ефективна реалізація цих завдань певною мірою залежить від рівня забезпеченості гарантій професійної діяльності поліцейських.

За своєю сутністю юридичні гарантії – це комплекс умов, і передбачених нормативно-правовими актами способів і засобів, завдяки яким стає можливою реалізація прав, законних інтересів, обов'язків і повноважень відповідних суб'єктів. На підставі аналізу юридичної літератури можемо констатувати, що вид та специфіка гарантій професійної діяльності кожного суб'єкта правових відносин відрізняються, що обумовлене змістом його правового статусу. Під час визначення гарантій професійної діяльності поліцейських слід виходити з завдань і принципів їхньої діяльності, переліку повноважень і обов'язків, особливостей притягнення до юридичної відповідальності тощо. Неодмінною умовою, що висувається до гарантій і забезпечує можливість їх використання є їх нормативне закріпленнями. Адаже законодавче наділення працівників правоохоронних органів виключно системою певних прав і кореспондуючих обов'язків для контрагентів у правовідносинах є недостатнім. Як слушно зазначили з цього приводу В. В. Середа і З. Р. Кісіль, доцільним є створення механізму забезпечення ефективності реалізації таких прав на практиці, а у випадку порушення останніх – механізм їх дієвого захисту [2, с. 598-599]. Уважаємо, що саме нормативно закріплені гарантії професійної діяльності поліцейських і є таким механізмом, однак він потребує постійного аналізу та вдосконалення.

Гарантії професійної діяльності поліцейських визначені у ст. 62 Закону України «Про Національну поліцію». На підставі аналізу викладених законодавцем положень вчені виокремлюють декілька груп таких гарантій, серед яких зокрема: правові, організаційні, матеріально-технічні та соціально-економічні [3, с. 89]. Пропонуємо визначити сутність і зміст цих гарантій та з'ясувати їх роль у діяльності поліцейських в аспекті дотримання прав людини.

Чинним законодавством визначено, що поліцейський є представником держави, уповноваженим на виконання завдань визначених законом. Законні вказівки останнього є обов'язковими для виконання всіма фізичними та юридичними особами.

Обов'язковість вказівок поліцейського забезпечується нормами матеріального права, зокрема адміністративного і кримінального.

Так розділом 15 Кримінального кодексу України закріплено склади кримінальних правопорушень, у яких визначено сукупність діянь, що криміналізують посягання, вчинені щодо працівників правоохоронних органів. Чинним законодавством передбачено й менш жорсткі види юридичної відповідальності. Зокрема ст.185 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено відповідальність за злісну непокору законному розпорядженню або вимозі поліцейського та ст.185-7 КУпАП караються публічні заклики до невиконання вимог поліцейського.

Задля забезпечення особистої безпеки поліцейських законодавцем, зокрема в Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», визначено систему особливих заходів державного захисту працівників правоохоронних органів. З метою забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів та їхніх близьких родичів, недоторканності житла, а також збереження їх майна з урахуванням конкретних обставин можуть застосовуватися такі заходи як: особиста охорона, охорона житла і майна; видача зброї, засобів індивідуального захисту та сповіщення про небезпеку; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; тимчасове розміщення в місцях, що забезпечують безпеку; забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту; переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів, зміна зовнішності, переселення в інше місце проживання.

Для забезпечення власної безпеки поліцейські, а також особи, звільнені зі служби в поліції, у випадках, передбачених законом України «Про Національну поліцію», мають право придбати у власність пристрої для відстрілу патронів, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, задля використання їх виключно з підстав, визначених законом. У разі затримання поліцейського за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення або обрання стосовно нього як запобіжного заходу тримання під вартою його тримають у призначених для цього установах окремо від інших категорій осіб [1].

Щодо організаційних гарантій, то у своїй діяльності поліцейські керуються положеннями чинного законодавства, підпорядковуються тільки безпосередньому та прямому керівнику. При цьому ніхто, крім безпосереднього і прямого керівника (за винятком випа-

дків, прямо передбачених законом), не може надавати будь-які письмові чи усні вказівки, вимоги, доручення поліцейському або іншим способом втручатися в законну діяльність поліцейського, у тому числі діяльність, пов'язану з кримінальним провадженням або провадженням у справах про адміністративні правопорушення. Слід наголосити, що працівники органів досудового розслідування зобов'язані виконувати ще й вказівки прокурора, адже як слушно вказують у юридичній літературі, вони є одним із його універсальних контрольних повноважень, адже можуть бути спрямованими як на виявлення порушень закону, реагування та запобігання таким діям, так і на забезпечення повноти, всебічності та об'єктивності дослідження обставин кримінального правопорушення [4]. Досить часто у межах кримінального провадження саме виконання таких вказівок і дозволяє своєчасно виконати завдання кримінального провадження, усунути прогалини та неповноту досудового слідства й дізнання.

З приводу соціально-економічних гарантій, то тут слід відмітити, що працівники поліції перебувають під особливим соціальним захистом, адже виконуючи державні функції, він відчужує себе у професії, реалізуючи волю держави. Правова основа соціального захисту працівників органів Національної поліції України закріплена у ст. 17 Конституції України, відповідно до якої держава гарантує соціальний захист громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їх сімей. Так служба в поліції є державною службою особливого характеру, яка є професійною діяльністю поліцейських з виконання покладених на поліцію повноважень. Період проходження служби в поліції зараховується до страхового стажу, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби.

Матеріально-технічні гарантії професійної діяльності поліцейських створюють умови для належного виконання обов'язків поліцейського. До них можна віднести забезпеченість автотранспортом, необхідною оргтехнікою, приміщеннями, обладнанням, спеціальними засобами, озброєнням тощо.

Разом з названими й виведеними з закону гарантіями, І. І. Сенчук додатково виокремлює ще й такі специфічні гарантії як «психологічні». До них науковець відносить ті способи і засоби, які дозволяють створити в людини бажання прийти на службу в поліцію та її продовжувати [3, с. 92]. Уважаємо, що під час підготовки поліцейських відповідна програма підготовки має включати в себе відповідні

психологічні заходи, а також заходи психологічної реабілітації. Обумовлено це тим, що професійна діяльність поліцейського пов'язана з дією в екстремальних ситуаціях, ризиками для життя та здоров'я тощо. Вид, перелік, особливості застосування таких заходів – слід визначити у чинному законодавстві.

Отже, гарантії професійної діяльності поліцейських є нормативно визначеними умовами, що забезпечують реалізацію прав, законних інтересів, обов'язків і повноважень останніх. Саме завдяки такій складовій правового статусу поліцейських як гарантії стає можливим повноцінне й належне виконання завдань поліції, серед яких ключовим є забезпечення охорони прав і свобод людини. Водночас аналіз положень чинного законодавства свідчить, що визначені законодавцем гарантії потребують розширення і детальної регламентації у чинному законодавстві, адже зважаючи на складність здійснюваної діяльності, необхідності діяти в екстремальних умовах, поліцейських актуалізується необхідність розроблення й закріплення належних умов психологічної складової професійної компетентності останніх. Зокрема потребують розробки та закріплення на законодавчому рівні заходи психологічної підготовки й реабілітації поліцейських. Саме за таких умов діяльність поліції цілком відповідатиме принципам їх діяльності, визначеним як у національному, так і міжнародному законодавстві.

Список бібліографічних посилань: 1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 06.10.2022). 2. Серета В. В., Кісіль З. Р. Юридико-психологічні засади запобігання професійній деформації працівників правоохоронних органів: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 847 с. 3. Сенчук І. І. Гарантії професійної діяльності поліцейських в сучасних умовах. *Форум права*. 2018. №3. С. 88-95. 4. Кушпін В.П., Палюх А.І., Цилюрик І.І. Вказівка прокурора як форма процесуального керівництва досудовим розслідуванням. URL: <https://zenodo.org/record/4433067#.Y1BOAXZBxPY> (дата звернення 19.10.2022).

Тетяна Сергіївна ВЕСЕЛОВСЬКА,

*аспірант кафедри оперативно-розшукової діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0289-6624>*

Науковий керівник:

Анатолій Васильович Мовчан,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6997-6517>*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЖИМУ СЕКРЕТНОСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ОПЕРАТИНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАХОДІВ ОПЕРАТИВНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Правове забезпечення режиму секретності займає вагоме місце серед основних завдань держави. Режим секретності є одним із складників забезпечення інформаційної та національної безпеки [1, с. 48].

Питання, пов'язані з визначенням проблем забезпечення збереження державної таємниці у здійсненні оперативно-розшукової й кримінальної процесуальної діяльності досліджували у свої працях В.Ю. Артемов, С.Л. Бервенко, А.В. Білий, В.Г. Гриценко, О.Ф. Долженков, В.П. Захаров, І.М. Зубач, О.В. Кириченко, О.М. Ключев, Д.В. Куценко, В.П. Меживой, В.В. Макаренко, С.В. Макаренко, П.В. Матвієнко, А.І. Марущак, В.А. Ніколайчук, О.В. Новиков, О.І. Нізельник, В.Д. Пчолкін, С.П. Пекарський, С.А. Панасюк, І.О. Попов, Е.В. Рижков, О.М. Роїна, Г.С. Севрюкова, Б.В. Стрілець, В.О. Черков, М.Ю. Черкова, М.М. Юнаков, Г.О. Шлома та інші науковці.

Як зазначила Л.І. Собченко, «сучасна правова держава повинна володіти потужним правоохоронним потенціалом, що зумовлено необхідністю висунення адекватних відповідей внутрішнім викликам і зовнішнім загрозам. Таким правоохоронним органом в Україні, серед інших, є Національна поліція, яка функціонує в якості певного виконавчого органу, і лише від імені держави та її в інтересах. Виконання службових завдань органами поліції досягається використанням багатьох прав, зокрема, поліцейська діяльність у більшості країн світу пов'язана з використанням в повсякденній діяльності відомостей, що становлять державну таємницю, що призводить до необхідності забезпечення державою заходів з унеможливлення їх витоку» [2, с. 151].

Основною ланкою правоохоронних органів, на яку державою покладено обов'язок із запобігання злочинам, їх вчасного виявлення,

припинення, а також забезпечення якісного розслідування, є оперативні підрозділи. Їх діяльність може бути ефективною лише за умови її негласності, збереження у суворій таємниці інформації про проведення конкретних оперативних розробок, оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ) та негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД). Це є досить складним завданням, незважаючи на те, що досвід негласної роботи правоохоронних, розвідувальних і контррозвідувальних органів накопичувався тисячоліттями. Адже сучасним злочинним формуванням, які діють на території України, притаманний високий рівень організованості, створення власної розвідки та контррозвідки, використання у протиправних цілях останніх досягнень науки і техніки, наявність корумпованих зв'язків й власної агентурної мережі в органах державної влади, місцевого самоврядування, у правоохоронних органах тощо. Крім того, добра обізнаність професійних злочинців з методами оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) дозволяє їм викривати факти проведення ОРЗ та НСРД й чинити активну протидію ОРД та досудовому розслідуванню [3, с. 34].

НСРД – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України [4]. 29.01.2021 року набрав чинності наказ Служби безпеки України від 23.12.2020 р. № 383 «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю», у якому зокрема зазначено: п.п 4.12.3 та 4.12.4 – відомості про факт або методи проведення НСРД та відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої проводиться чи планується проведення НСРД, розголошення яких створює загрозу національним інтересам і безпеці; п. 4.4.9 – «відомості, що дають змогу ідентифікувати конкретний об'єкт, стосовно якого здійснюється або планується здійснювати оперативно-розшуковий захід, розголошення яких створює загрозу національним інтересам і безпеці, щодо об'єктів» [5].

Нізельник О. вважає, що певний негативний вплив на процес підготовки та проведення оперативно-технічних заходів (далі – ОТЗ) і НСРД відіграє наступне: низький рівень знань оперативними працівниками та слідчими законодавчих норм щодо режиму секретності під час провадження за оперативно-розшуковими справами й розслідування кримінальних проваджень; значна кількість суб'єктів кримінального провадження, що беруть участь у підготовці та проведенні НСРД, які можуть розголошувати дані про НСРД та інші. Відтак, режимно-секретне забезпечення оперативно-розшукової й кримінальної процесуальної діяльності Національної поліції України – це за-

снована на законах і підзаконних нормативно-правових актах діяльність режимно-секретних органів Національної поліції, яка здійснюється шляхом проведення організаційних та адміністративно-перевірочних заходів у тісній співпраці зі Службою безпеки України, підрозділами Департаменту внутрішньої безпеки та іншими підрозділами Національної поліції і спрямована на захист інформації службового характеру та державної таємниці щодо доказування у кримінальному провадженні, подолання протидії кримінального середовища, встановлення істини у кримінальному провадженні та захисту учасників кримінального процесу [6, с. 115].

Натомість Пеньков С.В. та Волошина М.О. зазначають, що кримінальне процесуальне законодавство України в частині регламентації додержання вимог режиму секретності під час здійснення НСРД залишається недосконалим, потребує ретельного аналізу та внесення низки змін та доповнень у діючі закони України та підзаконні нормативно-правові акти [7, с. 106].

Отже, практична діяльність оперативних працівників Національної поліції при проведенні НСРД/ОТЗ постійно пов'язана з інформацією з обмеженим доступом. Враховуючи військову агресією РФ проти України та запровадження в Україні воєнного стану, вимоги щодо забезпечення режиму секретності піднялись на щабель вище. Насамперед це стосується питань надання допуску та доступу до державної таємниці, кількості (об'єму) документів з грифом секретності в умовах воєнного стану тощо. Тому, враховуючи реалії сьогодення, потрібно вносити зміни (доповнення) до відповідних нормативних актів, для мінімізації прогалин і колізій у забезпеченні режиму секретності.

Список бібліографічних посилань: 1. Чердинцев Ю.Г. Правові засади режиму секретності в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Том 1. № 6. 2018. С. 48-52. 2. Собченко Л.І. Засади правового регулювання режиму секретності в оперативно-розшуковій діяльності підрозділів кримінальної поліції. *Форум права*. 2018. 32. С. 151-157. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1320161>. 3. Грібов М.Л., Сухачов О.О. Конспірація як система заходів забезпечення негласності кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4. С. 33-44. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.4/33-44>. 4. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon>.

rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text (дата звернення 12.10.2022). 5. Наказ Центрального управління Служби безпеки України від 23.12.2020 № 383 «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text> (дата звернення 12.10.2022). 6. Нізельник О. До питання визначення поняття режимно-секретного забезпечення оперативно-розшукової й кримінальної процесуальної діяльності Національної поліції України. *Національний юридичний журнал. MARTIE* 2019. С. 113-115. 7. Пеньков С.В., Волошина М.О. Додержання вимог режиму секретності при організації та здійсненні негласних (слідчих) розшукових дій. *Наукові записки Інституту законодавства ВПУ*. № 3/2021. С. 99-108. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2021.03.09>.

Вікторія Володимирівна ВІНЦУК,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології
факультету № 6 Харківський національний університет внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4241-4474>*

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ

На сьогодні у процесуальному фіксуванні доказів на стадії досудового розслідування з метою вирішення завдань кримінального провадження й досі виникають проблеми з використанням матеріалів отриманих у ході проведення оперативно-розшукових заходів та результатів негласних слідчих (розшукових) дій. Введення законодавцями в Кримінальний процесуальний кодекс України негласних слідчих (розшукових) дій (гл. 21 КПК України) та навіть ст. 256 КПК, якою передбачено використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні [1.], не поставило крапку у цьому питанні, й тих результатів що очікувалось, не відбулось.

Згодна з М. А. Погорецьким, що інститут негласних слідчих (розшукових) дій як ефективний засіб кримінально-процесуального доказування потребує постійного удосконалення як процесуальної форми, з урахуванням практики його застосування, так і удосконалення організаційно - тактичних засад його реалізації у правозастосовний процес [2, с. 276]. С. С. Кудінов та Р.М. Шехавцов засвідчують,

що поява інституту негласних слідчих (розшукових) дій в КПК України - наслідок багаторічного пошуку в теорії кримінального процесу, оперативно - розшукової діяльності, криміналістики, в слідстві та судовій практиці рішення з розробки механізму використання у в кримінальному судочинстві матеріалів, отриманих негласним способом, який забезпечував би не лише невідворотність кримінального покарання, але і гарантував належне дотримання прав і законних інтересів громадян і суспільства в цілому [3, с. 156; 4, 240-241]. О. В. Керевич визначає що основним функціональним призначенням НСРД в оновленій системі кримінального процесу України є забезпечення оптимальних шляхів використання у кримінально-процесуальному провадженні інформації, здобутої із використанням негласних сил та засобів, якими послуговується оперативно - розшукова діяльність [5, с. 299]. О. М. Сало встановлює що таким чином спрощується використання документів, складених за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій, порівняно з оперативно-розшуковими діями. Результати негласних слідчих (розшукових) дій використовуються при доказуванні на тих самих підставах, що й результати проведення інших слідчих (розшукових) дій. Але, на жаль, сьогодні, використання результатів НСРД у доказуванні бажає кращого [6, с. 146-147]. Він же зосереджує увагу на тому, що лише приблизно 15 %, від загальної кількості прийнятих рішень про проведення НСРД, судом враховуються результати НСРД як докази, а положеннями КПК України [1] та Інструкцією [7] закріплено «складний» порядок прийняття рішення про використання та розсекречення матеріалів НСРД та виключне право прокурора приймати рішення про використання їх у доказуванні [6, с. 147]. І цей нюанс теж не на користь легалізації результатів НСРД, а тим паче отриманих даних в ході проведення оперативно-розшукових заходів.

Підтримую думку Д. Б. Сергєєвої, що непридатність результатів НСРД для використання їх при обґрунтуванні обвинувачення у зв'язку з неналежним процесуальним закріпленням проведення НСРД; неякісне процесуальне оформлення результатів НСРД; порушення прав, свобод та законних інтересів осіб під час проведення НСРД; порушення порядку отримання рішень на проведення НСРД чи відсутність таких рішень; невідповідність результатів НСРД вимогам допустимості, належності й достовірності тощо; громіздкість процедури їх розсекречення, що потребує часу в реальних умовах його процесуальної обмеженості; неможливість чи недоцільність розсекречення результатів НСРД з урахуванням форм і методів їх проведення та використання конфіденційних співробітників при їх проведенні; невизнання судом

результатів НСРД допустимими, належними, достовірними доказами, а сукупності наданих доказів, отриманих за результатами НСРД, - достатніми для прийняття судового рішення; невміння належним чином стороною обвинувачення обґрунтувати свою позицію у суді доказами, отриманими за результатами НСРД; недостатність результатів НСРД для прийняття відповідного процесуального рішення судом та ін. [8, с. 105] впливають на ефективність та результативність проведення НСРД слідчим, тому що по своїй суті він процесуаліст, і часто не володіє навичками потрібними для оцінки отриманих результатів НСРД, а тим паче знаннями, вміннями та навичками проведення оперативно-розшукових заходів особисто та оцінювання важливості отриманих матеріалів цієї діяльності.

Тобто, це не віртуальна діяльність, і отримання доказів - це реальна чітко регламентована на законодавчому рівні копійка діяльність суб'єктів досудового розслідування, а використання результатів НСРД, а саме, документів й речових доказів (хоча ч. 2 ст. 84 КПК України у ролі процесуальних джерел закріплено доказами - показання, речові докази, документи та висновки експертів, а ч. 1. ст. 256 КПК - протоколи, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії) має проблеми у їх визнанні та застосуванні. І ця проблематика вимагає подальших дискусій та удосконалення нормативно-правового регулювання як з боку процесуального законодавства, так і оперативно-розшукового законодавства.

Отже, стикаючись з проблемою визнання доказів, хотілось би щоб слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд беззастережно встановлювали що ці фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, є доказами в кримінальному провадженні, на підставі яких встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. - 2012. - 19 травня (№ 90 - 91). 2. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 270-276. 3. Кудінов С. С. Використання спеціальних знань під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 3. С. 154-161. 4. Шехавцов Р. М. Особливості процесуальної регламентації проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Досудове розслідування актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матер. Постійно діючого

наук.-практ. семінару (Харків, 19 жовт. 2012 р.). Харків: Оберіг, 2012. Вип. 4. 448 с. **5.** Керевич О. В. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. Митна справа. 2013. № 6 (2.1). С. 297-302. **6.** Сало О. М. Реалізація повноважень керівником органу досудового розслідування при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. - Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2018. 241 с. **7.** Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Спільний наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерство юстиції України. Наказ від 16.11. 2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. **8.** Сергєєва Д.Б. Результати негласних слідчих (розшукових) дій: проблемні аспекти визначення. *Право і громадянське суспільство: наук. журн.* [Електронне видання]. <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-6-2014/item/151> № 1 (6). С. 97-106.

Тарас Анатолійович ВОЛКОВ,

кандидат юридичних наук,

докторант кафедри криміналістики та домедичної підготовки

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5976-2411>

ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МІЖВИДОВОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Стаття 41 Конституції України визначає непорушність права власності та наголошує, що кожен громадянин має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Забезпечення цієї норми, захист права власності від злочинних посягань є одним з важливих завдань правоохоронних органів. Загальновідомо, що кримінальні правопорушення проти власності є найбільш розповсюдженими та підривають економічні основи держави та окремих її громадян. Так за даними Генеральної прокуратури України у 2021 р. заре-

естровано 158729 таких правопорушень, у яких особам вручено повідомлень про підозру лише у 81985 випадках, по вересень поточного року зареєстровано 88677 правопорушень, у яких особам вручено 36287 повідомлень про підозру, що свідчить про достатньо низький рівень їх розслідування. Особливо важке становище виникло з початком військової агресії росії, коли злочини даної категорії, а саме відкриті грабежі зерна, іншої продовольчої продукції, корисних копалин вивозяться представниками країни агресора.

У криміналістиці, як науці, що покликана забезпечувати правоохоронні органи сучасними рекомендаціями щодо ефективного розслідування кримінальних правопорушень, розробці методики розслідування різного виду крадіжок приділялось достатньо уваги.

Вагомий внесок у дослідження теоретичних питань, пов'язаних з методикою розслідування кримінальних правопорушень проти власності, здійснили, зокрема, такі українські вчені: Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, А.Ф. Волобуєв, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, І.І. Когутич, О.Н. Колесніченко, В.С. Кузьмічов, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, Є. І. Макаренко, Г.А. Матусовський, І.В. Пиріг, М.В. Салтевський, Р.Л. Степанюк, В.В. Тіщенко, К.О. Чаплинський, Ю.М. Черноус, О. Г. Швидкий, В.Ю. Шепітько, Б.В. Щур та інші. У дослідженнях зазначених науковців приділялась увага розробці як видової методики розслідування крадіжок, грабежів, розбоїв, шахрайства тощо, так і внутрішньовидовим, наприклад крадіжок: з квартир, будинків садибного типу, кишенькових, вантажів на залізничному транспорті тощо.

Видові та внутрішньовидові методики мають велике значення як для теорії криміналістики, так і для практики розслідування, тому що вони є більш конкретними та містять чіткий алгоритм дій для суб'єктів розслідування. Але останнім часом в науці криміналістиці спостерігається тенденція щодо розробки так званих міжвидових методик [1; 2; 3; 4], що являють собою сукупність методичних та тактичних положень, спрямованих на підвищення результативності розслідування кримінальних правопорушень певної категорії загалом, а також містить вказівки на особливості розслідування окремих видів, що входять до неї. Зазначене цілком обґрунтовано. Загальні положення міжвидової методики застосовують протягом всього розслідування, що дозволяє розкривати протиправну діяльність у повному обсязі. Доцільність розробки міжвидових методик обумовлена також тим, що на момент початку далеко не завжди можна дати однозначну кримінально-правову оцінку події, а отже, правильно вибрати відповідну видову методику розслідування. Разом з тим криміналістична оцінка вихідної слідчої ситуації дозволяє дуже точно віднести конкретний ви-

падок до певного типу, роду, категорії правопорушень, правильно вибрати напрямок розслідування та поставити тактичні завдання. Такі методики сприяють також системному і водночас виборчого підходу до розслідування низки однотипних злочинів.

Методиці розслідування певної групи злочинів проти власності, а саме корисливо-насильницьких, приділено увагу у дослідженні В. В. Тіщенко [5]. Однак у зазначеній науковій праці не приділено уваги розслідуванню кримінальних правопорушень проти власності не пов'язаних із застосуванням насильства. Підсумовуючи, можна зазначити, що на сьогодні наукові праці, присвячені основам комплексної методики розслідування кримінальних правопорушень проти власності в Україні відсутні, що зумовлює суттєві труднощі у процесі доказування та організаційно-тактичному забезпеченні розслідування таких правопорушень на практиці. Зазначене наголошує на необхідності розробки зазначеної міжвидової методики.

Розробка зазначеної методики включатиме вирішення низки завдань, серед яких потрібно зазначити наступні: з'ясувати стан наукової розробленості методики розслідування кримінальних правопорушень проти власності, зокрема не пов'язаних із застосуванням насильства; визначити завдання та принципи комплексної методики розслідування кримінальних правопорушень проти власності; розробити наступні елементи криміналістичної характеристики методики розслідування кримінальних правопорушень проти власності: способи учинення кримінальних правопорушень; обстановку та слідову картину кримінальних правопорушень; характеристику особи правопорушника та потерпілого; визначити особливості початку досудового розслідування та коло обставин, що підлягають встановленню; окреслити типові слідчі ситуації у провадженнях за фактами вчинення кримінальних правопорушень проти власності; визначити основні форми взаємодії підрозділів правоохоронних органів, державних, приватних підприємств та громадських організацій під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень; розробити криміналістичні засоби та методи подолання протидії розслідуванню; виокремити типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування та алгоритм їх вирішення, а також визначити особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій; визначити форми та види використання спеціальних знань при розслідуванні; розробити теоретичні основи розробки методики розслідування нових складів кримінальних правопорушень; розробити організаційно-тактичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти власності, вчинених в умовах воєнного або надзвичайного стану; окреслити основні форми міжнародного співробітництва у

протидії кримінальними правопорушенням проти власності. Розробка міжвидової методики розслідування кримінальних правопорушень проти власності буде корисним як для теорії криміналістики, так і для практики розслідування.

Список бібліографічних посилань: 1. Пчеліна О. В. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : монографія. Харків : ТОВ «У справі», 2017. 524 с. 2. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва. Х. : Ніка Нова, 2012. 382 с. 3. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528. 4. Єфімов М. М. Методика розслідування кримінальних правопорушень проти моральності: наукові та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 392 с. 5. Тіщенко В. В. Корисливо-навальницькі злочини: криміналістичний аналіз: монографія. Одеса : Юрид. літ-ра, 2002. 360 с.

Tetiana VOLOSHANIVSKA,

*PhD in Law, Associate Professor of the Department of Criminal Procedure
Faculty of Training Specialists for Pre-trial Investigation Bodies
Odesa State University of Internal Affairs;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1060-5412>*

Ihor FEDOROV,

*PhD in Law, Associate Professor of the Department of Criminology and Psychology
Faculty of Training Specialists for Pre-trial Investigation Bodies
Odesa State University of Internal Affairs;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8234-7977>*

**PROBLEM ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION UNDER
THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL LAW
OF THE PRINCIPLE OF ENSURING THE RIGHT
TO PROTECTION IN CRIMINAL PROCEEDINGS AT THE STAGE
OF PRE-TRIAL INVESTIGATION AND THE PRACTICE
OF THE ECHR**

The introduction of martial law as a special regime, which was established on the territory of Ukraine by the Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022, became a test for the entire society, the activities of state authorities, military command, military administrations, local self-

government bodies, enterprises, institutions, organizations and law enforcement agencies. of the year No. 64/2022 due to the act of military aggression of the Russian Federation. The ongoing full-scale war has increased the need to implement the principle of ensuring the right to defense in criminal proceedings at the stage of pre-trial investigation.

In the current period, the participation of the defense attorney at the stage of pre-trial investigation in criminal proceedings carried out in Ukraine and abroad remains an urgent issue. After all, during the pre-trial investigation, law enforcement officers allow numerous violations of the principle of ensuring the right to defense, which as a result leads to negative consequences and affects the level of compliance with the principles of criminal proceedings and ensuring the rights, freedoms and legitimate interests of not only the suspect, the accused but also other participants.

We should agree with O.V. Kerevich, that according to the provisions of the Criminal Code of Ukraine, a person who may be potentially involved in the commission of a criminal offense receives the right to protection during a pre-trial investigation at the same time as receiving the status of a suspect [2, c. 298-299]. But such a situation does not contribute to ensuring the effective right to personal protection.

Attention should be paid to the relevance and issues of ensuring the right to protection of a person who is actually suspected of committing a crime but has not been formally declared. In particular, the specific term of serving the suspicion is related to the establishment of sufficient evidence for suspicion, and the decision on whether the received evidence is sufficient to suspect a person of committing a criminal offense depends entirely on the subjective assessment of the situation by the investigator, prosecutor since in The CCP of Ukraine lacks clear instructions on this matter [2, c. 299]. And although this term cannot exceed the general terms of the pre-trial investigation, the situation may become quite common when, even with sufficient grounds for declaring a suspicion, the pre-trial investigation authorities will "wait" and declare the suspicion at the end of the specified terms. Considering the fact that they can be from twelve months - for a minor crime to eighteen months - for a serious or especially serious crime, during this time, which is quite long, the opportunities for defense of the actual suspect will be limited.

The absence of a person who is actually suspected of committing a crime, the procedural status of a suspect, deprives this person of the opportunity to use the relevant procedural rights for the purpose of protection against criminal prosecution, which is recognized by the European Court of Human Rights (hereinafter referred to as the ECHR) as a violation

of the right to a fair trial, guaranteed by Art. 6 of the European Convention on Human Rights (hereinafter - ECHR).

Thus, in the case of *Shabelnyk v. Ukraine*, the ECHR noted that from the first interrogation of the applicant, it became obvious that his testimony was not just the testimony of a witness to a crime, but actually a confession to its commission. From the moment when the applicant first made a confession, it was no longer possible to claim that the investigator had no suspicions about the applicant's involvement in the murder. The existence of such a suspicion was confirmed by the fact that the investigator took further measures to verify the authenticity of the applicant's self-incriminating testimony by reproducing the situation and circumstances of the events, i.e. investigative actions that are usually conducted with the suspect. In the opinion of the Court, the position of the applicant became significantly more vulnerable immediately after taking serious investigative measures to verify the suspicion against him and preparing the version of the indictment. In addition, the applicant, who was warned of criminal liability for refusing to testify and at the same time informed of the right not to testify against himself, could, as he claims, be truly confused, not understanding the consequences of refusing to testify, especially in the absence of the assistance of a defense attorney during the interrogation [4].

According to the interpretation of the ECHR, the concept of the accused (suspect) is much broader than what is defined in accordance with the Criminal Procedure Code of Ukraine and leads to the emergence of the right to defense in a person much earlier.

At the same time, leaving the issue of recognition of a person as a suspect to the discretion of the person conducting the pre-trial investigation can become a significant obstacle for the person to exercise his right to defense. As correctly indicated in the literature, the notification of suspicion as one of the grounds for ensuring the right to defense is an innovation of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which is of great importance, since its main task is to provide the person with such a right as soon as possible [2, c. 298-299]. However, as already noted, pre-trial investigation bodies and the prosecutor are not always interested in timely notification of suspicion, thereby depriving the person of wider opportunities for defense.

The practice of the ECtHR shows that the Court does not aim to provide an exhaustive list of procedural actions and decisions that may indicate the filing of an accusation, but provides non-exhaustive examples of them, indicating other grounds that confirm this accusation, and which may cause serious consequences, which can complicate the situation of the suspect [1, c. 151]. We should agree with I.V. Glovyuk, who notes that in

the context of national legislation and doctrine, these moments can be recognized as the moments of the beginning of the implementation of not the accusation, but the function of criminal prosecution (taking into account the personalized character of criminal prosecution supported by this author) [1, c. 152]. In particular, based on the study of the Court's practice, in the context of informal initiation of criminal prosecution, the function of defense can actually be implemented by a witness and his lawyer [1, c. 209].

Today, ensuring the right to protection of persons for whom the issue of selection or extension of a preventive measure in the form of detention under martial law conditions is being decided remains an urgent issue. Among the novelties of the CCP, the most notable innovation was the subject of deciding the issue of choosing/extending a preventive measure. Thus, in some cases, the authority of an investigating judge to select and extend a preventive measure under martial law conditions has been transferred to the head of the relevant prosecutor's office in accordance with the Criminal Procedure Code. The only thing that can save the situation from the point of view of the defense is the possibility provided by the legislator to appeal the prosecutor's decision to choose a preventive measure in the form of detention in the procedure for appealing the prosecutor's decisions, actions and inaction (ie, in accordance with Article 303 of the Criminal Procedure Code). Such an appeal must be made in the court within the territorial jurisdiction of which the criminal offense was committed, after ensuring its functioning in another area or in the court closest to it territorially (Part 4 of Article 615 of the Criminal Procedure Code). Unfortunately, in the novellas contained in Article 615 of the Criminal Procedure Code, practically no attention is paid to the role of the defense during the selection/continuation of preventive measures in the form of detention in the event that such procedural actions are carried out by the head of the relevant prosecutor's office. However, the right to personal protection, even under martial law, should not be subject to unreasonable restrictions [3].

The analysis of normative legal acts and the practice of decisions of the ECHR gives reasons to state the relevance of the relevant issues, as well as the need for procedural science to find qualitatively new approaches to understanding and implementation of the principle of ensuring the right to protection in criminal proceedings, in the development of conceptual and scientifically based approaches. We believe that the issue of proper implementation of the principle of ensuring the right to defense in criminal proceedings requires additional study and further discussion by scientists.

References: 1. Hlovyuk I.V. Criminal-procedural functions: theoretical and methodological principles and practice of implementation: thesis.

... doctor of law. Sciences: specialist 12.00.09: National University "Odesa Law Academy". Odesa, 2016. 602 p. 2. Kerevich O.V. The right to protection: problems and proposals. Comparative and analytical law, 2015. No. 1. P. 298-300 URL: http://www.pap.in.ua/1_2015/88.pdf. 3. Mykytenko O., Shapovalova O. Ensuring the right to protection during elections and continuation of preventive measures in the form of detention under martial law. URL : <https://pravo.ua/zabezpechennia-prava-na-zakhyst-pid-chas-obrannia-ta-prodovzhennia-zapobizhnykh-zakhodiv-u-vyhliadi-trymannia-pid-vartoiu-v-umovakh-voiennoho-stanu/> 4. Decision of the European Court of Human Rights in the case "Shabelnyk v. Ukraine" dated February 19, 2009. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_457/print1447446489223224.

Анастасія Геннадіївна ВУЙМА,

*ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6215-5361>*

Науковий керівник:

Руслан Леонтійович Степанюк,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики, судової експертології
та домедичної підготовки факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8201-4013>*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ

Вагоме значення під час розслідування вбивств відіграють криміналістичні експертні дослідження. Це обумовлене механізмом досліджуваних злочинів, зокрема наявністю великої кількості матеріальних слідів різного походження, виявленням знарядь вчинення вбивства на місці події тощо. Дослідження таких об'єктів вимагає наявності в особи спеціальних знань, а отже, пов'язане з необхідністю доручення цих процесів компетентним особам – судовим експертам.

Такий клас судових експертиз як криміналістичні включає в себе вагому кількість різноманітних досліджень. Водночас типовими криміналістичними експертизами під час розслідування вбивств, як свідчить проведений нами аналіз матеріалів кримінальних проваджень, є: дактилоскопічна експертиза, експертиза зброї та слідів і обставин її використання, експертиза вибухових пристроїв, вибухових

речовин і продуктів вибуху (пострілу), експертиза нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів, трасологічна експертиза, судово-одорологічна експертиза.

Криміналістичні дослідження мають проводитися з дотриманням загальних принципів криміналістичної експертизи, і, з дотриманням таких п'ятьох стадій як:

1) попереднє дослідження (ознайомлення з матеріалами кримінального провадження та з'ясування мети та запитань дослідження, загальний огляд об'єктів, що надійшли на експертизу);

2) роздільне дослідження (всебічне та повне вивчення загальних та окремих ознак досліджуваних об'єктів);

3) порівняльне дослідження (визначення збігу чи розбіжності загальних та окремих ознак), що проводиться у разі вирішення ідентифікаційних завдань [1, с. 277];

4) оцінка результатів дослідження та формулювання висновків;

5) оформлення матеріалів дослідження [2, с. 105]. Ефективність вирішення діагностичних та ідентифікаційних завдань під час проведення криміналістичних експертиз обумовлена багатьма чинниками, деякі з яких іноді відіграють вирішальну роль у можливості з'ясування запитань, що виносяться на вирішення експерта, а у певних випадках – і у вирішенні завдань кримінального провадження.

Так у випадку виявлення на місці події слідів рук і папілярних візерунків, слідчий зобов'язаний забезпечити правильне їх вилучення і пакування, адже саме він відповідальний за якість наданих на дослідження експертизу об'єктів. Питання, що ставляться на вирішення експерта мають бути коректними й однозначними. Особливу увагу слідчі мають приділяти стану наповнення відповідних баз даних, що використовуються експертами при проведенні дактилоскопічних експертиз, адже іноді саме інформація, отримана за результатами порівняння зразків у дактилоскопічному обліку, дозволяє забезпечити ідентифікацію особи, яка причетна до вчинення вбивства або перевірити причетність вбивці на вчинення аналогічних чи інших кримінальних правопорушень.

Досить інформативними під час розслідування вбивств є запахові сліди, що досліджуються у межах одорологічних досліджень. Інформативність запахових слідів пояснюється генетичною обумовленістю запаху людини, його здатністю до збереження, індивідуальністю, відносною стійкістю, незмінністю, безперервністю механізму утворення.

З приводу особливостей призначення одорологічних експертних досліджень, то тут слід наголосити, що досить важливим є не

тільки належна підготовка об'єктів, що будуть направлені на дослідження експерта, але й коректне складення постанови про призначення експертизи. Така постанова, крім загальних для всіх експертиз положень, у короткій фабулі має містити інформацію про те, які саме ймовірні носії слідів індивідуального запаху людини були вилучені; які обставини могли спричинити утворення на них зазначених слідів; відомості про зовнішні умови (температуру навколишнього середовища, наявність чи відсутність вітру, опадів, яких саме, вологості повітря тощо) на момент утворення слідів запаху людини, після цього і до початку, а також у процесі проведення слідчої (розшукової) дії під час якої було вилучено сліди чи одержано зразки індивідуального запаху людини. У випадку розв'язання лише діагностичних завдань під час проведення судово-одорологічної експертизи, постанова про призначення експертизи має містити вказівку щодо проведення збирання ймовірних слідів індивідуального запаху людини з первинного чи іншого вторинного носія на уніфікований, консервацію останнього в скляну ємність і зберігання в лабораторії до виявлення осіб, що перевіряються, та призначення у зв'язку з цим додаткової одорологічної експертизи [3, с. 25-26].

Зважаючи на ефективність судово-одорологічної експертизи під час розслідування вбивств, слушними вважаємо ідеї про необхідність розроблення стандартизованих правил виявлення, вилучення, дослідження та використання запахових слідів, розширення системи одорологічних лабораторій, які повинні відповідати міжнародним стандартам [4, с. 240]. Уважаємо, що доцільним є вживання заходів щодо підвищення професійної компетентності практичних працівників, зокрема в контексті формування навичок поводження з об'єктами, що зберегли на собі запахіві сліди та щодо яких планується призначення одорологічного дослідження.

У випадку призначення експертизи зброї та слідів і обставин її використання, а також експертизи вибухових пристроїв, вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу), у тому числі й комплексної судової вибуховотехнічної та матеріалознавчої експертизи, слід наголосити про важливість направлення на дослідження експерта, окрім постанови про призначення експертизи, ще й протоколу огляду місця події з планом-схемою і фотографіями, усіх предметів або їх частин, на яких є сліди кіптяви, що вилучені з місця події, вилучені фрагменти, що за своїми конструктивними особливостями схожі на елементи вогнепальної зброї або вибухові пристрої, вилучені вибухові речовини, а також зразки ґрунту (при вибуху на ґрунті), залишки

штукатурки, бетону (у разі вибуху в приміщенні), деталі зі слідами оплавлення (у разі вибуху в автомобілі).

Отже, під час розслідування вбивств вагоме значення відіграють криміналістичні експертизи, об'єкти дослідження яких є досить різноманітними. Типовими криміналістичними дослідженнями, що проводяться під час розслідування злочинів згаданого виду є: дактилоскопічна експертиза, експертиза зброї та слідів і обставин її використання, експертиза вибухових пристроїв, вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу), експертиза нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів, трасологічна експертиза, судово-одорологічна експертиза. Кожне з вказаного дослідження відрізняється своєю специфікою, але принципи і методика їх проведення є загальними. Результативність проведених досліджень обумовлена багатьма факторами, проте іноді вирішальну роль відіграє правильна діяльність слідчого як під час виявлення відповідних об'єктів і зразків, їх вилучення і зберігання, а також коректне складення постанов про призначення відповідних експертних досліджень. Уважаємо, що доцільним є актуалізація досліджень, спрямованих на вивчення експертної, слідчої і судової практики розслідування кримінальних правопорушень, кінцевим результатом яких є формулювання і впровадження відповідних рекомендацій, спрямованих на підвищення професійної компетентності практичних працівників відповідних підрозділів та установ.

Список бібліографічних посилань: 1. Комар Ю. Роль дактилоскопічної експертизи в кримінальному провадженні // Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності: матер. засід. №1 постійно діючої Міжн. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 24 вересня 2021 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2021. С. 276-279. 2. Бобро М. І. Можливості судової дактилоскопічної експертизи в розкритті злочинів // *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: матер. міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (м. Харків, 15-16 квітня 2021 р.). Харків: Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2021. С. 104-106. 3. Біленчук П.Д., Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Маслюк О.В. Особливості розслідування злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів: монографія. Київ: ННПСК КНУВС, 2009. 88 с. 4. Яшук В. О. Судово-одорологічна експертиза під час розслідування кримінальних правопорушень. *Актуальні проблеми криміналістики та кримінально-виконавчого права*. 2021. № 6. С. 236-241.

Тетяна Вікторівна ГАНЖА,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної підготовки факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9769-486X>*

Ілля Володимирович ПЕТРАКОВ,

*курсант групи 401 факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРО ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВУ ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Всесвіт охопив стрімкий розвиток технологічних процесів. Активно впровадження новітніх технологій у життя людей дозволяє ефективно виконувати завдання, підвищувати якість роботи в різних сферах суспільного життя, економити ресурси, забезпечувати постійний, вірний та надійний доступ до інформації. Робота з інформацією є одним із основних напрямів вдосконалення криміналістичної діяльності. Цей вид діяльності передбачає роботу з інформацією про кримінальне правопорушення та його учасників, фіксування картини злочину, застосування інформаційних обліків, здійснення кримінального аналізу. Впровадження інноваційних технологій у цій сфері має винятково велике значення для кримінального провадження. Тому застосування новітніх технологій лазерного 3D-сканування є унікальним способом фіксації, дослідження, оцінки та використання доказової інформації під час досудового розслідування.

Упродовж останніх десятиліть розвиток електронних технологій набирає все більшого оберту, що спричиняє закономірному створенню новітніх технологій та програмного забезпечення [1]. Одним із таких пристроїв є лазерний 3D-сканер, який дозволяє якісно та ефективно фіксувати кримінально значущу інформацію. 3D-сканер – це технічний засіб, який дозволяє тривимірну електронну копію сканованого об'єкта, яку можна надалі переглянути та досліджувати за допомогою програмного забезпечення, а також роздрукувати на 3D-принтері [2].

Лазерне 3D-сканування – це процес охоплення мільйонів точок певного реального середовища, що дозволяє створити його віртуальну модель [3]. Основним завданням лазерного 3D-сканування у криміналістичній діяльності є фіксація криміналістично значущої інформації у формі виготовлення 3D-моделі з об'єктивним відобра-

женням картини й обстановки злочину. Але окрім візуалізації обстановки можна виділити ще низку додаткових можливостей застосування лазерного 3D-сканування під час кримінального провадження, а саме це:

- балістичні дослідження (наприклад, створення 3D-моделей куль, гільз);
- біологічні дослідження (наприклад, вивчення слідів крові, відтворення траєкторій бризок крові, аналіз процесу появи та їхнього утворення на місці події);
- трасологічні дослідження (наприклад, створення 3D-моделей об'ємних ніг, взуття, слідів зубів);
- дактилоскопічні дослідження (наприклад, створення баз даних тривимірних моделей відбитків пальців);
- антропоскопічні дослідження (наприклад, створення 3D-моделей знівченого обличчя невідомого трупа особи);
- дослідження обставин дорожньо-транспортної пригоди (наприклад, реконструкція механізму ДТП).

Як і будь-яка нова технологічна розробка, 3D-сканування має свої переваги та недоліки. До переваг ми можемо віднести наступне:

- 1) висока точність (технічні можливості є ефективнішими, ніж вербальний опис у протоколі чи статичній фотографії);
- 2) значна швидкість оброблення інформації (для детального опису однокімнатної квартири у звичайний спосіб потрібно близько 2-3 годин, але 3D-сканер може створити реалістичну модель за декілька хвилин);
- 3) додаткові функції (можливість 3D-сканера створення анімацій, планів, проєкцій, розрізів об'єкта у форматі 2D);
- 4) простота процедури використання (після проходження відповідних курсів інспектор-криміналіст чи слідчий може легко опанувати та застосувати технології 3D-сканування).

Попри всі переваги цієї технології, 3D-сканування має свої недоліки, а саме: по-перше, вартість засобів та відповідного програмного забезпечення до них є достатньо високою; по-друге, обов'язкова наявність спеціальних знань, типової методики та розробленої тактики роботи із 3D-сканером; по-третє, відсутність осіб, які здатні навчити працівників практичних підрозділів користуванню лазерним 3D-сканером, адже практика використання їх в Україні майже відсутня; по-четверте, відсутність чітких процесуальних підстав для визнання допустимих доказів, зафіксованих і досліджених за допомогою технологій 3D-сканування.

У 2011 році було проведено випробування застосування 3D-ска-

нера в практичному підрозділі тоді ще Головного управління Міністерства внутрішніх справ у Харківській області. Було проведено апробацію можливостей лазерного сканування під час огляду місця дорожньо-транспортної пригоди за допомогою лазерного сканера "Leica Scan Station 2" (Швейцарія). Таку саму апробацію було проведено на місці дорожньо-транспортної пригоди за допомогою лазерного сканеру «FARO Laser Scanner Focus 3D 120» (Сполучені Штати Америки) на базі «криміналістичного полігону» Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України [2]. Результати впровадження дають впевненість у тому, що технології 3D-сканування мають стати ефективним засобом доказування у кримінальних провадженнях. Переваги такого способу фіксації обстановки місця події є очевидними - це точність зафіксованих даних, наочність інформації, захист від спроб внесення будь-яких змін у данні (фальсифікації), та економія часу учасників слідчо-оперативної групи. Вважаємо доцільним звернути увагу науковців і практиків на напрямку розробки і використання у процесі доказування новітньої технології 3D-сканування.

Список бібліографічних посилань: 1. Терешкевич А. Застосування методу 3D-сканування об'єктів в експертній службі МВС України. Криміналістичний вісник. 2014. № 2 (22) с. 91-95. 2. Данець С. Застосування новітньої технології лазерного сканування під час огляду місця дорожньо-транспортної пригоди. Криміналістичний вісник. 2014. № 2 (22) с. 166-171. 3. Непорада А. Новітні технології в криміналістиці – 3D-сканування під час огляду місця події. Криміналістичний вісник. 2016. № 2 (26) с. 141-143.

Тетяна Вікторівна ГАНЖА,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної підготовки факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9769-486X>*

Данііл Сергійович ЮР'ЄВ,

*курсант групи 401 факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРО УДОСКОНАЛЕННЯ ТАКТИКИ ДОПИТУ

Узагальнення досвіду слідчої роботи, а також аналіз матеріалів кримінальних проваджень дають підстави стверджувати, що жодне доказування фактів кримінальних правопорушень не можна уявити

без проведення допитів підозрюваних, свідків, потерпілих.

Відомо, що допит, як спосіб отримання вербальної інформації, є найдавнішим джерелом доказів. Згадки про допит, звід (очну ставку), розпит тощо як засоби збору інформації у різних процесах можна зустріти в самих старовинних історичних джерелах, починаючи від Біблії, Корану, Законів Ману, Законів XII таблиць.

У сучасному процесі доказування допит є обов'язковою слідчою дією під час розслідування будь-яких кримінальних правопорушень. Серед всіх слідчих (розшукових) дій він займає центральне місце. Кожен допит направлено на отримання слідчим, прокурором або слідчим суддею показань, які мають значення для встановлення істини у справі. Безпосередньою метою допиту є отримання повних і правдивих відомостей про розслідувану подію та її окремі обставини.

Найбільш складною на практиці ситуацією є допит, під час якого особа дає неправдиві показання. Подолання такої позиції допитуваного потребує від слідчого, прокурора, слідчого судді максимальної розумової концентрації, уваги та застосування тактичних прийомів направлених на розпізнавання й викриття неправди.

Слід виходити з того, що причиною неправдивих показань підозрюваних завжди є спроба уникнути відповідальності самому або відвести підозру від інших співучасників правопорушення.

Особі, яка проводить допит, рекомендується вирішити наступні тактичні завдання: 1) визначити, що показання є неправдивими (встановити ознаки брехні); 2) викрити неправдивість показань (наочно продемонструвати підозрюваному свою обізнаність у тому, що показання є брехнею); 3) під час бесіди з допитуваним встановити причини надання ним неправдивих показань; 4) переконати допитувану особу дати правдиві показання.

При вирішенні першого завдання слід мати на увазі, що в свідомості людини, яка має установку на дачу неправдивих показань, конкурують між собою два варіанти поведінки: давати неправдиві показання чи здатися моральному натиску слідчого (прокурора, слідчого судді) і дати правдиві показання. Постійне намагання обрати оптимальну позицію викликає у допитуваного психологічне напруження, яке тим чи іншим чином проявляється. Такий стан призводить до того, що поведінка, міміка, соматичні реакції організму людини, а також особливий зміст її показань видають неправду.

Особі, яка проводить допит, необхідно вміти вирізняти симптоми, які можуть видавати неправду. До них зокрема відносяться наступні:

- 1) протиріччя висловлень іншим зібраним у справі доказам;

- 2) невизначеність, неконкретність відомостей, що містяться в показаннях;
- 3) опис подій із надмірною точністю;
- 4) різне пояснення тих самих подій на різних допитах;
- 5) наполегливе, кількаразове повторення допитуваним за власною ініціативою яких-небудь стверджень;
- 6) промовки в показаннях, тобто мимовільне висловлення достовірної інформації;
- 7) відхилення від відповіді на пряме запитання;
- 8) приховання фактів, які, за даними слідчого, добре відомі допитуваному;
- 9) зовнішній прояв змін психічної діяльності допитуваного як реакції на поставлені питання.

Встановлення причини позиції підозрюваного – намагатись вести в оману слідство - є дуже важливим, але творчим завданням. Рекомендується вирішувати його шляхом збору і аналізу особистих даних допитуваного (психо-фізіологічні особливості, біографічні дані, умови побуту, інтереси, хобі тощо), а також відомостей щодо його стосунків в злочинній групі (встановити факти погроз, залякування тощо), та побудови на цій основі версій щодо причин позиції підозрюваного.

У разі необхідності допиту кількох підозрюваних, важливо правильно визначити послідовність таких слідчих дій. Черговість допиту співучасників залежить від багатьох факторів, зокрема від сформованості бази доказів причетності кожного з учасників, від обсягу відомостей, якими володіють кожен з підозрюваних, від характеру взаємовідносин в злочинній групі. Крім того, ретельно слід вивчити і врахувати особливості особистості кожного із співучасників. Слідчому, прокурору, слідчому судді слід враховувати те, що нерівноправний статус окремих членів групи, різні частки при розподілі злочинного прибутку в загальній схемі породжують протиріччя між членами, конфліктні стосунки. Це обов'язково слід використовувати при визначенні тактики спілкування.

Практичний досвід свідчить про те, що часто має наступна ситуація: з одного боку, допитуваний боїться дати правдиві показання через осуд або страх помсти співучасників, а з іншого боку - боїться, що, не надавши покази першим, може понести сам всю відповідальність за вчене групою. Цю закономірність також необхідно враховувати і використовувати для отримання правдивих і повних показань.

Аналіз оперативно-слідчої практики свідчить, що легше встано-

влюється контакт і атмосфера відвертого спілкування з тими підозрюваними, які були задіяні в злочинну діяльність групи останніми, не мають стійкої асоціальної орієнтації в житті, грали другорядну роль у злочинній групі та/або отримували найменшу частку кримінальних прибутків.

Підводячи підсумок, хотілось би зазначити, що існує безліч тактичних прийомів ведення ефективного допиту, і майстерність їх використання залежить від бажання постійно навчатися та підвищувати свою кваліфікацію.

Діана Петрівна ГАРАЩУК,

*ад'юнкт кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0221-6369>*

Науковий керівник:

Пиріг Ігор Володимирович,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

СПОСІБ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ

Дослідження криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень тривалий час є предметом уваги вчених-криміналістів, зокрема О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, О. В. Одерія, М. В. Салтевського, В. Ю. Шепітька. Одним з головних елементів криміналістичної характеристики незаконного зайняття рибним добувним промислом, який відіграє ключову роль є спосіб учинення злочину. Даний елемент обов'язково присутній для досліджуваної категорії протиправного діяння, який перш за все, розкриває зміст незаконності діяння лову водних ресурсів із природного середовища. Розглянемо більш детально поняття способу вчинення злочину, його структурні елементи та особливості в системі криміналістичної характеристики незаконного зайняття рибним добувним промислом.

Заслугує на увагу думка М. В. Салтевського, який зазначає, що спосіб - це засіб дії суб'єкта, використовуваний для досягнення поставленої мети в якійсь діяльності. Криміналістична характеристика описує спосіб вчинення злочину як процес взаємодії і слідоутворення, тобто які об'єкти вступають у взаємодію при конкретному

способі і які при цьому утворюються сліди, де вони розташовуються, якими ознаками і властивостями характеризуються. Такий опис способу є криміналістичним і дозволяє за допомогою слідів-відображень прогнозувати властивості злочинця, спосіб дії та ознаки застосовуваних конкретних знарядь [1, с. 270].

Зазначимо думку В. Ю. Шепітько, який визначає спосіб злочину, як образ дій злочинця, що виражається у певній системі операцій і прийомів. Спосіб злочину є збірним поняттям. Його структура охоплює: способи готування до злочинного діяння, способи його вчинення і способи приховування (маскування). Спосіб учинення злочину свідчить про те, як саме особа здійснює суспільно небезпечне діяння, які прийоми, методи і засоби вона застосовує для цього [2, с. 424-425].

Звернемо увагу на те, що спосіб учинення є системою дій під час підготовки, вчинення та приховування протиправного діяння, детермінованих умовами зовнішнього середовища та психофізичними властивостями особи, що можуть бути пов'язані з вибором використання відповідних знарядь або засобів та умов, місця і часу [3, с. 18].

Розглядаючи більш детально структуру способу вчинення незаконного зайняття рибним добувним промислом ми маємо змогу побачити, що для даного незаконного діяння обов'язково наявні такі структурі одиниці, як спосіб готування (наприклад придбання або виготовлені самостійно знарядь вчинення - жилкових рибальських сіток, електричної вудки тощо) та спосіб вчинення (активні дії, спрямовані на лов водних ресурсів із природного середовища, за допомогою знарядь та засобів). В свою чергу, спосіб приховування (наприклад в салоні транспортного засобу) зустрічається рідше, оскільки у більшості випадків особу, яка вчиняє досліджуване протиправне діяння виявляють відразу після вчинення нею незаконного лову.

Під час проведення дослідження методикою розслідування незаконного зайняття рибним добувним промислом О. В. Захаровою був визначений типовий спосіб вчинення досліджуваного протиправного діяння:

1) зайняття вказаним промислом відбувається без належного дозволу (промисел здійснюється самовільно, без одержання дозволу компетентного органу (ліцензії, промислового квитка, дозволу, квитка));

2) у заборонений час;

а) взагалі (наприклад, забороняється рибальство у новостворених водосховищах до особливого розпорядження, любительський лов дельфінів, тюленів, усіх видів осетрових та їх гібридів, лосося, фо-

релі, харіуса, деяких інших видів риб, усіх видів крабів, устриць та інших видів, занесених до Червоної книги України);

б) у строки, на які встановлено заборону для певних видів водних тварин чи водоймищ (конкретні терміни зайняття водним добувним промислом визначаються за басейно-територіальним принципом і закріплюються у правилах промислового, любительського і спортивного рибальства);

3) у недозволенних місцях: ті водойми або їх ділянки, в яких водний добувний промисел заборонений завжди або дозволяється лише протягом певного часу. Наприклад, любительським і спортивним рибальством забороняється займатись: у каналах теплоенергоцентралей, підвідних та скидних каналах електростанцій; у відводах рибогосподарських та меліоративних систем, у шлюзових каналах; поблизу мостів, які охороняються, в межах режимних зон охорони; у радіусі 500 метрів навколо риборозплідних господарств; на зимувальних ямах;

4) забороненими знаряддями і способами лову;

5) способами масового знищення риби: це застосування вибухових і отруйних речовин, електроструму, спорудження гаток, запруд, спускання води з рибогосподарських водойм, спосіб тралення при лові закидними неводами і волокушами зі суден, одночасне або чергове закидання неводів з протилежних берегів «в замок», перекриття будь-якими засобами чи знаряддями лову більше 2/3 ширини русла річки або протоки тощо [4, с. 117-118].

В свою чергу О. В. Одерій, досліджуючи особливості розслідування злочинів проти довкілля, стверджує, що знання способу злочину дає можливість слідчому визначити напрям розслідування, побудувати оптимальні слідчі версії тощо [5, с. 135].

Підсумовуючи, зазначимо, що спосіб вчинення злочину є одним з ключових елементів криміналістичної характеристики незаконного зайняття рибним добувним промислом, оскільки разом з обстановкою вчинення злочину складає основу для визначення поняття незаконності діяння лову водних ресурсів із природного середовища.

Список бібліографічних посилань: 1. Криміналістика : у 2 ч. / М. В. Салтевський. Харків : Консум, 2001. Ч. 2. 528 с. 2. Криміналістика / за ред. В. Ю. Шепітько. Київ: Ін Юре, 2016. 640 с. 3. Єфімов М. М., Пиріг І. В. Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень : підручник. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2022. 271 с. 4. Методика розслідування окремих видів злочинів / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 312 с. 5. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.

Геннадій Іванович ГЛОБЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінального процесу та організації

досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1533-9213>

ІНСТИТУТ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Стрімкий розвиток політичних, економічних, правових та інших відносин між Україною та державами світової спільноти потребує унормування положень чинного законодавства. Так, наприклад, КПК України 2012 р. вирішив окремі важливі питання, що призводили у практичній площині до певних проблемних аспектів пов'язаних із забезпеченням реалізації учасниками кримінального провадження права на захист, яке ґрунтується на загальновизнаних міжнародно-правових стандартах змагального кримінального процесу. У цьому контексті особливої актуальності набувають питання, що стосуються функціонування в Україні інституту адвокатури. Загальні вимоги щодо здійснення адвокатами своєї професійної діяльності мають місце як в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», так і інших нормативно-правових актах. З метою вивчення питань щодо адаптації законодавства України в цій сфері до стандартів Ради Європи доречно звернутись до нормативних приписів і практичного досвіду окремих країн. Звісно, кожна з них має свої вікові традиції і специфіку в досліджуваній галузі, що безпосередньо обумовлені національною системою законодавства, структурою органів державної влади, судоустроєм тощо.

З огляду на вказане здійснимо порівняльно-правовий аналіз законодавства України, Іспанії і Швеції. Так, наприклад, в Швеції відсутня монополія щодо надання юридичних послуг. Будь-яка людина, яка має юридичну освіту, може займатися приватною практикою та пропонувати свої послуги населенню. В той же час у цій країні є і професійні адвокати. Претенденти на звання адвоката мають відповідати наступним кваліфікаційним вимогам: а) постійне проживання у Швеції чи іншій країні ЄС; б) скласти кваліфікаційний іспит, необхідний для призначення на таку посаду; в) належна практична і теоретична підготовка для роботи в колегії адвокатів; г) бездоганна репутація людини (розділ 2 частина 8 Судово-процесуального Кодексу Швеції) (далі – СКП Швеції).

Основи правового статусу адвоката закріплені в положеннях розділу 1 частини 8 СПК Швеції, згідно яких адвокат це член національної асоціації адвокатів. Лише вказані особи мають виключне право називатися адвокатами.

На відміну від Швеції, в Іспанії діяльність адвоката відносяться виключно до осіб, які професійно здійснюють захист і представляють інтереси сторін у будь-яких процесах або надають юридичну допомогу і консультування (стаття 542.1 Органічного закону «Про судоустрій» 1985 р.). Означений процесуальний статус повністю узгоджується з частиною 2 статті 24 Конституції Іспанії, згідно якої кожен громадянин має право на захист і сприяння адвоката. Ця конституційна норма підкреслює виключну роль адвоката у процесі здійснення захисту законних прав і інтересів громадян, надаючи особливого значення адвокатській діяльності. Зі свого боку зазначимо, що подібний припис має місце і в ст. 131-2 Конституції України.

Для отримання статусу адвоката в Іспанії претендентам пред'являються наступні вимоги: а) наявність вищої юридичної освіти; б) дворічна практична підготовка, упродовж якої учень не отримує заробітну плату, проте йому може бути надана стипендія; в) складання державного іспиту (стаття 17 Королівського декрету 2011 р.).

Вагоме значення в цих країнах приділяється питанню збереження адвокатської таємниці. Перш за все, воно розглядається як безстрокове зобов'язання, що поширюється на всіх адвокатів, органи адвокатської спільноти і їх персонал, навіть за випадків, коли адвокати і їх персонал припинили з ними професійний або трудовий зв'язок. Це стосується всіх фактів, документів або обставин, які стали їм відомі. Крім того, не допускається конфлікт інтересів клієнта. Адвокату забороняється представляти двох чи більше клієнтів, чий інтереси суперечать один одному, або коли інтереси двох і більше клієнтів можуть стати причиною виникнення конфлікту, або якщо адвокат має особисту зацікавленість у справі чи угоді.

У вищевказаних країнах як і в Україні для належного здійснення адвокатської діяльності, вирішення питань дисциплінарної відповідальності та забезпечення інших чинників в цій сфері діє адвокатське самоврядування. Так, зокрема, всі адвокати Іспанії об'єднані у Генеральну раду адвокатів, яка представляє адвокатську професію на національному рівні. До того ж, в країні функціонують 83 місцеві колегії адвокатів. Зі свого боку Шведська асоціація адвокатів, яка діє з 1887 р., складається з Ради, Дисциплінарного комітету і Секретаріату. Так, Рада визначає напрями організації діяльності і виконує

прийняті рішення, розпоряджається активами організації, призначає генерального секретаря, здійснює інші повноваження. Дисциплінарний комітет вживає заходів відповідальності до членів організації за вчинені ними порушення. Секретаріат забезпечує роботу Ради і дисциплінарного комітету.

На теренах Швеції питання щодо оплати юридичних послуг законодавчо не регулюється. Винятком є лише закон про юридичну допомогу, який закріплює право на отримання безоплатної юридичної допомоги для осіб з низьким рівнем заробітної плати. На оплату послуг адвоката за рахунок держави вправі розраховувати піддані, доходи яких не перевищують 260 000 шведських крон на рік (близько 25 000 євро). Однак, якщо підсудного визнають винним, він зобов'язаний сплатити кошти, витрачені державою на його захисника. Якщо захисник надавався і потерпілому, обов'язок оплати його праці також покладається також на винного.

Значна увага в країнах європейської спільноти також приділяється питанням удосконалення професійного рівня адвокатів. Так, зокрема, члени Шведської асоціації адвокатів мають постійно підтримувати та розвивати свою професійну кваліфікацію і щорічно проходити навчання, за підсумками якого складати докладний звіт. З цією метою Рада шведської асоціації адвокатів 2003 р. затвердила Методичні рекомендації.

Резюмуючи викладене зауважимо, що аналіз чинного законодавства України і законодавства деяких європейських країн, а також практичної складової в досліджуваній сфері вказує на те, що основні положення міжнародно-правових норм, які безпосередньо пов'язані з діяльністю адвоката імплементовано до правової системи України.

Ірина Василівна ГЛОВЮК,

*доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5685-3702>*

ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЄЮ ДІЯННЯ: НОВІ ПИТАННЯ

У зв'язку з рішенням КСУ від 08 червня 2022 року за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) п. 4 ч. 1. статті 284

Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) (справа щодо презумпції невинуватості) № 3-р(П)/2022, яке детально аналізувалося у доктрині [1; 2], виникли нові питання, через те, що КСУ зобов'язав законодавця привести п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України у відповідність з Конституцією України. Отже, виникли закономірні питання стосовно, по-перше, нового формулювання цієї підстави, по-друге, належної правової процедури її застосування, по-третє, дій дізнавача, слідчого, прокурора та суду натепер, коли це питання не регламентовано.

Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо закриття кримінального провадження в зв'язку з декриміналізацією діяння (7630 від 02.08.2022) [3], який 16.08.2022 прийнято за основу, передбачає таке формулювання: втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння, у вчиненні якого підозрюється чи обвинувачується особа. Таке формулювання, дійсно, знімає питання стосовно дотримання презумпції невинуватості при формулюванні цієї підстави закриття кримінального провадження, а цей аргумент якраз і зазначається у рішенні КСУ, хоча і залишається критиковане формулювання з прив'язкою до особи. Відмітимо, разом з тим, що ці зміни не вирішують питання стосовно закриття кримінального провадження у випадку визнання КСУ неконституційності норми КК України, хоча ВП ВС і прирівняла визнання норми неконституційною до декриміналізації («дія чи бездіяльність перестають вважатися злочином як на підставі закону про скасування кримінальної відповідальності, так і у зв'язку з прийняттям Конституційним Судом України рішення про неконституційність норми КК, що встановлювала цю відповідальність» [4]).

Відмітимо, що у доктрині запропоновано більш широкий варіант формулювання, а саме: «набрал чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації особи» [2, с. 267], з уточненням, що «реабілітації може потребувати не лише підозрюваний чи обвинувачений, а і особи, відносно яких, наприклад, проводились слідчі (розшукові) дії, але про підозру їм не було повідомлено» [2, с. 267]. Такий підхід є цікавим, особливо у контексті неформалізованого кримінального переслідування, однак є сумніви у можливості його впровадження у сучасних умовах.

У цьому ж проекті зазначається, що закриття кримінального провадження за цим пунктом не допускається, якщо підозрюваний, обвинувачений проти цього заперечує. В цьому разі кримінальне провадження продовжується в загальному порядку, передбаченому

цим Кодексом. Відмітимо, що таким чином загалом реалізована доктринальна пропозиція щодо продовження кримінального провадження у разі, якщо підозрюваний, обвинувачений не погоджується з закриття кримінального провадження [5, с. 135]. Це є логічним, адже в ході провадження може бути встановлено, що відсутня подія або склад кримінального правопорушення, не доведена участь у його вчиненні обвинуваченого, тобто він має право на реабілітацію, яка не буде можлива при закритті провадження через декриміналізацію діяння.

У разі, якщо обвинувачений відмовляється від закриття провадження, проєктом передбачається його продовження у загальному порядку. У разі наявності підстав для виправдувального вироку буде ухвалюватися такий вирок, проте, у разі наявності підстав для обвинувального вироку, пропонується ухвалювати обвинувальний вирок із звільненням від покарання. Відмітимо, що нами пропонувався інший варіант судового рішення [5, с. 135].

Відмітимо, що у доктрині є протилежне бачення правової природи декриміналізації як підстави закриття кримінального провадження у контексті реабілітуючого або нереабілітуючого характеру, хоча нами на основі чинного законодавства підкреслено її нереабілітуючий характер [5, с. 132]. Попри таку доктринальну невизначеність, відмітимо, що є постанова ККС ВС, де визнано саме такий характер цієї підстави [6].

Разом з тим, ситуація, коли встановлений КСУ 3-місячний строк закінчився, а зміни до ст. 284 КПК України внесені не були, породили нову проблему у правозастосуванні, адже підстава для закриття провадження за КПК України натепер відсутня. ККС ВС розглянув цю практичну ситуацію і зазначив з цього питання наступне: «оцінку доводів касаційної скарги стосовно підстав застосування п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК в цьому кримінальному провадженні колегія суддів здійснює на підставі того, що положення кримінального процесуального закону про закриття кримінального провадження «в разі, якщо набрав чинності закон, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою», втратили чинність як неконституційні і застосуванню не підлягають з огляду на положення ч. 2 ст. 152 Конституції України, ст. 91 Закону України «Про Конституційний Суд України». Зважаючи на те, що Законом № 1074-IX (набрав чинності 30 грудня 2020 року) виключено з КК ст. 366-1 «Декларування недостовірної інформації» і втрата чинності законом про кримінальну відповідальність, який раніше визнавав це діяння кримінальним правопорушенням, робить подальше кримінальне провадження безпредметним, а Рішення Конституційного Суду України від 08 червня 2022 року № 3-р(П)/

2022, яким визнано неконституційним п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК, не містить доміант, які унеможливають застосування інших положень ч. 1 ст. 284 КПК у їх взаємозв'язку із приписами ч. 7 цієї статті закону, що визначають порядок завершення кримінального провадження, колегія суддів вважає, що кримінальне провадження щодо ОСОБА_1 підлягає закриттю на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК у зв'язку з відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення, що узгоджується з положеннями статей 2, 5 КК» [7].

Підтримуючи позицію ККС ВС стосовно потреби закриття кримінального провадження у цій ситуації, слід зазначити, що правильною підставою закриття у ситуації, що склалася, як видається, є не п. 2, а п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України. Адже у даному випадку не йдеться про відсутність одного з чотирьох елементів складу кримінального правопорушення, а про те, що норма, яка криміналізувала діяння, визнана КСУ неконституційною, а отже, діяння як наслідок є таким, яке не має кримінально-протиправної оцінки. Це цілком логічно вкладається у класичне розуміння відсутності події кримінального правопорушення: а) кримінально караного діяння, щодо якого було розпочате провадження, не існувало в дійсності (наприклад, мало місце помилкове або завідомо неправдиве повідомлення про кримінальне правопорушення); б) подія існувала, але її причиною були не дії людини, а явища природи (землетрус, блискавка, повінь, буревій тощо); в) негативні наслідки сталися в результаті хімічних (отруєння), фізичних (переохолодження), фізіологічних (захворювання) процесів, які не залежали від інших осіб, зокрема, стали результатом дій самого потерпілого (самогубство) [8, с. 478-479], а саме кримінально караного діяння не існувало, хоча і з обумовленням, що це стосується не фактажу діяння, а його оцінки законодавцем.

Отже, відсутність нормативної регламентації закриття кримінального провадження у зв'язку з декриміналізацією вказує на, по-перше, невідкладну потребу змін до ст. 284 КПК України, по-друге, потребу прикладного вирішення цього питання на рівні судової практики. Попри позицію ККС ВС, вважаємо, що правильним в умовах, які склалися, є внесення змін до КПК України, буде закриття кримінального провадження за п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Список бібліографічних посилань: 1. Глюков І. Набрив чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою: (не)конституційність або прогалина? URL: <https://justtalk.com.ua/post/nabrav-chinnosti-zakon-yakim-skasovana-kriminalna-vidpovidalnist-za-diyannya-vchinene-osoboyu-nekonstitutsijnist-abo->

progalina. 2. Торбас О.О., Стояном М.М., Завтур В.А. Закриття кримінального провадження у зв'язку із декриміналізацією кримінального правопорушення: аналіз рішення конституційного суду України у справі щодо презумпції невинуватості. *Аналітично-порівняльно правознавство*. 2022. №3. С. 262-268. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.47>. 3. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо закриття кримінального провадження в зв'язку з декриміналізацією діяння. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40182> 4. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94264631> 5. Гловюк І.В. Щодо питання удосконалення моделі закриття кримінального провадження у судовому провадженні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2021. № 42. С. 130-137. 6. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86435698>. 7. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106558700>. 8. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О. Г. Шило. Х. : Право, 2013. 824 с.

Валерія Сергіївна ГНАТЕНКО,

*кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри
кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1714-6164>*

ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ ДОКАЗУВАННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Обвинувальний акт складає слідчий, який затверджує прокурор та направляє до суду. Законодавець вніс доповнення до ст. 314-1 КПК України та становив, що з метою забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого, а також прийняття судового рішення про міру покарання, представник уповноваженого органу з питань пробації складає досудову доповідь за ухвалою суду.

Досудова доповідь складається щодо особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального правопорушення невеликої або середньої тяжкості, або тяжкого кримінального правопорушення, нижня межа санкції якого не перевищує п'яти років позбавлення волі. Досудова доповідь щодо неповнолітнього обвинуваченого віком від 14 до 18 років складається незалежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

Ст. 337 КПК України встановила загальні положення визначення меж доказування під час судового розгляду кримінального провадження, а саме – судовий розгляд проводиться стосовно обвинуваченого відповідно до обвинувального акта. Таким чином, встановлення меж доказування під час судового розгляду має містити так положення в умовах воєнного стану:

- зміна обвинувачення під час судового розгляду прокурором;
- визначення додаткового обвинувачення стороною обвинувачення;
- відмова від підтримання державного обвинувачення прокурором;
- неповнота судового розгляду;
- невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження;
- істотне порушення вимог кримінального процесуального закону;
- неправильне застосування Закону України про кримінальну відповідальність;
- невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого.

Розглядаючи процесуальну діяльність суду необхідно зазначити, що основна тенденція його діяльності полягає в тому, щоб диференціювати кримінальну відповідальність, звузити застосування репресивних заходів впливу до підозрюваного (обвинуваченого).

Процесуальна діяльність суду у кримінальному процесі була предметом розгляду вчених, які надали основні положення щодо оцінки доказів у кримінальному провадженні. Ю.П. Аленін, М.І. Бажанов, Л.О. Богословська, В.В. Городовенко, О.М. Дроздов, В.Т. Маляренко, та ін. відокремлювали найбільш суттєві ознаки функцій суду [3; 17; 33, с. 206-209; 47, с. 100; 48, с. 34; 53; 82; 88, с. 12; 102, с. 124; 169, с. 15; 175; 198; 199].

Під час судового розгляду в умовах воєнного стану теоретична модель статусу судді з'являється:

По-перше, чинне законодавство України надало судді статус державної (судової) влади. Суддя є представником гілки державної влади та відносно нього не може бути застосовано ніякого процесуального тиску. Суддя підкоряється тільки закону та виконує його.

По-друге, статус судді забезпечено змістом прав, обов'язків, закріплених у КПК України, що є основою, фундаментом для законного,

неупередженого ухвалення вироку. Зміст правового статусу судді визначається з урахуванням мети, завдань кримінального процесу та включає сукупність правових елементів щодо встановлення вини обвинуваченого під час судового розгляду. Суддя оцінює докази, які йому надані органом досудового розслідування та прокурором. Він бере участь у проведенні допиту учасників судового розгляду, перевіряє докази, під час судових дебатів слухає доводи обвинувачення з боку державного обвинувача та доводи сторони захисту щодо оцінки доказів, які вказують на вину обвинуваченого.

У разі проведення негласних слідчих (розшукових) дій, слідчий суддя отримує клопотання та зобов'язаний його розглянути для надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії протягом шести годин з моменту його отримання. Розгляд клопотання здійснюється за участі особи, яка подала клопотання. До клопотання слідчого, прокурора додають витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у межах якого подається клопотання. Слідчий суддя надає ухвалу про проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Таким чином, що слідчий суддя контролює не органи досудового розслідування, а захищає права людини, відносно якої проводиться кримінальне провадження.

Межі судового розгляду на підставі оцінки доказів, які встановлені під час судового провадження в умовах воєнного стану це:

Перша група елементів судового розгляду включає зміну обвинувачення під час судового розгляду прокурором, визначення додаткового обвинувачення стороною обвинувачення.

Друга – відмова від підтримання державного обвинувачення прокурором.

Суддя отримує обвинувальний акт у якому слідчий, прокурор викладають обвинувачення, як твердження про вчинення обвинуваченим (підсудним) кримінального правопорушення. Суд повинен провести дослідження всіх обставин кримінального правопорушення. Судовий розгляд проводиться тільки щодо обвинуваченого і лише за пред'явленим йому обвинуваченням. Обвинувачення, яке формулює слідчий, затверджує прокурор знаходить свій вираз у обвинувальному акті. Всі положення обвинувачення мають бути підтверджені сукупністю доказів, які знаходяться у кримінальному провадженні. Норми чинного КПК України встановлюють предмет доказування, його межі, які є однакові для досудового та судового провадження.

Відповідно до ст.91 КПК України яка вказує, що доказуванню у кримінальному провадженні під час судового розгляду підлягають обставини кримінального правопорушення. Під час судового розгляду кримінального провадження суддя, сторони процесу, суд повинні оцінити докази з точки зору належності, допустимості, достатності або недопустимості.

Суддя повинен провести у повному обсязі судовий розгляд, перевірити докази, які встановлені слідчим під час досудового провадження.

Крім того, аналіз чинного КПК України свідчить про деякі порушення процесуальних гарантій. Статті 277-278 КПК України регламентують процедуру пред'явлення повідомлення про підозру підозрюваному у вчиненні кримінального правопорушення. Однак чинне законодавство не чітко визначає момент пред'явлення повідомлення про підозру, зокрема сутність повідомлення має бути роз'яснена слідчим в усній формі.

В процесі роз'яснення, слідчий повинен певною мірою розкрити зміст такого обвинувачення. Усна форма роз'яснення не завжди має необхідну чіткість і лаконічність, в результаті чого підозрюваний не повністю усвідомлює зміст підозри, як юридичного висновку.

Список бібліографічних посилань: 1. Аленин Ю. П. Уголовно-процессуальный кодекс Украины Науч. практ. комментарий / Ю. П. Аленин. – Одеська нац. юрид. академія. Харків. Одисей. 2003. - 959 с. 2. Бажанов М. И. Изменение обвинения в судебных стадиях советского уголовного процесса. Советский уголовный процес : учебник / М. И. Бажанов. - Киев : Вища школа, 1983. - 360 с. 3. Богословська Л. О. Апеляційне провадження: історія виникнення в Україні / Л. О. Богословська // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи: Х.: Юрінком Інтер, 2002. - С.206-209. 4. Городовенко В.В. Належна правова процедура як загально-визнаний стандарт функціонування судової влади / В.В. Городовенко / Адвокат. 2012. - № 5. – С. 12-17. 5. Дроздов О.М. Судові прецеденти – джерела кримінального процесуального права України / О.М. Дроздов/ Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики – Одеса. Фенікс. 2010. – С. 124-127. 6. Маляренко В. Т. Найпоширеніші помилки та порушення законів, які допускаються при провадженні дізнання і попереднього слідства / В. Т. Маляренко // Право України. - Київ : МЮ України, 2001. - № 3. - С. 15.

Даніела Володимирівна ГОЛУБЄВА,

курсант 3 курсу ННППФППП

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Науковий керівник:

Володимир Володимирович Приловський,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики

та домедичної підготовки

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ЩОДО ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОФАЙЛІНГУ В ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Сьогодення створює нові умови для діяльності правоохоронних органів. Напрямок країни на євроінтеграцію, війна, зміни у законодавстві у зв'язку з новими реаліями життя – все вищезазначене прямим чином впливає на різні сфери життєдіяльності громадян України, в тому числі й на правоохоронну сферу. Впровадження реформ у діяльність Національної поліції України підштовхують до втілення в реальність змін, котрі би наближали рівень підготовки українських правоохоронців до рівня країн Європи. Орієнтуючись на правоохоронні органи зарубіжних країн, особливо в Сполучених Штатах Америки, що у своїй діяльності на регулярній основі використовують психологічні методи та залучають психологів до розслідування і попередження правопорушень, українські поліцейські лише поступово починають впроваджувати психологічні здобутки в оперативну-службову діяльність.

Однією з психологічних технологій, яку правоохоронці зарубіжних країн широко використовують у своїй діяльності, є профайлінг. Профайлінг – це сукупність методів та способів оцінки й прогнозування поведінки особи на базі аналізу найінформативніших ознак, складанню психологічного портрету особи, характеристик зовнішності, невербальної і вербальної поведінки, місцезнаходження та інше [1].

Варто зазначити, що профайлери задіяні у різних сферах людської діяльності: авіаційний профайлінг, профайлінг на залізниці, готельний профайлінг, бізнес-профайлінг, кадровий профайлінг, сімейний профайлінг тощо. Тобто, якщо зробити певний висновок, то спеціалісти-профайлери необхідні, в першу чергу, з метою забезпечення безпеки людей. Для прикладу, авіаційний профайлінг – спрямований на виявлення пасажирів, які мають вчинити терористичний акт на борту судна чи у приміщенні аеропорту; виявлення ознак прихованого носіння зброї, вибухівки та наркотичних засобів; виявлення пасажирів,

здатних вчинити правопорушення чи хуліганські дії; володіння сучасною апаратурною та технічною базою для виявлення потенційних ризиків помилкових, непрофесійних та злочинних дій персоналу і пасажирів на борту повітряного судна або в приміщенні аеропорту.

Основною сферою застосування профайлінгу в діяльності правоохоронців є попередження протиправних дій, а також складання профілю стосовно особи, що вчиняє або готується до вчинення правопорушення, особливо тих, які вчиняють правопорушення насильницького характеру, ведення переговорів з терористами та ймовірними суїцидантами.

Ефективність профайлінгу перш за все залежить від рівня професійної підготовленості працівника, котрий його реалізує. Суб'єкт профайлінгу – це особа, що здійснює діяльність по створенню психологічних профілів (портретів) відносно осіб, які складають оперативний інтерес, а також здійснює виявлення осіб із протиправними намірами. У зарубіжних країнах суб'єктів профайлінгу називають «профайлерами». Це особи, які досконало володіють сукупністю знань, умінь та навичок, що являються необхідними для роботи у даній сфері. Отже, психолог-профайлер повинен мати такі особистісні якості:

- хорошу пам'ять;
- аналітичне мислення;
- уважність до дрібниць;
- спостережливість, чесність;
- вміння зберігати неупередженість;
- інтерес до психології людини;
- стабільність власної психіки;
- невисоку емоційність;
- здатність не піддаватися впливам;
- мати віру в себе;
- професіоналізм;

Спеціаліст-профайлер повинен розуміти різні найдрібніші прояви брехні і нещирості, а також прояви правди, вміти їх розрізнити й аналізувати. Він має володіти мистецтвом бесіди, яка розкриває співрозмовника не тільки через слова, а й «мову тіла». Для цього він повинен вміти роздвоїтися у свідомості. Одна його половина жорстко слідкує за контентом (змістом) бесіди, не пропускаючи жодного слова і навіть літери, а друга - за найменшими рухами, мімікою, жестами, позами. При цьому фахівець весь час співставляє спостереження обома частинами свідомості. За майже невлотимими ознаками сучасний профайлер має вловити навіть «почерк» школи, яка намагалася підготувати злочинця до такої бесіди. Психолог-профайлер іноді використовує

провокативні запитання чи судження, які заганяють у глухий кут досліджуваного. У відповідь на них у респондента в мозку виникають ланцюгові реакції, які гальмують коректну відповідь та змінюють її контекст. Саме ці заходи дають психологу-профайлеру додатковий яскравий матеріал, який респондент не має можливості приховати [2].

На жаль, в Україні, профайлінг ще не знайшов свого застосування в широкому загалі. Таким чином, усе гостріше відчувається потреба у впровадженні в діяльність Національної поліції України здобутків психологічної науки і даний аспект все більше знаходить поширення серед працівників. Проте, варто зазначити, що з даною технологією психологічної діяльності з виявлення ймовірних правопорушників працівники Національної поліції України або взагалі не знайомі, або не обізнані належним чином. Однак, правопорушення вчиняються й необхідність підготовки фахівців, які б спеціалізувалися у цій сфері є нагальною. З цих причин підготовку висококласних фахівців-профайлерів, які б володіли необхідними знаннями, уміннями та навичками, залучалися до розслідування правопорушень, надавали допомогу під час пошуку правопорушників та здійснювали превентивні заходи з метою попередження правопорушень, не можна оминати.

Список бібліографічних посилань: 1. Черкасова Е. С. Кримінальний профайлінг как ориентирующий метод поиска преступника при совершении преступления в ситуации неочевидности. *Профайлинг и медиация*. Калуга, 2016. С. 60-67. 2. Руль Ю. В., Мартинова Т. О. Психология профайлингу. Навчальний посібник. Київ: ДП Видавничий дім «Персонал». 2018. С. 236.

В'ячеслав Петрович ГОНТАРЕНКО,

*аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7575-8914>*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

З огляду на світові інтеграційні процеси і визнання Україною гуманітарних цінностей, позитивно сприйнятих у цивілізованих країнах, особливої актуальності набувають питання щодо запровадження на національному рівні міжнародних стандартів прав людини, серед яких суттєве значення відведено стандартам щодо недопущення

проявів домашнього насильства. Як відомо, такі стандарти безпосередньо формуються в межах відповідних міжнародних організацій і зумовлюють встановлення вимог до державної політики та правозастосовної діяльності у відповідній сфері держав-учасниць, що входять до їх складу.

Базові положення з цього питання мають місце, зокрема, в Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р., Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 р, Конвенції ООН про права дитини 1989 р. тощо.

До того ж у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) мають місце ряд рішень, що стосуються протидії домашньому насильству, наприклад, «Осман проти Сполученого Королівства» (*Osman v. the United Kingdom*), заява № 23452/94 від 28 жовтня 1998 р., «Беваква і С. Проти Болгарії» (*Bevacqua and S. v. Bulgaria*), заява № 71127/01 від 12 червня 2008 р., «Опуз проти Туреччини» (*Opuz v. Turkey*), заява № 33401/02 від 02 червня 2009 р., «Хайдуова проти Словаччини» (*Hajduová v. Slovakia*), заява № 2660/03 від 30 листопада 2010 р., «Єремія проти Республіки Молдова» (*Eremia v. the Republic of Moldova*), заява № 3564/11 від 28 травня 2013 р., «Талпіс проти Італії» (*Talpis v. Italy*), заява № 41237/14 від 02 березня 2017 р.

До речі в практиці ЄСПЛ у досліджуваній сфері є перше рішення щодо України – «Левчук проти України» (*Levchuk v. Ukraine*), заява № 17496/19 від 03 вересня 2020 р. в якому суд дійшов висновку, що Україна порушила свої позитивні зобов'язання щодо захисту прав людини на повагу до приватного життя, оскільки національні суди не дослідили належним чином майбутній ризик домашнього насильства.

20 червня 2022 р. Україна ратифікувала «Конвенцію Ради Європи про боротьбу з насильством щодо жінок та домашнього насильства» (Стамбульську конвенцію), яка є фундаментальним міжнародно-правовим актом, що зобов'язує уряди країн вживати конкретних заходів для боротьби з усіма формами домашнього насильства. Подальшими важливими кроками у цьому напрямі є прийняття Законів України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 р. і «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 р., положеннями яких започатковано новий підхід до боротьби з цим негативним явищем. Так, КК України доповнений ст. 126-1 «Домашнє насильство», ст. 390-1 «Невиконання обмежувальних

заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників». До того ж були внесені відповідні зміни і до положень КПК України, зокрема, передбачено: а) додаткову обставину, що має бути врахована при обранні запобіжного заходу (п. 12 ч. 1 ст. 178 КПК України); б) перелік обмежувальних заходів, які можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні запобіжного заходу (ч. 6 ст. 178 КПК України). Перелік обмежувальних заходів, які суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, пов'язаного з домашнім насильством, під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу, передбачається приписами ч. 6 ст. 194 КПК України. Втім, обмежувальні заходи не є запобіжними, оскільки застосовуються як додаткові обов'язки.

Для обрання запобіжного заходу під час розслідування обставин домашнього насильства має бути встановлено, по-перше, наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, а також наявність ризиків, які надають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України. Вбачається, що це може бути незаконний вплив на потерпілого, або продовжуване кримінальне правопорушення, у якому він підозрюється. У контексті розгляду цього питання зазначимо, що у слідчого, прокурора, судді оцінка ризику домашнього насильства носить виключно суб'єктивний характер.

До речі, при вирішенні питання про існування ризиків до уваги може бути взято положення щодо Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства, затвердженого Наказом Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України від 13 березня 2019 р. № 369/1802. Крім того, експертами Ради Європи розроблені такі критерії оцінки ризиків, що можуть бути враховані під час обрання запобіжного заходу щодо особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством: а) чи має кривдник доступ до вогнепальної зброї або чи вона наявна вдома?; б) чи використовував кривдник коли-небудь зброю проти постраждалої особи або погрожував нею?; в) чи погрожував кривдник коли-небудь або намагався вбити постраждалу особу? тощо.

На підставі викладеного можна стверджувати, що процесуальний порядок застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством потребує подальшого розроблення та унормування в положеннях КПК України. Окрема увага при цьому має бути приділена питанням оцінки ризику домашнього насильства.

Катерина Вікторівна ГОРБУНОВА,

викладач кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету №1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1120-2682>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ОЗНАК НЕЗАКОННОГО ПОЛЮВАННЯ

Всім відомий факт, що полювання – це вид людської діяльності, промисел або розвага, який пов'язаний з пошуком, пересліданням здобичі, деяких видів тварин, птахів, який удосконалюється та розвивається разом із вдосконаленням знарядь за засобів полювання. Окремо можна зупинитися на тому, що відбувається масове знищення звіра та дикої тварини при порушенні правил полювання, оскільки поступово це перетворюється на спортивний вид змагання, який призводить до втрати окремих видів, птахів, тварин що прямопропорційно пов'язано зі змінами екологічного стану нашої планети. Чинний кримінальний кодекс України, далі КК (ст. 248 «Незаконне полювання») містить тлумачення самого поняття незаконного полювання, яке має на увазі під собою що це порушення правил полювання, якщо воно заподіяло істотну шкоду, а також незаконне полювання в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або полювання на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України [1]. В чому ж полягає небезпека незаконного полювання, та яку шкоду воно приносить. Відповідь на дане питання на нашу думку полягає в тому, що безконтрольне та довільне видобування звірів, птахів, тварин призводить до зменшення їх кількості у природному середовищі, що в свою чергу гальмує процеси їх поновлення та руйнує баланс в загальній екосистемі.

На наше переконання, зазначене потребує процесів стримування у вигляді системної діяльності протидії та попередження вчинення даної категорії кримінальних правопорушень. Для організації стримуючої системної діяльності виникає необхідність у аналізі та виділенні криміногенних ознак спроб вчинення кримінальних правопорушень для створення більш ефективної протидії даним категоріям правопорушень. Само по собі незаконне полювання тягне за собою лише адміністративну відповідальність, яка кваліфікується за ст. 85 КУпАП [2]. Отже, здійснення даного діяння на заборонених об'єктах, територіях природно-заповідного фонду а також, при заподіянні істотної шкоди, тягне за собою кримінальну відповідальність за рахунок підвищеної суспільної небезпеки.

Згідно примітки до ст. 248 КК України під «істотною шкодою» в цій статті розуміється спричинення майнової шкоди, що заподіяла матеріальні збитки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Постановою Кабінету Міністрів України від 10 травня 2022 р. № 575 «Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» [3] визначається шкода, заподіяна тваринному світу.

Варто зауважити, що згідно постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10.12.2004 №17, істотною шкодою, зокрема, можуть бути визнані: зникнення того чи іншого виду тварин у певній місцевості; знищення місць компактного проживання та розмноження звірів і птахів, їхніх жител, споруд; руйнування об'єктів природного середовища; знищення тварин, відтворення яких з урахуванням особливостей або чисельності того чи іншого виду (видів) пов'язане зі значними труднощами; тощо [4].

Не можна не погодитися з А.В. Калініною, яка зауважує, що головним призначенням кримінологічної характеристики злочинності загалом, та її видів, зокрема, є виокремлення саме тих параметрів, що найяскравіше розкривають її сутність [5, с. 26] та прийти до висновків, що рівень даних кримінологічної характеристики індивідуальний для кожного окремого кримінального правопорушення. Крім того, ще однією характеризуючою ознакою незаконного полювання можна віднести структуру злочинності, яка ґрунтується на кримінологічних, кримінально-правових, соціально-демографічних ознаках. Окремо слід виділити кримінально-правові ознаки, які виділяють кримінальні правопорушення за ступенем тяжкості, суб'єктом вчинення, способом і знаряддям злочинного посягання, формою вини, місцем вчинення кримінального правопорушення, об'єктом посягання, видом і розміром призначення покарання та повторністю притягнення до кримінальної відповідальності.

Таким чином, проведене дослідження кримінально-правових ознак кримінального правопорушення незаконного полювання свідчить про необхідність подальшого наукового дослідження. Водночас, з указанного питання можна дійти до висновку, що поряд з ознаками об'єктивної сторони, які проявляються у формі діяння порушення правил полювання, окрему та особливу увагу слід приділяти факультативним ознакам незаконного полювання таким як: місце вчинення кримінального правопорушення, час, спосіб, засоби та знаряддя його вчинення. Саме завдяки факультативним ознакам

можна правильно розмежувати склади злочинів та відмежувати їх від складів інших кримінальних правопорушень.

Список бібліографічних посилань: 1. Інтернет ресурс Верховної Ради України, Кримінальний кодекс України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1661>. 2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1-212-24) : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 15.06.2022). 3. Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.05.2022 № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.06.2022). 4. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля : Постанова Верховного суду України від 10.12.2004 № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text> (дата звернення: 15.06.2022). 5. Калініна А. В. Злочинність іноземців та осіб без громадянства в Україні: кримінологічна характеристика і стратегія запобігання : монографія. Харків : Право, 2019. 303 с.

Аліна Романівна ГОРБУНОВА,

*слідчий слідчого відділення відділу поліції 2
Харківського районного управління поліції 1
Головного управління Національної поліції в Харківській області*

Катерина Вікторівна ГОРБУНОВА,

*викладач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства
Харківського національного університету
внутрішніх справ факультету №1;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1120-2682>*

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ
В РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ**

Обрання запобіжного заходу під час досудового розслідування є необхідною мірою для визначення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого або засудженого, яке здійснюється з метою швидкого розкриття кримінальних правопорушень, забезпечення збереження доказів по кримінальному провадженню, встановлення

об'єктивних обставин події, попередження вчинення інших кримінальних правопорушень та ін.

Відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України [1].

Згідно з ч. 1 ст. 193 КПК України, розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, крім випадків, передбачених ч. 6 ст. 193 КПК України [1]. На час воєнного стану поширеного на території України, коли підрозділи збройних сил та інших військових формувань Російської Федерації продовжують агресивну війну проти України та повномасштабне вторгнення на територію нашої країни, з метою зміни меж території або державного кордону на порушення порядку, встановленого Конституцією України, згідно з Указом Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 року та згідно з Указами Президента України №133/2022, 259/2022 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» [2].

Вирішуючи питання про обрання запобіжного заходу станом на тепер, слід керуватися положеннями ч. 2 ст. 336 КПК України, де суд може ухвалити рішення про здійснення дистанційного судового провадження у двох випадках: перший – за клопотанням сторони чи інших учасників кримінального провадження, другий – за власною ініціативою. Якщо одна зі сторін кримінального провадження заперечує про здійснення дистанційного судового провадження у такому випадку, суд може ухвалити рішення про його здійснення лише вмотивованою ухвалою, в якій обґрунтовує прийняте рішення. Існують певні обмеження, коли суд не має права прийняти рішення про здійснення дистанційного судового провадження, це стосується таких випадків, коли обвинувачений знаходиться поза межами приміщення суду та має заперечення щодо дистанційного судового провадження у такому випадку, судово провадження не може проводитися дистанційно, але є також виключення, якими являються випадки здійснення дистанційного судового провадження в умовах воєнного стану.

При обранні запобіжного заходу в умовах воєнного стану щодо особи, яка знаходиться на території, де ведуться активні бойові дії чи на окупованих територіях у зв'язку з чим, суд не може повноцінно функціонувати на таких територіях, здійснюється дистанційне

судове провадження, де використовуються засоби дистанційного відеозв'язку, а саме учасниками судового засідання застосовується додаток vkz.court.gov.ua.

Одночасно з поданням клопотанням про застосування запобіжного заходу до суду має бути подано клопотання про проведення судового засідання в режимі відеоконференції.

Авторизація та створення особистого кабінету здійснюється за допомогою загальновідомого додатку «Дія» через послугу «Дія.Підпис» або завантаження на сайт особистого електронного цифрового підпису, після входу до якого, секретар судового засідання має надіслати запрошення для участі у ньому. Відповідно до ч. 7 ст. 336 КПК України хід та результати процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису, тому перед початком засідання необхідно виконати всі ті дії, які спрямовані на встановлення зв'язку між учасниками та судом, що включають в себе як реєстрацію на сайті, вхід до особистого кабінету, так і перевірку мікрофону, камери.

Отже, на наше переконання, проблеми при обранні запобіжного заходу у режимі відеоконференції можуть виникати через: відключення електропостачання, перебої з Інтернетом, технічні несправності самого обладнання: ноутбука, комп'ютера чи веб-камери.

Варто також зазначити, що при обранні запобіжного заходу у режимі відеоконференції повинна здійснюватися чітко визначена процедура, яка передбачає: додержання вимог встановлених законом строків із застосуванням водночас Інтернет-мереж та електронних послуг, які насамперед зумовлюють ретельну підготовку до дистанційного судового провадження, яка не завжди залежить від бажання і старанності підготовки сторін кримінального провадження, а залежить саме від комп'ютерних та електронних систем, які в умовах воєнного стану, можуть давати збій, чим порушуються строки обрання запобіжних заходів, встановлених законом, що викликає особливе занепокоєння, яке потребує подальшого удосконалення та врегулювання.

Список бібліографічних посилань: 1. Інтернет ресурс Верховна Рада України. Кримінальний процесуальний кодекс України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1723>. 2. Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/259/2022#Text>

Маргарита Святославівна ГРЕБЕНЬКОВА,

ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини

Національної академії внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2184-8679>

Науковий керівник:

Валерій Георгійович Хахановський,

професор кафедри інформаційних технологій

та кібербезпеки, доктор юридичних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5676-5641>

ЕЛЕКТРОННІ ВІДОБРАЖЕННЯ ЯК НОСІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ

В умовах війни ракурс науки зміщується у площину протидії збройній агресії окупанта. В цей час українська наука не зупиняє свого розвитку. Зважаючи на те, що війна сьогодні це не тільки битва на полі бою, але і боротьба у віртуальному просторі, то ми своєю чергою звернемо увагу на електронні відображення, що є носіями криміналістично значущої інформації.

Спершу зазначимо, що електронне відображення – це цілісна система відомостей та (або) комп'ютерних інструкцій в інформаційній мережі або на технічному носіїві, яка може бути використана як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [1, с. 21].

Криміналістично значущою інформацією є інформація, яка не залежить від походження й основного цільового призначення, має значення для встановлення певних обставин, об'єктів і фактів у процесі розслідування, а також для розвитку та вдосконалення криміналістичних знань [2, с. 115–116].

Зважаючи на те, що криміналістично значуща інформація допомагає правоохоронним органам вирішити завдання кримінального провадження, то як показує практика електронні відображення можуть і містити ту інформацію, яка має значення для встановлення певних обставин, об'єктів і фактів у процесі розслідування.

Криміналістично значуща інформація є доказовою й іншою інформацією, що має значення для проведення розслідування, яка отримана процесуальним або непроцесуальним шляхом [3]. Тобто та інформація яка отримана процесуальним шляхом, вона у більшості випадків є доказовою, а непроцесуальним шляхом – орієнтуючою.

Особливістю електронних відображень є те, що вони існують в електронному середовищі, окрім цього для їх сприймання та дослідження використовуються програмно-технічні засоби, а також вони

зберігають електронно-цифрові сліди вчинення кримінального правопорушення [4].

Так як електронні відображення існують в електронному середовищі, знання якого потребує спеціальних знань, то досить часто під час їх виявлення та дослідження залучаються спеціалісти та судові експерти.

Доцільно зупинитись на тих ситуаціях, які свідчать про наявність електронних відображень як слідів вчинення кримінальних правопорушень.

З початком повномасштабної війни російська федерація неодноразово здійснювала кібератаки на веб-ресурси України. Спершу вона запустила шкідливе програмне забезпечення Wiper, яке стирає жорсткі диски заражених ним пристроїв, що завдало шкоди державним, некомерційним організаціям та організаціям, які займаються інформаційними технологіями в Україні. Після чого запустила програмне забезпечення Gamaredon, потім атакувала понад 10 тис. супутникових інтернет-модемів Viasat в Україні. Кібератаки були направлені і на українську атомну енергетичну компанію, а також медіакомпанії та державні установи, про що повідомила корпорація Microsoft. У квітні 2022 року було здійснено невдалу спробу атакувати енергосистему за допомогою програмного забезпечення Sandworm з метою відключення електроенергії. Крім цих загроз, атаки зазнали фінасові установи, пункти прикордонного контролю, інтернет-інфраструктура, що призвело до збоїв у роботі банківських послуг, відключення електроенергії, порушення логістичних ланцюжків. Окупант здійснював атаки на уряд і військових, а також запускав софт, який краде інформацію. Постійно здійснював DDoS-атаки проти телеком-компаній [5].

З вищевикладеного можна зрозуміти, що вказані кібератаки є таргетованими, тобто безперечно завдають шкоди обраному кіберзлочинцями об'єкту критичної інфраструктури, що направлені на подолання захисту такого об'єкта з метою завдання збитку.

Щодо протидії таким кібератакам, то варто погодитись із В. Д. Кожурюю та В. О. Хорошком, які запропонували систему протидії таргетованим кібератакам.

А саме: 1) не допустити запуск неконтрольованих процесів в корпоративній мережі (захист кінцевих точок, міжмережеві екрани і системи запобігання вторгненням, а також ознайомлення і навчання персоналу протидії таким кіберзагрозам); 2) виявити сліди атаки (використовуються мережеві/поштові сенсори, що дозволяють здійснювати збір інформації з різних контрольних точок, сенсори робочих

станцій, що дозволяють збільшити охоплення і деталізацію аналізованої інформації, компоненти динамічного аналізу об'єктів, центри аналізу аномалій, хмарні сервіси – обновлювані в реальному часі бази знань про загрози); 3) реагування (реакція на інцидент інформаційної безпеки – застосування набору прийнятих процедур, спрямованих на мінімізацію збитку і усунення наслідків атаки); 4) прогнозування (реалізація проактивних заходів, які дозволяють ускладнити порушникам підготовку і проведення атаки) [6, с. 80].

Також, на жаль, в умовах воєнного стану наша держава вимушена протидіяти колабораційній діяльності окремих громадян України. На сьогодні в Єдиному державному реєстрі судових рішень налічується 116 вироків за ст.111-1 Кримінального кодексу України «Колабораційна діяльність» [7].

В ході розслідування цього кримінального правопорушення, як свідчать судові вирoki, досить часто виявляються електронні відображення, що є доказами у кримінальних провадженнях, а саме: 1) у пам'яті телефона, ноутбука, комп'ютера (фото-, відеоматеріали); 2) на накопичувачах (на магнітних дисках (жорсткі диски); на оптичних дисках (компакт-диски (CD-R; CD-RW), DVD-диски, Blu-ray Disc); флеш-картах; 3) у соціальних мережах «TikTok». «Однокласники», «Facebook», «Youtube», «Вконтакте», «Telegram» (фото-, відеоматеріали, особисті дописи, репости публікацій з інтернет-спільнот тощо) і інших [8, 9, 10, 11].

Загалом, в умовах військового стану, як показує практика, електронні відображення виявляються під час розслідування кримінальних правопорушень у сферах: 1) електронно обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (під час кібератак російської федерації); 2) забезпечення національної безпеки України (колабораційна діяльність, державна зрада тощо); 3) службової та професійної діяльності уповноважених суб'єктів (корупція); 4) незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Підсумовуючи, зазначимо, що виявлення електронних відображень як носіїв криміналістично значущої інформації напряму залежить як від технічного устаткування сектору безпеки держави, так і від умінь та навичок його уповноважених суб'єктів. Правоохоронні органи України певною мірою освоїли навички виявлення та якісного вилучення електронних відображень відповідно до норм Кримінального процесуального законодавства України про що свідчать обвинувальні судові вирoki [7]. Також в сучасних реаліях правоохоронні органи з усіма наявними можливостями протидіють кіберзагрозам

держави, проте ще потрібно покласти чимало зусиль щоб досягти бажаного результату (стабільного функціонування веб-ресурсів органів державної влади та комерційних організацій, які мають у частці власності об'єкти критичної інфраструктури).

Список бібліографічних посилань: 1. Орлов Ю.Ю., Чернявський С.С. Електронне відображення як джерело доказів у кримінальному провадженні. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. № 1(13). 2017. С. 12–24. 2. Бірюков В.В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : монографія. Луганськ : ЛДУВС, 2009. 663 с. 3. Інформація в криміналістиці та діяльності з розслідування злочинів: терміни, сутність і співвідношення понять. *Книги по економике и праву* :[сайт]. URL: <https://pravo.studio/osnovyi-kriminalistiki/informatsiya-kriminalistitsi-diyalnosti-75799.html>. 4. Робота з цифровими доказами – досвід адвоката. *LCF* : [сайт]. URL: <https://lcf.ua/news/roбота-z-tsifrovimi-dokazami-dosvid-advokata/>. 5. РФ не змогла перемогти Україну в кібервійні: 5 причин провалу російських хакерів. *ФОКУС* : [сайт]. URL: <https://focus.ua/uk/digital/527789-rf-ne-smogla-pobedit-ukrainu-v-kibervoynе-5-prichin-provala-russkih-hakerov>. 6. Хорошко В.О., Козюра В.Д. Як протистояти реальним кіберзагрозам об'єктам критичної інфраструктури України. *Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання*: матеріали Всеукр. наук.-прак. конф. (Одеса, 17 листопада 2017 р.). Одеса, 2017. С. 79–80. 7. Єдиний державний реєстр судових рішень. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Page/2>. 8. Вирок Індустріальний районний суд міста Дніпропетровська від 07 квіт. 2022 р., судова справа № 202/1378/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103890814>. 9. Вирок Богунського районного суду міста Житомира від 14 квіт. 2022 р., судова справа № 295/3332/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103956165>. 10. Вирок Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 19 квіт. 2022 р., судова справа № 274/1659/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104050514>. 11. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 30 трав. 2022 р., судова справа № 753/4909/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104593935>.

Марія Андріївна ГРИГА,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем

протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4561-712X>

**ЗНАЧЕННЯ БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ШКОДИ ТА ЗБИТКІВ,
СПРИЧИНЕНИХ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РФ**

В умовах жорстокої, нічим не виправданої та руйнівної військової агресії РФ, експертологія, інтегруючи сучасні досягнення науки і техніки, спрямовує свій науковий потенціал на створення ефективної системи засобів, прийомів і технологій для вирішення складних практичних завдань, що виникли під час війни. Актуальність і затребуваність окремих видів експертиз зросла в разі паралельно з навантаженням працівників експертних установ. Крім експертного забезпечення розслідування численних військових злочинів, вчинених агресором на території нашої держави, наразі вкрай затребуваним є також використання можливостей експертних досліджень для визначення розміру шкоди та збитків, спричинених активними бойовими діями.

За результатами вивчення наукових джерел, а також практики проведення експертних досліджень з метою визначення розміру шкоди та збитків від пошкодження і руйнування житлових, нежитлових будівель та об'єктів інфраструктури було встановлено, що найчастіше для вирішення означених питань проводились наступні види судових експертиз: будівельно-технічна (у разі необхідності встановлення виду боєприпасів, якими зруйновано об'єкт нерухомості – у комплексі з вибухотехнічною); оціночно-будівельна; дорожньо-технічна; товарознавча.

Очевидно, що наведений перелік не є вичерпним і необхідність проведення того чи іншого виду експертизи визначається умовами конкретного випадку. Наразі пропонуємо зупинитися більш детально на особливостях проведення будівельно-технічної експертизи у контексті визначеної тематики.

Дослідження будівель і споруд, які зазнали обстрілів та/або авіаційних ударів, у рамках проведення кримінальних проваджень чи експертних досліджень, що проводяться на основі звернень громадян та організацій, для подальшого встановлення розміру завданої

матеріальної шкоди та відшкодування збитків, потребують визначення механізму спричинення пошкоджень та руйнувань будівель. Це зумовлює необхідність проведення комплексної будівельно-технічної та вибуховотехнічної експертизи зруйнованих та пошкоджених будівель та споруд.

Під час проведення такої комплексної експертизи фахівець у галузі будівельно-технічної експертизи відповідних спеціальностей (10.6 «Дослідження об'єктів нерухомості, будівельних матеріалів, конструкцій і відповідних документів» та 10.10 «Визначення оціночної вартості будівельних об'єктів і споруд») встановлює вартість завданої матеріальної шкоди, а спеціаліст-вибухотехнік (спеціальність 5.2 «Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху») визначає, що завдані пошкодження та руйнування досліджуваних об'єктів були спричинені виключно у результаті влучань бойових припасів чи спрацювання вибухових пристроїв, які мають військове призначення. Таким чином, у ході проведення досудового розслідування можливо виключити версії щодо спричинення руйнувань чи пошкоджень об'єктів у результаті техногенних катастроф (вибух газу, пилоповітряних сумішей, парів горючих рідин тощо) і достеменно визначити, що збитки були завдані саме внаслідок бойових дій. Крім того, висновок експерта-вибухотехніка щодо завдання житловій будівлі чи споруді пошкоджень внаслідок вибуху бойового припасу військового призначення є головною підставою для відшкодування збитків за рахунок коштів росії, як країни-агресора [1, с. 74–75].

На вирішення даної експертизи ставляться наступні основні питання: Який розмір матеріальної шкоди, завданої власнику нерухомого майна внаслідок руйнування (пошкодження) (найменування об'єкта нерухомості) за певною адресою у результаті збройної агресії?; Яким видом (видами) боєприпасів були спричинені пошкодження нерухомому майну за вказаною адресою?

Для вирішення поставлених питань до експертної установи подаються наступні документи: копія технічного паспорту на житловий будинок (квартиру, нежитлову будівлю, тощо); копія правовстановлюючих документів на об'єкти нерухомості; копія проекту будівництва на об'єкт нерухомості (за наявності); акт обстеження пошкоджень та руйнувань нерухомості [2].

Дослідження будівель та споруд повинне починатися з безпосереднього огляду місця події фахівцями, оскільки, як зазначають фахівці, фото- чи відеоматеріали, які зазвичай надаються органами досудового слідства, громадянами чи представниками установ, не завжди мають достатній обсяг інформації для надання категоричного

висновку щодо обставин та причин інциденту [1, с. 74]. Проте, в умовах агресивної війни у експерта, на жаль, не завжди є можливість здійснити безпосередній огляд пошкодженого об'єкта. За таких умов фото- та відеофіксація виступає чи не єдиним джерелом доказової інформації.

Крім здійснення якісної фотофіксації, результати експертних досліджень в умовах неможливості потрапити безпосередньо на пошкоджений об'єкт, залежать також від правильних дій потерпілого щодо вилучення уламків боєприпасів, які спричинили ушкодження будівлі, що яскраво демонструє наступний приклад.

У березні 2022 р. у квартиру в житловому районі Північної Салтівки (м. Харків) влучив перший 122 мм реактивний снаряд з осколково-фугасною головною частиною до реактивної системи залпового вогню типу «Град», а через місяць, у квітні, в цю ж саму квартиру влучив другий 122 мм реактивний снаряд з осколково-фугасною головною частиною. Враховуючи види осколків та фрагментів елементів конструкції боєприпасів, які були вилучені власником квартири під час її прибирання, було встановлено, що у першому випадку в квартиру влучив 122 мм реактивний снаряд «9М22У» з осколково-фугасною головною частиною «9Н51», а у другому випадку – 122 мм реактивний снаряд «9Ф28Ф-1» з осколково-фугасною головною частиною «9Н55».

Визначити конкретний вид боєприпасів допомогли саме уламки та фрагменти елементів конструкції снарядів, які були ретельно зібрані потерпілим в максимально повному обсязі. На жаль, експертам не завжди надаються усі залишки та фрагменти боєприпасів, що суттєво ускладнює визначення їх виду [1, с. 74–75].

Крім пошкоджень житлових будівель, наразі зафіксовано багато випадків руйнування та пошкодження майна підприємств, зайнятих у сільськогосподарському секторі економіки, а саме елеваторів (зернохосвищ), складів та інших об'єктів сільськогосподарського призначення, внаслідок потрапляння ворожих ракет, обстрілів з різних видів зброї, мародерства збройних сил окупанта.

Розрахунком матеріальної шкоди (збитків) внаслідок пошкодження згаданих споруд також займаються експерти-будівельники. Для проведення будівельно-технічної експертизи з визначення суми матеріальної шкоди (збитків) у таких випадках необхідно: вивчити документи щодо технічного стану силосу сухого зерна; провести натурне обстеження та зробити відповідні виміри; за необхідності провести розрахунки по навантаженням; зробити розрахунок суми завданих збитків [3, с. 162].

Варто зазначити, що крім визначення розміру шкоди та збитків від пошкодження і руйнування будівель, будівельно-технічна експертиза є незамінною для визначення вартості будівництва (ремонтних робіт), оцінки ступеню пошкодження будівельних об'єктів у період масштабних відновлювальних будівельних робіт у нашій державі. Так, в межах даної експертизи можуть вирішуватись наступні питання: Який технічний стан об'єкта нерухомого майна (будівлі, споруди тощо)?; Чи є об'єкт нерухомого майна (будівля, споруда) аварійним?; Які саме пошкодження та руйнування об'єкта (будівлі, квартири, приміщення, оздоблення тощо) виникли та яка їхня технічна причина?; Яка вартість ремонтно-будівельних робіт, проведення яких необхідне для усунення пошкоджень?; Який розмір завданої матеріальної шкоди об'єкту (будівлі, квартирі, приміщенню, оздобленню тощо)? та ін. [4, с. 61].

Список бібліографічних посилань: 1. Коломійцев О. В., Нікітюк В. Г., Герман О. М. Особливості криміналістичних досліджень пошкоджень житлових будівель та об'єктів інфраструктури при розслідуванні воєнних злочинів. *Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації* : тези наук.- практич. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 р.). Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 72–76. **2.** Визначення розміру шкоди та збитків, завданих фізичним та юридичним особам внаслідок збройної агресії російської федерації. *Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»*. URL: <https://www.hniise.gov.ua/14927-vstanovlennya-rozmr-zbitkv-sprichinenix-rosiskoyu-agresyu.html>. **3.** Дудник Т. Г., Савельєв Д. Ю. Проблемні питання при проведенні розрахунків збитків зруйнованого або пошкодженого майна сільськогосподарських підприємств, зокрема зернохвищ (силосів), внаслідок збройної агресії російської федерації. *Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації* : тези наук.-практич. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 р.). Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 161–165. **4.** Грига М. А. Експертні дослідження, актуальні в умовах воєнного стану. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-практич. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р., НАВС). Київ: НАВС, 2022. С. 58–62.

Юлія Юріївна ГРИШКО,

*аспірант кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0561-3773>*

ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Дотримання прав і свобод людини у діяльності правоохоронних органів є обов'язковою та неодмінною умовою. Основним суб'єктом розслідування конкретного виду кримінального правопорушення, на якого покладається організаційна та керівна функції, є слідчий. Саме він несе відповідальність за дотримання законності під час розслідування, включаючи забезпечення прав та свобод підозрюваного всіма учасниками. Введенням в Україні воєнного стану у зв'язку з збройною агресією Російської Федерації обумовило появу певних обмежень свобод людини, що цілком обґрунтовано ситуацією. Однак ці обмеження не можуть торкатись порушень основних норм Конституції України. На жаль, вивчення матеріалів кримінальних проваджень, свідчать про певні, хоча і незначні, на наш погляд, порушення прав підозрюваного при розслідуванні домашнього насильства. Зазначимо основні моменти, на які, на нашу думку, потрібно звертати увагу слідчому при виконанні своїх обов'язків з розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.

Для проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії необхідно мати юридичні підстави, які регламентуються КПК України. Особливе значення має постанова слідчого судді або суду на проведення обшуку у житлі чи іншому володінні особи. Зазначена норма міститься у ст. 30 Конституції України: «Кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду» [1]. Для отримання постанови суду у розпорядженні слідчого повинні бути достатні фактичні підстави. На практиці іноді їх не вистачає, і трапляються випадки порушення зазначених норм, внаслідок чого обшук проводиться без рішення суду, посилаючись на невідкладність цієї слідчої (розшукової) дії. При розслідуванні домашнього насильства потреби у невідкладному проведенні обшуку, на наш погляд, не може бути, тому відповідальність за порушення права людини на недоторканність житла в даному випадку покладається на слідчого. Відповідно до ст. 56 Конституції України кожен громадянин має право на відшкодування матеріальної та

моральної шкоди, завданої службовими особами при здійсненні ними своїх повноважень. Тому, при вирішенні питання щодо проведення обшуку, а також можливого пошкодження об'єктів приватної власності під час його проведення, потрібно виходити з точки зору доцільності таких дій.

Розповсюдженою слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні домашнього насильства є освідчування. У відповідності зі ст. 241 КПК України слідчий проводить освідчування з метою виявлення на тілі особи особливих прикмет або слідів кримінального правопорушення [2]. При проведенні цієї слідчої (розшукової) дії для виявлення слідів можуть використовуватися технічні засоби (наприклад, джерела ультрафіолетового освітлення для виявлення слідів крові). Виявлені сліди та особливі прикмети на тілі людини фіксуються за допомогою фотокамери. Зазначені дії не можуть порушувати гідність та недоторканість особи (ст.ст. 28, 29 Конституції України). Застосовані технічні засоби мають бути безпечними для здоров'я. Фотографування виявлених особливих прикмет проводиться крупним планом з використанням довгофокусних об'єктивів без розміщення у кадрі інтимних місць тіла людини, якщо вони не мають відношення до кримінального провадження. Забороняється приєднувати до тіла людини масштабну лінійку або номер. Загальний фотознімок оголеного тіла людини не робиться, якщо того не вимагають обставини кримінального провадження.

Неоднозначними є думки науковців щодо можливості у ході освідчування оглядати одяг та взуття людини з метою виявлення та вилучення на них слідів злочину. На думку В. М. Тертишника, до якої ми приєднуємося, «обстеження тіла особи, яка освідчується, та одягу (взуття), що знаходиться на ній, вимагає комплексного підходу і може бути найбільш оптимальним за умови, якщо здійснюється взаємопов'язано (комплексно) як єдиний безперервний пізнавально-засвідчувальний процес» [3, с. 124]. Обстеження одягу особи, яка освідчується, на відміну від огляду, на його думку, пов'язане з вторгненням у сферу особистих прав та інтересів громадян. Для забезпечення права особи на особисту недоторканість, на нашу думку, при виявленні на одязі явних слідів правопорушення або місць на яких можливо відшукання слідів у лабораторних умовах, під час освідчування потрібно вилучати одяг та взуття людини з фіксацією таких дій у протоколі. Не можна вилучати сліди безпосередньо на одягненій людині, особливо у разі коли їх необхідно вилучати з частиною одягу чи взуття.

Отримання зразків для експертизи, як окрема слідча (розшукова) дія регламентується ст. 245 КПК України. При відібранні біологічних

зразків людини (пальців рук, волосся, крові, сперми, сечі тощо) може порушуватись її право на особисту недоторканість (ст. 28, 29 Конституції України). На сьогодні дактилоскопіювання в поліції проводиться за застарілою методикою з використанням типографської фарби, що наноситься на руки дактилоскопічним валиком. Після цього руки не завжди з першого разу відмиваються милом. Рекомендується змивати руки тампоном, змоченим у бензині чи скипидарі, що негативно діють на епідерміс шкіри. З метою дотримання гідності особи під час дактилоскопіювання, необхідно використовувати сучасні досягнення науки. Технології «безкольоровому дактилоскопіювання» або сканування, що пройшли практику застосування в більшості зарубіжних країн дозволяють отримувати відбитки високої якості без використання фарби. Якщо ці відбитки відібрано у підозрюваних, вони без додаткової обробки заносяться до масиву автоматизованих баз даних і перевіряються зі слідами, вилученими з місць нерозкритих злочинів. Одержання зразків біологічного походження від людини тим чи іншим способом порушує її недоторканість, особливо, якщо їх відбирають у примусовому порядку. Тому, для забезпечення прав людини при відібранні зразків біологічного походження необхідно дотримуватись процесуального порядку проведення, не допускати принизливого відношення до особи та обирати безпечні методи збору матеріалу.

Одним з напрямків діяльності поліції є забезпечення ведення криміналістичних обліків. Основним обліком оперативно-розшукового призначення на Україні є автоматизовані інформаційно-пошукові бази даних дактилоскопічної інформації. Проблеми отримання дактилоскопічної інформації (дактилоскопіювання) в контексті дотримання прав людини було розглянуто вище. Виникає питання щодо належного збереження та використання цієї інформації. Відповідно ст. 32 Конституції України «не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди». Безумовно, автоматизовані бази даних МВС мають певний ступень захисту від утручань ззовні, але на сучасному рівні розвитку кіберзлочинності та комп'ютерних технологій, і зважаючи на воєнний стан, питання захисту інформації залишається вкрай актуальним. Проблеми збереження та використання інформації про особу на сучасному етапі розвитку науки і техніки набуває великого значення. Крім дактилоскопічної, все частіше при розслідуванні злочинів, розшуку та ідентифікації злочинців, використовуються інші біометричні дані, наприклад запах людини, будову сітківки ока, метричні характеристики обличчя, структуру ДНК, параметри голосу. В

розвинутих зарубіжних країнах вже існують відповідні бази даних злочинців. В недалекій майбутньому є перспектива створення їх в Україні. З метою забезпечення прав людини на збереження і використання щодо себе конфіденційної інформації, потрібно одночасно зі створенням баз даних біометричної інформації вирішувати питання щодо її захисту від втручання осіб, не причетних до розслідування. Діяльність зі створення баз біометричної інформації повинна супроводжуватись відповідним нормативно-правовим забезпеченням, яке в нашій країні, на жаль, є недосконалим.

На сучасному етапі протидії злочинності дотримання конституційних прав і свобод людини з боку працівників органів досудового розслідування є обов'язковим і залежить від професіоналізму та особистих якостей кожного співробітника. У цьому аспекті виникає питання якісної підготовки слідчих, однією із складових якої є ознайомлення з досвідом європейських країн у галузі дотримання прав і свобод людини.

Список бібліографічних посилань: 1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254 к / 96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#top>. **2.** Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. **3.** Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009. С. 246.

Інна Андріївна ГРИШКО,

студентка 4 курсу групи ПБ-19-1

ННІ права Державного податкового університету

Анатолій Миколайович ЛАЗЕБНИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінальної юстиції

ННІ права Державного податкового університету;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9812-6151>

ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМУВАННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ У КРИМІНАЛІСТИЦІ

Криміналістична тактика відіграє одну з найважливіших ролей у боротьбі зі злочинністю, так як основу змісту розслідування складають саме її прийоми, методи та засоби. Слід зауважити, що розкриття

питання щодо значущості криміналістичної тактики в боротьбі проти різних злочинів є доволі перспективним напрямом, не лише як для криміналістичної науки, а й для слідчо-судової практики.

Низка вчених-криміналістів у своїх наукових працях досліджували тематику формування тактичних операцій у криміналістиці, а саме: А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. В. Тищенко, В.Ю. Шепітько, Є. П. Іщенко, Н. В. Кручиніна, Л. Я. Драпкін, В.А. Журавель, В.О. Коновалова тощо.

Так, В.М. Шевчук тактичну операцію визначає як криміналістичний комплекс організаційно-тактичної спрямованості, який являє собою систему слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних та інших заходів, зумовлених слідчою ситуацією і пов'язаних з вирішенням окремого тактичного завдання [1, с. 193]. В свою чергу, В.Ю. Шепітько вказує, що тактична операція – це поєднання однойменних або різнойменних слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційних заходів, спрямованих на виконання проміжного завдання розслідування у певній слідчій ситуації, науковець визначає ще і поняття типової тактичної операції [2, с. 179].

С. Ф. Здоровко суттєвими ознаками тактичної операції називає: 1) сполучення (комплекс, система) однойменних або різнойменних слідчих дій, а також (або) оперативно-розшукових заходів, а іноді й організаційно-технічних заходів. Тактична операція може являти собою комплекс різноманітних за своєю природою дій (процесуальних і непроцесуальних), а може об'єднувати однотипні (приміром, декілька обшуків – тактична операція «Груповий обшук» або декілька оперативно-розшукових заходів – оперативно-тактична операція); 2) у кількісному відношенні це завжди дві й більше дії або два чи більше заходи; 3) дії, що входять до тактичної операції, повинні бути пов'язані, взаємозумовлені і взаємозалежні; 4) виконання дій припускає їх певну черговість (послідовність) або одночасність; 5) операція вирізняється вибірковістю і спрямованістю на вирішення проміжного завдання розслідування; 6) операція відіграє рольову функцію щодо виду злочину; 7) система дій тактичної операції ситуаційно зумовлена, ефективна дія можлива лише в точно визначених слідчих ситуаціях; 8) елементи тактичної операції об'єднані єдиним задумом, мають єдину цільову спрямованість; 9) операція припускає єдине керівництво з боку слідчого незалежно від сутності дій, що входять до неї; 10) дії провадяться за єдиним планом [3, с. 15].

Незважаючи на велику кількість дослідницьких робіт вчених-науковців з даного питання, на сьогодні й досі залишається дискусійними

чимала кількість питань які є визначальними у формуванні криміналістичної теорії тактичних операцій. Таким чином можна виділити дані питання, а саме: щодо сутності цих організаційно-тактичних заходів, їх функцій, принципів формування та реалізації, структури, їх класифікації, визначення місця в системі криміналістики та процесі розслідування злочинів, здійснення їх організації й планування при розслідуванні злочинів тощо.

Тому, виходячи з цього, слід зауважити, що ряд труднощів, котрі виникають під час дослідження проблеми формування тактичних операцій пов'язані з недосконалістю і не розробленістю системи методів їх пізнання й дослідження. Перш за все, це пояснює низький рівень практичної бази досліджень, що в більшості випадків полягає на окремих прикладах із практики. Крім цього, складність розвитку теорії формування тактичних операцій ще пов'язана її комплексністю, оскільки ні анкетування співробітників правоохоронних органів, ні аналіз кримінальних справ не можуть в повній мірі надати потрібних відомостей про характер і зміст тактичних операцій. Достатньо складним є питання вичленування тактичної операції з усієї маси слідчих дій, оперативно-розшукових та організаційно-технічних заходів, які провадились у зв'язку з розслідуванням кримінальної справи [4, с. 47–48].

Отже, задля більш дієвої протидії злочинним проявам потрібно досконало дослідити і розробити теоретичні засади формування та реалізації тактичних операцій. Чимало науковців працюють з даною темою і тому все ж таки формування тактичних операцій не стоїть на місці, а навіть поступово переходить в окремий вид криміналістичної теорії. Адже тактичні операції виступають як засіб для реалізації методів розслідування, а також вирішення окремих тактичних завдань. Відповідно, подальше дослідження даної теми забезпечить вдосконалення теорії криміналістики, а також сприятиме ефективнішому розслідуванню різних злочинних проявів.

Список бібліографічних посилань: 1. Шевчук В.М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації : монографія. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2013. 440 с. 2. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків : Харків юридичний, 2007. 432 с. 3. Здоровко С. Ф. Розслідування вбивств, вчинених організованими злочинними групами (типові тактичні операції: – Х.: Гриф, 2004. – 176 с. 4. Шевчук В. М. Криміналістична теорія тактичних операцій: проблеми та перспективи формування // Актуал. пробл. криміналістики: Матер. міжнар.-практ. конф. 25–26 вер. 2003 р./ за ред. Панова М. І., Шепітька В. Ю., Коновалової В. О. та ін. – Х.: Гриф, 2003. – С. 47–50.

Валерія Вікторівна ГРУША,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти

Державного податкового університету;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5021>

Науковий керівник:

Олена Валеріївна Кузьменко,

доцент кафедри кримінальної юстиції

кандидат юридичних наук, доцент

Державного податкового університету

ПРАВОМІРНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ ПІД ЧАС ДОПИТУ

Допит – є однією із основних, першочергових слідчих дій, яка полягає в отриманні показань від певної особи, які є джерелом доказів у кримінальному провадженні.

Проведення допиту свідків, потерпілих та інших учасників кримінального провадження має на меті швидке, повне та неупереджене розслідування у кримінальному провадженні. При цьому, для досягнення цієї мети усі слідчі дії, в тому числі і допит, повинні бути проведені за встановленою у законі процедурою.

Слід зазначити, що для ефективного проведення допиту слідчому або прокурору необхідно встановити психологічний контакт з допитуваною особою. Для досягнення такого контакту та для подальшого отримання будь-яких даних від допитуваної особи, які мають значення для кримінального провадження, слідчим, прокурором використовується тактичні прийоми допиту, зокрема, методи психологічного впливу.

На сьогоднішній день відсутнє єдине або законодавчо закріплене визначення поняття «психологічного впливу», а також немає чітких критеріїв відмежування правомірних засобів психологічного впливу від неправомірних, що призводить до частих випадків порушення прав допитуваної особи. Серед науковців існують різні підходи до розуміння сутності психологічного впливу і меж такого методу, сутність психологічного впливу можна визначити як комплекс прийомів та методів, спрямованих на визначення психічного стану допитуваної особи з метою обранням найбільш ефективних прийомів виконання слідчої дії. Варто наголосити, що під час проведення допиту обов'язковою вимогою є дотримання меж психологічного впливу, адже всі дії мають бути законними та правомірними [1, с. 259].

Так, на думку О.В. Фунікової, застосування впливу зводиться на-самперед до питання про межу між правомірним психологічним впливом і психічним насильством. Дослідивши позиції багатьох криміналістів, О.В. Фунікова доходить висновку, що допустимість психологічного впливу зумовлена наступними чинниками:

- вірогідністю, правдивістю інформації, що міститься в тактичному прийомі;
- свободою вибору співрозмовника;
- додержанням норм моралі [2, с. 113–119].

Існує декілька підходів до класифікації психологічного впливу. Основними видами психологічного впливу науковці визначають неправомірний і правомірний. Неправомірний психологічний вплив за своєю сутністю є незаконним психологічним насильством над особою, яке є беззаперечно неприпустимим, адже особа втрачає свободу вибору не будь-якої поведінки, а саме правомірної, забезпеченої нормами закону [3, с. 406].

Тобто, межами правомірного психологічного впливу під час допиту є дотримання вимог допустимості застосовуваного прийому, законності його застосування та етичності або відповідності принципам моралі і моральності. Крім цього, психологічний вплив повинен здійснюватися лише з метою сприяння ефективному, належному та швидкому досягненню результату допиту – встановленню обставин кримінального правопорушення.

Отже, правомірний психологічний вплив має велике значення для швидкого та ефективного розкриття кримінальних правопорушень, проте порушення меж психологічного допиту має протилежні наслідки: недопустимість отриманих доказів під час допиту у зв'язку із їх незаконним отриманням.

Список бібліографічних посилань: 1. Павленко А. В. Методи психологічного впливу в правоохоронній діяльності: можливості та межі застосування. Наукові праці МАУП. 2010. Вип. 3 (26). 259–261 с. 2. Фунікова О. В. Застосування психологічного впливу в тактиці проведення слідчих дій. Сучасні проблеми криміналістики. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Випуск 9. 113–119 с. 3. Процюк О. М. Застосування методів психологічного впливу під час допиту неповнолітніх. С.: Юридична. Науковий вісник Львівського держ. ун.-ту внутрішніх справ. Вип. №1. 2013 р. 402–412 с.

Влада Олександрівна ГУСЄВА,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики, судової експертології
та домедичної підготовки факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8614-1573>*

**ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАКТИКУ РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ**

Процеси, що відбуваються у суспільстві здійснюють вплив на усі сфери життя людини, сфера кримінального судочинства не є виключенням. Протягом останнього часу найвагоміший негативний вплив на сферу кримінального судочинства здійснили пандемія коронавірусу та військова агресія російської федерації. Ці фактори актуалізували проблеми, що завжди мали місце у слідчій і судовій практиці, серед яких зокрема: недостатність матеріально-технічного забезпечення, низька наповненість банків даних тощо. Ускладнилася взаємодія органів слідства та працівників експертних установ, зокрема бюро судово-медичної експертизи, а також працівників апарату суду, захисників, представників пробації та органів виконання покарань тощо. Окремі експертні установи фактично припинили виконувати покладені на них обов'язки через те, що в деяких населених пунктах проведено евакуацію особливого (унікального) дослідницького обладнання та персоналу. Через це вагомої актуальності набули завдання щодо підвищення ефективності кримінального судочинства за нових умов дійсності.

Уважаємо, що мінімізація негативного впливу деяких зі згаданих факторів можлива шляхом упровадження інноваційних технологій. Саме вони дозволяють забезпечити дотримання прав людини при проведенні слідчих (розшукових) та процесуальних дій, є гарантією реалізації основоположних прав людини таких як право на справедливий суд, доступ до правосуддя, неупередженість, незалежність суддів, справедливість і розумність строків для розгляду справи тощо.

Серед криміналістичних інновацій, потреба у яких є нагальною наразі та впровадження яких обґрунтоване потребами слідчих і судових органів України, слід виокремити ті криміналістичні інновації, що спрямовані на автоматизацію, цифровізацію досудового розслідування та судового розгляду, зокрема автоматизовані системи та банки даних.

При дослідженні банків даних слід приділити вагому увагу тим, розпорядниками яких є експертні установи. Оцінюючи міжнародний досвід функціонування експертних банків даних, слід зазначити, що він є більш прогресивним, порівняно з вітчизняним. Наприклад, у Франції успішно використовується створена за активної участі експертів, адвокатів та представників системи правосуддя платформа Oralехе, призначена для цифровізації судово-експертної діяльності. База є захищеною від можливих атак, від спроб внесення змін в інформацію, від доступу сторонніх осіб. Для доступу до системи необхідно пройти автентифікацію, експертові отримати цифровий сертифікат. Через дану платформу відбувається взаємодія між судом і сторонами провадження. Будь-яка інформація, починаючи від постанови про призначення експертизи, надсилається до системи у форматі pdf, після чого в неї більше не можуть вноситися зміни [1].

У поліції Нью-Йорка бази даних використовуються у судово-експертній діяльності для збирання експериментальних даних, що отримані за результатами проведення різних лабораторних аналізів і досліджень. З цією метою використовують лабораторно-інформаційну систему LIMS (Laboratory Information Management Systems), яка містить базу даних усіх проведених експертних досліджень [2].

Підвищенню ефективності кримінального судочинства сприятиме використання технологій штучного інтелекту, які у деяких країнах вже досить широко застосовуються в правовій сфері та юридичній практичній діяльності. Так штучні нейронні мережі, здатні вивчати та знаходити рішення певних проблем без участі людини. Наприклад, компанія JPMorgan ще на початку 2017 року повідомила про використання програмного забезпечення Contract Intelligence, яке за декілька секунд здатне здійснити аналіз юридичних документів, що раніше вимагало 360 тис. годин робочого часу. Науковці з Університетського коледжу Лондона і Університету Шеффілда створили «комп'ютерного суддю», який передбачає рішення Європейського суду з прав людини з точністю до 79% [3, с. 46]. На нашу думку, в Україні також перспективним шляхом удосконалення діяльності правоохоронних органів, є впровадження систем штучного інтелекту, зокрема задля прийняття заяв про вчинення адміністративних чи кримінальних правопорушень, розгляду звернень громадян у яких не вбачається ознак кримінальних правопорушень, прийняття позовних заяв у судах загальної юрисдикції тощо.

До сучасних техніко-криміналістичних засобів, особлива потреба у яких відчувається наразі, належать технології лазерного тривимірного (далі – 3D) сканування. Використання технології лазерного сканування місцевості й об'єктів, результатом якого стає 3D-модель, дає змогу у кілька разів збільшити інформативність зібраних на місці події даних, забезпечує наочну та зручну тривимірну візуалізацію й ілюстративність. Необхідність їх широкого застосування під час оглядів місць подій обумовлена тим фактом, що наразі через військову агресію слідчі територіальних відділів Національної поліції здійснюють огляди пошкоджених будівель, які іноді розміщуються на досить великих площах. Такі огляди є складними, адже потребують пильної уваги, проведення комплексу різноманітних дій, потребують залучення ряду спеціалістів, іноді за наявності загрози життю та здоров'ю, а також є досить тривалими за часом. Тому фіксація перебігу та результатів слідчої дії потребує докладання вагомих зусиль, а спростити цей процес може застосування 3D сканерів.

До основних переваг застосування на місці події 3D сканерів належать: а) об'єктивність відтворення об'єктів, завдяки високій деталізації та фіксації геометричних форм (поверхонь) без викривлень, на відміну від серійного чи панорамного фотографування; б) швидкість фіксації всіх слідів та обстановки місця події (3D сканер здійснює мільйони вимірювань за секунди з точністю до 1 мм); в) точність фіксації місця розташування людей і предметів на різних відстанях; г) можливість здійснення сканування при недостатньому освітленні чи за його відсутності, що здійснюється за допомогою інфрачервоних променів) [4, с. 284]; г) багатофункціональність програмного забезпечення, що дає можливість швидко створювати двовимірні чи тривимірні схеми місця злочину; використовувати власні вимірювання з аерофотознімків, дронів, портативних сканерів або супутникових карт; досліджувати поле зору кожного учасника з будь-якої точки на місці події; здійснювати аналіз руху транспортних засобів, їх зіткнення, вимірювати швидкість за слідами заносу й гальмування, визначати величини кінетичної енергії та інерції, розраховувати траєкторію польоту кулі; відтворювати реалістичні віртуальні сценарії руху учасників (об'єктів), а також дає можливість оперативно переглядати тривимірну модель місця події під час проведення огляду або її демонстрації у судовому засіданні; д) мобільність, адже

завдяки невеликим розмірам і зручній конфігурації їх може використовувати та транспортувати одна особа; е) безпечність, технологія сканування не здійснює шкідливого випромінювання [5].

Основним недоліком, що суттєво впливає на можливість використання 3D сканерів в Україні є висока вартість обладнання. Проте, слід наголосити, що необхідність їх застосування виникає не в будь-якому кримінальному провадженні, тому спочатку достатньо було б забезпечити їх наявність хоча б у пересувних спеціалізованих лабораторіях, що створені при слідчих управліннях Головних управлінь Національної поліції України в областях. При цьому, перевагу слід надати тим управлінням, що розташовані на території адміністративно-територіальних одиниць, де відбуваються бойові дії.

Отже, альтернативним шляхом підвищення ефективності кримінального судочинства України наразі є впровадження інноваційних технологій, що були апробовані розвинутими країнами світу. До криміналістичних інновацій, потреба у яких є нагальною наразі та впровадження яких обґрунтоване потребами правоохоронних органів України, зокрема органів кримінальної юстиції, ми відносимо автоматизовані системи та банки даних, технології штучного інтелекту та лазерного тривимірного сканування. Проблематика впровадження інноваційних технологій у сферу кримінального судочинства досить актуальна, а тому потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Список бібліографічних посилань: 1. Brindeau P. La dématérialisation des expertises civiles avec OPALEXE. *Parole au cncej, Experts*. 2017. URL: https://www.martinique-expertsdejustice.com/wp-content/uploads/2018/03/article-RE_15_Brindeau_Aout2017.pdf 2. Orokos D., Hicks J., Lednev I., Stevens R., Strzalkowski T., Goel S. Development and Implementation of Forensic Science Research and Training Pro-grams at the University at Albany’s Northeast Regional Forensic Institute (NERFI). 2010. URL: <https://www.hsdl.org/?abstract&did=15680> 3. Радутний О. Е. Юридична освіта та сфера надання правових послуг в контексті штучного інтелекту. *Інформація і право*. 2019. № 2. С. 40-54. 4. Баранчук В. В. 3D сканування як спосіб фіксації на місці злочину: переваги й недоліки. *Юридичний бюлетень*. 2020. №16. С. 280-286. 5. Houper T., Rerolle C., Telmon N., Saint-Martin P. Contribution du scanner de l’extremite sternale de la clavicule dans l’estimation de l’age du sujet vivant CT-scan of the medial clavicle epiphysis and forensic age estimation. 2016. *La revue de médecine légale*. №7 (1). С. 22-27.

Вікторія Юріївна ДЕМЕДЮК,

курсантка групи Ф1-304 факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

Олексій Валерійович САЛМАНОВ,

доцент кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1,

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9421-5085>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ АСПЕКТІВ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність дослідження полягає в тому, що війна внесла неабиякі корективи в життя кожного українця зокрема, і правової системи в цілому. Особливого впливу зазнала кримінально-правова сфера і окремі її складові. Запровадження воєнного стану зумовило зміни у кримінальному процесі, пов'язаними з успішністю та оперативністю слідчих дій, умовами їх проведення, безпекою учасників, та й загалом проблемних аспектів дотримання прав їх учасників.

Обшук як одна з основних слідчих дій не став виключенням в цьому питанні. Адже обшук є найважливішим джерелом отримання доказів у кримінальній справі. Найчастіше він грає вирішальну роль розслідуванні, і особливо це стосується військового стану, коли момент знаходження інформації часто в прямому сенсі рятує життя. Водночас його проведення належить до найбільш складних, трудомістких, що вимагають різнобічних знань і психологічних навантажень для учасників вказаної слідчої дії.

Проблеми процесуальних аспектів проведення обшуку під час воєнного стану в Україні лише дотично розглядалися на сторінках дослідників. Так, в нашій роботі використано праці таких вчених як А.І. Михайлова, Н.В. Павлова, В.А. Сокурєнко, також практикуючого юриста-блогера Д. Овчарова.

Загальновідомо, що обшук - це одна із слідчих дій, спрямованих на відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням. Він проводиться у примусовому порядку, полягає в ретельному обстеженні приміщень, ділянок місцевості, транспорту та громадян з метою виявлення та вилучення предметів, що мають значення для розслідування, а також людей та трупів. Для проведення обшуку необхідно мати достатні дані та обґрунтовані про можливу наявність у якомусь місці або в будь-якої особи об'єктів, що належать до події

злочину або мають значення для кримінальної справи. Обшук зачіпає конституційні права людини, є складним та трудомістким у виробництві. У зв'язку з цим є надзвичайно важливим розглянути проблемні питання, пов'язані з його підготовкою та виробництвом [6, с.492].

Безперечно, що всі ці положення є нормою для мирного часу, однак за воєнського стану до кримінально-процесуального законодавства було внесено зміни. Зокрема, мова йде про Закон № 2201-ІХ від 14.04.2022 року, коли набули законної сили зміни, внесені до Кримінального процесуального кодексу України, які удосконалюють порядок здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану [2].

Насамперед, треба вказати, що в ч. 4 ст. 223 Кримінального процесуального кодексу України передбачено під час воєнного стану допускається проведення слідчих дій у нічний час - з 22:00 до 06:00. Це важлива заувага для обшуку і є достатньо складною в плані дотримання конституційних прав, однак необхідно зважаючи на війну [1].

Згідно ст. 615 КПК України встановлено, що в умовах дії особливого порядку можливе делегування повноважень слідчого судді керівнику органу прокуратури, у разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень, у тому числі з питань розгляду ходу у порядку ч. 3 ст. 233 КПК України, а також ст. 234 КПК України [1].

З іншого боку, ст. 615 КПК України передбачає можливість проведення обшуку, огляду житла, обшуку особи без понятих, якщо залучення понятих об'єктивно неможливо або пов'язане з потенційною небезпекою для їх життя або здоров'я [1].

Також однією з особливостей проведення обшуку (у тому числі) під час воєнного стану є можливість слідчого здійснювати фіксацію доступними технічними засобами без складання відповідного протоколу (абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК). Однак у подальшому він має бути складений протягом 72 годин. Таким чином особиста фіксація ходу обшуку та вилучених предметів набуває особливої актуальності [1-2].

Одночасно слід зазначити, що слідчий під час проведення такого обшуку повинен забезпечити, щоб відеозапис справді був безперервним та інформативним, з метою усунення будь-яких сумнівів у його достовірності у разі, якщо під час проведення обшуку буде вилучено речі та майно, що є предметом обшуку [3, с.266].

Так само під час допиту свідка або потерпілого під час воєнного стану його покази мають обов'язково фіксуватися на відео. В іншому випадку ці докази не будуть враховані в суді. Також вони мають проходити за участі захисника.

При цьому, участь захисника у процесі може бути дистанційна - по відеозв'язку чи телефону. Якщо ж особі потрібен перекладач пояснень, показань або документів, а його участь неможлива, цю функцію може виконати дізнавач, слідчий або прокурор [2].

Однак, незважаючи на умови воєнного стану та широкі повноваження правоохоронних органів, не варто нехтувати дотриманням прав і свобод. Адже військовий стан не нівелює процесуальний аспект, а лише його видозмінює [3]. Обшук пов'язаний із вторгненням у сферу особистих інтересів громадян, при його провадженні можуть бути члени сім'ї підозрюваного, які не мають відношення до кримінального правопорушення, можливо діти, тому при призначенні обшуку від слідчого потрібно максимум обачності, а в ході проведення необхідно суворо дотримуватись вимог закону, бути тактовним, не допускати приниження честі та гідності, враховувати всю делікатність ситуації. Саме тому, законність обшуку виражається насамперед у законності винесеної постанови про її провадження. Проведення обшуку має бути безпечним для життя та здоров'я його учасників [5, с.286].

Таким чином, в умовах військового стану значних змін зазнали процесуальні аспекти проведення обшуку, вони полягають насамперед, в тому, що розширено час проведення обшуку, то ж, юридично забезпечено його раптовість. Крім того, зміни внесені щодо основних учасників обшуку (зокрема понятих) і особливостей його фіксації. Вказані зміни спрямовані на зростання ефективності обшуку як слідчої (розшукової) дії, оперативного отримання результатів і порятунку життів українців.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>(дата звернення: 01.11.2022). 2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX URL: <https://ips.ligazakon.net/document/t222201>(дата звернення: 01.11.2022) 3. Михайлова А. І. Відеозапис як засіб фіксації під час обшуку *Молодий вчений*. 2021. № 4(2). С. 265-268. 4. Овчаров Д «Гості на порозі»: що змінилось у процедурі обшуку під час воєнного стану URL: [https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:sRMflmewdcY\]:https://mind.ua/openmind/20242510-gosti-na-porozishcho-zminilos-u-proceduri-obshuku-pid-chas-voennogo-stanu&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua](https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:sRMflmewdcY]:https://mind.ua/openmind/20242510-gosti-na-porozishcho-zminilos-u-proceduri-obshuku-pid-chas-voennogo-stanu&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua)(дата звернення: 01.11.2022) 5. Павлова Н. В. Важливість дотримання прав і свобод особи під час проведення обшуку

при розслідуванні кримінальних правопорушень вчинених шляхом шахрайства *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2021. № 1. С. 285-291. 6. Сокурєнко В. А. Обшук житла чи іншого володіння особи як слідча (розшукова) дія в контексті права особи на недоторканність житла *Молодий вчений.* 2019. № 5(2). С. 491-495.

Аліна Олександрівна ДИШЛЬОВА

*ад'юнкт кафедри криміналістики та
домедичної підготовки Навчально-наукового
інституту права та підготовки фахівців для
підрозділів Національної поліції Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9755-439X>*

Науковий керівник:

Плетенець Віктор Миколайович,

*доктор юридичних наук,
професор, професор кафедри криміналістики та
домедичної підготовки Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ЗЕМЕЛЬНОЇ
ДІЛЯНКИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ
НАБУТТЯМ ПРАВА НА ЗЕМЛЮ ДЕРЖАВНОЇ
АБО КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

Першочерговою, невідкладною слідчою (розшуковою) дією та джерелом отримання доказів при розслідуванні більшості кримінальних правопорушень є огляд, який згідно ч. 3 ст. 214 КПК України, може бути проведений і до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудового розслідування. Згідно чинних норм КПК України, огляд – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться слідчим, прокурором, з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення.

Метою розглядуваної процесуальної дії є дослідження матеріальної обстановки місця події шляхом безпосереднього особистого її сприйняття слідчим, іншими учасниками огляду з метою виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, - з'ясування механізму події та інших обставин,

що мають значення для провадження [1, с. 333].

При розслідуванні кримінальних припорощень, пов'язаних із незаконним набуттям права на землю державної або комунальної власності, до яких належить група статей КК України, зокрема: 190, 364, 365-2, 358, 366 КК України, огляд місця події – земельної ділянки відіграє значну роль оскільки уповноважена особа (прокурор, слідчий або дізнавач) за допомогою нього здійснює:

- фіксацію та безпосереднє сприйняття обстановки на земельній ділянці, яка є предметом злочинного посягання;
- вивчення і дослідження матеріальних джерел доказової інформації;
- вивчення площі земельної ділянки;
- вивчення межі земельної ділянки;
- загальну фіксацію стану земельної ділянки, в якому вона знаходиться на момент огляду;
- зіставлення даних місця події земельної ділянки з документами-доказами, які були вже отримані у кримінальному провадженні;
- накладення арешту на оглянуту земельну ділянку.

Специфікою огляду місця події земельної ділянки є те, що ця слідча (розшукова) дія здійснюється згідно з правилами КПК України, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи. А відповідно до ст. 234 КПК України обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді.

У своїх дослідженнях Н. М. Татарин зробив висновок, що під час проведення огляду місця події самовільно зайнятої земельної ділянки, яка знаходиться у власності органу місцевого самоврядування (наприклад поля, які знаходяться за селом, містом), ухвали слідчого судді на проведення огляду не потрібно, а під час огляду земельної ділянки, яка належить фізичній особі чи юридичній особі, органу державної влади, огляд місця події має обов'язково проводитись на підставі ухвали слідчого судді [2, с. 307].

При проведенні свого дослідження Я. О. Дякін доповнив висновки зроблені Н. М. Татариним, зазначивши, якщо земельна ділянка є власністю фізичної чи юридичної особи, її огляд передбачає собою вторгнення у сферу інтересів особи, організацій та установ. Тому рішення про проведення такого огляду здійснюється на підставі дозволу слідчого судді, отриманого в установленому порядку. Однак у разі, якщо

земельна ділянка є державною чи комунальною власністю, огляд місця події може проводитись без ухвали слідчого судді [3, с. 124].

Аналізую зроблені висновки Н. М. Татарин і Я. О. Дякін, та практику розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним набуттям права на землю державної або комунальної власності слід зазначити, що огляд земельної ділянки у даній категорії кримінальних правопорушень, проводиться після внесення відомостей до ЄРДР, і в той час, коли земля юридично перебуває у власності фізичної особи, а фактично у державній або комунальній власності. Тому, з метою не порушення прав особи, передбачених ст. 30 Конституції України, Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадські і політичні права та Європейською конвенцією про захист прав людини й основоположних свобод, огляд земельної ділянки слід проводити на підставі ухвали слідчого судді.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що проведення огляду місця події – земельної ділянки під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним набуттям права на землю державної або комунальної власності повинно здійснюватися на підставі дозволу слідчого судді. Так як лише після дотримання законної процедури проведення, вказаний огляд буде визнаний допустимим доказом у суді та нестиме доказову інформацію. Проведення розглядуваної слідчої (розшукової) дії має важливе значення з огляду на можливість визначення фактичної площі незаконно набутої земельної ділянки, визначення меж такої ділянки, фіксація стану земельної ділянки, та подальшого визначення її речовим доказом і накладення арешту, як на речовий доказ, яке можливе тільки після проведення огляду.

Список бібліографічних посилань: 1. Криміналістика: підручник /В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. – К. : «Центр учбової літератури», 2015–544 с. 2. Татарин Н.М. Тактика огляду місця події під час самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва. Право і суспільство. 2014. № 3. С.305–310. 3. Дякін Я. О. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з незаконним заволодінням землею: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 2019. 235 с.

Аліна Олександрівна ДМИТРЕНКО,

*аспірант заочної форми навчання науково-дослідної
лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення
та судової експертології навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8010-5926>*

Науковий керівник:

Олена Віталіївна Александренко,

*науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення
та судової експертології навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ШАХРАЙСТВ НА РИНКУ НЕРУХОМОСТІ, ВЧИНЕНИХ ВІДНОСНО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

Серед злочинів проти власності шахрайство представляє певні труднощі в доказуванні через його інтелектуальний характер, високий ступінь латентності та організованості. Нерідко шахрайські діяння кваліфікуються як інші злочини або загалом розцінюються як цивільно-правовий делікт. Як зазначав Ганс Грос, вчення про оману становить собою значні труднощі, оскільки не завжди легко провести межу між цивільною та кримінально караною неправдою [1, с. 926].

У кримінально-правовому розумінні шахрайство трактується як заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману або зловживання довірою. Обман та зловживання довірою розглядаються як способи вчинення шахрайства та знаходять своє відображення й у інших складах злочинів [2, с. 137].

Криміналістична характеристика злочину є головним елементом методики розслідування та має магістральну функцію при визначенні напрямку розслідування конкретного кримінального правопорушення.

Кримінальне законодавство визнає предметом злочинів проти власності майно – тобто речі матеріального світу, яким властиві специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру. Вказані речі можуть бути вилучені з володіння законного власника або пошкоджені чи знищені [3, с. 443].

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 грудня 1992 р. «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності», об'єктом посягань, передбачених

главою 6 КК України, є приватна власність, а предметом – майно, належне громадянам, у тому числі і житло (нерухомість). Крім того, предметом шахрайства може бути не тільки майно, але й право на нього [4, с. 131].

У науково-практичному коментарі Кримінального кодексу України щодо злочинів проти власності як спосіб шахрайства вказане зловживання довірою, яке характеризується наявністю довірчих стосунків, які склалися з тих чи інших підстав між винною особою і потерпілим, загалом не стосуються його певного майна та які недобросовісно використовуються винним для заволодіння чужим майном (правом на нього) [2, с. 140].

Способи вчинення шахрайства у сфері нерухомості всебічно дослідила Н.В. Павлова, класифікувавши їх за змістом вчинюваних дій, незалежно від виду відчуження житла на наступні групи: 1) оренда житла з подальшим продажем особою, яка не є його власником; 2) використання фіктивних посередницьких фірм та нотаріальних контор; 3) пропозиція обміну меншої житлової площі на більшу з доплатою або відмова надати потерпілому інше житло; 4) введення в оману власника житла з приводу змісту угоди; 5) привласнення грошей без виконання умов, передбачених договором купівлі-продажу житла; 6) продаж житла одночасно декільком особам; 7) продаж житла без узгодження з членами сім'ї, які мають право власності на нього; 8) продаж житла, яке має юридичні обмеження або невиконані зобов'язання; 9) продаж житла за адресою, яка не існує; 10) визнання угоди недійсною та привласнення грошей; 11) отримання грошей до оформлення документів; 12) збір застави [5, с. 56].

При вчиненні шахрайства специфічним є й механізм слідоутворення. Сліди злочинної діяльності зберігаються як в уявних образах осіб (свідки, потерпілі, підозрювані), так і в матеріальній формі (сліди папілярних візерунків, мікрооб'єкти, документи, бланки, які використовують шахраї для внесення неправдивої інформації для вчинення обманних дій). Сліди під час вчинення шахрайства у сфері обігу житла найчастіше залишаються в документах, що відображають угоду з житлом або права на нього. Ряд вчених-криміналістів правильно акцентують увагу на особливому значенні уявних образів шахраїв, які формуються у потерпілих, свідків, оскільки вони спостерігають злочинця найбільш тривалий час [6, с. 92].

Особа злочинця та жертви злочину є об'єктом дослідження багатьох юридичних наук, результати яких свідчать, що шахраї є начитаними й освіченими людьми, нерідко – представниками інтелігенції [7]. Слід відзначити високий освітній рівень шахраїв, який не тільки

вище, ніж у розкрадачів, але й перевищує рівень освіти більшості населення. Підтвердженням цього є й дані, отримані нами під час вивчення кримінальних справ (проваджень) про шахрайства, пов'язані з нерухомістю. Так, у більшості випадків шахраї мали вищу освіту (багато з яких юридичну), у 10% – неповну середню. До того ж, ефективно здійснення свого злочинного наміру потребує від шахраїв (цієї категорії) належних знань у технології та психології операцій з нерухомістю. Саме це характеризує їх як фахівців з достатньо високим рівнем інтелекту. Вони добре орієнтуються в економічних та юридичних питаннях і досить швидко вступають у контакт з людьми [5].

Одним зі складових і важливих елементів криміналістичної характеристики шахрайства є також особа потерпілого. Вивчення кримінальних проваджень, а також результати проведеного опитування показали, що потерпілими від шахрайства щодо об'єктів нерухомого майна громадян у 41 % випадках стають соціально незахищені верстви населення. Здебільшого шахраї посягають на нерухоме майно інвалідів з фізичними вадами; осіб похилого віку; осіб з вадами слуху та зору; осіб, в яких спостерігається розлад психіки, або неосудних осіб, що зрозуміло, оскільки таких осіб легше ввести в оману.

Слід погодитися з думками вчених-дослідників проблеми шахрайства, що з предметом злочину даної категорії тісно пов'язана його географія, тобто шахрайство є супутником переважно індустріально розвинутих міст [8, с. 177]. Предметом шахрайського посягання найчастіше стає житло, розташоване у великому місті, особливо у центральній його частині, що пояснюється високою його вартістю. Хоча злочинці не гребують іншим, меншовартісним, але більш доступним через особливості власників квартир і помешкань (інваліди, особи з фізичними вадами, похилого віку та ін.).

Щодо часових рамок вчинення шахрайств, пов'язаних з нерухомістю, зазначимо, що такі злочини здебільшого вчиняються у будні дні, з 9 до 18 години. Це пояснюється тим, що укладення угод щодо житла здійснюється відповідно до режиму роботи державних установ, які проводять цивільно-правові операції щодо нерухомості.

Ефективність протидії шахрайству на ринку нерухомості, вчиненого відносно осіб похилого віку залежить від криміналістичного забезпечення процесу розслідування кримінальних правопорушень даного виду: науково обґрунтованих криміналістичних рекомендацій, розроблених з урахуванням криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері протидії шахрайству на ринку нерухомості, доступних для використання працівниками правоохоронних органів

Список бібліографічних посилань: 1. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики: новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. Москва: ЛексЭст, 2002. 1088 с. 2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: злочини проти власності / за ред. М.І. Хавронюка. Київ: Дакор, 2017. 448 с. 3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Каннон, А.С.К., 2002. 1104 с. 4. Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 грудня 1992 р. № 12 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах. Х.: Одиссей, 2000. С. 131-147. 5. Павлова Н.В. Розслідування шахрайства при відчуженні житла: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. 220 с. 6. Мусієнко О.Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах: монографія / за ред. проф. В.Ю. Шепітька. Харків: Право, 2009. 168 с. 7. Смаглюк О.В. Шахрайство за кримінальним кодексом України 2001 року: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. К., 2003. 179 с. 8. Лысодед А.В. Криминологическая характеристика мошенничества в Украине // Проблемы законности. 2000. Вып. 45. С. 177-185.

Анастасія Володимирівна ДОВМАТЮК,

*Студентка 4 курсу ННІ Права Державного податкового університету;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3772-3224>*

Анатолій Миколайович ЛАЗЕБНИЙ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінальної юстиції,
Державного податкового університету*

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІН ДО СУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна внесла кардинальні зміни у всі сфери життєдіяльності суспільства: економіку, політику, соціальну та духовні сфери. Наслідки цього не минули та внесли зміни у здійснення кримінального процесу. Збройна агресія на території України з боку Росії, стала причиною запровадження від 24 лютого 2022 року Указом Президента № 64/2022 воєнного стану.

Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози

нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень[1].

Система правосуддя України опинилася в тяжкій ситуації, оскільки повноцінне якісне функціонування стало під загрозою через неправомірні дії країни агресора та порушення законів та звичаїв війни, зокрема напади на цивільні об'єкти, вбивства цивільних осіб, сексуальне насильство та інші. Також спостерігається багаточисельна кількість правопорушень проти національної безпеки, для їх розслідування необхідно багато зусиль з боку органів досудового розслідування, а також детальне вивчення та застосування міжнародних стандартів.

У зв'язку з воєнним станом виник ряд проблем, які чекали на правоохоронні органи, перш за все пов'язаних з неможливістю відкритого доступу до територій на яких було здійснено злочин. До найпоширеніших труднощів з якими стикаються органи досудового розслідування належать: прийняття та оформлення процесуальних рішень, здійснення досудового розслідування за відсутності підозрюваного, проведення окремих процесуальних дій ,наприклад допит свідка, огляд та збереження інформації з відкритих джерел, відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, удосконалення системи захисту свідків, потерпілих, фахівців, що працюють з такою категорією справ, зміна строків розслідування.

Через збройну агресію країни ворога, швидких, але в той же час якісних змін зазнав Кримінально процесуальний кодекс України, за яля безперервного функціонування та кваліфікованого розгляду справ. Серед основних нововведень виділяють:

1. Розширення кола учасників кримінального провадження.

Так, п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України до сторони захисту додано «особу, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю», а у п. 27 ч. 1 ст. 3 КПК України роз'яснено, що такою особою є «фізична особа, яка не набула статусу підозрюваного, обвинуваченого у зв'язку з її смертю, але стосовно

якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення» [2].

2. Змінено правила проведення освідчування (стаття 241 КПК України).

Дізнавач, слідчий, прокурор здійснює освідчування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на його тілі, одязі, в якому він перебуває, слідів кримінального правопорушення та їх вилучення або виявлення особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу [3].

Відповідно до цього відповідні слідчі дії можна здійснювати не лише за постановою слідчого та прокурора, а і дізнавача. Зміни в цій статті говорять, що освідчування може проводитися для виявлення не лише на тілі, а й на одязі, в якому перебуває підозрюваний, свідок чи потерпілий, слідів кримінального правопорушення. У разі відмови від добровільного проходження освідчування, дана процедура здійснюється примусово, на основі постанови прокурора. Також задля досягнення мети освідчування можливим є застосування примусу, у необхідних для цього межах.

3. Спрощено порядок видачі трупа в умовах воєнного стану.

Частиною 4 ст. 238 КПК України визначено, що «під час здійснення кримінального провадження у порядку, передбаченому статтею 615 цього Кодексу (Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану), письмовий дозвіл на видачу трупа видається прокурором або слідчим після проведення судово-медичної експертизи та встановлення причин смерті».

4. Зміна переліку повноважень, які може виконувати керівник органу прокуратури, якщо відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень в умовах воєнного стану (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України).

5. Продовження строку тримання під вартою в умовах воєнного стану (ч. 5 ст. 615 КПК України).

6. Змінено механізм здійснення судового контролю скарг на рішення, дії чи бездіяльність прокурора, слідчого в умовах воєнного стану (ч. 4 ст. 615 КПК України).

7. Скорочено строк повідомлення про підозру в умовах воєнного стану (ч. 7 ст. 615 КПК України) та інші зміни, крім того багато нововведень ще не є законодавчо закріпленими та перебувають під розглядом.

Особливої уваги потребує питання співпраці та залучення міжнародних експертів, зокрема Міжнародного кримінального суду, через значні кримінальні правопорушення спричинені повномасштабним вторгненням Росії на територію України.

Через некоректні формулювання затверджених норм, на практиці вже виникають проблемні питання у сфері реалізації такої співпраці. Зокрема, стаття 624 Кримінального процесуального кодексу України передбачає, що процесуальні дії на території України на підставі та на виконання прохання Міжнародного кримінального суду може проводити Прокурор Міжнародного кримінального суду. Натомість подібні обмеження значно ускладнюють роботу Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду в Україні через вимогу його особистого залучення до проведення процесуальних дій і неможливість делегування повноважень слідчим Суду [4].

Отже, у зв'язку з реаліями сьогодення та воєнними подіями на території України, Верховна Рада України змушена була наблизити кримінально-процесуальну діяльність до воєнних буднів та запровадити законодавчі зміни до Кримінально процесуального кодексу України.

Збройний конфлікт став перевіркою для всіх сфер функціонування держави, зокрема і для кримінально процесуальної діяльності та показав її готовність до адаптування навіть в такий складний час. Варто зауважити, що не всі правки та зміни до законодавства є виправданими та потребують додаткового вивчення та удосконалення для реалізації якісного здійснення процесуальних дій правоохоронними органами в період воєнного стану.

Український законодавець повинен орієнтуватися не на кількість змін, а саме на їх якість, оскільки це говоритиме про високорозвиненість нашої держави та високоспроможність протистояти правопорушенням, чисельність яких значно збільшилась через воєнні дії країни агресора на території України.

Список бібліографічних посилань: 1. "Про правовий режим воєнного стану" : Закон України від 29.09.2022 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. **2.** Пустова Н. Удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану: зміни до КПК України. URL: <https://everlegal.ua/udokonalennya-okremykh-polozhen-dosudovogo-rozsliduvannya-v-umovakh-voennogo-stanu-zminy-do-kpk-ukrayiny>. **3.** Кримінально процесуальний кодекс: Закон України від 01.10.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. **4.** Павлюк А. Досудове розслідування в умовах воєнного стану: які зміни внесено в КПК. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/213263_dosudove-rozsliduvannya-v-umovakh-vonnogo-stanu-yak-zmni-vneseno-v-kpk.

Владислав Вікторович ДУДКА,

*студент 4 курсу Навчально-наукового інституту права
Державний податковий університет (м.Ірпінь)*

Науковий керівник :

Анатолій Миколайович Лазебний,

*кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінальної юстиції*

ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З метою наближення кримінально-процесуальної діяльності до воєнних реалій, Верховна Рада України в «турборежимі» прийняла низку законів, у тому числі тих, що спрямовані на регламентацію питань кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Відповідно, 01.05.2022 набрав чинності Закон № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану». Зокрема, визначено, що зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених у розділі IX-1 Кодексу [1]. Законодавцем змінено назву розділу IX-1 КПК України на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». Також доповнено ст. 615 КПК України. З-поміж усіх нововведень вважаю за необхідне звернути увагу на наступні [1].

По перше, варто розглянути особливості внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Положення п. 1. ч. 1 ст. 615 КПК України встановлює, що у разі відсутності технічної можливості доступу до ЄРДР рішення про початок досудового розслідування приймається слідчим або прокурором, про що виноситься постановова [1]. Відомості, що підлягають унесенню до ЄРДР, вносяться до нього за першої можливості. В інформаційному листі Верховного Суду від 03.03.2022 № 1/0/2-22 «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» зазначено, що в разі неможливості формування витягу із ЄРДР інформація про реєстрацію кримінального правопорушення та початок досудового розслідування може бути підтверджена мотивованою постановою органу досудового розслідування про початок досудового розслідування, яка має містити всі відомості, визначені у ст. 214 КПК України

(мається на увазі ч. 5 ст. 214 КПК України) [2]. Такий документ може вважатися належним підтвердженням початку досудового розслідування і підставою для розгляду клопотань органу досудового розслідування. Варто зазначити, що наведене правило стосується всіх злочинів, а не лише певного конкретного переліку.

Варто зазначити, що ці повноваження керівника органу прокуратури у випадку неможливості виконання слідчим суддею в установлені законом строки відповідних повноважень стосуються всіх злочинів без винятку. Водночас той перелік, що міститься у ст. 615 КПК України, стосується виключно повноважень прокурора на обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою строком до 30 днів [1].

Також, варто зазначити особливості повідомлення суду про рішення прокурора та порядок їх оскарження. У частині 3 ст. 615 КПК України зазначено, що про рішення, прийняті прокурором у випадках і порядку, передбачених цією статтею, невідкладно за першої можливості повідомляється прокурор вищого рівня, а також суд, визначений у порядку, передбаченому законодавством, з наданням копій відповідних документів не пізніше 10 днів з дня повідомлення. Таким чином, можна дійти висновку, що прокурори відповідно до ст. 615 КПК України повинні повідомляти про прийняті ними рішення та подавати копії відповідних документів до місцевих судів, у межах територіальної юрисдикції яких вчинено кримінальне правопорушення [1].

Обчислення строку надання копій відповідних рішень прокурора повинно здійснюватися з урахуванням положень ч.ч. 3, 5, 6, 7 ст. 115 КПК України. Скарги на рішення, дії чи бездіяльність керівника органу прокуратури, прийняті або вчинені на виконання повноважень, визначених у ч. 1 ст. 615 КПК України, розглядаються слідчим суддею того суду, у межах територіальної юрисдикції якого закінчено досудове розслідування, а в разі неможливості з об'єктивних причин здійснювати відповідним судом правосуддя – найбільш територіально наближеного до нього суду, що може здійснювати правосуддя, або іншого суду, визначеного в порядку, передбаченому законодавством [3].

На додачу до всього вищезгаданого, правило п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України: у разі відсутності об'єктивної можливості подальшого проведеного, закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових

заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності – строк досудового розслідування у кримінальному провадженні зупиняється на підставі вмотивованої постанови прокурора з викладом відповідних обставин і підлягає поновленню, якщо підстави для зупинення перестали існувати.-1 Процедуру зупинення досудового розслідування передбачено в ч. 1 ст. 280 КПК України, якою доповнено п. 4 такого змісту: наявні об'єктивні обставини, що унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. У частині 1 ст. 282 КПК України передбачено, що зупинене досудове розслідування відновлюється постановою слідчого, прокурора, якщо підстави для його зупинення перестали існувати (підозрюваний вимушав, його місцезнаходження встановлено, завершено проведення процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва, припинено чи скасовано воєнний стан), або наявна можливість подальшого проведення досудового розслідування за таких умов, а також у разі потреби проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій [3].

Отже, виконаний аналіз підтверджує, що державна безпека досягається здійсненням єдиної державної політики, узгодженої, збалансованої, скоординованої системою заходів, адекватних внутрішнім та зовнішнім загрозам. Частина прийнятих змін направлена виключно на регулювання кримінального процесу в умовах воєнного стану. Здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану передбачає суттєве збільшення процесуальних можливостей сторони обвинувачення та спрощення ряду процедур.

Список бібліографічних посилань: 1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14.04.2022. 2201-IX ст.7. 2. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Лист Верховного суду від 03.03.2022 р. N 1/0/2-22 ч.1 ст.7. 3. Кримінальні провадження в умовах воєнного стану URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalni-provadhennya-v-umovah-voennogo-stanu.html>

Катерина Василівна ДУЗЯК,

*студентка групи ПМПФ-20-2,
ННІ економічної безпеки та митної справи
Державного податкового університету,
м. Ірпінь*

Науковий керівник:

Колосовський Є. Ю.

*В.о. завідувача кафедри кримінальних розслідувань,
м. Ірпінь*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ЗАКОННИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В РОЗРІЗІ СЬОГОДЕННЯ

Інститут негласних слідчих (розшукових) дій з'явився відносно недавно в практиці вітчизняного кримінального судочинства та є відносно новим процесуальним правовим явищем. Правильне використання слідчим можливостей зазначеного інституту та прокурором як стороною обвинувачення надає органам досудового розслідування досить важливі й ефективні засоби збирання та перевірки доказової бази в інтересах об'єктивного виконання завдань будь-якого кримінального провадження. Досліджувана негласна діяльність успішно застосовується в більшості країн світу. Проте, негласність діяльності офіційних державних органів та їх співробітників в процесі збирання доказової бази щодо причетності певних осіб до вчинення правопорушень має результатом умови незаконного або надмірного втручання в особисті права та інтереси учасників кримінального провадження. Це можуть бути особи, які підозрюються в причетності до вчинення злочинів, а також ті, які самі беруть участь у негласному проведенні процесуальної дії або ж випадково потрапили до уваги правоохоронних органів під час виконання ними завдань окремих слідчих дій.

Стан дослідження даної проблематики є досить значним, проте багато аспектів так і залишаються мало або ж недостатньо вивченими, що призводить до виникнення потреби подальшого наукового обговорення. Значну увагу вказаній проблематиці присвятили такі авторитетні науковці як Бараннік Р., Бахін В., Веселовський В., Галаган В., Глушков В., Грошевий Ю., Дубинський А., Журавель В., Комарницька О., Лук'янчиков Б., Сергєєва Д., Тарадойна С., Шехавцов Р., Шило О., Шепітько В., Шумило М. та ін.

В аспекті дослідження слід зазначити, що «негласні слідчі (розшукові) дії» є різновидом слідчих (розшукових) дій відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню за винятком випадків, передбачених кримінально-процесуальним законом [1]. Особливостями зазначених слідчих (розшукових) дій є невідомість процесуальної форми щодо їх проведення, негласності характеру цих дій, що може слугувати передумовою можливого порушення прав та інтересів особи, стосовно якої вони проводяться чи близьких до неї осіб. Саме через вказані причини постає необхідність забезпечення дотримання законності під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні.

Стаття 3 Конституції України зазначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення її прав та свобод є головними обов'язками держави [2]. В цей же час, інтереси суспільства, окремих громадян або ж організацій, держави призводять до виникнення потреби визнання можливості тимчасового обмеження деяких конституційних прав. Правомірність цих обмежень забезпечується шляхом прийняття певних судових рішень та лише у випадках, які передбачаються чинним законодавством, з метою запобігання злочину або з'ясуванню під час здійснення кримінального провадження фактичні обставини, які мають вагоме значення задля його правильного вирішення, в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Вказане обмеження передбачає, що вплив на них здійснюється відповідним суб'єктом за наявності підстав та з дотриманням умов, які прямо передбачаються відповідними нормами законів. Суспільні правовідносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням кримінального провадження, регулює Кримінальний процесуальний кодекс України та його норми, які вказані у відповідних статтях. Переважна частина цих норм стосується умов і порядку проведення негласних процесуальних дій та використання їх результатів.

Однією з основних гарантій можна також назвати вимогу ч. 2 ст. 246 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), в якій зазначається, що негласні слідчі (розшукові) дії проводяться лише у випадках неможливості отримання інформації про особу та обставини вчинення кримінального правопорушення [1]. Тобто вони є заходами винятковими для застосування в кримінальному провадженні. Також слід зазначити, що проведення негласних слідчих (розшукових) дій в кожному кримінальному провадженні на ряді із слідчими (розшуковими) діями в будь-яких випадках за ініціативою слідчого, лише виходячи з необхідності отримання даних про особу чи злочин є неможливим.

Процесуальні норми ч. 2 ст. 254 КПК України передбачають ще одну гарантію забезпечення інтересів учасників справи та будь-яких інших осіб, які потрапили до інформаційної сфери кримінального провадження. Якщо протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій містять інформацію щодо приватного, особистого чи сімейного життя інших осіб, захисник, а також інші особи, які мають право на ознайомлення з протоколами, попереджаються про кримінальну відповідальність за розголошені інформації щодо інших осіб. Порушення цього припису підпадає під дію статті 387 Кримінального кодексу України.

Прокурорський нагляд за дотриманням законності на стадії досудового розслідування – важлива гарантія дотримання прав і свобод учасників кримінального провадження. До неї входить загальний нагляд, участь прокурора у прийнятті рішень з можливості їх проведення та виконання вимог передбачених ч. 3 ст. 246 КПК України – повідомлення слідчим про проведення таких дій і право прокурора на заборону проведення їх або проведення. Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а випадках, передбачених КПК України – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого погодженим з прокурором. Тобто слідчий суддя дає дозвіл на проведення таких, дій а не приймає сам рішення про її проведення [3, с.130].

Підсумовуючи, слід зазначити, що гарантіями забезпечення законних прав та інтересів кожного з учасників досудового розслідування або осіб, що не є його учасниками, проте потрапили до уваги правоохоронних органів, слугують відповідні норми чинного кримінального процесуального законодавства нашої держави. Нечіткість формулювання процесуальної норми зумовлює необхідність звернення до загальних засад кримінального провадження. Чітке дотримання всіх процесуальних норм та вимог закону вказує на належний рівень професійної підготовки слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів і є необхідною умовою забезпечення дотримання законних прав та інтересів усіх учасників.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. 2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141. 3. Колесник В.А. Суб'єкти здійснення та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій / В.А.Колесник // Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ. – 2013. – 1(5). – С.129-134.

Ігор Миколайович ЄФІМЕНКО,

*кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем
криміналістичного забезпечення та судової експертології
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6684-7760>*

ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БПЛА В ПРАВООХОРОННІЙ ТА СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Стрімкий розвиток інформаційно-цифрових технологій суттєво вплинув на трансформацію криміналістичної науки. Ця обставина дала початок до цифровізації сучасної криміналістики, насичуючи її електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та електронно-комунікаційним обміном між ними. Нині, у науковій літературі, все частіше можливо зустріти такий термін як «цифрова криміналістика». Підкреслюючи її революційне значення, вчені та практики, визначають її подальший розвиток як один із пріоритетних напрямків удосконалення криміналістичних знань [1; 2; 3].

Одним із прикладів практичного втілення інформаційно-цифрових технологій в криміналістичну діяльність є впровадження в роботу правоохоронних органів БПЛА (далі – БПЛА, безпілотник, дрон). З криміналістичної точки зору дроном вважається повітряне судно без пілота, екіпажу чи пасажирів на борту, оснащене двигуном який піднімає його в повітря за рахунок аеродинамічних сил, управління якого здійснюється в автоматичному або дистанційному режимі, та яке має можливість оснащуватися спеціальними технічними засобами та апаратурою для отримання криміналістично-значимої інформації.

В силу своєї багатофункціональності та різноманітності модифікацій, БПЛА справедливо були віднесені до універсальних одиниць техніко-криміналістичного забезпечення використання яких за функціональним призначенням можливо систематизувати на загальні і спеціальні завдання.

До загальних криміналістичних завдань слід віднести процесуальні, розвідувальні, пошукові та пошуково-рятувальні.

У свою чергу, до спеціальних криміналістичних завдань можливо віднести:

1) застосування безпілотників в ході проведення оперативно-розшукової діяльності, у тому числі щодо розшуку злочинців, які переходять від органів досудового розслідування і суду, проведення як

гласного так й негласного оперативно-розшукового спостереження, обстеження приміщень, будівель, споруд, місцевості та транспортних засобів тощо.

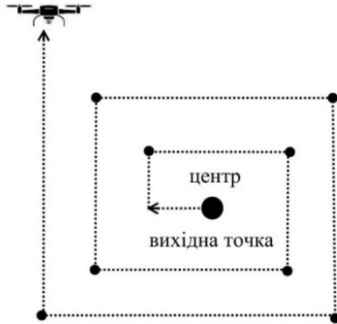
2) застосування безпілотників з метою вирішення превентивних завдань, у тому числі щодо попередження вчинення кримінальних правопорушень, фіксації правопорушників на місці події, припинення і запобігання злочинних посягань, фото- та відеофіксації (у тому числі в режимі реального часу), певних обставин правопорушень, їх наслідків, учасників, знарядь і залишених ними слідів, проведення оперативно-службової діяльності з охорони публічного порядку та громадської безпеки тощо.

3) застосування безпілотників в ході розкриття та розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, у тому числі з метою техніко-криміналістичної організації діяльності слідчого, проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, виявлення і попереднього дослідження речових доказів, пошуку людей, тварин і речей у важкодоступних чи небезпечних місцях, відібрання зразків та вилучення об'єктів для подальшого криміналістичного дослідження, забезпечення особистої безпеки учасників кримінального провадження, відстеження та фіксації місцезнаходження підозрюваних тощо.

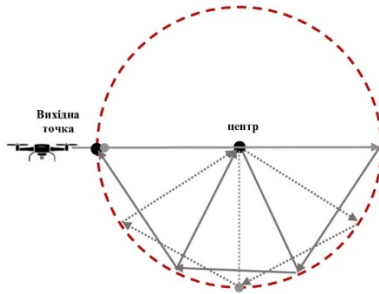
Вибір конкретної тактики і способів використання БПЛА залежить не лише від кількості і типів задіяних правоохоронними органами дронів, їх технічних можливостей, розмірів обстежуваної території, погодних умов та часу доби, а й від поставленої мети та комплексу завдань, що потребують вирішення. Так, наприклад, у випадку коли необхідно виявити максимально можливу кількість слідів та елементів події, центр якої відомий і знаходиться в порівняно невеликій площині, доцільно застосовувати *ексцентричний метод огляду*, що полягає в прямокутному переміщенні безпілотника з поступовим розширенням кутів його польоту (див. рис. 1).

У випадку коли центр місця події відомий, а район обстежуваної ділянки має округлу форму порівняно невеликої площі, доцільно застосовувати *посекторний метод огляду* де вихідна початку огляду знаходиться на відстані поза межами його центру (див. рис. 2).

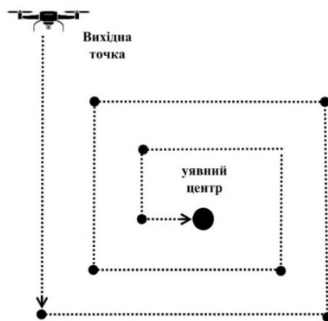
У випадку коли центр місця події відсутній або невідомий можливо застосовувати *концентричний метод огляду*, який полягає в дослідженні об'єктів від периферії по звужуючій спіралі, до уявного центру місця події (див. рис. 3).

На рисунку 1 зображений рух БпЛА під час застосування ексцентричного методу

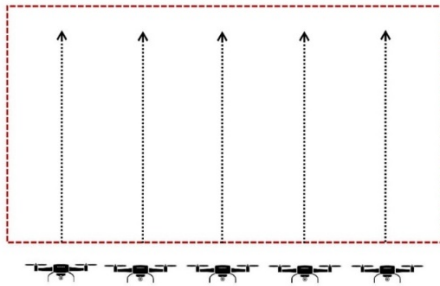

На рисунку 2 зображений рух БпЛА під час застосування посекторного методу

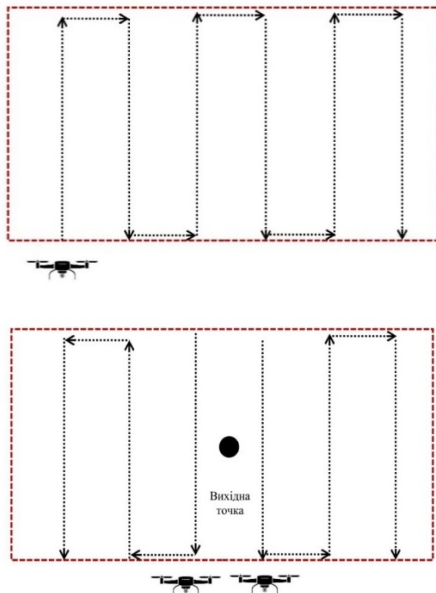

На рисунку 3 зображений рух БпЛА під час застосування концентричного методу

У випадку коли є необхідність провести огляд значних за площею та/або протяжністю ділянок місцевості можливо застосувати лінійний (фронтальний) або вузловий метод огляду (див. рис. 4, 5).

На рисунку 4 зображений рух БпЛА під час застосування лінійного (фронтального) методу

На рисунку 5 зображений рух БпЛА під час застосування вузлового методу

Отже, підводячи підсумок можливо зробити висновок, що БПЛА є достатньо корисним техніко-криміналістичним засобом, що здатний оперативно і мобільно виявляти та фіксувати криміналістичну значиму інформацію. В умовах реального часту БПЛА перестали бути прерогативою лише військових формувань, вони активно застосовувати поліцейськими під час виконання покладених на них завдань. Це в свою чергу дозволило підвищити ефективність діяльності у правоохоронній сфері.

При цьому слід враховувати, що технічні можливості використання БПЛА обмежені низкою обставин серед яких можливо виокремити час експлуатації БПЛА, можливості використання безпілотників в приміщеннях, в умовах щільної міської забудови та під час несприятливих погодних умов.

Окремого дослідження потребують й питання щодо нормативно-правового регулювання використання БПЛА у правоохоронній діяльності, а також використання БПЛА як засобі та знарядь для вчинення кримінальних правопорушень [4; 5].

Список бібліографічних посилань: 1. Білоус В.В. Особливості впровадження в криміналістичну практику безпілотних літальних технологій, апаратів і систем. Національний юридичний журнал: Теорія і практика. 2016. № 5. С. 170-175. 2. Благута Р. І., Мовчан А. В. Новітні технології у розслідуванні злочинів: сучасний стан і проблеми використання: монографія. Львів: Львів. держ. універ. внутр. справ, 2020. 256 с. 3. Застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів фото- і кінозйомки, відеозапису. Аналіз закордонного досвіду : методичні матеріали для працівників підрозділів поліції / уклад. В.А. Коршенко, М.В. Мордвинцев, Ю.В. Гнусов, В.В. Чумак, В.А. Світличний. Харків: України, нац. ун-т внутр. справ, 2020. 44 с. 4. Бакутін Є.С. Напрями вдосконалення законодавчого регулювання використання БПЛА в діяльності поліції України. Держава і право. Вип. № 77. С. 314-327. 5. Кузьменко Є.В. Проблеми правового регулювання застосування безпілотних літальних апаратів у правоохоронній діяльності Національної поліції України. Національний вісник Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 4 (101). С. 82-88.

Ігор Вікторович ЗОЗУЛЯ,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики, судової експертології
та домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3507-0012>*

Олена Ігорівна ДОВГАНЬ,

*кандидат юридичних наук, доцент
Львівського університету бізнесу та права;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8551-5403>*

РЕФЛЕКСІЯ ЩОДО ПОНЯТТЯ ЕКСПЕРТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗИ

За Великим тлумачним словником сучасної української мови, *експертиза* – це "розгляд, дослідження якої-небудь справи, якогось питання з метою зробити правильний висновок, дати правильну оцінку відповідному явищу // Дослідження, розгляд експертом якихось справ, питань, що потребують спеціальних знань" [1, с. 341]. У свою чергу, словник Merriam-Webster більш спрощено подає визначення експертизи як "надання професіональної думки зазвичай після ретельного вивчення" [2]. І, відповідно, *технологія* – це "1. Сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-небудь. 2. Сукупність способів обробки чи переробки матеріалів, інформації, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій, надання послуг тощо" [1, с. 1448].

Слід зазначити, що в останні часи найбільше розповсюдження у різних галузях науково-практичної діяльності, в тому числі й судовій експертизі, набули експертні технології. Як відомо, за ст.1 Закону України "Про судову експертизу" від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ, "судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду" [3]. І станом на сьогодні загальний перелік видів судових експертиз, серед яких, наприклад, почеркознавча та лінгвістична експертиза, експертиза зброї, трасологічна тощо, де використовують спеціальні експертні технології, становить десятки найменувань та експертних спеціальностей.

При цьому один із фундаторів досліджень експертних технологій, О.М. Моїсєєв, визначає експертну технологію як "систему оптимального застосування наявних експертних засобів з метою забезпечення повного та ефективного розв'язання експертних задач" [4, с. 26].

Ключовими у цьому визначенні є такі його елементи, як експертні засоби та експертні задачі. Дещо спірною у вченого, оскільки не має прямого відношення до строгого визначення означеного поняття, і виглядає абсолютно тавтологічною, є вимога "оптимального застосування наявних експертних засобів" по відношенню до "ефективного розв'язання експертних задач", через те, що, по-перше, будь-яка *оптимізація, в тому числі, в експертизі, вже передбачає сягання певної ефективності* щодо кількості операцій, зменшення часу на їх проведення, залучених експертних засобів тощо.

Дещо пізніше О.М. Моїсєєв уточнює поняття експертної технології як "система управлінських заходів із оптимального використання наявних ресурсів (матеріальних, технічних та фінансових, трудових, інтелектуальних, нормативно-правових) у процесі вирішення завдання судово-експертної діяльності" [5, с. 365–366], де знов-таки не тільки спирається на оптимізацію, але й занадто довільно трактує перелік так званих "наявних ресурсів", що, на його думку, можуть бути віднесені до поняття технології. Те саме стосується й розуміння "управлінських заходів". До того ж, і це по-друге, *не завжди кінцевий результат експертизи досягається виключно "оптимальним застосуванням наявних експертних засобів"*.

При цьому, у самому загальному вигляді "технологія – це набір способів¹, засобів вибору і здійснення керуючого процесу з множини можливих його реалізацій", де "технологічний процес – це послідовна зміна станів, стадій розвитку, сукупність дій" [8].

Тому, по-четверте, на нашу думку, більш влучним виглядає таке поняття *експертної технології, як "експертні засоби або способи, що використовуються за певних умов для вирішення експертної задачі"*.

Звідси, додаткової уваги підлягають супутні поняття "експертні засоби" та "експертні способи". До того ж вони можуть бути сукупно задіяні при залученні *експертних систем*, що "використовують базу знань для вирішення завдань (видачі рекомендацій) у деякій предметній

---

¹ При цьому, стосовно до п.1.4 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, "визначення способу проведення експертизи (вибір певних методик, (методів дослідження)) належить до компетенції експерта" [6]. До речі, ми би пропонували в останній нормі, і це потретє, *покладатись не на компетенцію експерта, а на його компетентність*, оскільки компетенція тут, це вимога до підготовки експерта, а компетентність, це володіння експертом компетенцією, "що інтегрує в собі знання, уміння, навички, досвід і особистісні властивості, які обумовлюють прагнення, здатність і готовність розв'язувати проблеми і завдання" [7, с. 13–14].

галузі" [6]. Зокрема, в судово-медичній експертизі при криміналістичній мас-спектрометрії токсичних препаратів, наркотичних і хімічних засобів, вибухових речовин можуть використовуватись системи Dendral, у дактилоскопії – технології генетичних відбитків пальців DNA fingerprinting, у кримінальному провадженні – технології 3D-сканування, у сфері інтелектуальної власності – системи онлайн-сервісу пошуку плагіату Unicheck тощо. В реальності, *експертні системи і є експертними засобами*, що містять базу знань експертів та проводять аналіз, виконують класифікацію, ставлять діагноз і консультують. В свою чергу, експертні способи фактично є експертними методами реалізації експертиз.

Через поширення світової тенденції технологізації та алгоритмізації судово-експертної діяльності О.М. Дуфенюк посилається на значущість "співвідношення понять експертна методика і експертна технологія", зазначаючи, що "дихотомія "експертна технологія – експертна методика" співвідносяться як ціле до його частини". Він же наполягає на пріоритетності для методологічного забезпечення "впровадження нових експертних технологій, які здатні з меншими затратами ресурсів та часу отримати більш точні та достовірні результати" [9, с. 63, 98]. Такими, наприклад, є інформаційні технології збирання та обробки експериментальних даних.

І, нарешті, як зазначає М.Г. Щербаковський з посиланням на С.М. Плешакова та М.Я. Сегай, "судово-експертна технологія розглядається як організаційно-управлінська діяльність відповідних суб'єктів, що здійснюють організаційне, науково-методичне та матеріально-технічне забезпечення експертного провадження, а також як послідовна інтелектуально-пізнавальна діяльність експертів, як сукупність правил, прийомів та засобів найбільш раціональної та ефективної організації провадження судових експертиз" [10, с. 287–288].

Такий підхід, на нашу думку, дозволяє поглибити розуміння сутності експертних технологій в судовій експертизі та розширити їх предметну область.

Список бібліографічних посилань: 1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. 1728 с. 2. Expertize /Merriam-Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/expertize>. 3. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232. 4. Моїсєєв О. М. Експертна технологія та предмет, об'єкт, задачі судової експертизи. *Право і Безпека*. 2005. Т. 4. № 2. С. 26–28. 5. Моїсєєв О. М. Експертні технології: ознаки, визначення, зміст. *Форум права*. 2008. № 3. С. 362–

367. URL: https://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2008_3_52. **6.** Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень / затв. Наказом Міністерства юстиції України "Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень" від 08.10.1998 № 53/5. *Офіційний вісник України*. 1998. № 46. Ст. 1715. **7.** Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/324272272.pdf>. **8.** Інформаційні технології та моделювання бізнес-процесів: навч. посіб. / О. М. Томашевський, Г. Г. Цегелик, М. Б. Вітер, В. І. Дубук. К.: ЦУЛ, 2012. 296 с. **9.** Дуфенюк О. М. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с. **10.** Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.

Олександр Михайлович ІЛЬНИЦЬКИЙ,

кандидат юридичних наук,

докторант відділу організації освітньо-наукової підготовки

Харківського національного університету внутрішніх справ

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УКРАЇНІ

В загальній науковій теорії методологія визначається як певна сукупність філософських методів пізнання, зокрема й конкретних. Вона уявляється у вигляді певного арсеналу методів діяльності. Поняття «методологія» має два основних значення: по-перше, це – система певних правил, принципів і операцій, що застосовуються у тій чи іншій сфері діяльності (в науці, політиці, мистецтві тощо); по-друге, це – вчення про цю систему, загальна теорія метода. Вона є системою принципів наукового дослідження, вченням про науковий метод пізнання законів природи за допомогою сукупності методів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання.

Питання основ методології та методики наукового дослідження детально розглянуто та викладено у науковому посібнику видатних

українських вчених Тюріної Валентини Іванівни та Ващенко Ірини Володимирівни. Зокрема, у кожній області науки вони достатньо чітко виділяють три основні складові методології:

1) *методологічні основи*, що містять вихідні положення та методологічний апарат науки;

2) *теорія*, яка включає в себе наукові факти, ідеї, гіпотези та закони;

3) *прикладна частина*, яка містить принципи, правила, рекомендації, поради, прикладні методик, виражені у формі конкретних розпоряджень до практичної діяльності.

Звичайно всі ці частини не виступають ізольовано, а взаємодіють одна з одною та практикою під час вирішення будь-якого конкретного питання. Методологія конкретної науки (наприклад адміністративного права) повинна укласти в собі і те загальне, що притаманне загальній теорії права, і специфічне, притаманне лише явищам даної області знань (наприклад адміністративно-правові засади діяльності громадських об'єднань).

Процес дослідження, як вказано в наукових працях філософів, здійснюється двома шляхами:

- шляхом сходження від приватного, конкретного (даного у сприйнятті та уяві) до абстрактного, загального;

- шляхом сходження від абстрактного до конкретного.

Зважаючи на те, що об'єктом мого дослідження є в тому числі адміністративно-правові засади діяльності громадських об'єднань в Україні, важливо розглянути та дослідити методологію наукового пізнання цього об'єкту, саме адміністративно-правових засад діяльності громадських об'єднань в Україні.

У разі обрання принципу дослідження від абстрактного до конкретного необхідно детально розглянути вимоги чинного законодавства України, яке регулює всі аспекти функціонування громадських об'єднань в нашій державі з моменту їх легалізації до моменту їхнього припинення, включаючи ці два етапи. Це і питання права громадян на свободу об'єднання, і поняття, зміст та призначення громадських об'єднань як суб'єкта права, і адміністративно-правовий статус громадських об'єднань як добровільних формувань.

Також необхідно дослідити принципи створення та діяльності громадських об'єднань, адміністративно-державний вплив на діяльність громадських об'єднань, питання організації громадських об'єднань за змістом і видом їх діяльності та критерії їх класифікації, питання обмеження діяльності громадських об'єднань в умовах воєнного стану, легалізації та реєстрації громадських об'єднань.

Для широкого та максимально повного дослідження адміністративно-правових засад діяльності громадських об'єднань в Україні необхідно також розглянути питання права громадських об'єднань на внутрішню адміністративно-управлінську діяльність, статутні та інші нормативно-правові акти громадських об'єднань, правове регулювання реалізації громадськими об'єднаннями цивільно-правових, фінансових, господарських, політичних правовідносин та адміністративно-правових засад власної організації, організаційно-правове та матеріально-технічне, фінансове та інформаційне забезпечення діяльності громадських об'єднань, адміністративно-правовий порядок припинення діяльності громадських об'єднань, а також зовнішній контроль та нагляд за діяльністю громадських об'єднань, внутрішній контроль та нагляд в громадських об'єднаннях, особливості фінансового контролю за діяльністю громадських об'єднань, юридична відповідальність громадських об'єднань та їх членів за порушення законодавства про громадські об'єднання, модернізація законодавства України про громадські об'єднання та можливості використання зарубіжного досвіду.

Список бібліографічних посилань: 1. Закон України «Про громадські об'єднання». *Відомості Верховної Ради України*. 2013, № 1, с. 250. 2. Тюріна В. І., Ващенко І. В. Основи методології і методики навчального дослідження: навчальний посібник. Київ, 1998, 44 с.

Василь Васильович КІКІНЧУК,

*кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2241-6384>*

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ГАБІТОСКОПІЇ ЯК РОЗДІЛУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ

Розвиток наукового пізнання про зовнішність людини проходило певні етапи, відкриваючи кожному з них нові можливості, що фрагментарно ставали доступними за рахунок появи нових об'єктів та методів дослідження. І це було цілком природньо, оскільки спочатку дослідження зовнішності людини визначалося необхідністю вирішення приватних завдань розслідування кримінальних правопорушень. Сьогодні слідчо-оперативна практика, що змінилася, ускла-

днена різноманітністю інформації про зовнішність людини, розміщеної в інформаційних та телекомунікаційних системах. Поява об'єктів, що містять інформацію про зовнішність людини у різних форматах уявлення, потребує розробки нових рішень.

Вдосконалення наявних та поява нових способів вчинення кримінальних правопорушень різних категорій гостро ставлять питання про розробку якісно нових способів розслідування та протидії злочинності. Багато в чому стратегія боротьби з протиправними посяганнями буде залежати від професійного розшуку та встановлення злочинців. Проблеми моделювання зовнішності злочинця, складання пошукового та словесного портретів, та частково, психологічного профілю, покликана вирішувати криміналістична габітоскопія.

Найповніше визначення опису особи за ознаками зовнішності подають В.С. Кузьмичов і Г.І. Прокопенко у такому вигляді: криміналістична габітоскопія – це галузь криміналістики, що включає систему теоретичних положень про ознаки зовнішності людини, сукупність методів і науково-технічних засобів збирання, дослідження та використання цих ознак з метою розслідування злочинів та їх запобігання [1, с. 159].

Основним об'єктом криміналістичної габітоскопії є як зовнішній вигляд людини, так і її відображення. Предметом криміналістичної габітоскопії виступають закономірності, що характеризують природу зовнішнього вигляду людини, які проявляються у властивостях дослідження та використання даних про зовнішній вигляд людини за допомогою розроблених для цих цілей методів та засобів.

Зовнішній вигляд людини, безумовно, складна система елементів, що складається в сукупності у зовнішність людини, образ, який візуально сприймається і фіксується іншими людьми.

Встановлення особи за рисами зовнішності являє окремих випадок криміналістичної ідентифікації, де об'єктом ототожнення є людина, а ототожнюють ознаки її зовнішності, зафіксовані в ідеальних і матеріальних відображеннях і слідах [2, с. 287].

Під зовнішнім виглядом прийнято розуміти сукупність візуально сприйманих та фіксованих ознак, що характеризують зовнішність людини, при цьому вони повинні мати ряд властивостей, що конкретизують зовнішній вигляд людини: індивідуальність, відносна стійкість та відображуваність.

Властивістю індивідуальності зовнішнього вигляду слід приймати відмінність основних елементів зовнішності людини від основних елементів зовнішності інших людей.

Відносна стійкість зовнішнього вигляду людини не має під собою смислове навантаження про незмінність протягом усього людського життя наявності постійних ознак зовнішності (під час старіння, хвороби, травм тощо).

Відображення зовнішнього вигляду людини це здатність зовнішнього образу людини мати відображення на можливих носіях: зйомка уявного образу в пам'яті суб'єкта, що сприймається, фотозображення, відеозображення, орієнтування, словесні портрети, протоколи допиту, окремі сліди.

На сьогоднішній день, серед науковців у криміналістиці не існує однастайної думки щодо класифікації ознак зовнішності. Можна виділити такі джерела інформації про людину: сліди частин її тіла (відбитки пальців, долонь рук, вушних раковин, сліди губів, зубів, ніг і т. ін.); біологічні сліди (кров, слина, секретри статевих органів, сальних залоз і т. ін.); запахові сліди (це хімічні сполуки, що утворюються в організмі людини і виділяються у навколишнє середовище з видихуваним повітрям, секретами потових, сальних залоз, сечею тощо); звукові сліди (голос, особливості мовлення); письмові сліди (зміст письмової мови, почерк); сліди пам'яті (інформація про зовнішні ознаки людини, що залишилися в пам'яті потерпілого (свідка)); матеріально-фіксовані сліди (фото- і відеозображення, малюнки, рентгенівські знімки, записи у медичній картці, військові, криміналістичні, оперативно-розшукові обліки, інформаційно-пошукові системи і т. ін.).

Інформація, яка може бути отримана з перерахованих джерел, характеризує визначені властивості і ознаки людського організму, яким, як свідчить практика, притаманні індивідуальність, спроможність зберігатися незмінними довгий час і відображатися на предметах матеріального світу або у свідомості інших людей. Ці якості дозволили використовувати таку інформацію у криміналістичних цілях для криміналістичного встановлення особи, яка розшукується.

Загальновідомо, що з метою криміналістичного дослідження комплексу інформації про людину, усі властивості, притаманні їй, об'єднуються у три великі групи: фізичні, функціональні і соціальні властивості людини. Це відносно стійкі властивості, які відображають своєрідність фізичної і психічної структури людини, специфічність умов, в яких проходить її розвиток [3, с. 21-22].

Завданням криміналістичної габітоскопії є ототожнення людини за ознаками її зовнішності, при цьому як ідентифікуючого об'єкта може бути матеріальний носій про зовнішній вигляд людини, вербальні засоби опису зовнішнього вигляду людини та ідеальний носій (мислений образ людини), можуть виступати й останки людини (труп та її окремі частини, скелет, череп).

Криміналістична габітоскопія має низку перспективних напрямів розробок, до яких можна віднести: 1) ідентифікація людини на малюнку райдужної оболонки ока; 2) ідентифікація людини за малюнком сітківки ока; 3) ідентифікація людини формою вушної раковини.

Правоохоронні органи в Україні активно впроваджують систему розпізнавання осіб у свою практику, проте епідеміологічна ситуація, що склалася у зв'язку з поширенням нової коронавірусної інфекції COVID-19 вносить свої корективи. Запровадження масочного режиму пов'язано з приховуванням двох третин обличчя особи, що, безумовно, створює певні складнощі в роботі системи, заснованої не тільки на фіксуванні малюнка райдужної оболонки ока, а й на фіксуванні та зіставленні характеристик особи. Крім того, найчастіше приховування більшої частини обличчя особи відбувається не тільки по зазначеній вище причини, але і внаслідок кліматичних умов (укутування осіб шарфами та пов'язками), модних тенденцій (носіння чоловіками щетин і борід, що закривають усю нижню частину особи) тощо.

Ще одним істотним мінусом, що позначається на криміналістичній цінності дослідження анатомічних ознак, є їхня статичність, суттєво спрощує механізм фальшування. Відомі випадки сканування та копіювання фотозображення, при якому зберігається геометрія обличчя, подальшої ідентифікації та неправомірного доступу до захищеної інформації (інформаційних ресурсів), розроблено технічну можливість виявлення та вилучення відбитка пальця, а також його моделювання.

Високий ступінь поінформованості населення про ідентифікаційну криміналістичну значущість анатомічних ознак призводить до розробки різних методів протидії існуючим технологіям. Наприклад, кожен злочинець обізнаний про індивідуальності та відображуваності відбитків пальців і робить зусилля, щоб не залишити їх, але лише небагатьом відомо про високі криміналістичні значимості відбитків вушних раковин, у зв'язку з чим зусилля по їх приховуванню робляться рідко.

Окремим напрямком розвитку є біометрика – це область знань, задіяна під час створення автоматизованих систем розпізнавання

людини за її фізичними та фізіологічними особливостям (форма кисті рук, термограма обличчя, голосу, підписи, папілярному візерунку пальця).

Біометричні технології необхідно застосовувати у сфері безпеки, боротьбі зі злочинністю та тероризмом. Теракти підтверджують необхідність широкого впровадження та застосування біометричних систем безпеки не тільки у великих містах, аеропортах та залізничних станціях, а й на звичайних камерах відеоспостереження, якими обладнанні невеликі міста, селища. Це дозволить ідентифікувати окремих осіб у місцях скупчення людей, що дозволить здійснювати пошук потенційно небезпечних осіб, що перебувають у розшуку.

Використання методу поведінкової біометрії дозволить не тільки вирішити ідентифікаційні завдання та досягти пошукових цілей, але й виконати деякі діагностичні завдання – отримати інформацію про стан особи, її становище, вік, стать та інших характеристик.

Окремим питанням розвитку прийнято вважати впровадження комплексного дослідження не тільки ознак зовнішнього вигляду, а й внутрішніх ознак людини: фізичні (ДНК, хімічні та біологічні властивості окремих частин організму) та психологічні.

Спірним питанням є співвідношення криміналістичної габітоскопії та криміналістичної фізіогноміки. Пропонується за допомогою зовнішнього вигляду людини діагностувати властивості особистості, її темпераменті, здібностях, перевагах, психологічній сумісності. Однак різниця в цілях та наукової обґрунтованості лише прогнозує доведення цієї теорії у майбутньому.

Таким чином, криміналістична габітоскопія є галуззю, акумулюючи в собі досягнення психології, психіатрії, цифрових технологій та використання хімічних, біологічних та фізичних методів дослідження. Габітоскопія надає необмежені можливості для вирішення криміналістичних завдань у процесі розслідування кримінальних правопорушень, вона необхідна для проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій, ведення криміналістичних обліків, проведення низки судових експертиз та експертних досліджень.

Список бібліографічних посилань: 1. Кузьмічов В. С., Прокопченко Г. І. Криміналістика: Навч. посіб. за ред В.Г.Гончаренка, Є. М. Моїсеєва. К.: Юрінком Інтер, 2001. 368 с. 2. Когутич І.І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2008. 888 с. 3. Мартиненко І.В. Криміналістичне дослідження інформації про зовнішність особи методами та засобами інформатики: дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09. Київ, 2005. 198 с.

Світлана Олександрівна КНИЖЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри криміналістики, судової експертології

та домедичної підготовки факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1944-4256>

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ПОРУШЕНЬ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ

В Україні триває повномасштабне вторгнення російської федерації вже понад восьмий місяць. За цей час на території України окупантами було вчинено чимало злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Серед них – порушення законів та звичаїв ведення війни (ст. 438 КК України). Згідно статистичних даних офісу Генерального прокурора України з січня по вересень 2022 року було зареєстровано понад 30 вказаних кримінальних проваджень, в минулому році – 9, у 2014 році – 1 [1].

Перед криміналістами постало завдання щодо розробки методики розслідування порушень законів та звичаїв ведення війни. Одним із складових методики розслідування вказаних злочинів є їх криміналістична характеристика. Центральним елементом криміналістичної характеристики будь-яких кримінальних правопорушень, в тому числі й розглядуваних, є спосіб їх вчинення.

Встановлення типових способів порушень законів та звичаїв війни вимагає вивчення норм міжнародного гуманітарного права, серед яких: IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі (1907 р.), Конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949 р.) та Додаткові протоколи до неї (протоколи I, II від 1977 р., протокол III від 2005 р.), Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (1954 р.), Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (1949 р.), Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії зі складу збройних сил на морі (1949 р.), інші.

Аналіз норм міжнародного гуманітарного права, слідчо-судової практики дозволяє нам виділити наступні групи типових способів порушень законів і звичаїв війни залежно від об'єктів злочинних посягань:

- щодо цивільного населення;
- щодо використання бойової техніки та боєприпасів;

- щодо військовополонених;
- щодо захисту навколишнього природного середовища;
- щодо охорони культурних цінностей.

Серед типових способів щодо цивільного населення можна виділити дві підгрупи. Перша охоплює ті способи, дія яких спрямована не на конкретну особу, а на невизначене коло осіб. До цих способів ми відносимо: напад на місцевості, що не обороняються; вогневе ураження населених пунктів, портів, осель, храмів та госпіталів (за умови, якщо вони не використовуються у воєнних цілях); руйнування, що не спричинені військовою необхідністю; нападати на медичні формування та санітарно-транспортні засоби, які мають належні розпізнавальні емблеми (знаки) і сигнали.

Наприклад, група військовослужбовців рф у кількості 7 чоловік, перебуваючи в с. Малинівка Белгородської області рф із РСЗВ БМ-21 «Град» протягом 24 лютого 2022 року обстрілювали населені пункти Козача Лопань, Ветеринарне Харківської області, пошкодивши будівлю комунального закладу «Ветеринарний ліцей» Дергачівської міської ради Харківської області та житлові будинки громадян України [2].

Друга підгрупа охоплює такі способи, що спрямовані відносно конкретних осіб. Найчастіше такими способами є: вбивства, зґвалтування, умисне нанесення тілесних ушкоджень, грабежі, примушування воювати на стороні окупаційних військ, примусове переміщення на територію держави-окупанта, незаконний арешт, набір або вербування дітей віком до п'ятнадцяти років до складу національних збройних сил або їх використання для активної участі у бойових діях.

Типовими способами порушень законів і звичаїв війни щодо використання бойової техніки та боєприпасів є використання застосування зброї, яка має не вибіркового характеру, тобто однаково вражає військові і цивільні об'єкти і здатна завдати зайвих страждань (наприклад, розривні кулі та кулі, що легко розвертаються або сплющуються в тілі людини; отрута, отруйні речовини та сильнодіючі отруйні речовини; бактеріологічна (біологічна) і токсична зброя). Використання росією касетних, термобаричних «вакуумних» бомб, протипіхотних мін в українських містах, фосфорних боєприпасів [3] і запалювальних авіабомб є порушенням Гаазьких конвенцій і звичаєвого міжнародного гуманітарного права.

Найчастіше способами порушень законів і звичаїв війни щодо військовополонених є: вбивства, жорстоке поводження з полоне-

ними, примусова стерилізація, умисне нанесення тілесних ушкоджень (в тому числі ампутація кінцівок, тортури).

Типовими способами порушень законів і звичаїв війни щодо захисту навколишнього природного середовища є захоплення (або здійснення атак) атомних електростанцій та інші об'єкти, *знищення яких може призвести до витoku небезпечних речовин.*

Найчастіше способами порушень законів і звичаїв війни щодо охорони культурних цінностей є пошкодження або руйнування будівель, що є історичними пам'ятками, культурною чи духовною спадщиною.

Надаючи характеристику способів порушень законів і звичаїв війни варто відзначити, що для них характерні всі стадії: підготовка, вчинення, приховання. Так, способами приховання порушень законів і звичаїв війни щодо цивільного населення найчастіше були приховання трупів шляхом їх закопування у землю [4].

Знання слідчим типових способів порушень законів і звичаїв війни дозволить, в першу чергу, виявити сліди їх застосування та інші невідомі елементи криміналістичної характеристики таких злочинів. Розуміння типових способів полегшить також діяльність слідчого щодо визначення суб'єктів взаємодії, техніко-криміналістичного забезпечення під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень та багатьох інших криміналістичних завдань.

Список бібліографічних посилань: 1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 18.10.2022). 2. Вирок Котелевського районного суду Полтавської області від 31 травня 2022 р. по справі № 535/244/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104531363> (дата звернення 21.10.2022). 3. Росія знову використала в Україні заборонені фосфорні бомби. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/27/novyna/bezpeka/rosiya-znovu-vykorystala-ukrayini-zaboroneni-fosforni-bomby> (дата звернення 20.10.2022). 4. Катували і жорстоко стратили: під Бучею знайшли ще одне масове поховання. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/13/novyna/suspilstvo/katuvaly-zhorstoko-stratyly-bucheyu-znajshly-shhe-odne-masove-roxovannya> (дата звернення 19.10.2022).

Євген Васильович КОБКО,

кандидат юридичних наук,

доцент, доцент кафедри публічного управління

та адміністрування

Національної академії внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Суб'єкти забезпечення національної безпеки держави володіють своїм, особливим правовим статусом, елементи якого досить змістовно розкриті на законодавчому рівні. Втім, аналіз норм чинного законодавства, свідчить про те, що на сьогоднішній день в юридичній літературі та на законодавчому рівні, недостатньо врегульованим є питання юридичної відповідальності вказаних суб'єктів. Так, відповідно до ст. 11 Закону України «Про національну безпеку України» [1] посадові особи, винні у невиконанні або порушенні законодавства Про національну безпеку України, несуть відповідальність згідно із законом. Громадяни, які вважають, що їх права, свободи чи законні інтереси порушено рішеннями, діями, бездіяльністю складових сектору безпеки і оборони чи їх посадових осіб, мають право звертатися до суду, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, використовувати будь-які інші механізми захисту прав і свобод, передбачені законодавством України [1].

До видів юридичної відповідальності суб'єктів забезпечення національної безпеки держави належать: конституційно-правова, кримінальна, адміністративна, цивільно-правова, дисциплінарна, матеріальна. Втім, в залежності від особливостей адміністративно-правового статусу кожного суб'єкта забезпечення національної безпеки держави можуть бути певні виключення. Зважаючи на адміністративно-правовий статус забезпечення національної безпеки держави, кожен вид юридичної відповідальності має особливості застосування.

Враховуючи те, що засади забезпечення національної безпеки держави прямо закріплені у Конституції України [2], а також те, що окремі суб'єкти забезпечення національної безпеки держави наділені конституційно-правовим статусом, можна говорити про такий вид юридичної відповідальності як конституційна відповідальність, які можуть нести такі суб'єкти у разі порушення ними Закону.

Так, конституційно-правова відповідальність у юридичній науці розглядається як різновид юридичної відповідальності, що має складний політико-правовий характер. Такий вид юридичної відповідальності можна трактувати як «самостійний вид юридичної відповідальності, визначений нормами конституційного права, що передбачає заохочення державою позитивного діяння суб'єкта конституційно-правових відносин, наслідки якого перевищують вимоги конституційно-правових приписів (позитивний аспект) або негативну реакцію держави на конституційний делікт, що передбачає зазнавання суб'єктом конституційного правопорушення визначених санкцій у межах чинного конституційного законодавства» [3, с. 518–519]. Сутність конституційної відповідальності полягає у закріпленні системи конституційних гарантій, що унеможливають концентрацію влади в одній гілці влади або ж у руках однієї посадової особи шляхом встановлення відповідальності, та у виникненні юридичних наслідків у випадках порушеного балансу влади.

Особливими ознаками конституційно-правової відповідальності суб'єктів забезпечення національної безпеки держави є: має конституційний (системоутворюючий) характер, чітко виражений політичний зміст; передбачає конституційні санкції як міру юридичної відповідальності, зокрема, дострокове припинення повноважень органу держави, органу або посадової особи місцевого самоврядування, відмову від реєстрації політичної партії, громадської організації тощо; специфічність підстав конституційно-правової відповідальності; особливе коло суб'єктів конституційно-правової відповідальності. Багато вітчизняних правознавців не визнають конституційно-правової відповідальності самостійним видом юридичної відповідальності. Тому в багатьох підручниках тема конституційно-правової відповідальності майже не розглядається або ж заперечується, чи розглядається поверхово [4, с. 46].

Кримінальна відповідальність суб'єктів забезпечення національної безпеки держави має свої особливості, зокрема: наявна певна специфіка притягнення до такого виду юридичної відповідальності; високий рівень небезпеки правопорушень у сфері національної безпеки і оборони; високий рівень відповідальності суб'єктів забезпечення національної безпеки держави; спеціальний суб'єкт кримінального складу злочину у досліджуваній сфері; особливий склад кримінальних злочинів у сфері безпеки і оборони держави.

Адміністративно-правова відповідальність суб'єктів забезпечення національної безпеки держави має наступні особливості: наявність спеціального суб'єктного складу адміністративного правопорушення; особливий порядок притягнення таких суб'єктів до адміністративної відповідальності; визначений перелік санкцій, які можуть застосовуватися за вчинене адміністративне правопорушення суб'єктом забезпечення національної безпеки держави.

Цивільно-правова відповідальність суб'єктів забезпечення національної безпеки держави має наступні ознаки, зокрема: майновий характер санкцій, що застосовуються; такий вид юридичної відповідальності має компенсаційну природу; майнова шкода стягується на користь особи, яка зазнала втручання або порушення прав та законних інтересів; такий вид відповідальності має компенсаційний характер.

Дисциплінарна відповідальність суб'єктів забезпечення національної безпеки держави має такі особливості: підставою для притягнення таких суб'єктів до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку; полягає в накладенні дисциплінарних стягнень; коло дисциплінарних стягнень, які можуть застосовуватися до таких суб'єктів є ширшим, ніж коло стягнень, які можуть застосовуватися до інших працівників; окремі суб'єкти забезпечення національної безпеки держави можуть бути притягнені до дисциплінарної відповідальності у разі вчинення будь-якого правопорушення (кримінального, адміністративно-правового чи дисциплінарного правопорушення).

Матеріальна відповідальність суб'єктів забезпечення національної безпеки держави має такі особливості: підставою матеріальної відповідальності суб'єктів забезпечення національної безпеки є винне порушення такими суб'єктами їх обов'язків; настає виключно за прямі збитки, завдані суб'єктом забезпечення національної безпеки держави.

Ще одним видом юридичної відповідальності, який доцільно розглянути в контексті аналізу видів юридичної відповідальності суб'єктів забезпечення – є суспільна відповідальність. Остання є засобом підтримання цілісності суспільства, територіальної цілісності держави, національної безпеки і національних інтересів держави, суспільної злагоди, соціальної справедливості [5, с. 74]. Саме тому суспільна відповідальність є одним із прикладів позитивної юридичної відповідальності.

Таким чином, проведене наукове дослідження дає змогу констатувати, що юридичній відповідальності суб'єктів забезпечення національної безпеки держави властиві наступні ключові ознаки: 1) наявність підвищеного рівня відповідальності (дисциплінарної, адміністративної, матеріальної) стосовно посадових осіб уповноважених органів державної влади; 2) чітко регламентується нормами спеціального законодавства; 3) наявність прямого правового зв'язку між таким суб'єктом, його адміністративно-правовим статусом та правовим наслідком (санкціями) у разі вчинення правопорушення.

Список бібліографічних посилань: 1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Голос України. 07.07.2018. № 122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>. 2. Конституція України від 28.06.1998 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>. 3. Конституційне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х т. / за заг. ред. В. Ф. Погорілка. Київ: Юридична думка, 2006. Т. 1. 543 с. 4. Ячменев Ю.В. Юридическая ответственность и ее виды в современной учебной литературе: критический анализ. Правоведение. 2001. № 1. С. 247–248. 5. Відповідальність суспільна // Енциклопедія державного управління: у 8 т. / нац.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк та ін.; Нац. акад. держ. управл. при Президентові України. Київ: НАДУ, 2011. Т. 6: Держ. служба / наук.-ред. колегія: С. М. Серьогін та ін., 2011. 876 с.

Володимир Вікторович КОВАЛЕНКО,

*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5310-2092>*

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ НА МІСЦІ ЇЇ ВИЯВЛЕННЯ

Відступаючи під тиском української армії з тимчасово окупованих територій російські загарбники часто залишають схованки з вогнепальною зброєю та боеприпасами для забезпечення діяльності терористичних або диверсійних груп. Такі схованки можуть бути обладнані у квартирах, житлових будинках, гаражах, приміщеннях господарсько-побутового призначення, виробничих та складських приміщеннях тощо.

При виявленні вогнепальної зброї, у залежності від обставин конкретного кримінального провадження, зазвичай проводиться огляд місця події, під час якого виявлені предмети мають бути оглянуті, належним чином упаковані і вилучені.

При отриманні інформації щодо зберігання вогнепальної зброї у спеціально обладнаній схованці слід мати на увазі, що дана схованка може бути замінована. Тому проникнення до схованки має здійснюватися із залученням спеціалістів-вибухотехніків.

При огляді зброї слід мати на увазі, що вона може бути заряджена і перебувати на бойовому взводі. Тому, насамперед, необхідно суворо дотримуватися заходів безпеки, щоб не спричинити випадковий постріл, і виконання цієї роботи має бути доручено спеціалісту-балісту.

Брати зброю при огляді слід двома руками, не допускаючи її падіння і спрацювання ударно-спускового механізму, що може призвести до випадкового пострілу. При цьому важливо не пошкодити сліди, які можуть бути на поверхні зброї (сліди рук, текстильні волокна, волосся, сліди крові тощо) та не залишити свої. Тому спеціаліст-баліст має працювати у гумових рукавичках, та брати зброю за ті частини, на яких, зазвичай, не залишаються придатні для ідентифікації сліди рук. Це можуть бути рифлені частини рукоятки, ремені, антабки тощо [1, с. 185-186].

При огляді зброї також необхідно дотримуватися певних запобіжних заходів: не торкатися спускового гачка, тримати зброю стволом вгору, не кидати на підлогу. Поняті та інші учасники слідчої (розшукової) дії не повинні стояти напроти ствола зброї. При огляді зброї забороняється її розбирати, перевіряти взаємодію деталей, здійснювати постріли.

З метою дотримання заходів безпеки при поводженні зі зброєю вона спочатку має бути розряджена, а вже потім оглядатися на предмет виявлення слідів папілярних узорів. Так, автомат треба взяти за антабку, розташовану під цівкою, не відриваючи приклад від підлоги або іншої твердої опори, і утримуючи стволом до гори під кутом близько 45° від'єднати магазин. Потім вимкнути запобіжник (якщо він був увімкнений) і відвести затворну раму в крайнє заднє положення. Після вилучення патрона з патронника і огляду патронника затворну раму необхідно відпустити. Під дією зворотної пружини вона повернеться у крайнє переднє положення. Після цього слід увімкнути запобіжник.

Лише після розряджання зброї можна розпочинати огляд її поверхні з метою виявлення слідів рук, мікрочасток тощо. При цьому виймаються патрони з магазину, які оглядаються та перелічуються.

Зброя також має бути оглянута з метою фіксації маркувальних позначень, встановлення наявності будь-яких ушкоджень, відсутності частин тощо.

При огляді вогнепальної зброї в протоколі огляду місця події фіксується: місце виявлення зброї; на якому боці вона лежить; вид зброї (пістолет, автомат тощо), її система, модель і калібр; ознаки ремонту зброї; сліди папілярних узорів, крові, кіптяви та інших речовин на поверхні зброї; положення курка (спущений, на бойовому або запобіжному взводі); позначення (найменування, заводський порядковий номер, рік випуску, заводські або фірмові знаки заводу виробника тощо); наявність (відсутність) патрона в патроннику; наявність (відсутність) патронів в магазині (за наявності останніх вказується їх кількість, маркувальні позначення, а також ознаки осічок на патронах); стан каналу ствола (наявність мастила, іржі, порохового нагару, незгорілих або напівзгорілих порошинок, сторонніх часток тощо); наявність запаху згорілого пороху.

У випадках, коли у схованці виявлено значну кількість екземплярів вогнепальної зброю її слід упаковувати у спеціальні ящики, призначені для упакування та транспортування зброї військовими формуваннями та силовими структурами, які доцільно узяти з собою ще на стадії підготовки до проведення огляду. При цьому ящики мають бути надійно закриті. Через замки продівається шпагат на кінці якого кріпиться бирка з пояснювальними записами, засвідченими підписами слідчого і понятих [2, с. 443].

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що дотримання наведених рекомендацій допоможе учасникам слідчо-оперативної групи належним чином оглянути та вилучити вогнепальну зброю, а також зафіксувати сліди, що можуть вказувати на осіб, причетних до її незаконного обігу.

Список бібліографічних посилань: 1. Коваленко В. В. Організація і тактика огляду вогнепальної зброї і боєприпасів на місці їх виявлення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. 1 (77). С. 182-190. 2. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів: навч. практич. посіб. / В. С. Бондар, О. В. Бочковий, М. В. Кривонос та ін.; за заг. ред. В. М. Комарницького, М. Г. Вербенського та А. Є. Фоменка. – 2-ге вид., перероб. і доп. ТОВ «НОВІК-ПРИНТ». Київ, 2021. 534 с.

Кристина Олександрівна КОВАЛЬ,

курсантка навчальної групи Ф1-302 факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Тетяна Григорівна Фоміна,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу та організації

досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9513-1673>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОЛАБОРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

З початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну національне законодавство зазнало чималих змін. Зміни в чинному кримінальному процесуальному законодавстві відбулися задля того, щоб правоохоронні органи змогли ефективно та швидко притягнути правопорушника до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, зокрема проти основ національної безпеки України. В умовах воєнного стану доцільно розглянути особливості розслідування кримінальних правопорушень, а саме злочинів, пов'язаних з колабораційною діяльністю, адже вчинення таких протиправних дій є одним із найбільш поширених кримінальних правопорушень.

У забезпеченні основ національної безпеки в умовах воєнної агресії Російської Федерації проти України важливу роль відіграє ефективне запобігання та протидія колабораційній діяльності, кримінальну відповідальність за здійснення якої передбачено статтею 111¹ Кримінального кодексу України (далі – КК України), яку доповнено Законом України від 03.03.2022 № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність».

Загалом, в широкому сенсі «колабораціонізм» - це умисне і добровільне співробітництво громадянина України з державою-агресором або її представниками у будь-якій формі, в інтересах держави-агресора і на шкоду національній безпеці України чи її союзників. Відповідно до ст. 111¹ КК України, колабораційна діяльність – це публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних

формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України [1]. З приводу розуміння поняття колабораціонізму серед представників законодавчої ініціативи були й інші пропозиції [2]. Така злочинна діяльність на користь держави-агресора карається позбавленням волі на строк до 15 років з конфіскацією майна, а вчинення дій, які призвели до загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків – позбавленням волі на строк від 15 років або довічним ув'язненням.

Особливість розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю, полягає в тому, що злочини, передбачені статтею 111¹ ККУ, розслідуються слідчими Служби безпеки України (далі – СБУ) (ч. 2 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України)). Але у випадку і в порядку встановленому ч. 5 ст. 36 КПК України здійснення розслідування будь-якого кримінального правопорушення в умовах воєнного стану може бути доручено іншому органу досудового розслідування [3].

Співробітники органів досудового розслідування, зокрема слідчі Національної поліції України та слідчі СБУ можуть самі виявляти елементи вчинення колабораційної діяльності через публікації: фотографії, текстові пости або відео, де зазначені начебто правомірні дії країни-агресора, у соціальних мережах, публічний заклик до підтримки вчинення дій країною-агресором, до співпраці з країною-агресором тощо; або отримати заяви та повідомлення про вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю.

Після виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зокрема фотографій, текстових постів або відео, де знаходяться елементи вчинення такого кримінального правопорушення, речових доказів, або отримання заяви чи повідомлення про вчинення такого кримінального правопорушення особою, слідчий вносить відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань не пізніше 24 годин відповідно до ч. 1 ст. 214 або ж відповідно до п. 1. ч. 1 ст. 615 КПК України [3]. Зокрема, такі обставини стали підставою для початку досудового розслідування у кримінальному провадженні №1-кп/522/1881/22 [4].

Наступним етапом здійснення кримінального провадження є призначення комплексної психолого-лінгвістичної експертизи, яка здійснюється задля встановлення змістовних характеристик тексту та психологічних характеристик матеріальної поведінки осіб (якщо

особа, наприклад, усно закликала до вчинення колабораційних дій, є докази, показання свідків тощо), або лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи, завдяки якій експерт може визначити, чи дійсно у публікації містяться заклики до вчинення дій, пов'язаних з колабораційною діяльністю, або іншою, яка має на меті насильницьку зміну конституційного ладу України, захвату державної влади, зміну кордонів або території України в незаконному порядку тощо.

Надалі, за наявності сукупності належних та допустимих доказів особі, яка знаходиться на території України, вручається повідомлення про підозру відповідно до статей 276-278 КПК України. Якщо ж особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з колабораційною діяльністю, знаходиться на тимчасово окупованій території України, та слідчий встановив наявність достатніх доказів для повідомлення підозри, здійснення кримінального провадження здійснюється в межах спеціального досудового розслідування відповідно до статей 297¹-297⁵ КПК України.

Досудове розслідування може бути закінчено складанням обвинувального акту тільки за наявності внутрішнього переконання прокурора та слідчого про винуватість особи й необхідність звернення до суду для вирішення питання щодо притягання її до кримінальної відповідальності та засудження.

Отже, підсумовуючи, можна зазначити, що розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю, має свої специфічні особливості, такі як підстави для початку досудового розслідування, визначення підслідності, призначення відповідних експертиз, здійснення повідомлення про підозру особу тощо.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.10.2022). 2. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за побутове, адміністративне, економічне, військове, політичне, військово-політичне та інше співробітництво з державою-агресором – колабораціонізм)» від 23.02.2021 № 5135. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/560862> (дата звернення: 28.08.2022). 3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 15.10.2022). 4. Вирок Приморського районного суду м. Одеси. Провадження №1-кп/522/1881/22. Сайт: Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105149344> (дата звернення: 15.10.2022).

Сергій Вікторович КОЗАЧЕНКО,

аспірант Приватного вищого навчального закладу

«Університет сучасних знань»;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5316-0476>

ПРАВОВА ОСНОВА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ КОНТРОЛЮ НАД ОБІГОМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Питання міжнародного співробітництва у сфері контролю над обігом вогнепальної зброї регулюється як на універсальному, так і на регіональному рівнях. Серед основних конвенційних документів, які закладають основи міжнародної боротьби зі незаконним обігом зброї є прийняті Організацією Об'єднаних Націй, до яких можна віднести:

1. Протокол ООН А/Res/55/255 проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її основних частин та компонентів, а також боеприпасів до неї, затверджений Резолюцією Генеральної асамблеї ООН від 31.05.2001 № 55/255. Цей документ доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, ухваленої у Нью-Йорку на 62-му пленарному засіданні 55 сесії Генеральної Асамблеї ООН Резолюцією 55/25 від 15 листопада 2000 р. (Конвенція ООН 2000 р., Палермська конвенція) [1].

Протокол вмістив положення, що регулюють питання криміналізації незаконних діянь зі зброєю; конфіскації, арешту та відчуження зброї, яка знаходиться у незаконному обігу; зберігання інформації, пов'язаної з вогнепальною зброєю, її складовими частинами та компонентами, а також боеприпасами до неї; маркування вогнепальної зброї; списання вогнепальної зброї; систем експертно-імпортерських та транзитних ліцензій або дозволів; виявлення, запобігання та припинення викрадень, втрат складових частин та компонентів, а також боеприпасів до неї; обміну інформацією, яка стосується незаконного обігу зброї; міжнародного співробітництва з метою запобігання та припинення незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин та компонентів, а також боеприпасів до неї та боротьби з такими діяннями; діяльності осіб, які здійснюють брокерські операції [1].

2. Конвенція ООН від 10 жовтня 1980 року про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невивіркову дію. Мета Конвенції та протоколів до неї полягає в тому, щоби встановити нові правила захисту цивільних осіб від поранень зброєю, що використовується у збройних конфліктах, а також убез-

печити комбатантів від непотрібних страждань. Конвенція поширюється на уламки, які не виявляються в організмі людини рентгеновським випромінюванням, протипіхотні міни та міни-пастки, а також запальну зброю, засліплювальну лазерну зброю та знешкодження вибухонебезпечних пережитків війни. Сторони конвенції повинні вживати законодавчих та інших заходів для забезпечення дотримання конвенції [2].

3. Договір ООН про торгівлю зброєю, відкритий для підписання 04 червня 2013 року. Міжнародний Договір про торгівлю зброєю - перший міжнародний договір, який запроваджує правила контролю торгівлі озброєннями в усьому світі. Під дію Міжнародного Договору про торгівлю зброєю потрапляють угоди щодо танків, бойових бронемашин, артилерійських установок, бойових літаків і вертольотів, кораблів, ракетних систем, а також щодо легкої стрілецької зброї - від пістолетів до штурмових гвинтівок [3].

4. Типовий закон ООН про боротьбу з незаконним виготовленням та обігом вогнепальної зброї, її складових частин та компонентів, а також боєприпасів до неї, прийнятий у червні 2012 р. Зазначений документ окреслює міжнародний стандарт із розроблення національного законодавства у сфері контролю за виготовленням та обігом вогнепальної зброї у країнах - членах ООН [4].

Крім універсальних документів у сфері запобігання незаконного обігу вогнепальної зброї існує також і ряд регіональних міжнародних договорів, зокрема:

1. Європейська Конвенція про контроль за придбанням та зберіганням вогнепальної зброї приватними особами від 28 червня 1978 р. (Страсбург). Основне призначення Конвенції - запобігти випадкам безконтрольного придбання зброї приватними особами за кордоном, ввезення її в яку-небудь з країн-членів організації та використання в злочинних цілях. У Додатку 1 до Конвенції надається визначення поняття вогнепальної зброї, - це будь-який предмет, який: призначений або пристосований для застосування в якості зброї, з якого за допомогою вибухового, газового або повітряного та будь-яких інших способів метання можливо випустити заряд дробі, куль або інших боєприпас, заряд токсичного газу, заряд рідини, або іншої речовини; зброя або пристрої, котрі являють загрозу життю чи здоров'ю людей шляхом впливу на них зарядом паралітичних або подразливих речовин; довгоствольна зброя з газовим механізмом; короткоствольна зброя з пневматичним механізмом; зброя зі стріляючим механізмом тільки пружинного типу [5].

Окрім цього, до вогнепальної зброї Конвенцією віднесені: ударний механізм, патронник, ствол будь-якого предмету, який є за визначенням п. 1 Додатку 1 до Конвенції є вогнепальною зброєю; будь-які боєприпаси, заряди та речовини, спеціально призначені для вогнепальної зброї; оптичні приціли зі світловим променем або оптичні приціли з електронним світловим збільшенням або інфрачервоним пристроєм, призначені для установки на вогнепальній зброї; глушник, призначений для установки на вогнепальній зброї; будь-яка граната, бомба або інший боєприпас, оснащений вибуховим або запалювальним пристроєм [5].

2. Документ ОБСЄ про легку стрілецьку зброю від 2000 р. У документі ОБСЄ про легку стрілецьку зброю, прийнятому у Відні 24 листопада 2000 р. на 308-му пленарному засіданні Форуму ОБСЄ зі співробітництва в області безпеки, зазначається, що «Боротьба з незаконним обігом вогнепальної зброї в усіх її аспектах є одним із найважливіших елементів будь-яких дій, необхідних для вирішення проблеми дестабілізуючого накопичення та неконтрольованого розповсюдження вогнепальної зброї. Тому держави-учасники домовились протидіяти незаконному обігу зброї в усіх його аспектах (у тому числі викраденням та вимаганням) шляхом уведення та застосування національних заходів контролю за стрілецькою зброєю, включаючи належне маркування та ведення обліку» [4, с. 48-49].

3. Брюссельська конвенція про взаємне визнання випробувального тавра ручної вогнепальної зброї, підписана у 1914 р. в редакції від 1 червня 1969 року, на основі якої створено міжнародну сертифікацію ручної вогнепальної зброї. Ця Конвенція була прийнята країнами-виробниками стрілецької зброї (здебільшого європейськими) з метою встановлення єдиних правил для взаємного визнання офіційних випробувальних клейм ручної вогнепальної зброї та носила рекомендаційний характер. У 1969 р. в Брюсселі було підписано нову Конвенцію, яка встановила вимоги щодо безпеки зброї, які вживаються на світовому ринку в якості обов'язкових для країн – учасниць при продажі зброї та патронів. Ці вимоги розповсюджуються на закони країн-учасниць, їх зброярні стандарти, випробувальну базу та правила сертифікації. Вони є обов'язковими для країн-учасниць та країн, які торгують з ними [6].

5. Європейська конвенція про контроль за придбанням та зберіганням вогнепальної зброї приватними особами, укладена в м. Страсбург 28 червня 1978 року. Метою Конвенції є взаємодія держав-учасниць у частині сповіщення одна іншу про громадян цих держав,

які придбають зброю за кордоном, а також про переміщення зброї з однієї країни в іншу [7].

6. Спільний План дій 2002/589/CFSP, який ухвалено Радою Європи 12 липня 2002 року, котрим визначаються спільні дії держав ЄС відносно боротьби з дестабілізуючим накопиченням та розповсюдженням стрілецької зброї та легкого озброєння [8].

7. Директива № 91/477/ЄЕС Ради Європейських Співтовариств про контроль за придбанням зброї і володінням зброєю (прийнята 18 червня 1991 року, Люксембург) [9].

Підсумовуючи викладене слід відзначити, що на сьогодні на міжнародному рівні створена розгалужена система та міжнародно-правова основа для протидії злочинності у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї.

Список бібліографічних посилань: 1. Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Затверджено Резолюцією 55/255 Генеральної Асамблеї від 31.05.2001. Про приєднання до Протоколу див. Закон № 159-VII від 02.04.2013. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_792. 2. 1980 Convention on Certain Conventional Weapons. International Committee of the Red Cross. URL: <https://www.icrc.org/en/document/1980-convention-certain-conventional-weapons> 3. Міжнародний Договір про торгівлю зброєю набув чинності. URL: https://lb.ua/world/2014/12/24/290386_mezhdunarodniy_dogovor_torgovle.html. 4. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів: навч. практ. посіб. Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Сєверодонецьк: ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2019. 800 с. 5. Європейська конвенція про контроль за придбанням та зберіганням вогнепальної зброї приватними особами (ETS № 101). URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_320. 6. Конвенція про взаємне визнання випробувального тавра ручної вогнепальної зброї, укладена в м. Брюсселі 1 червня 1969 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_069. 7. Європейська конвенція про контроль за придбанням та зберіганням вогнепальної зброї приватними особами (ETS № 101). URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_320 8. Спільний План дій 2002/589/CFSP (щодо внеску ЄС в боротьбу з дестабілізуючим накопиченням та розповсюдженням стрілецької зброї та легкого озброєння), ухвалений Радою Європи 12 липня 2002 року. 9. Директива № 91/477/ЄЕС Ради Європейських Співтовариств про контроль за придбанням зброї і володінням зброєю. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a62.

Вікторія Юріївна КОЛЕСНИК,

курсант групи 401 факультету №1

Харківського національного університету внутрішніх справ

Тетяна Анатоліївна ОРЛОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри криміналістики, судової експертології

та домедичної підготовки факультету №1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7635-1160>

ПРОЯВИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ

Торгівля людьми та укладення інших незаконних угод щодо людини на сучасному етапі представляють собою кримінальний бізнес, який в світі за рівнем злочинного доходу займає третє місце після наркобізнесу та торгівлі зброєю. Вивчення досвіду правоохоронних органів у виявленні, розкритті і розслідуванні торгівлі людьми свідчить про наявність неабияких труднощів у цьому напрямку. Справа у тім, що ця злочинна діяльність, як правило, має оболонку цивільно-правових відносин (усиновлення, працевлаштування, надання медичних послуг тощо). На сучасному етапі виявляється дуже багато сфер легальної діяльності, під прикриттям якої здійснюється «торгівля живим товаром». На жаль, у криміналістичній літературі склалося так, що основна увага приділяється тільки одному різновиду торгівлі людьми – вербуванню, продажу і втягуванню молодих жінок в систему сексуальної експлуатації. Щодо інших проявів цього злочину, то про них у кращому випадку тільки згадується.

На нашу думку, для розробки ефективного механізму боротьби із торгівлею людьми необхідно дослідити всі сучасні прояви цього злочину, виробити їх криміналістичну класифікацію і відповідно до кожної класифікаційної групи виробити рекомендації з розслідування.

Ми вважаємо, що критерієм криміналістичної класифікації можуть виступати вид експлуатації потерпілої особи та її соціально-демографічна характеристика (стать, вік, образ життя тощо).

На підставі вказаного критерію торгівлю людьми та інші незаконні угоди щодо людини можна класифікувати на наступні різновиди.

1. Вербування, продаж і втягування людей в систему сексуальної експлуатації.

2. Торгівля жінками з метою примусу їх до вагітності.

3. Передача співробітниками дитячих будинків та інтернатів дітей через механізм усиновлення (удочеріння) особам з патологічними сексуальними потребами.

4. Передача медичним персоналом психічно хворих людей або тих, що знаходяться в тяжкому (без свідомості) стані внаслідок коми, паралічу ЦНС, а також залежних від апаратів стимуляторів серця чи вентиляції легень для подальшої трансплантації їх органів або для проведення дослідів над ними.

5. Доставка та передача людей для їх трудової експлуатації (виконання сільськогосподарських, будівельних та інших робіт).

6. Доставка батьками (в т.ч. попечителями, вчителями) за винагороду дітей в фотостудії для зйомки відео- і фотоматеріалів порнографічного характеру.

7. Передача батьками своїх дітей іншим особам для використання їх у жебрацтві, або для використання їх в якості донорів для трансплантації органів.

8. Передача медичним персоналомпологових будинків новонароджених особам, які не можуть мати дітей внаслідок безпліддя, або для подальшого використання дитини в якості донорів для трансплантації їх органів чи матеріалу для виділення стовбурових клітин.

Наведена криміналістична класифікація незаконних угод щодо людини звичайно не містить переліку всього різноманіття проявів цього злочину, але вона, на наш погляд, може слугувати принциповою схемою для розробки методик розслідування окремих різновидів цього надзвичайно різноманітного виду злочинів.

Юлія Миколаївна КОМАР,

завідувач сектору дактилоскопічних досліджень

відділу криміналістичних видів досліджень

*Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС*

ОСНОВНІ ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Питання психологічного впливу є проблемними і мають психологічне значення в кримінальному провадженні, оскільки така діяльність найчастіше пов'язана із впливом на психіку людей. А враховуючи, що психіка людини надто складна і крихка субстанція, тонка

грань впливу на неї часто балансує на межі доцільності, гуманності та правомірності.

Загалом проблема меж допустимого психологічного впливу при здійсненні допитів, слідчих експериментів та інших слідчих дій залишається однією з спірних та не вирішених до кінця в науковому дискурсі, а також у кримінально-процесуальній та судовій практиці. Адже різні методи психологічного впливу, в тому числі й елементи психологічного тиску та психологічного насильства, застосовуються майже в усіх сферах людського спілкування та соціальної взаємодії [1, с. 160].

Проблеми теорії і практики застосування психологічного впливу та заснованих на його методах тактичних прийомів у сфері судочинства досліджували такі українські вчені, як О. В. Бишевець, В. О. Коновалова, М. В. Костицький, І. І. Котюк, В. Г. Лукашевич, В. Ю. Шепітько, Є. Д. Лук'яничков та ін. Зокрема, О. В. Бишевець у 2011 році захистила кандидатську дисертацію на тему «Концептуальні засади застосування психологічного впливу у сфері судочинства».

Розрізняють різні прийоми й техніки психологічного впливу із використанням почуття провини, страху, самолюбства, обов'язку, образи тощо; психологічний тиск із використанням риторичних запитань, специфічної термінології; хибне перепитування, або оманливі уточнення; швидкий темп, або невиправданий поспіх; використання ефекту помилкової підозри; недомовка, з натяками на якісь особливі обставини; провокування уявності, або надуманість звинувачень; заманювання в пастку, або уявне визнання вигоди опонента; імітація упередженості; несподіване цитування, або перекручені слова опонента як доказ; перебивання, або відхід від думки; команди, приховані в запитаннях; кодування; установлення психологічного контакту; роз'яснення положень закону, звернення до громадської совісті; спонування до наслідування; створення неадекватного уявлення про хід розслідування і зібрання доказів; непрямий допит.

Приюм встановлення психологічного контакту застосовується працівниками правоохоронних органів з метою спонування учасників справи давати правдиві і достовірні показання та сприяти вирішенню завдань судочинства. Цей прийом заснований на такому методі психологічного впливу, як переконання. Наприклад, працівники органів МВС України вдаються до таких способів встановлення психологічного контакту з підозрюваними, як обіцянка зменшити термін ув'язнення у разі щиросердечного каяття, передавання підозрюваним і обвинуваченим на допитах у місцях тимчасового ув'язнення

цигарок, надання можливості зателефонувати по мобільному телефону [2, с. 96].

Прийом роз'яснення положень закону полягає у повідомленні особам, які беруть участь у справі, змісту окремих правових норм. Так, попередження про кримінальне покарання свідка за відмову від дачі показань і завідомо неправдиві показання, а потерпілого за неправдиві показання є нічим іншим як погрозою і достатньо реальною, а не вигаданою. Вона завдає відповідного психологічного впливу на допитуваного, стимулює його переглянути обрану позицію і лінію поведінки на допиті під загрозою можливих небажаних наслідків. Але така погроза є правомірною, передбаченою чинним КПК України.

Прийом звернення до громадської совісті особи базується на методах передачі інформації, переконання, постановки і варіювання мисленневих завдань, навіювання, прикладу.

Прийом непрямого допиту базується на передачі інформації, переконання, рефлексія, навіюванні, керовані психічні стани, і полягає у постановці допитуваній особі запитання, яке, по суті, містить два, одне з яких є головним, а другорядне є завуальованим, однак відповідь на нього і буде відповіддю на головне запитання [2, с. 103].

Прийом злочинної обізнаності є доволі ефективними у виявленні, збиранні та використанні доказів. Це поняття слід розглянути разом з рекомендаціями стосовно тактичних «хитрощів» і «пасток» (питання про застосування «пасток» є суперечливим у юридичній літературі, багато авторів заперечує їх правомірність під час одержання доказової інформації).

Суть прийому словесної розвідки полягає у тому, що слідчий вступає в діалог з допитуваною особою з приводу обставин, які його цікавлять. Не виключно, що тембр голосу, інтонації, акценти допитуваного викриють його хвилювання щодо тих обставин, про які запитує слідчий. Допитуваний усвідомить безперспективність позиції конфронтації щодо слідчого та повідомить інформацію, яка його цікавить. Для забезпечення ефективного застосування прийому словесної розвідки перед спілкуванням з обшукуванням потрібно скласти його психологічний портрет, оскільки у одній і тій самій ситуації поведінка людей може бути різною – «одні будуть мимоволі проявляти зовні свій психологічний стан, інші ж можуть» взяти себе в руки» і приховати його» [3, с. 35]. Реакція особи, яка обшукується, може бути виражена зовні зміною кольору шкіри особи, заїканням, тремтінням рук, виділенням поту, покашлюванням, стисканням зубами олівця тощо.

На сьогодні в українському судочинстві спостерігається доволі низький рівень застосування тактичних прийомів, заснованих на методах психологічного впливу. Оскільки згідно зі статтею 62 Конституції України ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину, а обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях, законним є те, що, як правило, тактичні прийоми, засновані на методах психологічного впливу, застосовуються у кримінальному судочинстві [4, с. 21].

Сформулювати єдину систему тактичних прийомів, заснованих на методах психологічного впливу, досить складно, оскільки зазначені прийоми є результатом інтелектуальної діяльності конкретного суб'єкта і в кожному випадку за потреби вирішити професійні завдання ним можуть бути змодельовані нові прийоми [5, с. 133].

Застосування тактичних прийомів, заснованих на методах психологічного впливу, в сучасному українському судочинстві є проблемним, оскільки працівники правоохоронних органів не достатньо володіють спеціальними психологічними знаннями та практичними навичками щодо реалізації можливостей цих прийомів. З метою оперативного забезпечення практичної діяльності працівників правоохоронних органів психологічними знаннями слід створити в структурі цих органів відділи судових психологів.

Список бібліографічних посилань: 1. Лефтеров В.О. Третьякова Т.М. До проблеми психологічного тиску на учасників кримінального процесу під час проведення слідчих експериментів та допитів/ В.О. Лефтеров Т.М. Третьякова // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України, серія "Психологічні науки". 2019. № 3(14). С. 159-169. 2. Бишевец О.В. Психологічний вплив у кримінальному провадженні: теорія і практика: [Монографія]. – К.: Істина, 2013. – 152 с. 3. Оровер В.А. Некоторые вопросы психологии обыска /В.А. Оровер// Вопросы борьбы с преступностью на современном этапе: сб. статей / [редкол.: П.С. Дагель и др.]. Владивосток: Юриздат, 1973. – С. 80-94. 4. Конституція України: прийнята на пятій сесій Верховної Ради України 28 червня 1996 рю / М-во юстиції України. - [Офіц. Вид.]. – К.: Укр. Правнича фундація: Право, 1996. – 63 с. 5. Бишевец О. В. Тактичні прийоми, засновані на методах психологічного впливу, у кримінальному провадженні: поняття та види / О. В. Бишевец //Вісник Чернівецького факультету Національного університету "Одеська юридична академія". - 2014. - Вип. 1. - С. 125-135.

Валентина Павлівна КОРЖ,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу,
криміналістики, експертології факультету №6
Харківського національного університету внутрішніх справ
Почесний працівник Прокуратури України;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9431-8727>*

ОЦІНКА ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПІДСТАВИ, КРИМІНАЛІСТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

У юридичній літературі відсутній єдиний підхід щодо оцінки висновку експерта. Так, Л.М. Ісаєва зазначає, що в оцінку експертного висновку включається перевірка дотримання загальних процесуальних норм, повноти, достовірності і аргументованості та відповідність встановлених даних іншим доказам [3, с. 233]. Ю.К Орлов пропонує в зміст оцінки висновку експерта включити встановлення допустимості, достовірності, доказового значення [6, с. 41]. Слід погодитися з точкою зору В.К. Лисиченко, І.В. Постикою, які вважають, що оцінку висновку складає аналіз його процесуально – організаційної, фактичної, методичної, логічної, граматичної і ілюстративної сторони [5, с.31, с.20-24].

Науковий аналіз юридичної літератури та вивчення слідчої, судової, експертної практики дозволяє визначити особливості висновку експерта і його доказового значення. Так, І. В.Гора вважає, що висновки експерта, хоча і не має для суду обов'язкової сили, наділений низкою особливостей, які відрізняють його від інших доказів [2, с. 35]. Висновок експерта не має наперед встановленої сили і не є обов'язковим для органів досудового розслідування, адвоката, прокурора, суду, - зазначає В.Г. Гончаренко. Кожний суб'єкт доказування може не погодитися з висновком експерта. Незгода повинна бути вмотивованою у відповідному процесуальному документі – клопотанні, постанові, ухвалі, вирокі [1, с.41].

Варто зазначити, що більшість слідчих, прокурорів, суддів беззастережно довіряють висновку експерта, навіть завищують оцінку його доказового значення. Так, 82% опитаних слідчих і 74% - суддів вважають висновок експерта більш вагомим джерелом доказів в порівнянні з іншими доказами [7, с. 357]. завищена і суб'єктивна оцінка висновку може стати наслідком слідчої і суддівської помилки. Для сторони обвинувачення висновок експерта важливий процесуальний доказ. Завдання прокурора – обґрунтувати в обвинувальній промові правильність висновку експерта, якщо він відповідає іншим доказам, процесуальній позиції державного обвинувача, або показати його необґрунтованість, коли висновок суперечить іншим доказам,

позиції обвинувача, яку він впевнено відстоює» [4, с. 19].

Зазначене свідчить проте, що висновок експерта можна відносити до процесуального джерела доказів, якщо:

- правові підстави призначення і проведення експертизи відповідають нормам КПК;
- він становить докладний опис проведених експертом дослідження;
- зроблені за результатами дослідження висновки обґрунтовані і достовірні.

Системний аналіз процесуальних норм свідчить про те, що процесуальною підставою призначення експертизи повинна бути: постановою слідчого, постановою прокурора; самостійне письмове звернення сторони захисту до експерта, експертної установи про проведення експертизи на договірних умовах; ухвала слідчого судді, ухвала суду. На жаль, норми чинного КПК не передбачають процесуальну процедуру призначення експертизи слідчим, прокурором, а тому вони вимушені призначити постановою про призначення експертизи відповідно до вимог ст.196 КПК 1960 року. Зазначене свідчить про необхідність доповнення КПК статтею 242-2, у якій викласти процесуальну процедуру призначення експертизи слідчим, прокурором, а саме – складання мотивованої постанови. Не визначені в нормах КПК права обвинуваченого, потерпілого при призначенні і проведенні експертизи, що свідчить про суттєві порушення прав учасників кримінального процесу на досудовому слідстві. Вважаємо, про необхідність доповнити чинний КПК статтею 242-3, у якій викласти права підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого при призначенні і проведенні експертизи.

Висновок експерта доцільно відносити до належного доказу в ситуації, коли він прямо чи непрямо підтверджує факти, обставини, що мають значення для розслідування злочину, або – їх відсутність, або коли висновок підтверджує достовірність і можливість використання інших доказів або їх спростує. Коли на підставі аналізу зібраних доказів, в сукупності з іншими про факти або обставини, що мають значення для розслідування злочину доведено, що висновок є належним та допустимим доказом, то його можна визнати процесуальним джерелом доказу. Таким чином, висновок експерта має бути належним доказом, тобто відповідати вимогам зазначеним у ст. 85 КПК та достовірним доказом – відповідно до вимог ст. 86 КПК України.

Критерієм доказового значення висновку експерта окрім його належності і достовірності є визначення його допустимості. Висновок експерта як доказ можна визнавати допустимим в ситуації, коли

слідчим були виконанні вимоги кримінального процесуального законодавства та криміналістичні рекомендації при вилученні, фіксації, упакуванні слідів злочинів, предметів, виявлених на місці події і які стали об'єктами експертного дослідження, призначенні експертизи і якщо експертом при проведенні експертизи правильно використовувалися методика дослідження та нормативні, інформаційно-довідкові документи.

Слідчому, прокурору, стороні захисту та суду при оцінці висновку експерта доцільно використовувати розроблені нами криміналістичні рекомендації. Зокрема:

Рекомендація 1. Висновок експерта можна вважати належним і достовірним доказом, якщо експертиза призначалася слідчим, судом або експерт був залучений стороною захисту відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства (ст. 242-244, 332 КПК).

Рекомендація 2. Висновок експерта можна вважати належним і достовірним доказом, якщо зразки одержанні для проведення експертизи відповідають вимогам кримінального процесуального законодавства (ст. 245, 241, 160-166 КПК).

Рекомендація 3. Висновок експерта можна вважати належним і достовірним доказом, якщо речові докази і документи надані для експертного дослідження були слідчим вилучені і зафіксовані відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства (ст. 160-168, 236-237, 239 КПК).

Рекомендація 4. Висновок експерта можна вважати належним і достовірним доказом, якщо проведення дослідження доручено експерту, який має належну професійну підготовку і досвід роботи за фахом.

Рекомендація 5. Висновок експерта можна вважати належним і достовірним доказом, якщо експертне дослідження ґрунтується на сучасних наукових, технічних чи інших спеціальних знаннях.

Рекомендація 6. Висновок експерта можна вважати належним і достовірним доказом, якщо експерт правильно використовує методику дослідження, нормативні, інформаційно-довідкові документи.

Рекомендація 7. Висновок експерта можна вважати належним і достовірним доказом, якщо експерт проводив дослідження в межах своєї компетенції.

Рекомендація 8. Висновок експерта можна вважати належним і достовірним доказом, якщо він є результатом всебічного, об'єктивного, повного аналізу одержаних матеріалів про факти чи обставини, установлення яких було завданням експертизи.

Рекомендація 9. Висновок експерта можна вважати належним і достовірним доказом, якщо він не суперечить іншим зібраним доказам.

Таким чином, зазначені криміналістичні рекомендації сприятимуть стороні обвинувачення, стороні захисту та суду на підставі аналізу зібраних доказів дати об'єктивну оцінку висновку експерта та вважати його належним, достовірним й допустимим процесуальним джерелом доказів. Унормування у чинному КПК процесуальної підстави призначення експертизи, процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого при призначенні і проведенні експертизи утворять правову базу призначення експертизи на досудовому слідстві.

Список бібліографічних посилань: 1. Гончаренко В.Г. Доказування у кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. Академія адвокатури України. К.: Прецедент, 2014. 42с. 2. Гора І.В. Використання спеціальних знань адвокатом: науково – практичний посібник. / Академія адвокатури України. К.: Прецедент, 2013. 62 с. 3. Исаева Л.М. Специальные познания в уголовном процессе. М.; ЮРМИС лд. 2003. с.304. 4. Корж В.П. Промова прокурора по кримінальним справам. Навчальний посібник. Харків, 1999. 64с. 5. Лисиченко В.К. Особенности проверки и оценки заключения экспертизы на предварительном следствии. Криминалистика и судебная экспертиза. К.: вища школа.1982. Вип. 24. с.31; Постика И.В. Оценка и использование заключения эксперта-криминалиста: Лекция. Одесса: Одесский государственный университет, 1977. с.20-24. 6. Орлов Ю.К. Заключение эксперта и его оценка по уголовным делам. М.: ЮРИСТ, 1995. 64с. 7. Щербаківський М.Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле. 2015. 560 с.

Василь Володимирович КОРНІЄНКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри криміналістики,

судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7682-1281>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТАКТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КІБЕРЗЛОЧИНІВ У БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ

Дистанційне обслуговування клієнтів банків через мережу Інтернет останнім часом значно покращили якість та швидкість взаємодії суб'єктів. Поряд з цим, так званий, кіберпростір став привабливою зоною для незаконного збагачення різного роду шахраїв, у тому числі за участю банківських працівників. Вступаючи у злочинну змову

з представниками фінустанов, шахраї орендують мобільні номери для месенджерів, отримують клієнтську базу з реквізитами та номерами клієнтів, проводять переказ незаконно отриманих коштів у кріпто-валюту (міксінг), або отримують готівкою на підставних осіб чи виводять гроші за кордон. Різні способи дій зловмисників у даній технології злочинної діяльності можуть підпадати під ряд статей Кримінального кодексу України, а саме: ст.ст. 190-192 КК (як основні злочини), та ст.ст. 200, 205-1, 209-209-1, 231-232 (підпорядковані злочини) КК України. Наразі складним завданням для слідчого при розслідуванні такого роду злочинів є встановлення місцезнаходження осіб та доведення причетності працівників банків до шахрайської схеми незаконного збагачення.

У процесі розслідування даної категорії злочинів слідчому слід звернути увагу на особливості тактики проведення окремих слідчих дій у рамках операції «Встановлення причетності банківського працівника до вчинення злочину». У рамках цієї тактичної операції проводяться наступні заходи:

- визначення кола працівників, які беруть участь у проведенні та оформленні конкретної банківської операції, а також організації контролю за її здійсненням;
- виявлення порушень порядку проведення та оформлення даної операції;
- визначення конкретних осіб, що зробили ці порушення;
- встановлення зв'язку працівників банку з іншими учасниками операції (працівниками банку та сторонніми особами).

Встановлення причетності працівника банку до вчинення злочину з використанням фінансової операції повинно починатися з вивчення необхідного нормативного матеріалу. Слідчий повинен чітко уявляти механізм здійснення банківської операції, особливості її відображення в первинних документах, облікових реєстрах (у т.ч. данні електронного обігу), а також розподіл повноважень між працівниками, відповідальними за її проведення. Ця інформація міститься в нормативних актах Кабінету Міністрів України, Національного банку України. Більш докладно функціональні обов'язки працівників банку регламентуються у внутрішніх посадових інструкціях, що обов'язково мають бути у кожному банку.

Після ознайомлення із необхідними нормативно-правовими документами слідчий приступає до визначення кола осіб, що мають відношення до здійснення та оформлення відповідної банківської операції. Щоб визначити конкретних виконавців даної операції, необхі-

дно вивчити всю документацію, пов'язану з її оформленням. Спочатку встановлюється персонал банку, який, згідно з інструкціями, повинен брати участь у здійсненні цієї операції, а потім проводиться перевірка наявності необхідних повноважень в осіб, підписи яких фігурували в облікових документах. Іноді працівники банків у порушення відомчих інструкцій виконують окремі дії з оформлення та проведення банківських операцій, не володіючи для цього достатніми повноваженнями. Зустрічаються випадки, коли наприклад, економіст операційного відділу розписується від свого імені за інспектора-контролера даного відділу при видачі чи зарахуванні готівки, що категорично заборонено інструкціями банку. Це може свідчити про намір працівника банку на здійснення незаконних дій.

До призначення почеркознавчої та криміналістичної експертизи документів слідчий повинен упевнитися, чи ставили ці підписи зазначені у документі особи. Для цього необхідно під час допиту пред'явити працівникові банку підписані від його імені документи та запропонувати йому підтвердити дійсність підпису. У кожному випадку при виникненні сумнівів у дійсності підписів необхідно призначити почеркознавчу експертизу незалежно від того, чи підтвердив цей працівник факт підписання документа. Практиці відомі випадки, коли працівник банку, підозрюваний у здійсненні злочину, у судовому засіданні заперечував свої показання, надані в ході слідства щодо дійсності тих або інших реквізитів у документах.

Після встановлення кола осіб, що брали участь у проведенні та оформленні банківської операції, слідчий переходить до ретельного вивчення документів, вилучених у банку. Вони повинні досліджуватися на предмет їх наявності, змісту, правильності оформлення, відповідності іншим представленим документам.

Бажано на кожного учасника та виконавця документообігу заводити окремий «особовий рахунок», у який заносяться всі виявлені порушення. Наочне уявлення про механізм окремих злочинних дій у структурі технології незаконного збагачення, ймовірних учасників злочинної групи, розподіл ролей між співучасниками, характер нанесених збитків надає можливість складання схеми руху цінностей із зазначенням всіх учасників операції.

Після того, як документальне оформлення операції перевірене повністю, необхідно проаналізувати наявну інформацію та спробувати виявити логіку порушень, наявність їх взаємозв'язку. Так, наприклад, при діях з легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, банківські працівники здійснюють комплекс заходів, спрямова-

них на унеможливлення ідентифікації клієнта. Для цього при підготовці документів не вказуються номери договорів (або вказуються з помилками), відсутні у справі установчі документи підприємства чи організації, завальована мета операції і та ін.

Аналізуючи виявлені порушення, слідчий може одержати інформацію, що свідчить про можливу причетність працівників банку до підготовки й вчинення злочину. Але, порушення можуть мати і ненавмисний характер. Сучасна банківська система не надто забезпечена кваліфікованими кадрами. Особливо це стосується «фронт-офіс» працівників, які обслуговують клієнтів: операціоністи, економісти, інспектори з обслуговування клієнтів. Тому на сьогодні помилки в роботі, прорахунки, невимогливість керівництва до якості оформлення документів поширені у банках.

Паралельно із цими заходами слідчий повинен установити наявність і характер зв'язків посадових осіб банку із клієнтами, які брали участь у здійсненні даної операції або в ній зацікавлені. Одержати подібну інформацію дуже важко. З цього приводу необхідне комплексне поєднання слідчих дій з використанням можливостей оперативно-розшукових заходів щодо спостереження за контактами представників банку, їх способом життя тощо. Слідчий може звернутися за допомогою до служб банківської безпеки, співробітників яких займаються забезпеченням охорони банку від небажаного зовнішнього та внутрішнього впливу. Так чи інакше ця служба здійснює спостереження за працівниками банку, їх особистим життям, контактами, пересуванням. Крім спостереження служба банківської безпеки має у своєму розпорядженні бази даних, які також можуть містити необхідні відомості. Володіючи такою інформацією, слідчий може звузати коло підозрюваних, одержати додаткові докази вини банківського працівника.

Слідчий повинен враховувати специфіку добровільної участі працівників банку у вчиненні економічних злочинів, пов'язаних зі здійсненням банківських операцій. У цьому випадку недоцільно залучати осіб, підозрюваних у причетності до злочину, до проведення слідчих дій до моменту, коли всі необхідні докази його вини не будуть зібрані та проаналізовані. Найважливішу роль при проведенні розглянутої тактичної операції відіграє допит особи в якості підозрюваного (обвинувачуваного). При цьому необхідно забезпечити всебічну та ретельну підготовку до нього, у ході якої зібрати повну інформацію про причетність працівника банку до вчинення злочину.

Крім цього доцільно піддати перевірці інші операції, в оформленні або проведенні яких брав участь підозрюваний банківський

працівник. Дослідження слідчо-судової практики показало, що в переважній більшості випадків (близько 65 % вивчених справ) банківські працівники, що добровільно брали участь у здійсненні розкрань та інших корисливих злочинів, робили це неодноразово протягом тривалого періоду. За даними окремих досліджень, близько 35% посадових осіб банку, обвинувачених у зловживаннях брали участь у здійсненні подібних дій протягом усього строку роботи в банку. Тому доцільно перевіряти роботу відділу за тривалий строк (в ідеалі – від дня прийняття підозрюваного на роботу). Для скорочення обсягу роботи можна обмежитися операціями певного виду або операціями, проведеними за участю підозрюваного.

У результаті виявлення причетності працівників банку до вчинення злочинів, ймовірна можливість одержання правдивих показань про основних суб'єктів злочинів, про існування організованої злочинної групи, а також про злочинну діяльність окремих банківських працівників і представників банківського керівництва.

Олександра Олександрівна КОЧУРА,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики

та експертології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0638-2911>

Олександр Сергійович РОЗУМОВСЬКИЙ,

аспірант Харківського національного

університету внутрішніх справ, адвокат;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0906-564X>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ, ПОВ'ЯЗАНОГО З ПОРУШЕННЯМ СТ. 3 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД (1950 Р.) В АСПЕКТІ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ПРИ ДОВІЧНОМУ УВ'ЯЗНЕННІ ЗАСУДЖЕНОГО

Оскільки існують рішення Європейського суду з прав людини (далі - Суд) щодо порушення зобов'язання Україною за ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція 1950 р.) у зв'язку з відсутністю можливості пом'якшення

довічного позбавлення волі, а сама проблема досі потребує якнайшвидшого вирішення на законодавчому рівні в Україні, тому ми вважаємо, що на теперішній час вона є надзвичайно актуальною. Так, Суд не одноразово розглядав в ряді справ, стосовно України та інших держав, питання про застосування довічного позбавлення волі в контексті дотримання прав людини, гарантованих положеннями ст. 3 Конвенції 1950 р.

Дослідженню законодавчого регулювання міжнародних норм, що встановлюють відповідальність за порушення прав людини та її основоположних свобод, необхідністю впровадження реформи системи перегляду покарань у виді довічного позбавлення волі, пов'язаних із порушенням положень ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) – заборона катування, присвятили свої праці такі учені, як: А. П. Бущенко, Ю. С. Денисова, О. П. Кучинська, О. С. Почанська, М. В. Романова, Л.Я. Стрельбіцька, О. В. Щиголь, та інші. Але, питання пов'язаного із дотриманням прав людини та її основоположних свобод щодо необхідності впровадження реформи системи перегляду покарань у виді довічного позбавлення волі знайшли незначне висвітлення у сучасній правовій доктрині і були лише фрагментарно окреслені у загальних роботах науковців, зокрема наукових статях.

Слід зазначити, що одним із перших було рішення від 9 липня 2013 року у справі «Vinter And Others v. The United Kingdom», в якому Суд навів ключові для розуміння даної проблеми аргументи, а саме: засуджений не може бути ізольований, якщо нема обґрунтованих психологічних підстав для цього; оскільки баланс між підставами ізоляції може бути динамічним, то необхідно є оцінка факторів чи змін при перегляді обґрунтованості продовження ізоляції. Крім того, у цьому рішенні акцентовано увагу на виправні цілі позбавлення волі, а відтак неприйнятним є варіант відсутності у особи шансу повернути собі свободу. А також, зазначено, що засуджений із самого початку відбування покарання має право знати, що він повинен робити, аби врешті-решт була розглянута можливість його звільнення, та чи можливо клопотати про це. Інакше за відсутності передбачених механізмів перегляду рішення про ізоляцію засудженої особи до довічного позбавлення волі на рівні національного законодавства порушено таке зобов'язання за ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод державою-учасницею, яке буде мати місце безпосередньо в момент призначення даного виду покарання [1].

В той же час, у п. 55 рішення від 9 липня 2013 року у справі «Vinter And Others v. The United Kingdom», Суд, зазначив те, що більшість Європейських країн не мають у чинному законодавстві такого

покарання, як покарання у вигляді довічного ув'язнення без можливості скорочення, а деякі, зокрема Португалія, Норвегія та Іспанія, взагалі – не мають довічного ув'язнення. В Австрії, Бельгії, Чехії, Естонії, Німеччині, Литві, Люксембурзі, Польщі, Румунії, Росії, Словаччині, Словенії, Швейцарії та Туреччині ув'язнені, засуджені до довічного ув'язнення, мають фіксовані періоди, після закінчення яких розглядається можливість звільнення. У Франції троє таких ув'язнених не мають мінімального терміну, але, здається, їх можна звільнити після 30 років. У Швейцарії існують положення про невизначені покарання для небезпечних злочинців, коли звільнення може відбуватися лише після нових наукових доказів того, що в'язень не був небезпечним, хоча ці положення ніколи не використовувалися. Лише Нідерланди, Англія та Уельс мають довічне ув'язнення, яке не може бути скорочене [1].

Але, революційному рішенні у справі «Петухов проти України» від 12 березня 2019 року Суд детально проаналізував ситуацію, та дійшов до висновку, що в чинному законодавстві України в частині непом'якшуваного покарання у вигляді довічного позбавлення волі існує положення про президентське помилування, яке є єдиною можливістю пом'якшити покарання у виді довічного позбавлення волі [2]. Цей висновок був зроблений на підставі дослідження статистичних даних в Україні на той час, з якого зазначено, що було задоволено лише одне клопотання про помилування засудженої особи до довічного позбавлення волі на момент розгляду справи та до змісту Положення про порядок здійснення помилування, затвердженого Указом Президента України від 21 квітня 2015 року [3]. З цього приводу було висловлено низку вагомих зауважень, де Суд дійшов до висновку, що було порушені положення ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у зв'язку з тим, що покарання заявника неможливо скоротити [4].

Нагадаємо, що Суд констатував порушення Україною ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод на підставі того, що покарання у вигляді довічного позбавлення волі є покаранням без перспективи звільнення, у таких рішеннях, зокрема: у справі Петухов проти України (№ 2) від 12 березня 2019 року (заява № 41216/13); у справі Старишко проти України від 15 жовтня 2020 року (заява № 61839/12); у справі Лопата та інші проти України від 10 грудня 2020 року (заява № 84210/17 та 23 інші); у справі Дембо та інші проти України від 11 березня 2021 року (заява № 2778/18 та 46 інших); у справі Русанду проти України від 1 квітня 2021 року (заява № 23047/20); у справі Фарзієв та інші проти України від 1 квітня 2021 року (заява № 63747/14 та 23 інші); у справі П'ятаченко та інші

проти України від 15 квітня 2021 року (заява № 22851/20 та 2 інші); у справі Борисенко та інші проти України від 15 квітня 2021 року (заява № 19102/20 та 5 інших); у справі Полторацький проти України від 22 квітня 2021 року (заява № 11551/13); у справі Манойлов та інші проти України від 10 червня 2021 року (заява № 21845/20 та 3 інші); у справі Крупко та інші проти України від 22 липня 2021 року (заява № 53152/16 та 8 інших).

Більш того, Конституційний Суд України у рішенні від 16.09.2021 року № 6-р(П)/2021 визнав, що довічне позбавлення волі особи без подальшої можливості її звільнення означає урівняно строку довічного позбавлення волі з позбавленням волі до завершення природного життя людини, а отже, заперечує не тільки мету покарання, а й саму сутність людської гідності, ставить під сумнів її абсолютний характер та становить порушення позитивного обов'язку держави захищати гідність людини, а тому, не відповідає ч. 1 ст. 3, ст. 23, ч. 2 ст. 28, ч. 3 ст. 63 Конституції України. Тобто, своїм рішенням Конституційний суд України зобов'язав Верховну Раду України невідкладно привести нормативне регулювання неконституційності покарання у вигляді довічного позбавлення волі у відповідність до Конституції України та цього Рішення. Таким чином, Конституційний суд України у викладеному вище рішенні остаточно визнав положення ст. 81 та ст. 82 КК України неконституційними, оскільки довічне позбавлення волі особи без подальшої можливості її звільнення означає порівняння строку довічного позбавлення волі з позбавленням волі до завершення природного життя людини, а отже, заперечує не тільки мету покарання, а й саму сутність людської гідності, ставить під сумнів її абсолютний характер та становить порушення позитивного обов'язку держави захищати гідність людини, а отже, не відповідає ч. 1 ст. 3, ст. 23, ч. 2 ст. 28, ч. 3 ст. 63 Конституції України [5].

На підставі викладеного, ми вважаємо, що дана проблематика свідчить про необхідність впровадження системи перегляду покарань у виді довічного позбавлення волі, шляхом внесення змін у Кримінальний кодекс України та Кримінальний процесуальний кодекс України щодо умовно-дострокового звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, тобто існує необхідність вжити поряд із заходами індивідуального характеру також і заходи загального характеру.

Список бібліографічних посилань: 1. Case of Vinter And Others v. The United Kingdom (Application no. 66069/09130/10 and 3896/10): Judgment European Court of Human Rights, 9 July 2013. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108610> (дата звернення: 02.10.2022). 2. Справа «Петухов проти України (№ 2)» (Заява № 41216/13) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text (дата звернення:

12.08.2022). 3. Положення про порядок здійснення помилування, затвердженого Указом № 223/2015 Президента України від 21 квітня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223/2015#Text> (дата звернення: 02.10.2022). 4. Постанова Великої Палати Верховного суду від 08 липня 2020 р., справа № 1-42/2004 (провадження № 13-87зво19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90411145> (дата звернення: 02.10.2022). 5. Рішення Конституційного суду України від 16.09.2021 року № 6-р(II)/2021 у справі за конституційними скаргами Крупка Д.В. щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна В.В., Мельниченка О.С. щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна В.І. щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text> (дата звернення: 02.10.2022).

Роман Васильович КРАВЧЕНКО,

*завідувач відділу товарознавчих та гемологічних досліджень
лабораторії товарознавчих, гемологічних, економічних,
будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності
Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України*

Ганна Володимирівна ТИЩЕНКО,

*судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень
лабораторії товарознавчих, гемологічних, економічних,
будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності
Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ КОНТРАФАКТНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Розвиток глобального ринку призводить до збільшення кількості товарів, їх груп та різновидів. З'являються нові торгові марки та, відповідно, юридичні й фізичні особи, які намагаються їх підробити. Різна купівельна спроможність населення різних держав зумовлює появу контрафактної продукції та її поширення. Вдосконалення тех-

нології підробки товарних знаків, складність виявлення незаконного запозичення інтелектуальної власності та технологій виробництва товарів, поширення інформаційної продукції без дозволу правовласників зумовлює й ускладнення виявлення контрафакції у процесі дослідження готових виробів.

Перш за все варто виявити проблему визначення поняття «контрафакт», досить часто його ототожнюють з поняттям «фальсифікат», що створює певні труднощі під час проведення дослідження та розгляду його результатів. Контрафакція – це протиправне використання певними юридичними та фізичними особами відомих товарних знаків, які їм не належать, з метою отримання збагачення. Контрафакт, як правило, схожий на товари згаданих вище фірм, проте має деякі відмінності або є аналогічним, проте виготовленим з порушенням авторських прав чи використанням чужого патенту. Фальсифікат є ширшим поняттям, яке охоплює увесь спектр підробок об'єктів купівлі чи продажу з метою збагачення. Найчастіше фальсифікат зберігає найвиразніші ознаки оригінального товару, при цьому інші якісні чи кількісні показники є набагато нижчими. Контрафакція є одним з видів фальсифікації, проте є суміжною з іншими видами через необхідність дослідження відповідності ознак товару фізико-хімічним вимогам.

Контрафакція товару має ряд негативних наслідків, які можна розділити умовно на чотири групи: збитки для держави через зменшення обсягу податків, які надходять до бюджету та державних фондів; збиток іміджу країни шляхом зниження інвестиційної привабливості; збиток правовласникам торгових марок, знаків, авторських прав, патентів, тощо; заподіяння шкоди здоров'ю споживачам підробленої продукції [1, с. 257-259]. Найпоширенішими видами контрафакції продукції є: виготовлення та/або реалізація товарів з використанням маркувань аналогічних чи подібних до ступеня змішування з торговими марками інших виробників; виготовлення товарів, зовнішньо тотожних чи схожих на товари інших виробників з порушенням права на промисловий зразок; протиправне виробництво та використання інтелектуальної власності (часто для позначення цього виду контрафакції застосовують термін «піратство»), до якої належать: твори мистецтва, літератури, науки, комп'ютерні програми та аудіовізуальна продукція; виготовлення продукції з незаконним використанням технології, яка має статус винаходу чи корисної моделі.

Водночас постійно виникають нові види підробки продукції. Це вимагає систематичного та послідовного вдосконалення засобів виявлення ознак контрафактності товарів на ринку [2, с. 305-307; 3, с. 13-15].

Визначення контрафактної продукції під час товарознавчої чи комплексної експертизи передбачає порівняння вилучених зразків та оригінальної продукції. Для цього експерт повинен визначити: подібність маркувань та товарних знаків, нанесених на зразок та оригінальну продукцію; відповідність маркування зразків оригінальним товарам; можливість ідентифікації товарних знаків на вилученій продукції з оригінальною; тотожність чи подібність ознак вилучених зразків та оригінальних товарів; відповідність пакування товарів з урахуванням оформлення та технології виготовлення; відповідність виробу вимогам Державного стандарту України; склад зразків (матеріали, речовини) та можливу шкоду, яку вони можуть нанести здоров'ю та життю людини [4, с. 74-75].

Залежно від виду товару, його належності до групи товарів за державними класифікаторами та особливостей виготовлення і складу список завдань може змінюватись. При цьому експерт не визначає чи є товар контрафактним, його завданням є з'ясування відповідності ознак вилучених зразків та оригіналу продукції. Усі інші дії, пов'язані з доведенням легальності виготовлення, реалізації, тощо не є складовою експертизи.

Виявлення контрафактності товару може відбутись під час дослідження вилучених зразків з метою визначення фальсифікації. Таким чином контрафакція може бути: асортиментною; якісною (підробка продукції шляхом додавання харчових та нехарчових домішок з метою поліпшення органолептичних характеристик товару зі збереженням чи втратою частини інших ознак); кількісною (значні відхилення у розмірі, вазі чи об'ємі товару); вартісною (виготовлення та/або продаж товарів нижчої якості за ціною високоякісного, цей вид супроводжує й інші види фальсифікації); інформаційною (надання неточної, неповної чи спотвореної інформації про товар).

Що стосується організації та проведення дослідження, то першочерговою умовою є наявність оригінального зразка, який експерт застосовує для порівняння зі спірним вилученим об'єктом. Серед них вирізняють порівняльні, стандартні та еталонні зразки, які мають заздалегідь відомі характеристики (справжність, місце виготовлення, фізико-хімічні ознаки та інше). За його відсутності експерт визначає список показників, за якими визначають: приналежність об'єкта дослідження до тієї чи іншої групи товарів відповідно до державних класифікаторів; його відповідність науково обґрунтованим показникам достовірності.

Основною метою дослідження є визначення відповідності об'єкта дослідження вимогам, які ставлять перед товарами, виготовленими під належною торговою маркою законно. Для цього експерт

досліджує окремо оригінал товару та вилучений зразок за одними й тими ж показниками. Об'єктом дослідження може бути власне товар, його пакування, маркування та супровідна документація.

Базовим засобом товарознавчого дослідження для виявлення контрафактності товару є ідентифікація. Вона полягає у визначенні відповідності ряду характеристик (асортиментних, якісних, кількісних, тощо) і інформації про товар відповідно до вимог, які ставлять до оригінальної продукції. Основними характеристиками товару, необхідними для його ідентифікації є: марка та модель виробу, комплектація, матеріал та фізико-хімічний склад, країна та місце виготовлення, дата придбання та період експлуатації, технічні характеристики, особливості оформлення залежно від приналежності до групи товарів.

Наступним етапом дослідження є вивчення товарної інформації, яку можуть містити: споживче чи транспортне пакування, етикетки, ярлики, штампи, тощо. Важливим аспектом є визначення відповідності цієї інформації чинним стандартам. Неповнота, спотворення чи недостовірність інформації є основою для визнання товару контрафактним. Найчастіше ці порушення виявляються в замовчуванні чи спотворенні інформації про: країну походження, адресу та найменування виробника, дати виготовлення, адреси та назви складу зберігання, категорії якості та групи товару та ін. [5, с. 575-580].

Отриману інформацію передають відповідним органам, які встановлюють контрафактність товару відповідно до інформації, отриманої в процесі дослідження. Варто зазначити, що товарознавча є лише одним із видів експертизи, в процесі якої виявляють ознаки контрафактності товару. Зазвичай для цього проводять комплексне дослідження із застосуванням різних видів експертизи.

Виявлення контрафактних ознак товару під час товарознавчої експертизи полягає у його порівняльній оцінці відповідно до ряду показників. Експертиза вилученого зразка вимагає комплексного дослідження, у якому товарознавча експертиза є лише одним з видів, але при цьому взаємодіє і з іншими видами аналізу об'єкта. Станом на сьогодні відомий ряд варіантів підробки оригінальних товарів відомих брендів і їх список збільшується. Це підвищує актуальність дослідження товарів для виявлення ознак контрафактності, як основи інформаційної доказової бази, необхідної для винесення максимально об'єктивного вироку судом.

Складність визначення поняття «контрафакція» зумовлена також і тим, що часто його плутають з поняттям «фальсифікація», яке є набагато ширшим. Варто зауважити, що такі випадки трапляються як на розмовному рівні, так і в професійній та науковій літературі.

Товарознавча експертиза контрафактних товарів передбачає

комплекс досліджень різних ознак товару від його пакування та визначення якісних і кількісних характеристик до перевірки оригінальності маркування торгових марок, нанесених на неї. Важливим аспектом є вивчення товарної інформації, яка знаходиться в супровідній та транспортній документації. На транспортних пакуваннях, яриках, тощо.

Список бібліографічних посилань: 1. Позова Д. Д. Про співвідношення понять «контрафактні товари» та «фальсифіковані товари». Актуальні проблеми держави і права. С. 256-262. 2. Еськова С. П., Коварда В. В. Контрафактная и фальсифицированная продукция: понятия, сущность, отличительные особенности. Молодой ученый. 2016. № 20. С. 306–308. 3. Мазіна О. О. Контрафакція як дії, що порушують авторські права: автореферат. 2014. 22 с. 4. Селиванов А. А. Некоторые вопросы, связанные с контрафактностью продукции. Теория и практика судебной экспертизы. №4 (24). 2011. С. 74-80. 5. Заніна Т. А. Комплексне дослідження фальсифікованої та контрафактної продукції: теоретичні та практичні аспекти. Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. №20. 2019. С. 573-583.

Олександр Геннадійович ЛИТОВСЬКИЙ,

*головний судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України*

Сергій Миколайович ШЕВЧЕНКО,

*судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЯВЛЕННЯ СЛІДІВ РУК З ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Розвиток світової автомобільної промисловості та відкриття кордонів для її продукції призвели до того, що останніми роками автомобільний парк на території України збільшився у десятки разів. Як наслідок, зростає кількість злочинів, пов'язаних із викраденням автотранспортних засобів, а також деталей, механізмів та предметів, які знаходились всередині.

Практика розслідування та розкриття злочинів, пов'язаних із використанням автотранспортних засобів доводить, що основними

предметами-носіями розшукової та доказової інформації є сліди папілярних узорів, що залишаються на транспортних засобах або на предметах, які знаходились всередині та предметах навколишнього оточення.

Коли знайдено викрадений автомобіль, при зовнішньому огляді сліди рук потрібно шукати на ручках та склі дверцят, крилах, капоті, багажнику, дверях водія та пасажирів, а також на хромованих частинах автомобіля (ковпаках коліс, бамперах та ін.). У кожному конкретному випадку спеціаліст-криміналіст, проводячи огляд, сам визначає (виходячи із обстановки) на яких предметах злочинець міг залишити сліди рук.

Якщо зовнішні поверхні автомобіля покриті вологою або льодом, необхідно встановити, коли сталася крадіжка. Якщо крадіжка сталася до зволоження автомобіля, необхідно поставити авто в бокс для просушки і подальшої роботи з пошуку слідів рук. Також можна скористатися одним із фізичних методів виявлення слідів рук, а саме, за допомогою розчинів дисульфиду молібдену та двоокису титану, які виявляють сліди рук на вологих поверхнях, поверхнях вкритих сторонніми речовинами (сіль, бруд, жир), коли використання дактилоскопічних порошків може зіпсувати сліди.

При внутрішньому огляді транспортного засобу, сліди рук потрібно шукати на кермі, передній панелі автомобіля, ручці перемикачів передач, дзеркалі зворотного виду, внутрішніх поверхнях скла, протисонячних щитках та інших поверхнях автомобіля.

Крім того, необхідно досліджувати ті предмети, які знаходилися в салоні автомобіля, оскільки на них можуть виявлені сліди рук, які не належать потерпілим. У салоні можуть бути виявлені речі, що належать злочинцю (пляшки, склянки, предмети одягу, знаряддя зламу, зброя), документи та інші предмети які злочинець приніс із собою, залишив або втратив.

При викраденні деталей та агрегатів автомобіля (акумулятор, розподільний вал, головка блоку) підлягають дослідженню зовнішні та внутрішні поверхні кришки капота та поверхні тих предметів (агрегатів), звідки викрадали деталі. При крадіжці запасного колеса або інших предметів з багажника, пошук виконується по краях багажного відсіку та внутрішніх поверхонь, що прилягають до місця знаходження колеса або інших предметів.

Залежно від поверхні необхідно правильно підбирати дактилоскопічні порошки. Порошки розрізняють:

- за структурою (дрібнодисперсні, крупнодисперсні);
- за питомою вагою (легкі, важкі);

- за магнітними властивостями (магнітні, немагнітні);
- за оптичними властивостями (світлі, темні, нейтральні, флуоресцентні та фосфоресцентні);
- за складом (однокомпонентні та багатокомпонентні (суміші)).

Формування потожирових слідів папілярних узорів і можливість їх виявлення за допомогою порошоків багато в чому залежать від властивостей слідосприймаючої поверхні, насамперед, від її рельєфу і здатності вбирати вологу. Чим дрібніший рельєф поверхні, чим більш гладкою вона є, тим чіткіше відображаються окремі ознаки будови папілярного узору (сприятливішими є поверхні близькі до дзеркальних – скло, гладкий пластик, лакована деревина, метал тощо).

На поверхнях, що не вбирають вологу (скло, порцеляна, фаянс, пластмаса тощо), потожирові сліди можуть зберігатися і виявлятися за допомогою порошоків через доволі тривалий час – місяць і більше. На можливість виявлення слідів рук за допомогою порошоків впливають не лише характерні властивості поверхні самого предмета, а й умови, в яких він перебував з моменту утворення сліду до його виявлення (температура, вологість, запиленість).

На гладких поверхнях застосовують дрібніші за структурою порошки, на шорстких – крупніші. Якщо сліди не вдалося виявити за допомогою одного порошку, можна використати інший, більш липкий за своїми адгезійними властивостями, або суміш порошоків.

З метою запобігання псуванню слідів не використовують:

- дактилоскопічні порошки всіх видів – при виявленні слідів на вологих, сильно забруднених, липких і жирних поверхнях;
- магнітні порошки – при виявленні слідів на нефарбованих (а в окремих випадках і забарвлених) металевих, сталевих чавунних та інших аналогічних за властивостями залишкового магнетизму предметах;
- порошки, які за своїм кольором співпадають з кольором оброблюваної поверхні.

З метою збереження слідів біологічного походження – ДНК профілю елементів клітинного епітелію, що може знаходитись у слідах рук, потрібно обробляти об'єкти виключно немагнітними порошками: «форсункова сажа» або «окис цинку» в залежності від кольорів поверхонь об'єктів.

З огляду на відому складність роботи з хімічними реактивами, виявлення слідів рук хімічними та фізико-хімічними методами в основному проводяться в лабораторних умовах.

Дотримання правил і рекомендацій при огляді транспортного засобу, сприяє якісному пошуку та виявленню слідів рук, встановленню особи, що його скоїла, тим самим підвищує ефективність розслідування злочину в цілому.

Список бібліографічних посилань: 1. Темляков А.В. Особливості пошуку, виявлення та відбору зразків частинок лакофарбового покриття автомобіля при дорожній-транспортній події. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkur_2014_1_69. 2. Михалева Д.А. До питання про особливості виявлення та вилучення слідів за фактами розкрадання деталей, механізмів та предметів з автомобілів. URL: <http://bukovina.biz.ua/news/4117>.

Наталія Миколаївна ЛОГІНОВА,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3296-3659>*

ПРОВЕДЕННЯ ОСВІДУВАННЯ : НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА

Однією із слідчих (розшукових) дій, передбачених главою 20 Кримінального процесуального кодексу України є освідування особи. Частиною 1 статті 241 Кримінального процесуального кодексу України передбачено, що слідчий або прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі залишків кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Виходячи з вищезазначеної норми, можна зробити висновок, що освідування за своєю суттю є різновидом огляду, об'єктом якого є тіло людини. З указаного випливає: така слідча дія, особливо у випадку її примусового проведення, є серйозним втручанням в особисті права людини, а тому мають існувати дієві гарантії від безпідставних зловживань із боку правоохоронних органів. Це гарантовано статтею 28 Конституції України: «Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам»

У чинному КПК України передбачено, що метою проведення освідування є пошук не лише особливих прикмет у підозрюваного, свідка чи потерпілого, а й виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення. Освідування є різновидом огляду, тому не можна зарахувати до його завдань, наприклад, установлення стану наркотичного, алкогольного сп'яніння людини, оскільки для цього необхідні спеціальні знання, а це вже є завданням судової експертизи. Проводити освідування може і слідчий, і прокурор. Підставами для проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Тому фактичним підґрунтям для проведення освідування виступає наявність у слідчого достатніх даних про те, що на тілі особи можуть бути виявлені сліди кримінального правопорушення або особливі прикмети. Такі відомості можуть бути отримані під час проведення інших слідчих (розшукових) дій. Юридичною підставою для проведення освідування є постанова прокурора, яка повинна відповідати вимогам ч. 5 ст. 110 КПК України.

25 серпня 2022 року набрав чинності Закон України № 2462-IX "Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану" від 27 липня 2022 року істотно змінено правила проведення освідування (стаття 241 КПК України).

По-перше, законодавець передбачив можливість здійснення такої слідчої (розшукової) дії не лише за постановою слідчого та прокурора, а і дізнавача.

По-друге, освідування може проводитися для виявлення не лише на тілі, а й на одязі, в якому перебуває підозрюваний, свідок чи потерпілий, слідів кримінального правопорушення та їх вилучення або виявлення особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу (ч. 1 ст. 241 КПК України).

По-третє, перед початком освідування особі пропонується добровільно пройти освідування на підставі постанови дізнавача, слідчого, прокурора, а в разі її відмови освідування здійснюється примусово виключно на підставі постанови прокурора. У разі необхідності освідування здійснюється за участю судово-медичного експерта, лікаря або спеціаліста (ч. 2 ст. 241 КПК України).

У попередній редакції статті 241 КПК України не було передбачено постанови дізнавача або слідчого як підстави для проведення освідування, не було вказівки на участь спеціаліста.

По-четверте, у ч. 3 ст. 241 КПК України прямо передбачено, що «застосування примусу допускається лише у межах, необхідних для досягнення мети освідування».

По-п'яте, про проведення освідування складається протокол згідно з вимогами цього Кодексу, копія якого надається особі, освідування якої здійснювалося (ч. 4 ст. 241 КПК України).

У попередній редакції статті 241 КПК України копія протоколу освідування надавалася лише особі, освідування якої проводилося примусово.

Світлана Миколаївна ЛОЗОВА,

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології
Харківського національного університету внутрішніх справ;
провідний фахівець з організації наукової роботи відділу
забезпечення діяльності центру Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3348-3331>*

Сергій Олександрович СТРИЛЕЦЬ,

*старший судовий експерт сектору трасологічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2598-5008>*

ОКРЕМІ МЕТОДИ СУДОВО-ЕКПЕРТНОЇ ФОТОГРАФІЇ

У судово-дослідницькій (експертній) фотографії, поряд із методами фіксуєної зйомки використовуються також спеціальні фотографічні методи, що застосовуються при проведенні судових експертиз: мікрофотозйомка, порівняльна зйомка (як підвід мікрофотозйомки), контрастна зйомка, кольороподільна зйомка, зйомка в інфрачервоних променях, зйомка в ультрафіолетових променях, зйомка в рентгенівських променях, високошвидкісна зйомка.

1. Мікрофотозйомка – це спеціальний фотографічний метод, який використовується в дослідницькій фотографії і дозволяє отримати збільшені зображення об'єктів або деталей об'єктів, недоступних неозброєному оку. Мікрофотозйомка здійснюється через різні мікроскопи, у тому числі й електронні. При мікрофотозйомці зображення об'єкта утворюється оптичною системою мікроскопа (наприклад, МБС-10, МБС-12). Наразі для мікрофотозйомки використову-

ються сучасні стереомікроскопи (наприклад, Leica S 9i), які є складовою частиною комп'ютерного комплексу з відповідним програмним забезпеченням [1]. Мікрофотозйомка використовується в судово-балістичній експертизі при фотографуванні слідів полів нарізів на оболонці кулі, в трасологічній для фотографування слідів розрізу, розрубу, в технічній експертизі документів при фотографуванні відтисків печаток та штампів, судово-почеркознавчій експертизі для фотографування окремих ділянок букв, цифр, штрихів і т. ін.

2. Порівняльна зйомка – це різновид фотографічного методу мікрофотозйомки, який полягає у зйомці об'єктів з метою подальшого порівняльного дослідження отриманих зображень для їх ідентифікації. Може застосовуватися з попереднім методом, шляхом використання порівняльних мікроскопів (наприклад, ЕС-1). Порівняльні (криміналістичні) мікроскопи використовуються для перегляду двох зображень з об'єктів одночасно. Важливо щоб зображення двох об'єктів, що досліджуються були бути виконані в одному полі, одному масштабі, однакових умовах і в одному ракурсі, для ілюстрації подальшого порівняльного дослідження на фототаблиці, де вони подаються у вигляді однієї суміщеної фотографії. Найчастіше порівняльна зйомка використовується в трасологічних і балістичних дослідженнях.

3. Контрастна зйомка- це спеціальний фотографічний метод зйомки та обробки отриманих знімків, який дозволяє отримувати зображення підвищеної контрастності. За допомогою контрастної зйомки можна виділити слабковидимі або невидимі деталі (наприклад, малоконтрастні сліди пальців рук при дактилоскопічному дослідженні, трасологічному дослідженні слідів рукавичок, слідів взуття). Часто використовується при проведенні технічної експертизи документів для виявлення слідів підчищення, дописування і т. п.

4. Кольороподільна зйомка - це спеціальний фотографічний метод зйомки, який полягає у підсиленні або послабленні контрасту між об'єктами, які мають слабковидиму або невидиму для очей різницю в кольорі. Використовується при проведенні технічної експертизи документів з метою виявлення (відновлення) невидимих, згаслих, змитих, витравлених текстів, а також виявлення інших ознак часткової підробки документів (дописування, домальовування). Слід зауважити, що цей метод в його первісному вигляді майже не використовується, оскільки більш зручним є використання зйомки в ультрафіолетових променях, в інфрачервоних та деяких інших.

5. Зйомка в інфрачервоних променях - це спеціальний фотографічний метод зйомки, який полягає у фотозйомці об'єкта, який

освітлюється тепловими променями (використовуються потужні (500-1000 Вт) джерела інфрачервоного випромінювання - ртутні лампи надвисокого тиску). Використовується при проведенні технічної експертизи документів (відновлення невидимих, згаслих, змитих, витравлених текстів), балістичної експертизи (для виявлення слідів пострілу і зберігання зброї) та інших. Наприклад, у галузі технічного дослідження документів і почерку використовується телевізійний спектральний люмінесцентний мікроскоп Регула 5001, призначений для експертно-криміналістичних досліджень матеріалів, документів, грошових знаків і цінних паперів та для контролю їх автентичності [2]. За його допомогою проводиться дослідження об'єктів при збільшенні від 1 до 140 крат у блакитній, зеленій, жовтій, червоній частинах видимого діапазону та в двох частинах інфрачервоного діапазону при різному положенні освітлювачів щодо робочої поверхні.

6. Зйомка в ультрафіолетових променях - це спеціальний фотографічний метод зйомки, який полягає у одержанні фотозображення об'єктів та їх ознак з використанням ультрафіолетових променів, що не спостерігаються у видимому світлі. Використовується при проведенні експертизи матеріалів, речовин та виробів (дослідження хімічного складу барвників на документі, виявлення слідів горючих рідин), також для технічної експертизи документів (відновлення невидимих, згаслих, змитих, витравлених текстів), біологічні дослідження (виявлення біологічних слідів людини і тварин).

7. Зйомка в рентгенівських променях - це спеціальний фотографічний метод зйомки, який полягає у отриманні тіньового зображення за рахунок дії на фотоматеріал рентгенівських променів, які пройшли крізь сфотографований об'єкт. Дозволяє отримати тіньове зображення об'єктів (властивостей), які знаходяться за певною перешкодою, для чого застосовують спеціальні рентгенівські установки. Використовується при проведенні трасологічних експертиз (дослідження внутрішньої будови замків та замикальних пристроїв до їх розбирання), балістичної експертизи (дослідження внутрішньої будови частин вогнепальної зброї).

8. Високошвидкісна зйомка - це спеціальний фотографічний метод зйомки з ефектом сповільнення, який дозволяє сповільнити рух на екрані та розглянути його у всіх подробицях. Використовується при проведенні вибухотехнічних досліджень (фіксація динаміки вибуху), балістичних досліджень (зображення кулі в польоті).

Таким чином, використання методів судово-експертної фотографії дозволяє забезпечувати: правильну фіксацію загального виду

та стану наданих на дослідження об'єктів; ілюстрацію різного роду досліджень, їх наочності та правильного сприйняття; значне розширення можливостей людського зору, що в свою чергу сприяє підвищенню якості проведення експертиз та ефективності розслідування в цілому.

Список бібліографічних посилань: 1. Стереомікроскопи Leica Microsystems – вибор №1 для криміналістических лабораторій. URL: <https://alt.ua/ru/blog-ru/stereomikroskop-leica-s9i-dlya-kriminalisticheskikh-laboratorij> **2.** Regula 5001MK.01 Мікроскоп спектральний люмінесцентний URL: http://es-trade.kiev.ua/uk/spectral-luminescent-microscope-regula_5001mk_01.6X6KFt/

Юрій Вікторович ЛУК'ЯНЕНКО,

кандидат юридичних наук,

начальник Липоводолінського відділу

Роменської окружної прокуратури Сумської області

МІЖНАРОДНІ КРИМІНАЛЬНІ ІНСТИТУЦІЇ ТА ЇХ ЮРИСДИКЦІЯ В УКРАЇНІ

Протиправні дії проти українського народу та нашої держави потребують належної правової оцінки, засудження винних осіб, засудження держави-агресора, стягнення завданої шкоди, сплати сатисфакції і т.д. Очевидним є те, що наявними правовими механізмами в українській кримінальній юрисдикції вказану мету не можливо досягти.

У свій час, для того, щоб відбувся Нюрнберзький процес практично наприкінці Другої світової війни країнами коаліції на Лондонській конференції був прийнятий статус Міжнародного військового трибуналу, що надало змогу засудити частину військово-політичного керівництва Германії.

На думку автора, наразі наявне в Україні кримінальне процесуальне законодавства не надає можливість притягнути до відповідальності за протиправні дії, які здійснюється на території України, таких суб'єктів, які, наприклад не перебувають на території держави, не має змоги реально стягнути грошові кошти із країни-агресора, реально притягнути до відповідальності вище військово-політичне керівництво країни-агресора.

Наукові дослідження щодо притягнення до кримінальної відповідальності міжнародними кримінальними інституціями у своїх ро-

ботах освітлювали такі вчені як С. Аль-Захарна, В. Василенко, М. Гнатовський, Н. Дрьоміна-Волок, Н. Зелінська, І. Колотуха, І. Строкова, Ю. Аносова, Д. Аканде, О. Тріффтенер, В. Шабас, М. Шарф, та інші.

Разом із тим, тенденція притягнення до відповідальності як окремих осіб, так і держав за вчинення злочинів проти людяності, геноциду, військових злочинів залишається вкрай малоефективною та потребує вдосконалення, а тому і є підстави для вказаного обговорення.

Так, після початку, повномасштабного вторгнення в Україну, Верховною Радою України прийнято Закон № 2236-ІХ від 03.05.2022, яким доповнено Кримінальний процесуальний Кодекс України розділом ІХ- 2 «Особливості співробітництва з міжнародним кримінальним судом». У свою чергу, вказаний розділ названого вище Кодексу, не може функціонувати без ратифікацією України Римського статуту Міжнародного кримінального суду. При цьому, за інформацією Офісу Президента України вказаний статут не буде ратифікований Україною у найближчий час - «Я би, як мінімум, під час війни, до перемоги України питання ратифікації Римського статуту відклав би. Тому що, згідно з Римським статутом, спеціальні компетентні органи іноземних країн отримують купу заяв країни-агресора про начебто (я наголошую – начебто) злочини, які вчиняються нашими військовими. І той самий Міжнародний кримінальний суд зобов'язаний буде давати оцінку цим подіям», – пояснив заступник голови ОП [1]. Таким чином, наразі, можна говорити про діяльність Міжнародного кримінального суду в Україні, але не в повній мірі. Слід відмітити, що результатом діяльності вказаного суду є притягнення до відповідальності за вчинення «окремих» злочинів конкретних осіб (індивідуумів).

Також, Україна як суб'єкт міжнародних відносин за захистом своїм прав може звернутись до Міжнародного суду ООН. Як приклад, позов України до Міжнародного суду ООН проти Росії — поданий 16 січня 2017 року представником України до Міжнародного суду ООН з метою притягнення Російської Федерації до відповідальності за вчинення актів тероризму і дискримінації протягом її незаконної агресії проти України. Україна також звернулася до Міжнародного суду ООН з проханням запровадити тимчасові заходи, спрямовані на запобігання продовженню порушень прав людини з боку Російської Федерації протягом розгляду справи Судом по суті [2]. 16 березня 2022 року Міжнародний суд ООН оголосив рішення за запитом про запровадження тимчасових заходів у справі "Україна проти Росії" щодо геноциду. Мова йде про звинувачення у геноциді відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього.

Відповідно до рішення суду, Росія має негайно призупинити всі військові дії в Україні та зупинити будь-які військові чи нерегулярні збройні формування під її контролем чи впливом. «13-ма голосами проти 2-х РФ має припинити військові операції на території, 13-ма проти 2-х РФ має забезпечити, що будь-які військові чи регулярні військові підрозділи, які спрямовуються чи підтримуються Росією, а також інші організації та особи, які можуть бути під контролем Росії не будуть вживати будь-яких кроків щодо продовження військової операції. І односторонньо — дві сторони мають утримуватися будь-яких дій, які можуть погіршити чи продовжити спір і ускладнити розгляд судом», — оголосили у суді [3].

У свою чергу, бачимо, що суду для прийняття рішення знадобилось близько 5 років, прийняття вказаного рішення ніяким чином не вплинуло на реальний стан речей, який має місце в Україні.

Автор вважає, що саме наша держава має очолити процес реформування міжнародних інституцій про притягнення до відповідальності саме країн-агресорів, саме наша держава та громадяни вкрай чітко відчують відсутність належної відповідальності країн-агресорів, і зовсім є незрозумілим чому на країну, яка не має територіальних спорів із сусідньою країною, напала країна-сусід і при цьому, тривалий час фактично відсутня юридична відповідальність за вчиненні дії. Здається констатувати факт вторгнення військ у іншу країну не потребує значних зусиль і часу.

Вбачається, що слід внести зміни до Статуту Міжнародного суду ООН та передбачити процедуру відповідальності країни-агресора та негайного розгляду питання у разі військового вторгнення однієї держави на територію іншої.

Список бібліографічних посилань: 1. В ОП розповіли, коли Україна може ратифікувати Римський статут [Електронний ресурс] // сайт радіо свобода. – 25. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ratyfikatsiya-rymskyu-statut-op/31867367.html>. 2. Справа «Україна проти Російської Федерації» (Міжнародний Суд) [Електронний ресурс] // Вікіпедія – Режим доступу до ресурсу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Справа_«Україна_проти_Російської_Федерації»_\(Міжнародний_Суд\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Справа_«Україна_проти_Російської_Федерації»_(Міжнародний_Суд)). 3. Міжнародний суд ООН в Гаазі зобов'язав Росію негайно призупинити воєнні дії в Україні [Електронний ресурс] // Суспільне новини. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://suspilne.media/218256-miznarodnij-sud-onn-v-gaazi-ogolosue-risenna-u-spravi-ukraina-proti-rosii-nazivo/>.

Олексій Володимирович МАНИК,

*старший викладач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4384-1219>*

Ірина Анатоліївна Маник,

*заступник начальника ВП – начальник СВ ВП №2 ХРУП № 2
ГУНП в Харківській області;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2269-6232>*

ОСНОВНІ ВЛАСТИВОСТІ ДОКАЗІВ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ПРИ ЇХ ОЦІНЦІ МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ

Кількість воєнних злочинів, що вчиняються на території України у зв'язку із агресією російської федерації зростає із кожним днем. Зокрема, за даними Офісу Генерального прокурора України, станом на 29 жовтня 2022 року було зареєстровано 62121 злочинів проти України, у тому числі 42832 злочинів агресії та воєнних злочинів і 18622 злочинів проти національної безпеки [1, с. 11]. На теперішній час основний тягар розслідування та збирання доказів за фактом міжнародних (здебільшого воєнних) злочинів російської федерації покладається на національні органи досудового розслідування, а розгляд справ, відповідно, на національні судові органи. Хоча на територію України було делеговано слідчих Канцелярії Прокурора Міжнародного кримінального суду, зрозуміло що їх кількість є нестатньою для розслідування всього об'єму міжнародних злочинів. Проте, певна їх частина, де суб'єктами їх вчинення є вище воєнне та політичне керівництво країни-агресора все ж таки підлягатиме розгляду саме Міжнародним кримінальним судом та докази, які вже сьогодні збираються національними органами досудового розслідування у подальшому будуть передаватись (а частина вже передається) через Прокурора Міжнародного кримінального суду власне до цієї судової установи. Тому вже на стадії їх збирання постає необхідність додержання вимог, що висувуються Міжнародним кримінальним судом до доказів злочинів для їх прийнятності у подальших судових процесах. Слід наголосити, що підхід Міжнародного кримінального суду у цьому питанні дещо різниться від традиційного для національної правової системи уявлення про належність, допустимість і достовірність доказів у кримінальному судочинстві. Тому розглянемо основні положення щодо властивостей доказів, що склалися у Міжнародного кримінального суду.

Релевантність, доказова сила та вагомість доказів. Релевантність доказова сила та вагомість є фундаментальними властивостями доказів, на основі які Міжнародний кримінальний суд, встановлює доведеність фактів сторонами справи відповідно до стандартів судочинства.

Докази вважаються *релевантними*, коли вони безпосередньо стосуються справи, яка перебуває на розгляді суду. Якщо доказ є релевантним, то його використовують для оцінки особистої відповідальності обвинуваченого [2].

Доказова сила доказів визначається відповідно до рівня, за яким той чи інший доказ доводить щось у справі. Доказова сила також визначається згідно з критеріями, які характеризують невід'ємні якості доказу [3].

Вагомість доказу є якісною оцінкою доказів та характеризується відносною важливістю, яка надається доказу. Вагомість є суб'єктивним критерієм, що залежить від дійсної якості та характеристик доказу, а також від кількості та якості інших наявних доказів того ж факту. Наприклад, оригінальний відеозапис низької якості, буде мати меншу вагу, ніж показання свідка-очевидця нападу, за умови, що слова свідка вважаються надійними та достовірними. Задля оцінки вагомості доказу суд розглядає його загальні характеристики (наприклад, чи був він автоматично створений за допомогою технологій або ж особою, що зацікавлена у результатах судового процесу), включаючи те, чи є доказ прямим чи непрямим та, частково, чи є даний доказ опосередкованим свідченням. Менша вага може надаватися показанням свідків, що не були представлені суду особисто, адже такі показання не стали предметом перехресного допиту і не давалися під присягою [3].

Надійність, достовірність та точність доказів як критерії вагомості.

Надійність встановлюється при дослідженні походження доказу: чи є джерело доказу надійним, чи не було мотивації дати неправдиві або неточні докази? Достовірність характеризується тим, чи заслуговують такі докази на довіру. Точність характеризується ступенем чіткості доказової інформації (наприклад, при зазначенні осіб чи дат). На вагомість доказу може також вказувати логічність та несуперечливість документа [4].

Посібник з підготовки звітів щодо катувань, виданий Центром з прав людини Університету Ессекса, описує *формулу отримання доказу найкращої якості*:

«Отриманий з перших рук + детальний + внутрішньо несуперечливий + підтверджений з декількох точок зору + доводить наявність

сталих дій + новий = доказ найвищого стандарту» [5].

Прийнятність. Навіть якщо доказ є релевантним, то він мусить бути прийнятним для застосування у судовому процесі. Міжнародний кримінальний суд вимагає надання показань свідком особисто, за винятком окремих випадків (наприклад, безпека свідка, смерть або об'єктивна нездатність свідка бути присутнім в суді, розгляд доказів обставин, що не є предметом спору, чи розгляд загальної інформації, або свідок був допитаний судом раніше).

Питання прийнятності порушується при поданні доказу до Міжнародного кримінального суду. При прийнятті рішення про прийнятність доказу Міжнародний кримінальний суд також враховує «іхню доказову силу та будь-яку шкоду, що може бути нанесена здійсненню справедливого судочинства або справедливій оцінці показань свідка» [1, с. 13-14].

Автентичність. Перед тим, як визнати доказ вагомим, Міжнародний кримінальний суд вивчає джерело (походження) доказу. Для визнання доказу вагомим його походження має бути зрозумілим для суду. Наприклад, якщо документ був наданий до суду, але його автентичність не була підтверджена показаннями свідка або іншим чином (наприклад, відсутня офіційна печатка, підпис), то його прийнятність буде поставлена судом під сумнів, і такий доказ може бути визнаний неприйнятним [1, с. 13-14].

Підсумовуючи викладене слід наголосити, що зазначене зайвий раз підтверджує відмінності у моделях національного та міжнародного судочинства та вказує на актуальність дослідження практики Міжнародного кримінального суду задля перспективи притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності винних у воєнних злочинах на території України.

Список бібліографічних посилань: 1. Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ (станом на 29.10.2022). Офіційний інтернет портал Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/>. 2. Основні стандарти розслідування для співробітників служб оперативного реагування при розслідуванні міжнародних злочинів. Global Rights Compliance LLP. URL: <http://www.globalrightscpliance.co.uk>. 3. The Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui, Decision on the Prosecutor's Bar Table Motions, ICC-01/04-01/07 (17 December 2010) para. 13. 4. D. Pigaroff in O. Triffterer (Ed.), Commentary on the Rome Statute –Observers' Notes, Article by Article. Nomos Verlag, 2nd Edn, 2008. pp. 1322-1323. 5. C. Giffard, The Torture Reporting Handbook. Essex: The University of Essex Human Rights Centre, 2000. URL: <http://www.essex.ac.uk/torturehandbook/>.

Вікторія Олександрівна МАРИНА,

курсант групи 401 факультету №1

Харківського національного університету внутрішніх справ

Тетяна Анатоліївна ОРЛОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри криміналістики, судової експертології

та домедичної підготовки факультету №1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7635-1160>

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПРОФІЛЮ КІБЕРЗЛОЧИНЦІВ

Сучасний злочинний світ характеризується формуванням у ньому принципово нової кримінальної касти - кіберзлочинців. Розробка науково обґрунтованого соціально-психологічного профілю правопорушників цієї категорії є актуальним напрямком досліджень і, на наше переконання, має міжгалузеве значення.

Так, для науки кримінології важливим є вивчення причин і умов формування особистості кіберзлочинців, вироблення у них стійкої направленості на вчинення протиправних і небезпечних дій, особливості їх світосприйняття та відношення до соціуму. Для науки криміналістики актуальним є напрямок дослідження психо-фізіологічних якостей даних правопорушників, розробка на цій основі особливостей тактики окремих слідчих (розшукових) дій за їх участю, та удосконалення методики розслідування злочинів у кібер просторі.

З огляду на важливість вказаної проблематики нами в рамках проведеного дослідження представлено криміналістичний профіль кіберзлочинців.

Перш за все, хотілось би звернути увагу на класифікаційні групи цих правопорушників, зокрема слід вирізняти серед загального контингенту «Хакерів», «Інсайдерів», «Білих комірців», «Е-бізнесменів». Кожна із зазначених груп має свої особливості.

Хакери – це особи, основною особливістю яких є дослідницький інтерес при вчиненні злочинів, цікавість, прагнення довести свою унікальність та можливості. Вони можуть не володіти особливими знаннями у сфері пентестінга, програмування і подібного, але вони обов'язково скористаються всіма готовими і відомими шаблонами зламу різних систем захисту. Хакери здебільшого просто користуються розробленими і перевіреними програмами і сплонтами.

Інсайдери (або так звані «щури») - це категорія правопорушни-

ків, які не володіють високим рівнем знань у сфері ІТ. Проте володіють службовим положенням (посадою) в системі, що атакується. Інсайдер проникає до структури, яка його цікавить, отримує доступ до системи захисту інформації та зламує її. Саме тому під час виявлення і розслідування фактів незаконного втручання до систем першу версію, яку слід висувати і перевіряти – це причетність «інсайдера» до атаки. Навіть коли неправомірний доступ був явно зовні, швидше за все, він став можливим через змову з місцевим співробітником.

«Білі комірці» - категорія злочинців, добре відома як казнокради, але ті, які використовують для реалізації своїх корисних намірів віртуальний простір і програмне забезпечення. Вони знають безліч способів викрадення коштів у держави або юридичної чи фізичної особи. Крім банального шахрайства використовуються підкупи, хабарі, шантаж, незаконне використання інформації, що становить комерційну таємницю тощо. Застосовують завжди комплекс заходів на шляху досягнення злочинної мети.

«Е-бізнесмени» (Електронні бізнесмени) - це категорія правопорушників, які займаються підприємницькою діяльністю і використовують віртуальний простір і програмне забезпечення для отримання кримінального прибутку або легалізації тіньових доходів. Вони, як правило, не мають високих знань у сфері ІТ технологій, часто наймають спеціалістів (хакерів) для виконання окремих завдань. До цього типу злочинців відноситься більшість кардерів (карткових шахраїв), спамерів, фішерів (інтернет шахраїв).

Найбільшою за кількістю серед кіберзлочинців є група хакерів. Вони характеризуються наступними особливостями.

Рівень інтелекту (IQ) вище середнього, що неодмінно створює труднощі під час доказування їх причетності до вчинення кримінального правопорушення. Вибір тактики спілкування з ними вимагає від слідчого особливої підготовки, досвіду, витримки і життєвої мудрості. Як правило, ці особи соціофоби, коло їх друзів дуже обмежене, образ життя скритний. Більшу частину свого часу вони проводять «онлайн».

Хакери – це чоловіки, середній вік яких не перевищує 40 років. Вони спілкуються виключно у закритих групах в соціальних мережах, на форумах, «майданчиках». Мають відчуття дружби і довіри один до одного. Обізнані у напрямках діяльності інших представників спільноти.

У хакерів є власний кодекс «правил», порушення яких може привести до виключення із спільноти та розголошення особистої інформації, яку викладають у відкритий доступ, в розрахунок на покарання «винного». У кожній групі свої правила, наприклад, у кардерів

- не красти у малозабезпечених та дітей. У кодерів - не продавати те, що є безкоштовним.

Серед хакерів досить значна частина дилетантів або новачків, які, маючи мінімальні знання програмування і використання програмного забезпечення, намагаються ламати електронні системи захисту інформації. Мотив у них здебільшого хуліганський.

Хакери не відчувають, як правило, неприязні до представників поліції, прокуратури та суду. На відміну від інших категорій злочинців, вони виявляють лояльне ставлення та, навіть, повагу.

Вони частіше діють наодинці. Іноді об'єднуються в невеликі групи, які характеризуються розподілом ролей та підвищеною небезпекою, оскільки діють значно ефективніше. Прагнуть до постійного підвищення кваліфікації, удосконалення своїх умінь та навичок. Для них більше значення має інтелектуальні досягнення, подолання складних перепон, ніж матеріальні прибутки.

Підводячи підсумок, хотілось би звернути увагу на те, що представлений профіль кіберзлочинців звісно не вичерпує весь спектр особливих рис цих унікальних особистостей, але може бути одним з кроків на шляху комплексного дослідження даної проблематики.

Олена Василівна МАРТОВИЦЬКА,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу та організації

досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4483-861X>

ПРАВОВІ ТА ПРИКЛАДНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Україна продовжує відбудовувати правову, демократичну державу, де найвищою соціальною цінністю визначено людину, а утвердження її прав і свобод визначає спрямовану діяльність нашої держави [1]. На державному рівні постійно відбуваються організаційні та законодавчі заходи, спрямовані на вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини, створення дієвих механізмів їх забезпечення, реалізації та захисту, розв'язання і удосконалення системних проблем у зазначеній сфері [2]. В Національній стратегії у сфері захисту прав людини зазначено, що, «удосконалення системи забезпечення

та захисту прав і свобод людини здійснюватиметься з урахуванням як національного досвіду, так і напрацьованих та апробованих міжнародною спільнотою принципів і підходів. З метою вирішення проблемних питань слід взяти до уваги та активно використовувати досвід Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, діяльність Європейського Союзу, Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, інших міжнародних організацій, практику Європейського суду з прав людини, досвід правозахисних організацій України» [2]. Вказаний підхід у повній мірі може та повинен бути застосований й до процесу вдосконалення забезпечення права на професійну правничу допомогу в Україні на законодавчому рівні. Адже запровадження міжнародних і європейських правових стандартів та удосконалення національного законодавства, усунення неузгодженостей між окремими законами України з вказаних питань сприятиме швидкому, повному та неупередженому досудовому розслідуванню, що є одним із завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України) [3]. Право на професійну правничу допомогу є конституційно гарантованим правом, яке водночас є гарантією дотримання інших прав людини. Якщо ж ще врахувати специфіку кримінальної процесуальної діяльності, то безсумнівно можна стверджувати, що ступінь важливості забезпечення права на професійну правничу допомогу в кримінальному провадженні є особливо високим. Проте, не дивлячись на доцільність необхідності належного врегулювання питання забезпечення права на професійну правничу допомогу, зокрема в кримінальному провадженні на законодавчому рівні, доводиться констатувати, що стан нормативно-правового врегулювання такого права, на превеликий жаль, є незадовільним. Що, в свою чергу, не може негативно не відобразитися у правозастосовній діяльності. У зв'язку з вищезазначеним слід поставити за мету перспективні напрями вдосконалення нормативно-правового врегулювання забезпечення права на професійну правничу допомогу. Адже, положення кримінального процесу знаходять своє зовнішнє вираження у відповідних статтях КПК України. Він і є формою вираження кримінального процесуального права, що наочно відображає взаємодію законодавства з правом за принципом єдності форми та змісту. Право на професійну правничу допомогу є важливим інструментом також й захисту прав, свобод і законних інтересів особи в різних сферах суспільного життя. Зокрема, якщо вести мову про сферу процесуальних правовідносин, то слід відзначити, що правова допомога забезпечується як в адміністративному, так і в господарському, цивільному та кримінальному процесі. При

цьому існують як загальні засади забезпечення права на професійну правничу допомогу, так і специфічні, зумовлені особливостями конкретної сфери процесуальної діяльності. Тому цілком логічним є те, що регулювання забезпечення права на професійну правничу допомогу повинно здійснюватися як нормами загального, так і спеціального законодавства. Дослідивши законодавство України, яке регулює суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням права на професійну правничу допомогу, можна констатувати, що в нашій державі відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би визначав поняття, сутність і зміст професійної правничої допомоги, засади забезпечення та реалізації, форми надання та її види, суб'єктів надання, підстави та порядок здійснення, забезпечення і реалізації права на професійну правничу допомогу, її правові наслідки та особливості міжнародного співробітництва у цій сфері. На сьогодні на законодавчому рівні визначені тільки організаційно-правові засади надання безоплатної правової допомоги. Така ситуація є незадовільною і констатує, що цю прогалину слід усунути, оскільки чимало важливих аспектів забезпечення такої допомоги залишилося або не врегульованими взагалі або врегульованими поверхнево, не враховуючи термінологічну і сутнісну новелу «професійна правнича допомога». Тому з урахуванням вищезазначеного доцільною є необхідність розроблення та прийняття закону України «Про професійну правничу допомогу». Ще одним із кроків на шляху вдосконалення законодавчого врегулювання забезпечення права на професійну правничу допомогу взагалі та в кримінальному процесі зокрема є приведення у відповідність термінології в усіх нормативно-правових актах, які регулюють в тій чи іншій мірі окремі аспекти забезпечення права на професійну правничу допомогу. Зокрема, такий недолік прослідковується в КПК України, законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», законі України «Про безоплатну правову допомогу», в яких використовуються різні понятійно-категоріальні терміни, але не вживається словосполучення «професійна правнича допомога», яке закріплено в Конституції України з 2016 року. Чимало й інших аспектів забезпечення права на професійну правничу допомогу в кримінальному провадженні не знайшли свого належного достатнього законодавчого врегулювання. Зокрема, серед загальних засад кримінального провадження в ст. 20 КПК України виокремлено «забезпечення права на захист». Зі змісту вказаної норми права зрозуміло, що законодавець основну увагу приділив саме такому виду правової допомоги як захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, виправданого,

засудженого. Вказане положення цієї статті слід перейменувати як «Забезпечення права на «професійну правничу допомогу» та закріпити в ній поняття та її види – професійної правничої допомоги в кримінальному провадженні. Основними завданнями вдосконалення забезпечення професійної правничої допомоги на законодавчому рівні є: розроблення й прийняття закону України «Про професійну правничу допомогу»; усунення наявних у законодавстві України прогалин у частині неузгодженості термінологічного апарату між Конституцією України та КПК України, законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», законом України «Про безоплатну правову допомогу», відомчими нормативно-правовими актами та ін.»; врегулювати забезпечення права на професійну правову допомогу; запровадити ще невикористані міжнародні і європейські правові стандарти та рішення Європейського суду з прав людини з питань забезпечення права на професійну правничу допомогу.

Список бібліографічних посилань: 1. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141. 2. Про Національну стратегію у сфері прав людини: указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537>. 3. Мартовицька О.В. Процесуальні підстави залучення захисника у кримінальному провадженні. *Науково-практичний журнал «Право.UA»*. 2019. №3. С. 85–93.

Андрій Дмитрович МАРТОВИЦЬКИЙ,
*слідчий слідчого відділення
відділу спеціальної поліції ГУНП в Харківській області*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДЕЯКИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія РФ кардинально змінила життя кожного українця, а разом з тим – і всі сфери суспільного життя. Не оминули ці зміни і кримінальний процес, що призвело до ряду викликів для здійснення кримінального провадження на території України. 24 лютого 2022 року Указом Президента № 64/2022 було введено воєнний стан у відповідь на повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України [1]. Ракетні обстріли об'єктів цивільної інфраструктури, активні бойові дії на значній території нашої держави, терор та напади на населення призвели до фіксації

значної кількості злочинів проти основ національної безпеки, а також миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Ані суди, ані правоохоронні органи не були готові до роботи в таких умовах, більше того, само законодавство не дозволяло налагодити оптимальну роботу в умовах складних воєнних реалій. Відтак, з метою наближення кримінальної процесуальної діяльності до воєнних реалій, Верховна Рада України в «турборежимі» прийняла низку законів, у тому числі тих, що спрямовані на регламентацію питань кримінального провадження в умовах воєнного стану. Треба зазначити, що здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану передбачає суттєве збільшення процесуальних можливостей сторони обвинувачення та спрощення ряду процедур. Однією із першочерговою слідчою (розшуковою) дією у кримінальному провадженні, є огляд місця події, процесуальний порядок проведення якого в умовах воєнного стану дещо змінився. Відповідно до статті 237 КПК України огляд – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться слідчим або прокурором з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин кримінального правопорушення [2]. Огляд як слідча (розшукова) дія полягає у безпосередньому спостереженні й дослідженні його учасниками матеріальних об'єктів, які пов'язані з обставинами вчинення кримінального правопорушення. В ході цієї дії прокурор, слідчий виявляє (знаходить), досліджує (наскільки це можливе на цьому етапі) й фіксує відомості про фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження. Завданнями огляду є: виявлення слідів кримінального правопорушення й інших об'єктів, що можуть бути залучені до матеріалів кримінального провадження як речові докази; з'ясування обстановки кримінального правопорушення; виявлення інших обставин, які мають значення для кримінального провадження. Проведення огляду охоплює також: відображення (фіксування) в протоколі всіх дій слідчого і всього, що було виявлено в тій послідовності і в тому вигляді, в якому виявлене спостерігалось під час огляду; описування та перерахування всього, що було вилучено при огляді; прийняття заходів до збереження вилучених у процесі огляду речей, слідів і документів. Своєчасність і якісне проведення огляду дають можливість виявити сліди й речі, що вказують на особу злочинця, а іноді й на мотиви його дій, дають змогу з'ясувати обстановку підготовки, вчинення, приховування слідів злочину, характер та механізм вчиненого. Дані огляду сприяють побудові версій й розробленню засобів їх перевірки. В свою чергу, огляд місця події – один із видів слідчого огляду. Він проводиться з метою ви-

явлення слідів кримінального правопорушення, з'ясування механізму його вчинення, інших обставин, які мають значення по звинуваченню, що розслідується. Підставою для проведення огляду місця події слугує інформація про вчинення кримінального правопорушення, зафіксована у певній процесуальній формі. Також огляд місця події – це єдина слідча (розшукова) дія, яка може проводитись до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Але треба зазначити, що дані відомості повинні бути внесені невідкладно, але не пізніше 24 годин. Після введення військового стану 24 лютого 2022 року процесуальний порядок проведення вказаної слідчої (розшукової) дії зазнав певних змін. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України у разі відсутності технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань – рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор у вигляді постанови, яка повинна містити всі відомості, передбачені частиною 5 статті 214 КПК України. У невідкладних випадках до внесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події. В свою чергу, законодавцем у абзаці 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України передбачено вилучення з ч. 1 ст. 106 КПК України обов'язку щодо складання слідчим або прокурором, які проводять відповідну процесуальну дію, протоколу під час її проведення або безпосередньо після її закінчення, і надано можливість технічної фіксації процесуальних дій доступними технічними засобами з подальшим складанням протоколу процесуальної дії не пізніше 72 годин з моменту її завершення, у випадках, коли відсутня можливість складання процесуальних документів про хід та результати слідчих дій або інших процесуальних дій. Згідно з п. 4 ст. 223 КПК України проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (із 22-ої години до 6-ої години) не допускається за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного, а також крім здійснення кримінального провадження у порядку, встановленому ст. 615 цього Кодексу. Таким чином, внесеними змінами законодавець надав можливість слідчим та прокурорам в умовах військового стану проводити слідчі та розшукові дії цілодобово. У випадку, якщо не має можливості залучити понятих до огляду місця події, то законодавець надав можливість проводити його без їх участі, але із застосуванням безперервної відеофіксації. Крім того, треба зазначити, що до проведення огляду місця події за вчиненням військових злочинів під час воєнного стану є обов'язкове залучення спеціалістів - вибухотехників. Це одні із найважливіших змін,

які торкнулися процесуального порядку проведення огляду місця події під час військового стану.

Список бібліографічних посилань: 1. Указ Президента № 64/2022 «Про введення воєнного стану» <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>; 2. Кримінальний процесуальний кодекс: станом на 01.11.2022. Харків. Право. 2022. 444 с.

Тетяна Петрівна МАТЮШКОВА,

*кандидат юридичних наук, доцент, головний науковий співробітник
Науково-дослідної лабораторії з проблем наукового забезпечення
правоохоронної діяльності та якості підготовки кадрів;
Харківський національний університет внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7973-4581>*

**ТАКТИКА ВИЛУЧЕННЯ ФОТО-, КІНОЗЙОМКИ,
ВІДЕОЗАПИСУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРОСТУПКІВ**

При розслідуванні кримінальних правопорушень слідчий, дізнавач, прокурор, суд стикаються з необхідністю виявляти, вилучати, досліджувати та використовувати показання різних технічних приладів і технічних засобів, у тому числі тих, що мають функції автоматичної фото- і кінозйомки, відеозапису, технічних засобів фото- і кінозйомки, відеозапису тощо.

Інструкція із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису врегульовує окремі положення вилучення таких фото-, відео-, кіно показань, зроблених органами та підрозділами поліції із застосуванням відеореєстраторів, портативних відеореєстраторів, автомобільних систем технічних приладів і технічних засобів фото- і кінозйомки, відео-, аудіозапису, стаціонарних систем технічних приладів і технічних засобів фото- і кінозйомки, відеозапису тощо [1].

Натомість у сучасному світі фото-, кінозйомка, відео- чи аудіозаписи здійснюються не лише правоохоронними чи іншими державними органами. Практично будь-яка людина щодня здійснює вказані записи за допомогою свого смартфона, фото- чи(і) відеокамери, відеореєстраторів, розміщених на транспортних засобах, безпілотних літальних апаратів, засобів чи(і) систем відеоспостереження, у тому числі «розумних камер», встановлених всередині нежитлових

приміщень чи(і) монтованих/розміщених по зовнішньому периметру будівель, майданчиків, інших публічно доступних місць тощо.

До об'єктів сучасних технічних приладів і технічних засобів з функцією фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, виконуваних у тому числі в автоматичному режимі, регулярно потрапляють ті або інші елементи механізму вчинення кримінальних правопорушень. Вилучення записів при розслідуванні злочинів здійснюється під час огляду, обшуку чи тимчасового вилучення речей і документів. При розслідуванні кримінальних проступків зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису відбувається в порядку ст. 245-1 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [2; с. 385]. Данюю статтею доповнено главу 20 «Слідчі (розшукові) дії». Згідно з кримінальними процесуальними правилами слідчий, прокурор може одержати від особи, яка є власником або володільцем відповідних приладів або засобів, копій фото- або кінозйомки, відеозапису, здійснених у публічно доступних місцях, у тому числі в автоматичному режимі (за виключенням місць, що відносяться до приватних помешкань осіб).

Процесуальними підставами для зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису є постанова слідчого, прокурора, яка пред'являється власнику чи володільцю відповідних приладів або засобів. При цьому показання згаданих у статті 245-1 КПК України приладів і засобів мають бути *необхідними* (виділено автором) для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження. Таким чином, припущення особи, яка здійснює розслідування кримінального проступку, про необхідність фото-, кіно-, відеопоказань для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, слід вважати фактичною підставою здійснення досліджуваної слідчої (розшукової) дії. Така необхідність може бути обумовлена тим, що деякий конкретно визначений за певною ознакою технічний прилад чи технічний засіб (наприклад, з огляду на місце його розміщення, особу власника чи(і) володільця, ін.) міг у публічно доступному місці здійснити фіксування (запис) певних обставин, що мають значення для кримінального провадження [3; с. 83].

Аналіз ст. 245-1 КПУ України дозволяє зробити висновок про існування двох форм отримання показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису. Перша – безпосереднє зняття, що здійснюється на надані слідчим, прокурором носії у один

з таких способів: 1) власник або володілець відповідних приладів та засобів самостійно копіює дані у присутності слідчого, прокурора; 2) особа, яка є власником або володільцем відповідних приладів та засобів, копіює дані за участю спеціаліста, можливість залучення якого у випадку необхідності передбачено частиною 2ю досліджуваної статті. Друга – надання копій показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису на носіях власника або володільця відповідних приладів та засобів. Така можливість передбачена законодавцем за бажанням вище зазначених осіб частиною 5ю ст. 245-1 КПК України. Вважаємо, що позначка про виявлене бажання власника або володільця надати копії фото-, кіно-, відеопоказань на належних йому носіях має бути внесена до протоколу. Надані власником, володільцем носії слід оглянути, відобразити в протоколі короткі відомості щодо фізичного і технічного стану наданих носіїв, а перед перенесенням показань їх слід обов'язково відформатувати та перевірити на відсутність шкідливого програмного забезпечення. Подібна перевірка не охоплюється змістом досліджуваної слідчої (розшукової) дій, є підготовчою до неї та може бути проведена як слідчий огляд зі складанням відповідного протоколу.

До інших тактичних особливостей підготовки до зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису слід віднести: 1) проведення огляду місця події, під час якого фіксується розташування камер зовнішнього відеоспостереження, до об'єктів яких могла потрапити окремі обставини підготовки, вчинення чи приховання злочинних дій (кримінальних проступків); 2) з'ясування інформації, що у очевидців події наявні фото-, відео, аудіозаписи з окремими обставинами події, що розслідується; 3) витребування даних про розташування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, на певній території; 4) отримання згоди власника або володільця відповідних приладів та засобів на надання їхніх копій; 5) залучення спеціаліста з метою забезпечення копіювання фото-, відеопоказань, вирішення інших питань; 6) підготовка технічних засобів і програмного забезпечення для копіювання; 7) винесення постанови про зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, ін.

Про хід на результати здійснення зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису складається

протокол згідно з вимогами КПК України. Додатками до нього стануть пакунки з носіями, на які скопійовано показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису.

Резюмуючи вищевикладене слід відзначити доцільність подальших досліджень з метою визначення характеру зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, забезпечення можливості та умов здійснення даної слідчої (розшукової) дії при розслідуванні злочинів, удосконалення тактики його проведення.

Список бібліографічних посилань: 1. Інструкція із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису: Наказ МВС України № 1026 від 18.12.2018 р. <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0028-19> **2.** Соцький А.М. Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 384-386. http://lsej.org.ua/4_2022/92.pdf. **3.** Новожилов, В. С., Зозуля, А. С. (2022). Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису: правова природа, порядок здійснення та процесуальний результат. *Форум Права*, 72(1), 76–89. <http://doi.org/10.5281/zenodo.6471048>.

Тетяна Миколаївна МЕНЬШИХ,

*судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень
лабораторії товарознавчих, гемологічних, економічних,
будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності
Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України*

ОСНОВИ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ТОВАРУ ЯК ОБ'ЄКТА СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

В процесі наповнення споживчого ринку товарами різного призначення частими є випадки виявлення неякісної продукції. Матеріальну шкоду від продажу та використання цих товарів можуть отримувати усі суб'єкти ринку. Причинами судового розгляду справ про відшкодування шкоди є збитки продавців унаслідок повернення коштів та виплат компенсації для покупців, які придбали неякісний то-

вар. Кінцеві споживачі позиваються з метою компенсації як матеріальних збитків (внаслідок виходу товару із ладу, тощо), так і шкоди для здоров'я (внаслідок травмування, що спричинене дефектами товару, тощо). В будь-якому випадку судове вирішення подібних спорів, а також розслідування економічних злочинів, що пов'язані з виробництвом неякісної продукції вимагає призначення відповідної судової товарознавчої експертизи для оцінки якості товару. Достовірність результатів такої експертизи залежить від виконання судовим експертом вимог законодавства про проведення відповідно виду експертизи, знання нормативно-технічної документації про товар.

Оцінка якості товару є одним із видів товарознавчої експертизи. Оскільки товарно-матеріальні відносини за змістом є цивільними правовідносинами, сутність оцінки якості товару визначається нормами Цивільного кодексу, які містяться у ст. 673 «Якість товару». Відповідно до наведеного у нормі статті оцінка якості товару є експертною діяльністю із визначенням відповідності характеристик товару: умовам договору купівлі-продажу; придатності для мети, з якою товар такого роду звичайно використовується; товару-зразку та (або) опису; нормативним вимогам, якщо законом встановлено вимоги щодо якості товару [1].

Перелік завдань цього виду експертної діяльності випливає із положень пункту 1.2 глави 1 розділу IV Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі – Інструкція), які характеризують процесуальний зміст експертизи [2], а також ст.ст. 6, 8 Закону України «Про захист прав споживачів» [3], які характеризують сутнісні аспекти оцінки якості товару як об'єкта товарознавчої експертизи.

Процесуальний зміст оцінки якості товару полягає у: визначенні належності товару до прийнятих у виробничо-торговельній сфері класифікаційних категорій; перевірці відповідності характеристик товару вимогам Українського класифікатора товарів зовнішньої економічної діяльності; виявленні відхилень показників якості товару; встановлення способу виробництва товарної продукції; визначення відповідності упакування і транспортування, умов і термінів зберігання товарної продукції до вимог чинних правил [2].

Процесуальний аспект судової експертної оцінки якості товару має на меті встановлення факту наявності чи відсутності порушень, вказаних у позовній заяві або у кримінальному провадженні. Відповідно сутнісний зміст такої експертизи полягає у підтвердженні або запереченні наявності підстав для реалізації прав покупця, передбачених ст. 708 Кодексу та ст.ст. 6, 8 Закону України «Про захист прав споживачів»: вимагати пропорційного зменшення ціни; безоплатного усунення недоліків товару; відшкодування витрат на усунення

недоліків товару; вимагати розірвання договору та повернення сплаченої за товар грошової суми; вимагати заміни товару; вимагати інших відшкодувань, передбачених законодавством [3; 1].

У зв'язку з цим видається обґрунтованою вимога пункту 1.4 глави 1 розділу IV Інструкції про обов'язковість «зазначення у документі про призначення експертизи (залучення експерта) суті позовних вимог, або обставини кримінального провадження, за яким призначено експертизу» [2]. Виконання цієї норми є умовою забезпечення об'єктивності, достовірності та повноти проведених у межах експертизи обстежень та досліджень.

Вищевказані процесуальні та сутнісні аспекти експертної оцінки якості товару визначають методологічні основи її проведення. Методи судових експертних товарознавчих досліджень поділяються на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних методів належить вимірювальний метод, який полягає у застосуванні технічних засобів для оцінки фізичного стану, складу, габаритів та інших характеристик товару.

Застосування технічних засобів є важливим при проведенні експертизи продовольчих товарів, оскільки з метою здешевлення собівартості недобросовісні виробники можуть застосовувати неякісну сировину для виготовлення своєї продукції. Це ж стосується фальсифікованої продукції. Та, за допомогою хімічних, фізико-хімічних та біохімічних досліджень виявляють випадки додавання у молочні продукти малоцінних жирів рослинного походження, у рослинні олії – синтетичних емульгаторів, додавання до продукції м'ясної промисловості малоцінних домішок тваринного та рослинного походження [4, с. 455-456].

Одним з основних суб'єктивних методів оцінки якості товарів є органолептичний. Цей метод полягає у вивченні зразків продукції із застосуванням органів чуття експерта (зору, слуху, нюху, смаку та дотику) без використання технічних засобів вимірювання. Серед основних переваг методу є простота проведення дослідження та збереження товару.

Проблеми застосування органолептичного методу походять із його основного недоліку – суб'єктивності оцінки. Внаслідок цього точність та вірогідність отриманих результатів залежить від рівня розвиненості практичних навичок та вмінь експерта. Крім того, результати органолептичного дослідження важко порівнювати, оскільки вони не виражаються в точних одиницях. Попри ці обмеження органолептичний метод залишається одним із основних методів товарознавчих досліджень.

Для підвищення точності органолептичного методу в оцінці якості товару може застосовуватись *експертний* метод (оцінювання якості товару на основі сумарної оцінки, наданої групою залучених експертів) та *метод випробування товару* (оцінювання придатності товару

для використання в модельованих експертом (відтворених) умовах).

З огляду на різноманітність методів та інструментів оцінювання якості товару особливої ваги набуває їх впорядковане застосування на основі методик судово-товарознавчих досліджень. Такі методики містять опис прийомів, найдоцільніших операцій, раціональну послідовність проведення досліджень, тощо. Для застосування у судовій товарознавчій експертизі приймаються лише апробовані та затверджені методики, прийняті профільними дослідницькими установами. Прикладом методик оцінки якості товару є «Методика визначення якості різних груп промислових товарів» (2008), розроблена Донецьким НДІСЕ Міністерства юстиції України та «Методика призначення та проведення судово-товарознавчих експертиз продовольчих товарів з метою визначення їх вартості» (2008), розроблена Харківським НДІСЕ Міністерства юстиції України [5].

Виявлені в процесі оцінки якості товару відхилення від показників якості можуть визначатися як дефект. «Розрізняють очевидні, приховані, критичні, значні, малозначні, поправні, непоправні дефекти (брак). *Очевидними* є дефекти, для виявлення яких у нормативному документі передбачено відповідні правила, методи і засоби, їх виявляють здебільшого під час візуального огляду. *Прихованим* називають дефект, для виявлення якого в нормативній документації не передбачено відповідні правила, методи і засоби. *Критичним* називають дефект, за наявності якого використання товарів за призначенням практично неможливо або неприпустимо. *Значний* дефект істотно впливає на використання продукції за призначенням, зберігання, але не є критичним. Дефект, що істотно не впливає на використання продукції за призначенням, зберігаючи його функціональність, називають *малозначним* (наприклад, подряпини й легка потертість плодів і овочів, відхилення від установленого нормативною документацією розміру, форми, кольору тощо)» [6, с. 200-201].

Виявленні дефекти є фактичною підставою висновку про наявність підстав для задоволення позовних вимог покупця товару (притягнення до відповідальності у порядку судового провадження).

Узагальнення всього вищенаведеного дозволяє констатувати, що до нормативно-правового та методологічного забезпечення діяльності з оцінки якості товару як об'єкта товарознавчої експертизи входять: Цивільний кодекс України, Закон України «Про захист прав споживачів», Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5, Методика призначення якості різних груп промислових товарів, Методика призначення та проведення судово-товарознавчих експертиз продовольчих товарів з метою визначення їх вартості та інші нормативно-правові акти.

Список бібліографічних посилань: 1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV : із змін., внес. Законом № 1720-IX від 08.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/> (дата звернення: 10.01.2021). **2.** Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5 : із змін., внес. Наказом № 2770/5 від 05.08.2021. *Законодавство України*: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 10.01.2021). **3.** Про захист прав споживачів: Закон України 12 травня 1991 року № 1023-XII : із змін. внес. Законом № 1928-IX від 02.12.2021. *Законодавство України*: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 10.01.2021). **4.** Сибірна Р.І., Сибірний А.В., Хомів О.В. Судова експертиза споживчих товарів під час розслідування кримінальних справ. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: юридичні науки*. 2015. Т. 1, №824(6). С. 455-458. **5.** *Реєстр методик проведення судових експертиз*: веб-сайт. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/> (13.01.2022). **6.** Кучер Д.О. Методи визначення якості товарів під час проведення судової товарознавчої експертизи : *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: мат. Міжн. наук-практ. конф.-полілог 15-16 квітня 2021 р. Харків : Право, 2021. С. 200-201.

Ярослав Русланович МИКИТЕНКО,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Державного податкового університету;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6891-0743>

Науковий керівник:

Олена Валеріївна Кузьменко,

доцент кафедри кримінальної юстиції

Державного податкового університету

кандидат юридичних наук, доцент

ЕКСПЕРТ-ПОЛІГРАФОЛОГ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

На сьогоднішній день, на нашу думку, найбільш влучне визначення поняття експерта як учасника кримінального провадження надає В. Б. Романюк, який зазначає, що «експерт – це особа, яка володіє певними спеціальними знаннями, досвідом та навичками і залуча-

ється суб'єктом розслідування, коли за її допомогою необхідно провести конструктивне та всебічне наукове дослідження й аналіз зібраних матеріалів та об'єктів для відповідних висновків з обґрунтованими відповідями на питання, які мають значення для правильного вирішення справи» [1, с. 163].

Крім того, Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України і статтях 69 та 70 визначає елементи правового статусу експерта, його права, обов'язки та відповідальність [2].

При цьому слід зазначити, що поліграфолог – це особа, котра володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та які нею були надбані у результаті спеціальної освітньої підготовки та професійного досвіду. Спеціальні знання набуваються у процесі навчання і практичної діяльності за певною спеціальністю (фахом) [3, с. 18].

А тому можна зробити висновок, що експерт-поліграфолог повинен мати вищу освіту за спеціальністю «психологія», проходити курси підвищення кваліфікації за напрямом «психофізіологічні методи дослідження та експертизи з використанням поліграфа», повинен мати певний стаж експертної роботи, тобто є фахівцем (експертом) з проведення досліджень з використанням поліграфа.

Отже, на основі законодавства України, на нашу думку, судовий експерт – це особа, яка:

- згідно зі ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», здійснює судово-експертну діяльність, це можуть бути державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у визначених законом порядку та умовах [4];

- за дорученням сторони процесу, або суду зобов'язана провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та зробити висновок з поставлених питань у межах спеціальних знань. У випадку експерта-поліграфолога це – дослідити пам'ять підекспертної особи та встановити наявність або відсутність у пам'яті особи тих чи інших відомостей [4];

- відповідно до Закону України «Про судову експертизу» повинна провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок у встановленій формі. Висновок експерта-поліграфолога є наймовірнішим важливим, адже саме його суд буде досліджувати і на основі нього буде формувати судження про обставини об'єктивної реальності, що впливає на вирок суду [4];

- за свідомо неправдивий висновок, відмову без поважних

причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків несе відповідальність, встановлену законом [4].

Отже, виходячи з аналізу загального поняття та ознак експерта, як учасника кримінального процесу можна зробити висновок, що експерт-поліграфолог, який проводить судову психологічну експертизу з використанням поліграфа – це учасник кримінального провадження, який відіграє допоміжну, але вкрай важливу роль у кримінальному процесі, він володіє певними знаннями та навичками, має певну освіту та кваліфікацію, досвід проведення таких досліджень, не має ніякого особистого інтересу, не є зацікавленою особою, не перебуває ні в якій залежності від будь-кого з учасників кримінального процесу, повинен надати змістовний, обґрунтований та неупереджений висновок в межах завдань, які покладаються на нього як на судового експерта.

Список бібліографічних посилань: 1. Романюк Б. В. Окремі питання вибору спеціаліста для проведення експертизи на досудовому слідстві. *Право України*. 2003. № 1. С. 160-168. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України прийнятий Верховною Радою України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 24.10.2022 р.). 3. Юсупов В. В., Галушка Н. В., Цимбал М. М. Використання поліграфа: історія, методика та перспективи застосування на досудовому слідстві : метод. рек. К., 2010. 57 с. 4. Про судову експертизу: закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII // відомості верховної ради України. 1994 № 28 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення 24.10.2022 р.).

Аліна Костянтинівна МИХАЛЮК,
*здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
ННІ Економічної безпеки та митної справи
ПМПФ-19-1 Державного податкового університету*

Науковий керівник:

Анна Сергіївна Амеліна,
*професор кафедри фінансових розслідувань,
кандидат юридичних наук, доцент*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ

Як правило, всі кримінальні правопорушення супроводжуються зміною навколишнього середовища. Цей процес має об'єктивний характер та обумовлений законом відображення. У криміналістиці такі зміни отримали назву слідів кримінальних правопорушень.

Для того, щоб в подальшому використовувати ці зміни та відомості про них у процесі розкриття та розслідування протиправних діянь всі сліди спочатку мають бути виявлені, зафіксовані, вилучені, а потім досліджені. Для вирішення перелічених завдань проводяться оперативно-розшукові заходи та слідчі дії, в ході яких зазвичай застосовуються різні науково-технічні засоби та методи, тобто криміналістична техніка [1, с. 57].

На сьогоднішній день використання криміналістичної техніки у процесі розкриття і розслідування кримінальних правопорушень є актуальним як ніколи. Це пов'язано із зростаючою суспільною потребою забезпечення захисту людей від протиправних посягань.

Використання криміналістичної техніки в межах процесуальної діяльності сприяє всебічному встановленню фактичних даних по кримінальному провадженню, їх належному процесуальному закріпленню [3, с. 10].

Належне використання засобів і методів криміналістичної техніки забезпечує виявлення і правильну оцінку матеріальних ознак кримінального правопорушення, у подальшому значно полегшує діяльність слідчого та суду, адже дозволяє точно закріпити доказовий матеріал.

На особливу увагу заслуговує питання про сучасний стан і тенденції розвитку криміналістичної техніки. Це пояснюється тим, що на сьогодні криміналістична техніка поєднує у собі досягнення природничих, технічних, гуманітарних наук і більшістю криміналістів розглядається двояко. Перш за все, як розділ криміналістики, який складає систему наукових положень і принципів застосування і розробки технічних засобів і методів, призначених для розкриття, розслідування і попередження кримінальних правопорушень, а також для правильного вирішення справи у суді. По-друге, як сукупність науково-технічних засобів, спеціально розроблених або ж пристосованих для вирішення криміналістичних завдань.

Криміналістична техніка повинна надавати правоохоронним працівникам і судовим експертам технічні засоби та прийоми їх застосування, які відповідають сучасним досягненням науки і техніки [2, с. 38].

На превеликий жаль, сучасний стан слідчої практики через відсутність належного криміналістичного забезпечення, яке може виражатись у недостатній теоретичній підготовці під час навчання, відсутності певних знань, вмінь і навичок щодо правил поведження з технічними засобами, залишає бажати кращого.

Навіть більше, має місце ситуація, коли окремі практичні підрозділи оснащені та використовують у своїй діяльності сучасні технічні

засоби, зокрема ті, які були надані в рамках міжнародного співробітництва. А у криміналістичній техніці як розділі криміналістики відсутні будь-які рекомендації щодо способів застосування таких засобів у процесі кримінального провадження та судово-експертної діяльності. Тобто фактичне техніко-криміналістичне забезпечення діяльності правоохоронних органів і судово-експертних установ перебуває на вищому рівні, аніж відповідні наукові розробки вітчизняної криміналістичної науки. Така ситуація є вкрай неправильною та потребує виправлення.

За цих умов повинна реалізовуватись практико-прикладна функція криміналістики, яка виражається у створенні відповідного науково-методичного забезпечення використання засобів і методів криміналістичної техніки, організації впровадження їх у практику.

Зараз головними проблемами розвитку і вдосконалення криміналістичної техніки є, по-перше, відсутність належного матеріального забезпечення, а по-друге, відсутність зацікавленості у цьому з боку державних органів та посадових осіб. Як наслідок, достатність, а в певних випадках навіть відсутність належного техніко-криміналістичного забезпечення, що відповідало б сучасним умовам боротьби зі злочинністю та сприяло б підвищенню ефективності діяльності правоохоронних і судових органів.

Розвиток криміналістичної техніки полягає не тільки в перегляді її структури, але й в оновленні та вдосконаленні розроблених криміналістичних технічних засобів, методів і алгоритму збирання та дослідження слідів кримінального правопорушення. Водночас обов'язково варто використовувати (запозичувати, пристосовувати) досягнення науки та техніки, а також передовий досвід як вітчизняних, так і закордонних правоохоронних і судово-експертних установ.

Удосконалення діяльності щодо використання техніко-криміналістичних засобів під час розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень можуть слугувати:

1) розширення кола засобів, що використовуються під час здійснення процесуальної діяльності. Це дасть змогу застосовувати більш сучасні технічні засоби та методи у розслідуванні протиправних діянь, враховуючи тим самим якісно новий рівень злочинності, що на цей момент є неможливим через недостатнє матеріально-технічне забезпечення;

2) підвищення рівня криміналістичних знань та криміналістичної освіти практичних працівників шляхом програм підвищення

кваліфікації щодо застосування науково-технічних засобів переоснащення практичних підрозділів, забезпечення їх більш сучасними технічними засобами.

Перспективним напрямом є використання інноваційних засобів і технологій криміналістичної техніки в різних сферах правозастосування, розширення меж застосування криміналістичних знань у різних видах юридичної практики, що в сучасних реаліях є досить актуальним і потребує подальших наукових розробок. Ідеться про можливість застосування криміналістичної техніки в судовому розгляді, у кримінальному й цивільному судочинстві, адміністративному провадженні, у прокурорській, адвокатській і нотаріальній діяльності.

Отже, система криміналістичної техніки та її наповнення потребують змін з урахуванням реальних потреб правоохоронних органів і судово-експертних досягнень, передового закордонного досвіду техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження та сучасних досягнень науки і техніки.

Список бібліографічних посилань: 1. Біленчук П.Д., Семаков Г.С. Криміналістика. Кредитно-модульний курс : підручник. Київ : ВД «Дакор», 2014. 520 с. 2. Криміналістика : підручник : у 2-х т. Т. 1 / за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової. Харків, 2018. 384 с. 3. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д, Петряєв С. Ю. Криміналістика : навчальний посібник у 2 ч. Ч. I : Вступ до курсу криміналістики. Криміналістична техніка. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», 2017. 374 с.

Анна Олександрівна НАУМОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та кримінології

факультету № 6 Харківського національного університету

внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4273-8068>

ПРОБЛЕМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Проблема реабілітації осіб, незаконно і необґрунтовано притягнутих до кримінальної відповідальності, незаконно засуджених, та відшкодування їм шкоди, посідає особливе місце в системі кримінально-процесуального права як у правовій науці, так і в правозастосовній практиці.

Важливим позитивним моментом в сфері реабілітації є наявність правової основи. Вважаємо, що правову основу реабілітації в кримінальному судочинстві складають:

I. Конституція України 1996 р., ключовими нормами, якої регулюються питання в сфері реабілітації: « людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищими соціальними цінностями (ч. 1 ст. 3); у разі скасування вироку суду як неправосудного виникає право на відшкодування моральної і матеріальної шкоди за рахунок держави (ч. 4 ст. 62) [1].

II. Кримінально-процесуальний кодекс України. Відповідно до вимог ст. 130 КПК шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом [2].

III. Цивільний кодекс України. Слід зазначити, що ст. 1176 передбачає відшкодування шкоди, завданої органом, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратурою або судом, а саме за : незаконне засудження, незаконне притягнення до кримінальної відповідальності, незаконне застосування запобіжного заходу, незаконне затримання, незаконне накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт [3].

IV. Закони України, а саме:

1. Закон України «Про відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», в якому у ст. 1 визначено, що шкода, заподіяна внаслідок незаконного засудження, незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян, відшкодовується державою в повному обсязі незалежно від вини службових осіб органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду. Стаття 11 Закону зобов'язує орган, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчого, дізнавача, прокурора або суд у разі встановлення виправданого вироку, закриття кримінальної справи за відсутністю події злочину, відсутністю у діянні складу злочину або недоведеності участі громадянина у вчиненні злочину, а також у разі закриття справи про адміністративне правопорушення:

а) роз'яснити громадянину порядок поновлення його порушених прав і відшкодування іншої шкоди (одночасно з повідомленням про закриття справи в стадії дізнання і попереднього слідства або з копією виправдувального вироку, що набрав законної сили, або постановою (ухвалою) суду (судді) громадянину (в разі його смерті – його спадкоємцям) направляється повідомлення, в якому роз'яснюється, куди і протягом якого терміну можна звернутися за відшкодуванням шкоди і поновленням порушених прав, а також зазначається перелік тих вимог, які даний громадянин має право висувати. При відсутності відомостей про місце проживання спадкоємців повідомлення направляється їм не пізніше п'яти днів з дня їх звернення до органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду;

б) на прохання потерпілого в місячний термін письмово повідомити про своє рішення трудовий колектив або громадські організації за місцем проживання [4].

2. Закон України «Про безоплатну правову допомогу». Відповідно до п.12 ст. 14 особи, реабілітовані відповідно до законодавства України, мають право на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, стосовно питань, пов'язаних з реабілітацією [5].

3. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції». Так, у ч. 1 цього Закону зазначено, що Україна повністю визнає на своїй території дію статті 25 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо визнання компетенції Європейської комісії з прав людини приймати від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб заяви на ім'я Генерального Секретаря Ради Європи про порушення Україною прав, викладених у Конвенції, та статті 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції [6].

Водночас, не зважаючи на наявність у вищевказаних нормативно-правових актах деяких положень, які стосуються реабілітації, в чинному законодавстві відсутні такі поняття, як реабілітація, умови і підстави реабілітації, відшкодування шкоди, завданої особі незаконним і необґрунтованим обвинуваченням, незаконним засудженням.

Аналіз норм кримінально-процесуального законодавства Республіки Азербайджан, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан в частині правового регулювання інституту реабілітації, дозволяє зробити

висновок про доцільність доповнення Кримінальний процесуальний кодекс України главою «Реабілітація», в положеннях якої викласти: поняття реабілітації, умови та процесуальні підстави визнання права особи на реабілітацію; суб'єкти реабілітаційних правовідносин; підстави часткової реабілітації на досудовому і в судовому провадженні; процесуальний порядок реабілітації в ситуації примусової самообмови; порядок поновлення порушених прав і свобод реабілітованого; поняття фізичної шкоди та порядок її відшкодування; визначення майнової, моральної шкоди, завданої реабілітованому, правовий механізм відшкодування майнової шкоди; усунення наслідків моральної шкоди реабілітованому та її компенсація.

Список бібліографічних посилань: 1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> 2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. 3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV// База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n5500>. 4. Закон України «Про відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» : Закон України від 01.12.1994 № 266/94-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text>. 5. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI// База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>. 6. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» : Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР// База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

Ірина Олексіївна НЕЧАЄВА,

викладачка кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету №1

Харківський національний університет внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8354-7594>

ПОВНОВАЖЕННЯ ЗАХИСНИКА ЗІ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Право на захист це одне з основних принципів міжнародного права та є необхідною умовою забезпечення права на справедливі : досудове розслідування та судовий розгляд.

Це право в першу чергу гарантується державою та закріплене в: Конституції України, Кримінальному процесуальному кодексі України, законах, міжнародних та підзаконних актах.

Згідно зі статтею 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини і громадянина та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави в усіх складових життя суспільства. [1]. Забезпечення кожному правової допомоги є як конституційно-правовим обов'язком держави, так і обов'язком дотримання взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань відповідно до положень Загальної декларації прав людини 1948 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. тощо. Конституція України зазначає, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав (ст. 59 Конституції України).

Забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, виправданому, засудженому права на захист згідно зі статтею 129 Конституції України є основною засадою судочинства, а відповідно до статті 7 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України) віднесено до загальних засад кримінального провадження. Під захистом у кримінальному судочинстві слід розуміти сукупність процесуальних дій і відносин, направлених на повне або часткове спростування пред'явленого тій або іншій особі обвинувачення, поліпшення його стану, забезпечення дотримання прав даної особи [2]. Захист прав, свобод та законних інтересів під час досудового розслідування, законодавчо покладено на захисника. Відповідно до статті 45 КПК України захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, особи, стосовно якої

зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) [3]. Частиною першою статті 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено, що адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю[4].

Статтею 42 КПК України зазначено, що учасники сторони захисту, а саме: підозрюваний, обвинувачений мають право збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази. Іноді це право підозрюваному, обвинуваченому важко використати в силу своєї некомпетентності та необізнаності. На допомогу в реалізації цього права приходять захисник. Тому його участь у кримінальному провадженні є гарантією зменшення можливих маніпуляцій і зловживань зі сторони обвинувачення: слідчих, дізнавачів, прокурорів і навіть суду. Натомість окреслюючи права захисника як представника сторони захисту, в статті 46 КПК України вказано, що він користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює. Виходячи з цього ми можемо бачити, що окремо повний перелік гарантованих процесуальних прав захисника ніде не визначено. А реалізувати одне з своїх прав, а саме право на самостійне збирання доказів, захисник може лише через витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб необхідних йому матеріальних об'єктів, тобто речей, документів, висновків експертів та інше, письмово від власного імені. І це лише одне із дискусійних питань проблеми збирання доказів у кримінальному провадженні.

Зважаючи на специфіку правового статусу захисника, можна зробити висновок, що в основі його правового статусу лежать законні інтереси підзахисного (клієнта), які встановлюють правові рамки його діяльності. Завдяки чому він як суб'єкт кримінальних процесуальних відносин, користується як правами підозрюваного (обвинуваченого), так і правами відповідно до професійного статусу

захисника. З огляду на вище вказане слід зазначити, що державою надана захиснику можливість самостійно збирати докази в межах кримінального провадження. Але підняте питання не є остаточними і підлягає окремому дослідженню, або науковому вивченню.

Список бібліографічних посилань: 1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня. 1996 р. 2. Молдован А.В., Тилик Т.М. Адвокатура України: Навчальний посібник Київ : Алерта, 2013. 3. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 25 липня 2019 року. Харків: Право. 2019. 412 с. 4. Закон України «Про адвокатуру та адвокатсь кудіяльність» від 5 лип.2012 р. № 5076-VI // Голос України. – 2012. – 14 серп.

Тетяна Анатоліївна ОРЛОВА,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри криміналістики, судової експертології

та домедичної підготовки факультету №1, ХНУВС;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7635-1160>

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО КЛАСИФІКАЦІЮ ТА ХАРАКТЕРИСТИКУ ПРОЯВІВ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

Аналіз практики розслідування фактів жорстокого поводження з тваринами, а також звернень волонтерів і представників зоозахисних організацій дає підстави стверджувати про існування суттєвих проблем у системі протидії цим правопорушенням. На даному етапі необхідно визнати цілу низку прогалин у цій сфері. По-перше, більшість правопорушень залишається поза увагою правоохоронної системи, оскільки свідки-очевидці не повідомляють про такі факти, ставлячись терпимо до жорстокості або нерозуміючи, що за такі дії встановлена відповідальність. Бракує також й обізнаності у представників громад щодо алгоритму дій під час звернення до поліції. По-друге, під час документування та доказування цих правопорушень слідчі стикаються із рядом проблем, зокрема щодо організації проведення судово-ветеринарних експертиз, зберігання трупів тварин і проведення розтинів, надання допомоги постраждалим тваринам і подальшим їх утриманням до винесення рішення судом. Наслідки такої ситуації викликають занепокоєння, адже винні особи у більшості випадків уникають відповідальності або отримують мінімальні покарання. У суспільстві при цьому спостерігається зростання рівню агресії та жорстокості. Фіксуються непоодинокі випадки розправи з

правопорушниками групами активістів, які кардинально підходять до питання покарання і помсти за проявлену жорстокість до тварин. Обурені представники громади самостійно виносять вирок – «живо-дерів» відстежують, б'ють, залякують всю родину, знищують їх майно, вибивають вікна у будинках, обливають фарбою, тощо.

Вказане свідчить про необхідність детального дослідження механізму правопорушень цієї категорії та вироблення науково-практичних рекомендацій з їх виявлення і доказування. Крім цього ситуація вимагає розробки просвітницької програми для громад щодо алгоритму реагування на такі факти.

Представлені тези присвячені висвітленню характеристики проявів жорстокого поводження з тваринами, та є одним з кроків у розробці комплексного механізму протидії даним злочинам.

За жорстоке поводження з тваринами відповідно чинного законодавства України встановлена адміністративна та кримінальна відповідальність. Основою розмежування видів відповідальності є ступінь заподіяння шкоди тварині.

Так, якщо тварина внаслідок жорстокого поводження залишилась живою та фізично неушкодженою, тобто органи та частини її тіла чи їх функції не постраждали, винна особа несе адміністративну відповідальність за статтею 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Якщо тварина загинула або отримала тілесні ушкодження у вигляді ран, переламів кісток, опіків або втратила частину тіла, орган або втратила його функції – особа, дії або бездіяльність якої знаходяться у причинно-наслідковому зв'язку з настанням таких наслідків, несе кримінальну відповідальність за статтею 299 Кримінального кодексу України (далі КК України).

Вивчення слідчо-судової практики, спеціальної літератури, звернень представників зоозахисних організацій та волонтерів дає підстави виокремити наступні прояви жорстокого поводження з тваринами.

1. *Умисні вбивства безпритульних тварин особами, які нібито беруть на себе функції контролю чисельності тварин у місті.* Правопорушники даної категорії називають себе «догхантерами», оскільки їх дії частіше направлені проти собак. Скоєння ними злочинів має характер промислу, вбивства є систематичними і виглядають як полювання. Типовими знаряддями і засобами вбивств виступають пневматична зброя та отруйні препарати. Сильно діючі отруйні речовини зловмисники ховають у шматки ласощів для собак та кішок і розміщують у місцях їх появи. Від таких дій гинуть у муках не тільки безпритульні, а й домашні тварини.

Слід зазначити, що вказані дії охоплюються частиною 3 статті

299 КК України, як жорстоке поводження з тваринами, вчинене щодо двох і більше тварин, або повторно, або вчинені активним способом. Якщо під час дослідження трупу тварин експертом (лікарем ветеринаром) встановлено, що період помирання був тривалим і супроводжувався болем і стражданнями, то необхідно додавати кваліфікуючу обставину – вчинення вказаних дій з особливою жорстокістю.

2. *Знущання над власними та безпритульними тваринами*, що полягає в умисному заподіянні їм болі, тортур, нанесенні побоїв і мордування. Злочинна поведінка проявляється при цьому активними діями, частіше має демонстративний характер покарання тварини. Знаряддями, як правило, виступають підручні засоби і предмети (палиці, зашморги, повідки, камені тощо). Тварин б'ють, душать, скидають з висоти, топлять.

Наслідками вказаних дій можуть бути смерть або травми тварини. Необхідно зазначити, що травми отримані твариною можуть очевидними (помітними) – відкриті рвані чи різані рани, переломи кінцівок, кровотеча з вух, носу чи інших отворів, та закритими (внутрішніми) – забиття і розриви внутрішніх органів, внутрішні кровотечі, струс мозку тощо.

Слід звернути увагу, що систематично фіксуються випадки вчинення підлітками (нерідко у групах 2-3 осіб) тортур над безпритульними тваринами заради розваг, демонстрації сили, відчуття домінування тощо. Процес і наслідки мордування тварин і торттури фотографуються, знімаються на відео з наступним розміщенням їх на своїх сторінках та у закритих групах в соціальних мережах, демонструються у Тік-Ток і Телеграм каналах. Відзнятий матеріал, як правило, залишається на електронних носіях правопорушників, оскільки згадки звірств приносять їм патологічне задоволення від їх відтворення у пам'яті.

Суб'єктом правопорушень вищезазначених різновидів (1 і 2 групи) є фізична осудна особа, яка досягла 16 років, яка безпосередньо вчиняє дії об'єктивної сторони, незалежно від того щодо власної тварини вона вчиняє ці дії, чи до чужої, чи до безпритульної.

3. *Залишення в умовах небезпеки для життя та здоров'я тварини*. Цей прояв злочинної поведінки, на відміну від інших, має вигляд бездіяльності власника тварини, який за законом зобов'язаний забезпечити належні умови утримання і догляду. Невиконання цих обов'язків розцінюється як одна з форм жорсткого поводження з твариною. Наслідком може бути стан крайньої виснаженості вихованця, хвороба та смерть.

Жорстоким поводженням слід вважати поміщення тварини у наступні небезпечні умови:

– залишення без їжі та доступу до води;

- залишення у клітках, коробках, контейнерах, що унеможливають рухи тварини;
- залишення в закритому салоні автомобіля за відсутності в ньому людини при температурі повітря більше +20°C та менше +5°C;
- залишення без ветеринарної допомоги хворої або травмованої тварини;
- замурування у підвальних приміщеннях;
- залишення домашніх собак на прив'язі, довжина якої становить менше 20 метрів, або залишення сторожових собак на прив'язі, довжина якої становить менше 10 метрів;
- залишення без можливості сховатися у приміщення чи споруді, прив'язаною під дією прямого сонячного проміння при температурі повітря більше +20°C або менше 0°C.

Слід звернути увагу на те, що сам по собі факт поміщення у вищезазначені умови тварини утворює закінчений склад адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення. А у разі настання негативних наслідків від цих дій у вигляді стану виснаженості тварини, хвороби або смерті, особа несе кримінальну відповідальність за статтею 299 Кримінального кодексу України.

Суб'єктом правопорушення зазначеного різновиду є фізична осудна особа, яка досягла 16 років, яка безпосередньо помістила у небезпечні умови тварину, а також власник тварини, з погодження якого було вчинено ці дії, власник приміщення, території, транспортного засобу (або особа, що користується ними на законних підставах), з погодження якого тварина опинилась у небезпечних умовах на його об'єкті.

4. *Нацькування тварин одна на одну.* Змістом такого поведіння з тваринами є активна форма дій, що свідомо спрямована на те, щоб викликати у однієї або кількох тварин бажання напасти і битися між собою. Жорстокість виражається у тому, що правопорушник усвідомлює, що результатом його дій стане агресія тварини з наступним взаємним спричиненням ушкоджень, включаючи смерть. Мотивом може бути як втіха та розваги, при нехтуванні мораллю і порядком у суспільстві (хуліганський мотив), так і отримання матеріальних благ (корисливий мотив). Місцем вчинення злочину, як правило, виступають спеціально обладнані приміщення (підвали, гаражі, склади) та майданчики для вигулу собак, але трапляються випадки нацькування тварин і у місцях загального користування: прибудинкових територіях, парках, скверах.

Суб'єктом правопорушення зазначеного різновиду є фізична

осудна особа, яка досягла 16 років, яка безпосередньо нацьковує тварину (вчиняє активні дії), а також власник тварини, з погодження якого відбувається її нацькування, та власник (особа, що користується на законних підставах, або займає) приміщення або території, який спеціально надав або облаштував свій об'єкт для проведення так званих «боїв» між тваринами.

5. *Насильницькі дії щодо тварини, спрямовані на задоволення статевої пристрасті.* Змістом такого поведіння є активна форма дій у вигляді проникнення вагінальним, анальним або оральним способом у тіло тварини з метою отримання сексуального задоволення. Сексуальний потяг до тварин є хворобливим патологічним станом (парафілією), що зустрічається переважно у чоловіків, позбавлених можливості контактів із жінками, а також у хлопців в період статевого дозрівання, якщо їх побут пов'язаний із тісним контактом з домашніми тваринами такими, як кози, вівці, ослиці, кобили, корови. Жорстокість виражається у тому, що тварина фактично примушується до неприродного контакту, що спричиняє їй фізичний біль і моральні страждання. Проникнення зазначеними способами у тіло тварини часто супроводжується внутрішніми розривами і кровотечею, внаслідок чого настає каліцтво, хвороба та смерть.

Підводячи підсумок, хотілось би зазначити, що вказані форми жорстокого поведіння з тваринами не вичерпують всіх проявів, але можуть виступати основою для подальшої розробки криміналістичної класифікації і характеристики правопорушень даного виду.

Тетяна Анатоліївна ОРЛОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри криміналістики, судової експертології

та домедичної підготовки факультету №1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7635-1160>

Ілля Романович ВОЛОБУЄВ,

студент групи 01-22-04 факультету прокуратури

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРО УДОСКОНАЛЕННЯ ТАКТИКИ ПОШУКОВИХ ОПЕРАЦІЙ ЗНИКЛИХ ОСІБ ПРИ ОБСТАВИНАХ, ЩО ВКАЗУЮТЬ НА ЇХ ВБИВСТВО

Представлені результати дослідження присвячені висвітленню недоліків, що допускаються під час проведення пошукових операцій

людей спільними силами Національної поліції, Національної гвардії, Державної служби з надзвичайних ситуацій, із залученням курсантів, волонтерів та представників громади. Такі масштабні пошукові заходи організуються у зв'язку із зникненням дітей та жінок при обставинах, що вказують на їх вбивство. Наприклад, у ситуаціях, коли дитина прямувала за визначеним маршрутом (додому, до школи, на гурток), не з'явилась у визначеному місці, з нею втрачено мобільний зв'язок або є свідки, які вказують на те, що дитина пішла (поїхала) з незнайомою особою у невідомому напрямку.

Пошук людини при вказаних обставинах фактично поєднується із проведенням початкових слідчих дій за фактом вбивства. Саме їх результати забезпечують або зводять нанівець перспективу формування обґрунтованого обвинувачення у кримінальному провадженні надалі. Аналіз практики розслідування серійних вбивств Сергія Ткача на територіях кількох областей України з 1980 по 2005 роки, а також викрадення і вбивства Дарини Лук'яненко у с. Іванівка, Одеської області у 2019 році, свідчить про допущення численних помилок організаційного і процесуального характеру під час виявлення трупів, фіксації і вилучення слідів. На наше переконання, тактика проведення операцій з пошуку людей спільними силами та засобами потребує окремого детального дослідження і удосконалення. Представлені тези є одним з кроків у цьому напрямку.

При надходженні заяви про зникнення дитини або молодої жінки за вказаних вище обставин, пошук необхідно розпочинати якнайшвидше. Практика, на жаль, свідчить про невтішну закономірність - якщо особа не була знайдена на протязі трьох годин, вірогідність відшукування її живою максимально знижується. Кожна година пошуків грає проти життя потерпілого. Тому керівник штабу пошукової операції, старший пошукової групи або процесуальний керівник повинні орієнтувати групу на ймовірне відшукування тіла мертвої людини, і відповідно контролювати і концентрувати увагу на дотриманні процесуального порядку фіксації і вилучення слідів злочину (речових доказів) на місці виявлення трупу. Головними завданнями групи повинні бути збереження слідів і обстановки, недопущення внесення сторонніх змін у слідову картину до прибуття слідчо-оперативної групи.

Слід зазначити, що розповсюдженим організаційним недоліком роботи групи пошуку є орієнтування на відшукування живої людини при повному ігноруванні версії про те, що предметом пошуку може бути приховане тіло з трупними змінами.

Так, у червні 2019 року під час пошуків зниклої Дарини Лук'яненко службові собаки відразу привели і «вказали» на домоволодіння,

куди її затягнув злочинець. Але обстеження території та приміщень були безрезультатними – живої дитини там вже не було. Слід собаками у домоволодінні було «втрачено», оскільки на той момент кров дівчинки була вже замита їдкими хімічними засобами, а тіло затоплено у вигрібній ямі. Знайшли тіло тільки через 7 діб, коли були задіяні інші собаки, які спеціалізувались на пошуку трупів за запахами саме трупних змін.

Відповідно, під час організації пошукових робіт необхідно приймати до уваги спеціалізацію службових собак, зокрема їх здібності «працювати» на пошук людини за запахом з її особистих речей, та здібності у відшуканні трупу і слідів крові в обстановці за реагуванням на запахи трупних змін. Це різні групи підготовлених службових собак.

Іншим недоліком роботи пошукових груп під час прочісування місцевості є велика кількість некерованих єдиним планом учасників. Внаслідок перебування багатьох людей на території знищуються сліди злочину, зокрема відбитки взуття, коліс автотранспорту, сліди волочиння і переміщення трупу, сліди боротьби жертви із вбивцею, сліди крові, біологічні мікрооб'єкти тощо. Зводиться нанівець можливість ефективної роботи кінологічної служби, оскільки «перебиваються» запахові доріжки слідів жертви та злочинця. Собаки не можуть працювати у такій слідовій картині, оскільки вноситься багато свіжих сторонніх запахів. Особливо, якщо представники пошукової групи мають різкі запахові характеристики – користуються парфумами, працюють з мастильними матеріалами (бензином, соляркою). Заважає працювати службовому собаці й запах тютюну та алкоголю. Тому під час планування пошуку та інструктажу учасників необхідно враховувати цей фактор. До речі, серійний вбивця Сергій Ткач вказував, що приймав окремі заходи по знищенню саме запахових слідів – йшов з місця події по рейках вздовж залізних шляхів.

Негативно впливає відсутність плану пошуку. Здебільшого учасники (курсанти і працівники ДСНС, поліції, волонтери, місцеві жителі) пересуваються хаотично, часто ходять один за одним. Практика свідчить про те, що краще призупинити пошук, розробити тактику операції, ніж направити людей без будь-якого інструктажу і керівництва. План пошуку повинен бути продуманий з точки зору черговості, послідовності та доцільності застосованих заходів.

Вважаємо, що основою плану повинні виступати версії події, що висуваються у кожній ситуації індивідуально. Їх обов'язково повинно бути декілька, але в першу чергу перевіряти необхідно версії, що спираються на конкретні технічні дані. Наприклад, вихідні дані

показників операторів мобільних мереж, записи з камер спостереження, відео реєстраторів автомобілів.

Так, у справі викрадення і вбивства Дарини негативну роль зіграло нехтування у організації заходів показниками мобільних операторів щодо квадрату, де було вимкнено її телефон, втрачено зв'язок з нею, де вона перестала вести відео трансляцію у соціальній мережі. Саме у тому квадраті її останній раз зафіксували камери спостережень, сусіди чули крики, і там «взяли» слід собаки і привели до подвір'я фактичного вбивці. Ці події відбувались у першу добу зникнення дитини. Але орієнтування групи на пошук живої дитини збили з тактичного курсу роботу кінологів, волонтерів та відповідно слідчих у завданні ретельного відпрацювання території подвір'я, біля якого дитина зникла. У той же час приймалися до уваги «бачення» екстрасенсів, які долучались до участі у пошуках і вносили фактично дезорієнтування.

Під час організації пошукових операцій обов'язково необхідно приймати до уваги той факт, що вбивці здебільшого проявляють активну участь у пошуках жертви і огляді трупу. Таку закономірність поведінки виявляли відомі серійні вбивці Андрій Чикотило (був дружинником, якому доводились деталі орієнтування розшуку справи «Лісосмуга»), Сергій Ткач (був понятим при оглядах трупів його жертв), Микола Тарасов (нав'язував допомогу групам пошуку, спостерігав за їх діями, приносив воду, каву).

Необхідно визнати наступним типовим недоліком операцій – чисельні порушення процесуальної процедури вилучення ключових речових доказів. Виявлені предмети, сліди відбитки, мікрочастинки не упаковуються вірно відразу при вилученні (не опечатуються, підписуються з помилками у номерах пакунків тощо), вилучаються сторонніми особами, при відсутності понятих, не оформлюються протоколом та інше. Допускаються під час проведення слідчих дій порушення основних прав людини і громадянина, зокрема оформлюють протоколом огляду фактично проведений обшук, заходять у домоволодіння без присутності та згоди їх власників. На допущених процесуальних помилках потім сторона захисту робить акцент у суді. Ці докази визнаються недопустимими і виводяться із бази обвинувачення, за відомим принципом оцінки доказів судами, як «Плоди отруєного дерева».

У рамках запобігання вказаним помилкам, хотілось би зазначити, що учасники операції з пошуку повинні бути обов'язково проінструктовані щодо наступного: 1) обстеження домоволодіння має відбуватися тільки за добровільної згоди і присутності власника

об'єкту або особи, яка на законних підставах його займає, користуватися або володіє; 2) учасники не мають права самостійно вилучати, доставляти речові докази слідчому або прокурору, оскільки це може робити тільки уповноважена особа у процесуальній формі з дотриманням встановлених правил: під протокол, з понятими, з описом, пакуванням і обов'язковим опечатуванням тощо.

Якщо учасників пошуку не допускають власники у приміщення або на територію, необхідно враховувати два важливих аспекти. По-перше, цей об'єкт необхідно розцінювати, як підозрілий, взяти його під жорсткий контроль, спостерігати за діями осіб, що мають доступ до нього, і отримати у найкоротший термін Ухвалу суду на проведення обшуку у ньому. По-друге, у слідчо-оперативній групі є підстави для негайного проведення примусового обстеження домоволодіння у рамках обшуку, з наступним повідомленням прокурора та судді про результати. Мова йде про підстави необхідності врятування життя людини, переслідування злочинця, попередження дій із знищення слідів злочину. Результати такого обшуку легалізуються потім у встановленому законом порядку через рішення суду.

Під час організації і проведення пошукової операції слід враховувати такий вкрай небезпечний фактор, як накопичення внутрішнього гніву у учасників пошуків та членів родини зниклої (загиблої) дитини. Біль, страх і паніка рідних загиблої людини, втома місцевих жителів від пошуку (не сплять декілька днів, не їдять, мерзнуть) вже через декілька днів нарощуються і трансформуються у агресію. Вона часто проявляється у намаганні фізіологічно розправитись із затриманими особами, яких вважають причетними до вбивства, або із їх родичами; намаганні знищити їх майно (розписують їх паркани, б'ють вікна, заливають фарбою подвір'я). Агресія часто знаходить вихід у претензіях до поліції, обвинуваченні у бездіяльності, недбалості, хабарництва, тощо.

Враховуючи вказаний фактор, необхідно діяти і приймати заходи на упередження накопичення гніву, зокрема пропонується наступне.

1. Не допускати накопичення гніву. Необхідно попереджати скупчення людей і обговорення ними теми пошуку зниклого (або вбивства), оскільки люди один одного частіше заряджають негативом. В обговоренні натовпом немає конструктиву, там тільки підвищується емоційне переживання.

2. С представниками громади необхідно постійно спілкуватись, інструктувати, ділитись інформацією, доводити до відома новини у провадженні, проводити прес-конференції тощо, тобто випускати

накопичені емоції.

3. Найбільш активних/агресивних учасників та лідерів громади необхідно відразу від'єднувати та залучати до співробітництва. Такі учасники повинні постійно відчувати відповідальність і наближення до керівництва.

Підводячи підсумок, хотілось би акцентувати увагу на важливості подальшого удосконалення тактики пошукових операцій осіб при обставинах, що вказують на вчинення вбивств.

Тетяна Анатоліївна ОРЛОВА,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики, судової експертології
та домедичної підготовки факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7635-1160>*

Анна Олександрівна ПАНЧІШНА,

*курсант групи 401 факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРО ЗЛОЧИННІ СХЕМИ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ

Торгівля дітьми є окремою специфічною групою злочинів, передбачених ст. 149 Кримінального кодексу України. Треба відзначити, що кримінальне законодавство багатьох країн (Молдова, Білорусь, Російська Федерація) злочин - торгівлю дітьми виокремлює від торгівлі людьми.

Офіційно частка цих злочинів досить невелика, але значна кількість фактів торгівлі дітьми залишається незареєстрованими. Високий рівень латентності цих злочинів обумовлений кількома чинниками. По-перше, тим, що діти швидко адаптуються до умов експлуатації, сприймають їх як належні, рідко чинять опір злочинцям і не звертаються за допомогою до правоохоронних органів або громадськості. По-друге, потерпілі часто не мають можливості дати повні і об'єктивні свідчення про дії злочинців в силу свого розвитку (діти дошкільного віку, немовлята). По-третє, передача дитини для експлуатації має, як правило, зовні легальний вигляд.

Якщо при незаконних угодах по вербуванню, передачі дорослих, злочинці використовують або обман, або насильство, то дітей передають часто просто як «рухоме, безмовне майно» (діти дошкільного і молодшого шкільного віку, немовлята). Для цього використовуються злочинцями оболонка легальних дій: усиновлення, передача

батьками дитини іншим особам тимчасово або назавжди.

Для передачі-отримання дитини злочинці використовують певну соціальну сферу, яка обумовлює особливість характеристики злочинців, статус і вік жертв, сліди злочину, і відповідно особливості його розслідування (зміст матеріалів дослідчої перевірки, тактичні завдання, алгоритми проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів).

Є наступні сфери, відносини яких використовуються для укладення незаконних угод, об'єктом яких виступають діти:

- сфера використання відносин батьківства;
- сфера використання діяльності пологових будинків;
- сфера використання діяльності дитячих будинків і інтернатів.

Використовуючи сферу відносин батьківства, дитину для експлуатації передають мати або батько, які користуються при цьому своїм правом вирішувати її долю. Як правило, ці особи ведуть анти-громадський спосіб життя: зловживають алкогольними напоями, наркотиками, не мають постійного місця проживання та роботи, мають багатодітні родини і не мають при цьому постійного джерела грошових надходжень.

Одержувати і експлуатувати дітей можуть члени злочинних угруповань, які організують кримінальний бізнес синдикатів жебраків у містах (діти передаються ними в свою чергу дорослим жебракам, які співпрацюють з ними); особи, які виступають посередниками проведення нелегальних операцій по трансплантації органів дітей; особи, які займаються виготовленням та розповсюдженням матеріалів порнографічного характеру.

При вчиненні торгівлі дітьми з використанням діяльності пологових будинків виконавцями злочину виступає персонал пологових будинків (або приватних медичних установ), який приймає пологи у жінки, повідомляє неправдиву інформацію про смерть при народженні або народження мертвого немовля і передає дитину іншим особам за винагороду. В представленій схемі торгівлі дітьми приймають участь, як правило, головні лікарі медичних установ, їх заступники, завідувачі відділень і консультацій, головні акушери-гінекологи та інші посадові особи сфери медичного обслуговування. Пособницькі функції можуть виконувати співробітники відділень прозекутур, перинатальних центрів, які підроблюють або складають фіктивні документи про надходження трупу дитини та її поховання.

Отримувати новонароджених можуть особи, які незаконно оформлюють на них батьківство (за сприянням посадових осіб пологових будинків складаються фіктивні документи про прийняття пологів і народження дитини у жінки, яка імітувала вагітність, а відда-

ється при цьому й чужа дитина); особи, які використовують їх в якості матеріалу для виділення стовбурових клітин (до цієї категорії злочинців відносяться висококваліфіковані медичні працівники, що спеціалізуються на генетиці).

При вчиненні торгівлі дітьми з використанням механізму усиновлення або удочеріння виконавцями злочину виступають посадові особи дитячих будинків та інтернатів, які під прикриттям рішення про усиновлення передають дитину за винагороду іншим особам.

В даному випадку усиновлення є способом встановлення контролю над дитиною з метою її експлуатації. В залежності від спрямованості дій та їх характеристики злочинців-усиновлювачів можна розділити на такі групи:

- 1) особи з деформованою сексуальною орієнтацією, яка спрямована на задоволення статевої пристрасті шляхом вступу в статеві зносини з дитиною, в тому числі неприродними способами – педофіли;
- 2) члени релігійних сект, що пропагандують виховання в якості послідовників віровчень як можна більше дітей в своїх родинах;
- 3) особи, які усиновлюють дітей з метою отримання прибутку від втягування їх в зайняття порнографією, проституцією або жебрацтво.

Вищевикладені різновиди форм торгівлі дітьми звісно не є вищезгаданими і потребують подальшого вивчення, але вони можуть бути основою для розробки методики розслідування цього надзвичайно небезпечного злочину, об'єктом якого виступає людина.

Тетяна Анатоліївна ОРЛОВА,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики, судової експертології
та домедичної підготовки факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7635-1160>*

Нурлана Джахїдівна ТАПДИГОВА,

*курсант групи 401 факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРО КРИМІНАЛІСТИЧНУ ХАРАКТЕРИСТИКУ ОСОБИ ПЕДОФІЛІВ ТА ОЗНАКИ ЇХ ВИЯВЛЕННЯ У СОЦІУМІ

Педофілія – це патологічний розлад психіки, що виражається в стійкому сексуальному потягу до дітей, тіло яких не характеризується вторинними статевими ознаками, зокрема відсутні ознаки ро-

звитку молочних залоз у дівчат, округлення сідниць, статеве оволодіння певних ділянок тіла. Розладом сексуального потягу слід вважати потяг до дітей віком до 11 максимум до 13 років.

Часто помилково вважають, що якщо хлопцю або дорослому чоловіку подобаються 14-15 річні дівчата, з якими вони допускають вступ у інтимний зв'язок, то в них є педофільний розлад. Це не так, оскільки сексуальний інтерес і збудження від спостереження тіла іншої людини із вторинними ознаками статевого розвитку у психіатрії та сексології [1] визнається нормою [2, с.34; 3, с.112].

Оскільки для педофіла головним стимулом сексуального збудження є дитяче тіло, стать жертви не має для них особливого значення, але фіксуються й непоодинокі випадки стійкого гетеро і гомосексуального уподобання.

Стійкість сексуального інтересу у збоченців спостерігається щодо певної вікової характеристики дітей. Кожен з них має в уяві свій образ жертви. Так, одні педофіли проявляють потяг до дітей дошкільного віку, інші обирають тільки жертв шкільного віку. Слід також зазначити про те, що фіксуються у слідчо-судовій практиці випадки стійкого прояву такої девіації до дітей двох-трьох років, і навіть до немовлят.

Крім педофільії, небезпечними проявами розладу сексуального уподобання (девіаціями, парафіліями) є зоофілія, некрофілія, геронтофілія, садизм, ексгібіціонізм. Серед причин виникнення таких розладів психіатри виділяють наступні: 1) *органічне ураження головного мозку* внаслідок механічної травми у пологах, від падіння, тощо; від токсичного впливу алкоголю, наркотиків; вікові патологічні зміни клітин мозку; 2) *фізіологічні проблеми інтимного характеру* : імпотенція, гіперсексуальність; 3) *хронічний патологічний страх перед жінками та інтимними відносинами з ними, що сформувався внаслідок негативного досвіду* [4]. Наприклад, внаслідок систематичних покарань у дитинстві та жорстокого виховання матір'ю (жінкою опікуном) або систематичного спостереження у дитинстві статевих актів матері, яка була алкоголізована або займалась проституцією.

Необхідно зазначити про те, що педофіл – це не якийсь «страшний дядько», ознаки зовнішності якого і поведінка видають його хворобливий сексуальний розлад. Навпаки, людина з цим діагнозом, як правило, привітна, комунікабельна, достойно виглядає, вміє легко зацікавити дітей розмовою, грає з ними із задоволенням. Діти люблять бувати в компанії з таким чоловіком. Часто вони обирають професію пов'язану із постійним близьким контактом з дітьми. Наприклад, тренер, вчитель, вихователь, лікар, волонтер у дитячому таборі, керівник гуртка чи секції. Професія дозволяє залишатись з дітьми наодинці і, навіть, при виниклих конфліктах обгрунтовувати

«необхідність» близьких стосунків з дітьми і зайвий тактильний контакт (обійми, поцілунки, тримання за руки тощо).

Аналіз слідчо-судової практики та спеціальної літератури, дозволяє сформуванню наступний криміналістичний профіль педофіла. Це чоловік старше 30 років. Друзів серед однолітків у нього мало, буквально один-два. Якщо він перебуває у шлюбі, то відносини з дружиною у нього «товариські», інтимні відносини зведені до мінімуму або взагалі відсутні. З роботою у нього також не все гаразд – вона або низької кваліфікації та мало оплачувана, або її немає зовсім. Має попередню судимість (часто за викрадення чужого майна).

Він любить «дитячі» заняття, ними цікавиться сильніше, ніж «дорослими» захопленнями (мисливством, рибалкою тощо). Хобі педофіла гарантовано зацікавить дитину. Це може бути колекціонування дорогих іграшок, старовинної зброї, утримання екзотичних тварин, плавання у басейні, збирання моделей літаків і автомобілів, майстрування лялькових будиночків, туристичні походи.

Одна з кімнат чи окреме приміщення (гараж, підвал), що належать педофілу, оформлені відповідно до уподобань дітей тієї вікової групи, яка йому найбільш цікава. Там часто знаходяться речі дітей (одяг, білизна, іграшки, які викрадено) їх фотографії, відеозаписи з ними. В кожного маніяка до речі була своя колекція речей жертв, які нагадували епізоди гвалтувань або вбивств.

При розмові, допиті, описуючи дітей, вони використовують в розмові такі слова, як «безневинний», «чистий», «ніжний», «ангельський» та інші, що здаються недоречними і надто експресивними.

Педофіли рідко вчиняють раптові напади і гвалтують дітей (допускають генітальне, анальне чи оральне проникнення у тіло). Вони, як правило, довгий час фантазують про цей акт, уявляють різні «сценарії» такого контакту, передивляються дитячу порнографію, мастурбують на дитячі речі, фотографії, відеозаписи тощо. До статевого акту з жертвою вони тривалий час готуються, устанавляючи довірливі близькі відносини, наближаючись у емоційному і тактильному контактах з дитиною, розповідаючи їй про інтимні відносини, переглядаючи з нею порнографію, тощо. Педофіли проявляють себе здебільшого тим, що дозволяють собі роздягати дітей, оглядати їх статеві органи і демонструвати свої, просити торкатися до них, мастурбувати в присутності дітей. Значно рідше справа доходить до генітального чи анального статевого акту.

Небезпека залишення педофілів без вчасного діагностування, покарання і лікування полягає у наступних фіксованих фактах.

1. Педофіл ніколи не зупиниться. Він може стримувати свої фантазії і потяг тільки якщо він проходить лікування у психотерапевта,

приймає медикаментозні препарати тощо.

2. Педофіл завжди буде заходити у своїх протиправних діях до дітей далі й далі (спочатку просто торкався, обіймав, садив на коліна, потім почне роздягати дитину, цілувати, а потім згвалтує).

3. Жертви дій педофіла – це діти із зламанною психікою. Без належної реабілітації, допомоги психолога такі діти у дорослому житті важко соціалізуються, не мають повноцінну родину та інтимне життя. Жертви педофілів – це або жертви по життю надалі, або особи, які відрізняються потребою крайніх форм садизму. Серед серійних вбивць дуже велика кількість саме тих, які в дитинстві пережили згвалтування.

Саме вказані підстави вимагають від нас – правоохоронців, вчених дуже уважно ставитись до цієї проблематики, постійно досліджувати причини і умови, які дозволяють педофілам уникати покарання і належної терапії.

Список бібліографічних посилань: 1. Сексологія : Вікіпедія: про, стаття від 28 березня 2022 року, URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F>. 2. Нормальна та кримінальна сексологія: підручник/ А. П. Чуприков, Б. М. Цуприк. – К.: Персонал, 2011. – 252 с. 3. Психологічна та кримінологічна сексологія: навч. посіб. / Г. М. Закалик, Ю. М. Терлецька, Н. М. Шувар. – Львів: Львівська політехніка, 2018. — 348 с. 4. Мартинюк А.І. Причини формування девіантної поведінки. Патопсихологія : навч. посібник / А.І. Мартинюк, електронна бібліотека, URL: https://pidru4niki.com/12090810/psihologiya/prichini_formuvannya_deviantnoyi_povedinki.

Наталя Валеріївна ПАВЛОВА,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1572-4648>

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО СПОСІБ ВИЛУЧЕННЯ ДОКУМЕНТІВ У ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ШАХРАЙСТВА

Специфіка шахрайств полягає в тому, що майже всі дії юридичного характеру відображаються в документах: договорах, довідках, заявах, свідоцтвах, документах, що засвідчують право власності, дозволах контролюючих органів, установчих і реєстраційних докумен-

тах забудовника, видаткових і прибуткових касових ордерах, платіжних накладних, довіреності тощо. Особливу важливість становить інформація, що міститься на електронних носіях інформації та у державних реєстрах. Ці документи можуть містити сліди злочину, і бути безпосереднім знаряддям шахрайського заволодіння.

У цьому розрізі виникає питання щодо найбільш доцільного способу і порядку вилучення таких документів і залучення їх до матеріалів провадження. Вивчення матеріалів кримінальних проваджень, пов'язаних із шахрайством, показало, що добровільне надання певними особами предметів та документів, що мають доказове значення, трапляється вкрай рідко. При цьому більшість із них надається потерпілими.

Якщо добровільна видача речей, документів, відомостей не відбулася, процесуальний порядок їх отримання полягає у зверненні слідчого з клопотанням до слідчого судді (суду) з метою отримання тимчасового доступу до речей та документів у осіб, у володінні яких вони перебувають. При цьому законодавець зобов'язує власників речей та документів надати тимчасовий доступ до зазначених у визначенні слідчого судді, суду речей та документів, зняти з них копії та вилучити у разі потреби.

Тим часом, нерідко ці особи відмовляються надати доступ до зазначених об'єктів. Цей факт може свідчити про можливі недобросовісні дії з боку представників органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які мали відношення до супроводу угод, які побоюються викриття у разі дослідження документації.

Передбачивши таку ситуацію, законодавець прописав у ст. 166 КПК України наслідки невиконання ухвали слідчого судді, суду. Так, у разі невиконання рішення про тимчасовий доступ до речей та документів, слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якому надано право на доступ до речей та документів, на підставі ухвали, вправі винести рішення про дозвіл на проведення обшуку [1]. Виходячи з цього, у разі відмови особи, у володінні якої знаходяться речі та документи, видати останні, слідчий змушений переривати процес та звертатися знову до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку. За таких обставин втрачається час, і доки слідчий отримує новий дозвіл, докази можуть бути знищені.

Ми підтримуємо позицію вчених про те, що «доцільно було б прописати в положеннях КПК України норму, яка дозволяла б у випадках, коли особа, у володінні якої знаходяться речі та документи,

відмовилася виконувати рішення слідчого судді про тимчасовий доступ до таких, одразу проводити обшук » [2].

Проте, слід сказати, що такий підхід може застосовуватися не завжди, а в межах тимчасового доступу до речей і документів можуть вилучатися далеко не всі об'єкти. Зокрема, законодавець пред'являє певні обмеження щодо тимчасового доступу до речей та документів, що містять таємницю, що охороняється законом, та у положенні ст. 162 КПК України забороняє доступ до:

- відомостей, які можуть становити таємницю вчинення нотаріальних дій;

- конфіденційної інформації, у тому числі такої, що містить комерційну таємницю;

- відомостей, які можуть становити банківську таємницю;

- особистого листування особи та інших записів особистого характеру;

- інформації, яка знаходиться у операторів та провайдерів телекомунікацій про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передачі тощо;

- персональних даних особи, які перебувають у її особистому володінні або у базі персональних даних, що знаходиться у власника персональних даних тощо [1].

Натомість, особи, у введенні яких знаходяться речі та документи, відмовляються надати до них доступ, посилаючись на об'єктивні причини, які унеможливають їх вилучення (нотаріус посилається на таємницю нотаріальних дій; фірма-забудовник посилається на інформацію, що містить комерційну таємницю; банківські працівники; посилаються на той факт, що документи становлять банківську таємницю тощо).

Дійсно одним із основних професійних обов'язків нотаріуса є збереження таємниці відомостей, отриманих ним під час здійснення нотаріальних дій. Збереження професійної таємниці доручається і основу змісту присяги нотаріуса. Тим часом, у виняткових випадках таємниця нотаріальних дій може бути розкрита, зокрема в рамках кримінального провадження. Інформація про вчинені нотаріальні дії може бути отримана при тимчасовому доступі до речей та документів, а також шляхом обшуку [3].

Вилучити такі документи можна тільки в рамках кримінального провадження і у випадках, якщо є достатні підстави вважати, що в них міститься інформація, що свідчить про факт скоєння злочину.

Якщо є ймовірність причетності певної особи до шахрайства, не можна втрачати час і доцільно відразу планувати проведення обшуку. Своєчасне та якісне проведення обшуку може сприяти отриманню важливих доказів про причетність усіх осіб до шахрайства та довести їхню провину.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. **2.** Павлова Н. В., Птушкін Д. А., Чаплинський К. О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням об'єктів нерухомого майна громадян: монографія: Дніпр. державний університет внутрішніх справ. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 196 с. **3.** Нотаріальна таємниця через призму тимчасового доступу до речей та документів, обшуку: URL: <http://yurradnik.com.ua> (дата звернення 16 березня 2018).

Вікторія Вікторівна ПАНАСЮК,

ад'юнкт 1-го курсу

Національної академії внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9546-8225>

Науковий керівник:

Комаринська Юлія Борисівна,

професор кафедри криміналістики та судової медицини

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, ВЧИНЕННЯ ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

Насильство є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини. Зазвичай, найбільше страждають від насильства жінки, діти та люди похилого віку. Карантинні обмеження та військові дії лише посилили проблему домашнього насильства в Україні.

Будь-яка особа, незалежно від статі, віку, стану здоров'я чи будь-яких інших чинників має право на ефективний захист від всіх форм та проявів насильства, особливо, що вчиняється з боку членів сім'ї чи інших близьких осіб.

Проблема домашнього насильства перебуває у центрі уваги науковців з різних галузей права та висвітлювалася, зокрема, в дисертаціях з криміналістики, кримінології, адміністративної діяльності,

психології та соціології. Також з питань протидії домашньому насильству ґрунтовно висловлювалися науковці і практики різних країн світу [1]. Проблематику домашнього насильства порушено в працях, зокрема: А. Б. Благої (2015 р.), О. М. Ткаленко (2016 р.), М. Г. Кузнецова (2019 р.), Р. В. Кифлюка (2020 р.), О. І. Мотляха (2020 р.), О. В. Пчеліної (2020 р.), Ю. М. Слухаєнко (2020 р.), І. А. Ботнарєнко (2021 р.), Т. В. Іщенко (2021 р.); окремі аспекти протидії насильству щодо дітей розглядали С. В. Романцова (2018 р.), Н. В. Лесько (2019 р.). У цьому напрямі активізують свої зусилля і зарубіжні колеги (Duggan (Ed.), 2018; Mahapatro, 2018; Nagel, 2019; Nigam, 2019, 2021).

Така пильна увага науковців обумовлена тим, що історія дослідження домашнього насильства, як негативного явища, доволі незначна.

Так у 1993 році декларації ООН визначили, що домашнє насильство проявляється у трьох формах: фізичне, статеве і психологічне [2]. Більш пізні правові акти (як на національному, так і на регіональному рівні) закріплюють вже чотири форми насильства – фізичне, економічне, сексуальне та психологічне. З часом, 6 грудня 2017 р. Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», на підставі чого КК України був доповнений новою ст. 126-1 «Домашнє насильство», яка набула чинності 11 січня 2019 року [3].

Відповідно до науково – практичного коментаря закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», насильство в сім'ї - це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи.

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними; залишення без догляду чи піклування; перешкоджання отриманню необхідних послуг з лікування чи реабілітації; інші правопорушення економічного характеру.

Сексуальне насильство - форма домашнього насильства, яка включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або будь-які діяння сексуального характеру в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності

Психологічне насильство - форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження; переслідування; залякування; інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері; якщо такі дії або бездіяльність: викликали в постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб; спричинили в постраждалої особи емоційну невпевненість; спричинили в постраждалої особи нездатність захистити себе; завдали шкоди психічному здоров'ю особи [4].

На сьогодні, ще на початку минулого року, Заступниця міністра внутрішніх справ Катерина Павліченко повідомила, що в Україні про домашнє насильство у 2021 році заявляли вдвічі частіше, ніж у 2020 році, відповідно до статистики МВС України. За цей рік зафіксували 326 тисяч звернень, що на 56% більше ніж в 2020 році (209 тисяч звернень).

Загалом склали на 10% більше протоколів, а на 11% збільшилася кількість тих, хто перебуває на обліку за вчинення домашнього насильства.

"Традиційно, аналізуючи статистику, спостерігаємо зростання кількості звернень громадян та посилення реагування поліції", - зазначила заступниця міністра.

У МВС України підкреслили, що ріст рівня свідомості та обізнаності громадян сприяє правоохоронцям у зміцненні механізмів запобігання та реагування на насильство [5].

Також нещодавно в Україні з'явився перший мобільний додаток для захисту жінок та дітей від домашнього насильства - White-RibbonUA.

Це така собі персональна "служба безпеки", яка містить необхідні ресурси для допомоги та, у разі небезпеки, можливість повідомляти про надзвичайні ситуації відповідним органам. Основною функцією застосунку є прямиий зв'язок з Національною поліцією України. Це дає змогу жертвам домашнього насильства миттєво повідомити правоохоронців про небезпечну ситуацію.

Також додаток передбачає можливість швидкого пошуку центру підтримки. З його допомогою можна визначити власну локацію та місцезнаходження найближчого центру підтримки, поліцейської дільниці або служб екстреної допомоги [6].

Отже, безсумнівно, можемо стверджувати, що держава активно бореться із домашнім насильством в сім'ї, але зазначена діяльність неможлива без дослідження і подальшого удосконалення процесу розслідування та протидії домашнього насильства.

Однак, використання заходів, що передбачають володіння жертвами домашнього насильства хоча б елементарними знаннями в галузі інформаційних технологій, майже унеможлиблює їх використання певними верствами населення, особливо, особами похилого віку.

Як показує аналіз судових рішень – жертвами домашнього насильства, зокрема, стають особи похилого віку. Тому що вони є однією з найбільш незахищених та вразливих категорій осіб. Небезпечність такого насильства полягає в тому, що прояви насильницьких дій та жорстокості виступають як одна із передумов виникнення злочинності на суспільному рівні.

Здійснений аналіз дає змогу дійти висновку, що проблема розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку є актуальною, носить комплексний характер та потребує подальшого дослідження.

Список бібліографічних посилань: 1. Іщенко Т.В. Розслідування домашнього насильства. Investigation of domestic violence. : дис. д-ра ю. наук : 12.00.09 / Київ. НАВС, 2021. 4 с. 2. Декларація Організації Об'єднаних Націй про викорінення насильства щодо жінок від 20.12.1993 року. Ст. 1 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_924 (дата звернення: 06.10.2022). 3. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», прийнятий від 06.12.2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 06.10.2022). 4. Левченко К. Б., Павліченко К. В., Черней В. В.: науково-практичний коментар Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, Київ, 2020, 20-24 с. 5. Домашнє насильство перестають замовчувати. Інтерв'ю заступниці міністра Катерини Павліченко : веб-сайт. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news> (дата звернення: 06.10.2022). 6. В Україні запустили мобільний додаток для жертв домашнього насильства. Українська правда життя : веб-сайт. URL: <https://life.prawda.com.ua/society/2021/11/25/246626/> (дата звернення: 06.10.2022).

Юрій Володимирович ПЕДОС,

*ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Аліна Валентинівна Піддубна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу та організації

досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1244-2263>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УЧАСТІ СПЕЦІАЛІСТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з необхідністю забезпечення механізму реалізації прав, свобод та законних інтересів учасниками кримінального провадження під час досудового розслідування, удосконалення національного кримінального процесуального законодавства є однією з гострих проблем як для законодавця, так і для науковця, яку необхідно досліджувати, тим паче, в умовах воєнного стану. Ще починаючи з ХХ століття розпочався активний науково-технічний процес, який став підґрунтям для широкого використання нових знань, методів, засобів і технологій у кримінальному процесі. Кожне кримінальне провадження відрізняється унікальним складом обставин і доказів, що потребує використання різноманітних спеціальних знань, умінь та навиків, якими володіють окремі спеціалісти.

Питання участі спеціаліста у кримінальному провадженні було предметом дослідження ряду науковців та вчених процесуалістів, які у своїх працях розглядали окремі аспекти використання спеціальних знань, зокрема: Ю.П. Аленін, В.А. Бідняк, О.О. Бондаренко, Н.В. Глинська, Ю.М. Грошевий, В.С. Зеленецький, О.В. Капліна, Д.В. Куриленко, К.А. Садчікова, А.М. Лазебний, Т.А. Лешкович, Б.Є. Лук'янчиков, Є.Д. Лук'янчиков, І.В. Пиріг, М.А. Погорецький, М.В. Салтевський, М.С. Строгович та ін. Науковці зробили значний внесок в дослідження інституту участі спеціаліста у кримінальному провадженні, однак дискусії щодо визначення процесуального статусу, правової природи висновку спеціаліста та форм його участі у кримінальному провадженні продовжуються й сьогодні, тим паче в умовах воєнного стану.

Процес досудового розслідування в умовах воєнного стану пов'язаний з рядом негативних питань, що суттєво ускладнюють

проведення процесуальних дій та прийняття рішень. Зокрема, факторами, що впливають на порядок проведення слідчих (розшукових) дій, вибір форм та методів діяльності слідчих підрозділів є: правовий режим (обмеження прав, свобод та інтересів громадян), зменшення кількості населення (відсутність свідків), бойові дії (загроза життю слідчого при виконанні ним службових обов'язків), рівень суспільної небезпеки злочинів, вчинених в умовах бойових дій та тяжкості їх наслідків, зменшення можливостей оперативних підрозділів, тощо.

З початком збройної агресії проти України законодавцем прийнято ряд змін та доповнень до нормативно-правових актів, у тому числі до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Зміни у КПК України торкнулись і повноважень спеціаліста щодо його участі у кримінальному провадженні. Так, спеціаліст, як учасник кримінального провадження, може бути залучений до зняття показань технічних приладів та засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису. Крім того, йому надано право надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду.

Однак, надаючи нові повноваження спеціалісту, багато теоретичних питань та пов'язаних із ними практичних аспектів участі спеціаліста у кримінальному провадженні залишаються невирішеними. Зокрема, не внесено відповідних змін щодо *правової природи та статусу процесуальних документів наданих спеціалістом, що ставить під сумнів допустимість таких доказів*. Постає питання про форму цих документів, що міститимуть пояснення, консультативні висновки або довідки спеціаліста та, в цілому, можливість використання цих документів як доказів у кримінальному судочинстві. Одночасно, у практичній діяльності виникає питання при прийнятті рішення щодо необхідності проведення експертизи (залучений спеціаліст констатує необхідність призначення експертизи) або ж достатньо консультації спеціаліста.

Спеціаліст залучається до участі у слідчих (розшукових) діях (далі – С(Р)Д) за рішенням слідчого судді, прокурора, слідчого, керівника органу досудового розслідування для вирішення питань, що потребують відповідних спеціальних знань, умінь та навичок. Так, при відібранні зразків для експертизи законодавцем врегульовано порядок залучення спеціаліста та надано право вибору щодо необхідності залучення стороною кримінального провадження, яка заявила клопотання про проведення експертизи (ст. 245 КПК України) або під

час здійснення інших С(Р)Д (обшук, огляд місця події, допит). Разом з цим, на законодавчому рівні *передбачити всі випадки залучення спеціаліста для проведення С(Р)Д, неможливо*, оскільки в практичній площині виникає ряд обставин, що впливають на хід досудового розслідування та судового розгляду.

Зокрема, для проведення С(Р)Д, пов'язаних з вибухонебезпекою, за рішенням прокурора, слідчого або керівника органу досудового розслідування залучаються *спеціалісти-вибухотехніки*, які виконують заходи з пошуку, огляду, розрядження, транспортування та знешкодження вибухових пристроїв і вибухових речовин тільки після залишення небезпечної зони всіма сторонніми особами. Доступ до ділянки місцевості, приміщення, транспортних засобів, що обстежуються, надається лише після завершення їх огляду спеціалістами-вибухотехніками та підтвердження ними відсутності загрози вибуху. Для проведення С(Р)Д, пов'язаних з оглядом та вилученням технічних засобів з ознаками спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, за рішенням прокурора, слідчого або керівника органу досудового розслідування для участі в їх проведенні залучаються *спеціалісти у сфері спеціальних технічних засобів* [1].

Крім того, в умовах воєнного стану, з метою забезпечення максимальної фіксації наслідків руйнувань задля подальшого встановлення завданих збитків; виявлення та вилучення залишків зброї та боєприпасів, які призвели до руйнувань, їх безпечно переміщення до визначених місцевою владою місць для зберігання як речових доказів, до складу слідчо-оперативних груп, створених для проведення оглядів та документування (фіксації) пошкоджень об'єктів цивільної інфраструктури залучаються *спеціалісти з питань застосування ракетних військ та артилерії, а також військової авіації*. Такі спеціалісти запрошуються від відповідних військових частин чи органів військового управління за необхідності визначення ймовірних напрямків обстрілів, що призвели до загибелі чи поранення осіб, пошкодження або знищення об'єктів, встановлення типів озброєння, що використовувалося для здійснення обстрілів, тощо [2].

Отже, згідно з вищевикладеним, можна зробити висновок, що національне процесуальне законодавство має низку прогалин, які потребують досліджень та удосконалення, а робота в цьому напрямі має здійснюватися максимально ефективно. Також важливим є питання чіткого законодавчого визначення та закріплення правової природи та статусу процесуальних документів наданих спеціалістом.

Втім, підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню. Тому, пропоную учасникам наукового заходу взяти участь у обговоренні піднятих проблемних питань.

Список бібліографічних посилань: 1. Наказ СБУ «Про затвердження Інструкції про участь співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України як спеціалістів в кримінальному провадженні» від 19.03.2016 № 138. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE28694?an=1> (Дата звернення: 11.10.2022). 2. Алгоритм дій слідчо-оперативних груп Національної поліції на звільнених від окупації територіях з документування воєнних злочинів (на прикладі звільнених територій Київської області). К.: Головне слідче управління Національної поліції України, 2022. 14 с. 3. Науково-практичний коментар КПК Кримінально-процесуального кодексу України. Мего-інфо – Юридичний портал № 1. URL: <https://mego.info/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%> (Дата звернення: 11.10.2022).

Катерина Миколаївна ПЕНЗЄВА,

*старший викладач кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної підготовки факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2526-0218>*

ЩОДО ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ СЛІДІВ БІОЛОГІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ ПРИ ЗАПОДІЯННІ НЕОБЕРЕЖНОГО ТЯЖКОГО АБО СЕРЕДНЬОЇ ТЯЖКОСТІ ТІЛЕСНОГО УШКОДЖЕННЯ

Потрібно зазначити, що дуже важливу роль в розслідуванні заподіяння необережного тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження відіграє встановлення слідової картини злочину, зокрема виявлення слідів біологічного походження, адже воно має свою специфіку та потребує використання спеціальних знань в судовій медицині.

До біологічних слідів, які є частиною матеріальних відображень зазначеної категорії кримінальних проваджень, а також являються наслідками дій злочинця та потерпілого, відносяться всі сліди, джерелом походження яких є тіло людини, її органи, тканини та виділення, такі як кров, слина, волосся, сеча, кал, епітеліальна, кісткова та інші тканини організму людини [1].

Для правильного розуміння пропонуємо наступну класифікацію зазначених слідів.

1. Сліди, що залишаються на тілі та одязі потерпілого, включаючи піднігтьовий вміст:

а) сліди крові потерпілого;

б) можливі виділення організму потерпілого (слина, сеча, кал, елементи пошкоджених органів та ін.);

в) сліди крові злочинця;

г) волосся злочинця;

г) епітеліальні тканини злочинця.

2. Сліди, що залишаються на тілі, охоплюючи піднігтьовий вміст, та одязі злочинця:

а) сліди крові потерпілого;

б) можливі виділення організму потерпілого (слина, епітеліальні тканини, кісткові тканини, елементи пошкоджених органів та ін.);

в) сліди крові злочинця;

г) волосся потерпілого.

3. Сліди, що залишаються на предметах навколишньої обстановки:

а) сліди крові та можливих виділень організму потерпілого (слини, епітеліальних тканин, кісткових тканин, елементів пошкоджених органів та ін.) на поверхнях приміщень, ґрунті, асфальті, тощо;

б) сліди крові та можливих виділень організму злочинця (слини, епітеліальних тканин), наприклад на посуді, недопалках цигарок;

в) волосся потерпілого та злочинця;

г) різноманітні предмети потерпілого або злочинця (носильні предмети, елементи одягу, взуття тощо зі слідами крові та можливих виділень організму потерпілого та нападаючого), залишені на місці.

4. Сліди, що залишаються на знарядді злочину:

а) сліди крові та можливих виділень організму потерпілого (епітеліальних тканин, кісткових тканин, елементів пошкоджених органів та ін.);

б) сліди крові та можливих виділень організму злочинця (епітеліальних тканин, потожирові сліди).

З метою виявлення та фіксації виявлення слідів біологічного походження під час проведення досудового розслідування розслідуванні заподіяння необережного тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження слід залучати спеціалістів-криміналістів, судового медика, кінолога зі службовим собакою, тощо. Недостатнім буде

тільки виявити біологічні сліди, дуже важливим є процес їхньої процесуальної фіксації та вилучення. Основна форма процесуальної фіксації слідів злочину, зокрема біологічного походження, це опис у протоколі слідчої (розшукової) дії. При цьому в протоколі зазначаються відомості щодо участі спеціалістів, дані про фізичний стан оточуючого середовища, предметів, об'єктів, на яких виявлені сліди зазначеної категорії, інформацію про їх дослідження спеціалістами на місці знаходження, збирання та упаковки.

За загальним правилом вилучення об'єктів зі слідами крові проводиться цілком. Вологі предмети необхідно висушити при кімнатній температурі, не використовуючи нагрівальних приладів, або прямого сонячного світла [2]. В ситуаціях, якщо вилучення об'єкта цілком є неможливим, сліди вилучаються шляхом змивів, зрізів, зіскобів. Кров у рідкому стані треба вилучати шляхом змивів на тканевий, або ватний тампон, разом з цим потрібно виконати контрольний змив на аналогічний тампон з сусідньої частини поверхні, не просоченої речовиною. Такі носії зі змивами також потребують висушування. Схожий спосіб вилучення крові використовується у випадку виявлення її на снігу, а саме, речовину необхідно помістити на тканевий (марлевий) відріз та висушити. У випадку неможливості вилучення цілого об'єкта зі слідами крові на поверхні, наприклад виконаного з тканини, виконується зріз його частини, просоченої кров'ю, та одночасно з цим потрібно зрізати контрольний зразок об'єкта, на поверхні якого слідів крові не виявлено. При виявленні сухої речовини, або речовини на поверхні з порошкоподібним складом, як, наприклад на стіні з побілкою, проводиться її зіскоб скальпелем. Паралельно необхідно з ділянки поверхні, на якій відсутні нашарування, зробити контрольний зіскоб. Аналогічно проводиться вилучення речовини з ґрунту.

Предмети зі слідами крові слід упаковувати виключно в паперові пакети, конверти, коробки, попередньо висушивши їх. Всі контрольні зразки треба упаковувати окремо. Використання полімерної упаковки для зазначених слідів та речовин є недопустимим, адже вона сприяє гниттю, пліснявінню речовини, що вилучається.

Отже, своєчасне встановлення та фіксація слідів біологічного походження під час розслідування заподіяння необережного тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження, надають можливість слідчому вже на початковому етапі розслідування призначати необхідні судові експертизи, отримувати об'єктивні джерела доказів та правильно орієнтуватися в ході подальшого проведення якісного досудового слідства.

Список бібліографічних посилань: 1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5. 2. Особливості збирання у досудовому провадженні біологічних слідів людини [Текст] : метод. рек. / [Фурман Я. В., Юсупов В. В., Котляренко Л. Т., Дмитрук Р.С.]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – 44 с.

Софія Дмитрівна ПЕРЕВЕРЗЄВА,

курсантка групи Ф1-305 факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий консультант:

Катерина Вікторівна Горбунова,

викладач кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету №1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1120-2682>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

З травня 2022 року набули законної сили зміни, внесені до Кримінального процесуального кодексу України, які удосконалюють порядок здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Мова йде про Закон № 2201-IX від 14.04.2022 року.

З початком військової агресії Росії проти України виникає багато питань, пов'язаних з врегулюванням правової системи України, яка також зазнала негативного впливу. В умовах воєнного стану, процедура проведення слідчих (розшукових) дій у зв'язку з об'єктивними обставинами може бути неможливою у зв'язку з тим, Верховна Рада України прийняла низку змін, які регулюють порядок проведення обшуку та огляду житла чи іншого володіння особи. Водночас, незважаючи на спрощений порядок проведення обшуку, дана слідча (розшукова) дія чітко регламентована законодавством відповідно до Конституції України, далі - КУ та її засад, які гарантують недоторканість житла, ст. 30 КУ та ст. 29 КУ щодо якої кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність [1].

Отже, по-перше, своє відображення спрощеного порядку проведення обшуку в умовах воєнного стану, що пов'язано з обмеженням прав громадян знайшло в п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, де зазначено

що при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису [2].

По-друге, відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 615 КПК України, законодавцем передбачена ситуація на період воєнного стану, коли слідчий суддя з об'єктивних причин не може виконувати свої повноваження в порядку ст. 233–235 КПК України у такому разі, дані повноваження покладаються на керівника відповідного органу прокуратури, який в свою чергу виносить постанову про проведення обшуку, яка повинна відповідати загальним вимогам ухвали слідчого судді а саме: 1. Зазначення юридичної адреси, де має проводитися обшук 2. Що саме відшукується в ході проведення обшуку 3. Строк дії постанови прокурора про проведення обшуку (не більше місяця з моменту винесення до дати обшуку).

По-третє, відповідно до вимог ч. 4 ст. 223 КПК України не допускається проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (із 22-ої години до 6-ої години) за винятком невідкладних випадків, які пов'язані із затримкою в їх проведенні, що може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного а також, крім здійснення кримінального провадження у порядку, встановленому ст. 615 цього Кодексу [2]. Отже, посилаючись на ст. 615 КПК України, законодавець надав можливість слідчим та прокурорам в умовах військового стану проводити слідчі та розшукові дії цілодобово. Незважаючи навіть на те, що обшук в умовах воєнного стану можна проводити в нічний час, навіть в цей час його можна проводити без залучення понятих, якщо на це є об'єктивні обставини та із обов'язковим застосуванням безперервного відеозапису.

Крім того, якщо під час обшуку слідчий, прокурор виявив доступ чи можливість доступу до комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, для виявлення яких не надано дозвіл на проведення обшуку, але щодо яких є достатні підстави вважати, що інформація, що на них міститься, має значення для кримінального провадження та встановленню об'єктивних обставин прокурор, слідчий має право здійснити пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних, що на них міститься, на місці проведення обшуку тобто, за відсутності дозволу суду на вилучення комп'ютерних систем

або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку слідчому дозволяється здійснити лише пошук та зафіксувати виявленні дані [3].

Узагальнюючи вищевикладене, можна дійти до висновку, що застосування в умовах війни норм ст. 615 КПК України значно обмежують права і свободи громадян, гарантії недоторканності житла тим самим, держава надає ще більше повноважень правоохоронним органам. Водночас, не дивлячись на тимчасові зміни в законодавстві в умовах воєнного стану, зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати принципам верховенства права, об'єктивного та неупередженого дотримання загальних засад кримінального провадження.

Список бібліографічних посилань: 1. Конституція України. Розділ II. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> 2. Кримінальний процесуальний кодекс України, редакція від 01.10.2022, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5092> 3. Інтернет ресурс URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/233154-obshuk-mobilnikh-telefoniv-i-kompyuteriv-ta-inshi-zmini-do-kpk>

Сергій Юрійович ПЕРЕКОПСЬКИЙ,

*ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6304-7795>*

Науковий керівник:

Віталій Володимирович Романюк,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6077-4591>*

**НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ
ДІЗНАВАЧЕМ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

Через військову агресію рф проти України на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України та відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України, а також Закону України «Про правовий режим воєнного стану» Президент України своїм Указом від 24.02.2022 № 64/2022 постановив увести в Україні воєнний стан із 5 год. 30 хв. 24 лютого 2022 р. строком на 30 діб. У подальшому цей

строк подовжувався і наразі також діє [0, с. 115]. Опинившись в умовах воєнного стану, законодавство України, також зазнало суттєвих змін, зокрема і правове регулювання кримінального судочинства, а саме у випадку досудового провадження у формі дізнання.

Зважаючи на вказані обставини, в країні відбуваються суттєві зміни у судовій та виконавчій гілках влади, і акцентується увага на обороноздатності країни, на нашу думку, опинившись в нових умовах судочинства, можливе зменшення актуалізації розслідувань кримінальних проступків, що є неприпустимим і негативним фактором, тому що як відомо, безлад та неповага у суспільстві, можуть призвести до більш серйозніших злочинів.

Попри запровадження воєнного стану, Україна гарантує конституційні права і свободи людини і громадянина, та не може обмежувати останні, крім випадків, передбачених Конституцією України ст. 64 «В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції» [0]. В той же час виокремлюємо, що ст. 30 Конституції України, а саме «Кожному гарантується недоторканність житла» не відображена у вище згаданому переліку прав і свобод, котрі гарантуються в період воєнного стану. Таке обмеження допускається в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності держави, захисту прав і свобод громадян, а також для охорони громадського порядку, запобігання злочинів, з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами отримати інформацію неможливо [0, с. 381].

Беручи до уваги вказані факти, вітчизняний законодавець приймає Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» № 2201-IX від 14.04.2022 р., згідно зі змінами у п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України «відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250 та 294 цього Кодексу, - такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором», вказаними змінами у КПК України передбачене розширення повноважень прокурора шляхом делегування йому окремих повноважень слідчого судді щодо вирішення питання про: проведення слідчих

(розшукових) дій, які пов'язані з обмеженням конституційних прав учасників кримінального провадження (проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст. 233), обшук (ст. ст. 234, 235))[0, с. 18]. Окрім цього спираючись на Листа ВС № 1/0/2 – 2022 від 03.03.2022 «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» «При цьому таким прокурором є як прокурор, який здійснює повноваження прокурора в конкретному кримінальному провадженні, так і його керівники» [0], виділяємо наступне, що на територіях, котрі знаходяться в зоні бойових дій, функцію здійснення правосуддя та судового контролю передано прокуратурі України, на час проведення воєнного стану.

З огляду на вище зазначене, з метою прискорення та уніфікації національного законодавства в сфері розслідування кримінальних проступків, а також з метою не допущення в подальшому правових колізій в умовах воєнного стану пропонуємо змінити п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України «відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250 та 294 цього Кодексу, - такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором», доповнити після слів «слідчого» додати «в окремих випадках дізнавача», та викласти в наступній редакції ««відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250 та 294 цього Кодексу, - такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, в окремих випадках дізнавача, погодженим з прокурором». Запропоновані нами зміни мають на меті виключно законний, тимчасовий, суспільно корисний характер з метою обмеження обсягу і змісту ґрунтовних можливостей особи в умовах воєнного стану, а також з метою збереження територіальної цілісності та національної безпеки Держави України.

Список бібліографічних посилань: 1. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану № 1/0/2-22. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf. 2. Конституція України [Електронний ресурс] : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 27.10.2022). 3. Особливий режим досудового розслідування,

судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 2 / І. Гловок, О. Дроздов, Г. Тетерятник та ін. Дніпро ; Львів ; Одеса ; Харків, 2022. 58 с. 4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану [Електронний ресурс] : Закон України від 14.04.2022 р. № 2201-IX. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>. 5. Проць І. М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 1. С. 381-384. 6. Романюк В. В. Місце ЗВО зі специфічними умовами навчання в підготовці правоохоронців у системі МВС України в умовах воєнного стану // Харків. нац. ун-т внутр. справ, каф. тактич. та спец. фіз. підготовки фту № 3, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. 440 с.

Ігор Володимирович ПИРІГ,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8391-067X>

ЕТАПИ РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ МЕТОДИЦІ

Послідовність діяльності суб'єкта розслідування у процесі збирання доказів є одним з принципів побудови криміналістичної методики як системи наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій (алгоритмів, програм), що забезпечують оптимальну організацію розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [1, с. 411]. Ситуаційність та етапність діяльності суб'єктів розслідування також є принципами побудови криміналістичних методик, оскільки в залежності від ситуації, що виникає на певному етапі слідчий після оцінки ступені її проблемності, формує завдання, приймає тактичне рішення для його вирішення, застосовуючи при цьому засоби криміналістичної тактики, і після цього отримує певний результат, який, у свою чергу впливає на формування нової слідчої ситуації. Процес розслідування в криміналістиці прийнято ділити на три етапи: початковий, наступний (подальший) і заключний. Біль-

шість науковців погоджується з даною концепцією. Однак, на нашу думку, в умовах сучасних реалій практичної діяльності з розслідування кримінальних правопорушень та постійною зміною вимог кримінального процесуального законодавства, названа періодизація набуває іншого змісту та підлягає науковому переосмисленню.

Етап розслідування А. Ф. Волобуєв визначає як певний проміжний пункт, що характеризує стан слідства з точки зору вирішення його завдань і визначається прийнятими процесуальними рішеннями [2, с. 185]. Розглядаючи методику розслідування кримінальних правопорушень в сфері службової діяльності, О. В. Пчеліна визначає етап розслідування як «окремих проміжок часу у рамках якого за конкретних умов розслідування вживається система дій, спрямованих на вирішення спільних тактичних завдань (як стратегічних, так і проміжних) розслідування» [3, с. 247].

З наведених визначень зрозуміло, що науковці критеріями для поділення розслідування на етапи визначають кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти. Під кримінальними процесуальними критеріями розуміють періоди розслідування, відмежовані певними процесуальними рішеннями, наприклад, внесення відомостей до ЄРДР, повідомлення особі про підозру, складання обвинувального акту тощо. На думку Р. Л. Степанюка, після прийняття чинного КПК України застосування процесуальних критеріїв щодо періодизації етапів розслідування практично неможливо, оскільки, «крім відсутності стадії порушення кримінальної справи, на досудовому розслідуванні не передбачено і пред'явлення особі обвинувачення як проміжного процесуального рішення» [4, с. 119]. Вчений вважає найбільш обґрунтованим криміналістичні критерії, що полягають у виокремленні «початкового (з моменту початку досудового розслідування і до виконання всіх можливих слідчих (розшукових) дій, обумовлених слідчою ситуацією) і наступного (до завершення досудового розслідування) етапів розслідування» [4, с. 121]. Для вирішення питання кількості та розмежування етапів розслідування розглянемо їх сутність.

Переважає більшість вчених-криміналістів приділяють увагу початковому етапу розслідування, оскільки отримані на цьому етапі відомості значною мірою визначають дії на наступному етапі та успіх розслідування в цілому. Основною рисою початкового етапу є проблемний характер розслідування, що обумовлений обмеженою кількістю інформації. При цьому основними завданнями цього етапу є виявлення необхідної доказової й тактичної інформації та її носіїв, а ос-

новною функцією – пошуково-розвідувальну спрямованість діяльності слідчого та працівників оперативних підрозділів, що взаємодіють із ним.

Через завдання, що вирішуються на початковому етапі А. Ф. Волобуєв характеризує його наступним чином: «встановлення місця, часу й обстановки злочину, його сутності, а також виявлення, фіксація та вилучення його слідів – джерел доказів; встановлення, розшук і затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину; збирання доказів, достатніх для притягнення особи як обвинуваченої (хоча б за одним епізодом злочинної діяльності)» [5, с. 28].

Наведені думки вчених свідчать, що характерними ознаками початкового етапу є: недостатня інформативність; велика кількість версій, що потрібно перевіряти; дефіцит часу на проведення слідчих (розшукових) дій, що в цілому впливає на формування його завдань та функцій, виконання яких є підґрунтям для подальшого успішного розслідування. Після отримання даних, що дають підставу підозрювати конкретну особу у вчиненні кримінального правопорушення завдання початкового етапу, на думку більшості вчених, вважаються виконаними.

Наступний етап характеризується вирішенням проблемних ситуацій щодо основних структурних елементів предмета доказування, основними з яких є подія та спосіб вчинення кримінального правопорушення, винність особи у його вчиненні. Інформація, що на даному етапі є у розпорядженні слідчого, відрізняються більш значним об'ємом, логічною впорядкованістю та конкретністю, різноманітністю процесуальних джерел доказів та цільовою направленістю на доказування. Дискусійним серед науковців є питання розмежування етапів розслідування, що, на нашу думку, пов'язано з намаганням об'єднати кримінальний процесуальний та криміналістичний критерії, з іншого – різницею поглядів на кількість та сутність етапів.

На нашу думку, етапи розслідування є виключно криміналістичними поняттям, що не закріплено у жодному нормативному акті. Вони мають суттєве значення для методики розслідування та мають бути поділені за криміналістичними критеріями, що ґрунтуються на наявній на певний момент розслідування інформації, що у свою чергу складає зміст слідчих ситуацій з переліком завдань щодо їх вирішення. В цьому аспекті ми приєднуємось до думки А. Ф. Волобуєва, який для розмежування етапів розслідування пропонує використовувати перелік характерних для кожного етапу завдань, що впливають з предмету доказування. Для початкового етапу розслідування

науковець визначає завдання наступним чином: 1) встановлення місця, часу та інших обставин вчиненого злочину, його суті, а також виявлення, фіксація та вилучення слідів, що з часом під впливом несприятливих умов можуть зникнути або бути знищеними; 2) встановлення, розшук і затримання особи (або вибір запобіжного заходу), підозрюваної у вчиненні злочину; 3) збирання доказів, достатніх для пред'явлення підозри особі, хоча б за одним епізодом злочинної діяльності. На наступному етапі розслідування як основні завдання можуть бути визначені такі: 1) формування системи доказів щодо підозрюваної особи; 2) встановлення всіх співучасників і збирання доказів їх вини; 3) встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення і прийняття заходів щодо їх усунення; 4) забезпечення відшкодування матеріальних збитків, заподіяних злочиниом; 5) збір інформації про особу підозрюваного, необхідної для винесення обґрунтованого і справедливого вироку [6]. Таким чином, закінчення початкового етапу пов'язано з встановленням особи, що вчинила кримінальне правопорушення і збиранням всіх необхідних доказів її вини.

Аналізуючи норми КПК України можна помітити, що початковий етап розслідування починається з моменту повідомлення в органи поліції про вчинення кримінального правопорушення та внесення відомостей в ЄРДР і закінчується встановленням особи правопорушника та оголошенням йому повідомлення про підозру. З криміналістичної точки зору на цей момент має бути зібрано достатньо доказів для визнання особи підозрюваним. Наступний етап розслідування направлений на доказування вини підозрюваного шляхом проведення всіх можливих слідчих (розшукових) дії, призначенням та проведенням необхідних експертиз (перш за все з вирішенням питань ідентифікаційного характеру). Цей етап закінчується збиранням доказів, достатніх для складання обвинувального акту або прийняття прокурором іншого рішення у порядку ст. 283 КПК України [7]. Якщо на подальшому етапі зібрані докази вказують на невинуватість підозрюваного у вчиненні правопорушення, розслідування фактично повертається на початковий етап, тобто має місце ситуаційність етапів розслідування.

Для розмежування етапів розслідування нам вважається цікавим дослідження Н. С. Бублик, яка пропонує ввести процесуальний статус «особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» [8, с. 3]. Дійсно обвинувальна діяльність може здійснюватися слідчим ще до повідомлення особі про підозру. Наприклад, коли доказів для пред'явлення повідомлення про підозру недостатньо, на практиці

особу допитують в якості свідка, іноді неодноразово. Але зміст цих допитів полягає саме в отриманні обвинувальних доказів, обмежуючи при цьому права особи на захист. Якщо дійсно прийняти пропозиції Н. С. Бублик, то встановлення особи з таким статусом буде саме межею, що розділяє початковий та подальший етапи розслідування.

З приводу кількості етапів розслідування, потрібно зазначити, що в криміналістичній літературі заключний етап згадувався науковцями лише фрагментарно. До заключного етапу відносять, в основному, процесуальну діяльність, пов'язану зі складанням документів для повного завершення провадження, ознайомлення сторони захисту з матеріалами кримінального провадження, проведення можливих процесуальних дій за клопотанням сторони захисту та ін. Жодного тактичного навантаження зазначені дії не містять. Саме тому, у жодному з підручників по криміналістиці при викладення методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень даний етап не розглядався. Якщо звернути увагу на положення КПК України, тобто процесуальний критерій, то заключного етапу також не може бути, оскільки сторона захисту після ознайомлення з матеріалами кримінального провадження та оскарження передбачених КПК України дій слідчого, вирішує спірні питання на стадії судового розгляду. Тому, на нашу думку, заключного етапу розслідування не повинно бути в теорії криміналістики, оскільки це не обґрунтовано ні з криміналістичної, ні з кримінальної процесуальної точки зору.

Список бібліографічних посилань: 1. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. К.: Кондор, 2005. 588 с. 2. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / ХНУВС. Харків, 2001. 426 с. 3. Пчеліна О. В. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів в сфері службової діяльності : монографія. Харків : ТОВ «В справі», 2017. 524 с. 4. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія ; за заг. ред.-ра юрид.наук проф. А. Ф. Волобуєва. Х.: Ніка Нова, 2012. 382 с. 5. Криміналістика: підручник / [Берназ В. Д., Бірюков В. В., Волобуєв А. Ф.]: за заг. ред. Волобуєва А. Ф.; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС, 2011. 666 с. 6. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва. URL : http://www.adhdportal.com/book_2772_chapter_17_3.1_Ponjattja_sldcho_situa_taetapu_rozslduvannja_khrol_v_pobudov_okremo_metodiki_rozslduvannja.html. 7. Кримінальний процесуаль-

ний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. 8. Бублик Н. С. Процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. дис. ... доктора філософії: 081 «Право». Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2021. 241 с.

Аліна Валентинівна ПІДДУБНА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу та організації

досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1244-226>

**УНОРМУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ
УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Права, свободи і законні інтереси людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість політики держави. Україна, закріпивши в Конституції основний принцип щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, вказала на спрямованість політики країни у напрямку розвитку та зміцнення демократичної, соціальної, правової держави. Також, підтвердженням цього стала ратифікація Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з додатковими протоколами до неї (далі ЄКПЛ) [1], що є основою для нормотворчої діяльності та має особливе пріоритетне значення у правовій системі України. Питання унормування процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження під час досудового розслідування є досить важливими як для законодавця так і для науковця, оскільки кримінальна процесуальна діяльність пов'язана із обмеженням прав, свобод і законних інтересів особи та втручанням в особисте життя людини у випадках, передбачених законом.

Інститут процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження під час досудового розслідування був предметом дослідження ряду науковців та вчених, які у своїх працях розглядали окремі аспекти процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження. Однак дискусії щодо прогалин понятійного апарату процесуальних гарантій, змісту, предмету, елементів та системи процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження

продовжуються й сьогодні.

Процесуальні гарантії прав учасників кримінального провадження це різні за змістом засоби та способи встановлені нормами кримінального процесуального законодавства, в своїй сукупності забезпечують реалізацію прав, свобод та законних інтересів учасниками кримінального судочинства. В цілому, норми матеріального та процесуального права регламентують юридичні засоби реалізації, охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а нормативно-правові акти – діяльність щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів зазначених осіб [2].

Нормативно-правовим фундаментом процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження під час досудового розслідування є Загальна декларація прав людини, що регламентує основні права та свободи особи. Велике значення для всіх учасників кримінального провадження під час досудового розслідування мають положення Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Європейська конвенція про взаємну допомогу в кримінальних справах, Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, Віденська декларація про злочинність та правосуддя, Декларація про право та обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати та захищати загально визнані права людини та основні свободи та ін. [3, с. 14-15].

Серед міжнародних стандартів щодо гарантування прав учасників кримінального провадження увагу необхідно зосередити на Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою: Резолюція 40/34 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 року [4]; Заключних документах Конгресів Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) щодо запобігання злочинності та поводження з правопорушниками [5], що складаються за результатами міжнародних форумів органів ООН, які скликаються кожні п'ять років; Рекомендації № R (85) 11 Комітету міністрів державам-членам щодо становища потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу [6] та ін.

Зокрема, на міжнародному рівні, положення щодо процесуальних гарантій прав обвинуваченого у вченні кримінального правопорушення закріплені у п. 3 ст. 6 «Право на справедливий суд» ЄКПЛ. Відповідно, зазначені права, що гарантовані цією Конвенцією закріплені у положеннях КПК України. Разом з цим, проблемні питання щодо імплементації положень міжнародно-правових актів з питань гарантування прав учасників кримінального провадження під час

досудового розслідування в національне законодавство та національну судову практику існували та будуть темами дискусій для законодавців та науковців.

Конституційне положення щодо обов'язку держави в частині утвердження та забезпечення прав і свобод людини, відображено у чисельних нормативно-правових актах, які регулюють відносини, що виникають в процесі досудового розслідування. Зокрема, пріоритет цього об'єкту вказано у перших статтях Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, Законів України «Про Національну поліцію», «Про прокуратуру», «Про судоустрій і статус суддів», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про безоплатну правову допомогу», тощо. Крім того, Указом Президента України [7] затверджено Національну стратегію у сфері прав людини, яка зосереджена на вирішенні основних системних проблем у сфері захисту прав і свобод людини та ґрунтується на національному досвіді, міжнародних стандартах, а також практиці Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ).

Практика ЄСПЛ містить різні групи справ, що направлені на захист прав учасників кримінального провадження під час досудового розслідування. Зокрема, окремими групами є справи щодо: недотримання прав жертв катувань, дотримання права жертв насильницьких злочинів на ефективне розслідування кримінальних проваджень та ін. Крім того, безпосередньо у рішеннях ЄСПЛ міститься вимога до України щодо приведення діючого законодавства до європейських стандартів та забезпечення контролю за діяльністю правоохоронних органів [8, С. 292-296].

Дослідження проблемних питань щодо законодавчого закріплення процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження потребує також вивчення нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, відомчих та міжвідомчих наказів, положення яких регламентують діяльність щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Зокрема: Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки» від 23.06.2021 р. № 756-р, Положення Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 31.05. 2006 р. № 784, наказ Офіса Генерального прокурора «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 30.09.2021 № 309, наказ МВС України, МОЗ України та Офіса Генерального прокурора «Про затвердження Порядку взає-

модії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України» від 09.03.2022 № 177/450/46, Наказ Міністерство юстиції України «Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі» від 25.02.2014 № 386/5, тощо.

Отже, згідно з вищевикладеним, можна зробити висновок, що унормування процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження під час досудового розслідування здійснюється на міжнародному та національному рівнях. Разом з цим, існують і будуть темами для наукових дискусій питання щодо імплементації положень міжнародно-правових актів з досліджуваних питань в національне законодавство та національну судову практику. Втім, підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню. Тому, пропоную учасникам наукового заходу взяти участь у обговоренні піднятих проблемних питань.

Список бібліографічних посилань: 1. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та додаткові протоколи до неї. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf (дата звернення: 22.10.2022). **2.** Піддубна А.В. Проблемні питання забезпечення процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження. *Наукові інновації та передові технології (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»)*. № 1(3) 2022. С. 459. С. 311 – 322. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-1\(3\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-1(3)). **3.** Тарасюк С. М. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення конституційних прав особи при проведенні в її житлі чи іншому володінні слідчих (розшукових) дій. Дисертація. Академія адвокатури України. Київ. 2020. *Національний університет «Одеська юридична академія»*. Одеса. 2021. С. 255. С. 14-15. **4.** Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою. *Харківська правозахисна група. Інформаційний портал «Права людини в Україні»*. URL: <https://khp.org/1080460475> (дата звернення: 22.10.2022). **5.** Конгрес ООН щодо запобігання злочинності. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%81_%D0%9E%D0%9E%D0% (дата звернення: 22.10.2022). **6.** Рекомендація. Багатостороння угода від 28.06.1985 № R (85) 11. Рекомендація R (85) 11 Комітету міністрів державам-членам щодо становища потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU85325> (дата звернення: 22.10.2022). **7.** Указ Президента України

від 24 березня 2021 року № 119/2021 «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 24.10.2022).
8. Шум С.С. Закріплення правового статусу потерпілих від насильницьких злочинів у міжнародно-правових актах. *Юридичний науковий електронний журнал. № 5. 2021. С. 292-296.* URL: chrome-extension://efaidnbmnnn1bpcjpcglclefindmkaj/http://www.lsej.org.ua/5_2021/70.pdf (дата звернення: 22.10.2022).

Лілія Валентинівна ПОЛУНІНА,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінальних розслідувань
ННІ економічної безпеки та митної справи
Державного податкового університету;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8898-2162>*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЕКСПЕРТИЗИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ І ПРОГРАМНИХ ПРОДУКТІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Сучасний розвиток комунікаційних технологій та активне користування споживачами соціальних та цифрових мереж призвело до того, що представники злочинного світу створюють цілі групи для отримання незаконного доступу до різноманітної комп'ютерної інформації, розробляють шкідливе програмне забезпечення, яке в подальшому стає знаряддям вчинення крадіжок грошових коштів, майна, інформації, особистих даних та ін.

В таких випадках використання спеціальних знань у сфері інформаційних і комунікаційних технологій стає необхідністю під розслідування кримінальних правопорушень вчинених із використанням електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (ст. ст. 361 – 363-1 КК України) [1]. У вказаних випадках успіх розкриття і розслідування кримінальних проваджень напряму залежить від своєчасного призначення і якісного проведення експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів.

Експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів – це дослідження технічних властивостей цифрового обладнання (комп'ютерів, накопичувачів інформації, мобільних телефонів тощо) та програмного забезпечення з метою отримання фактичних даних, що відносяться до обставин скоєного злочину (або предмету цивільного

позову). Експертиза дозволяє виявити істотні ознаки кримінального правопорушення (події) і створити цілісну доказову базу шляхом дослідження інформації.

Експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів являється самостійним родом експертизи і відноситься до класу інженерно-технічних експертиз.

Під час проведення експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів перед експертом стоять наступні завдання:

- установлення робочого стану комп'ютерно-технічних засобів;
- установлення обставин, пов'язаних з використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення;
- виявлення інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях;
- установлення відповідності програмних продуктів певним версіям чи вимогам на його розробку.

Об'єктами комп'ютерно-технічної експертизи є як апаратні засоби (системні блоки комп'ютерів та їх комплектуючі, сервери, ноутбуки, жорсткі диски, флеш-накопичувачі, модеми, маршрутизатори та ін.), так і програмні продукти (комп'ютерні програми, бази даних тощо) [2, с. 314].

Для дослідження інформації, що міститься на комп'ютерних носіях, експерту надається сам комп'ютерний носій, а за потреби комп'ютерний блок (комплекс комп'ютерних засобів, до складу якого входить досліджуваний носій).

Для збереження наданих на дослідження носіїв інформації в робочому стані вони надаються в окремих пакуваннях. Системні блоки персональних комп'ютерів надаються в пакуваннях, що унеможливають доступ до носіїв інформації безпосередньо чи підключення системного блока до мережі живлення.

Для встановлення відповідності програмних продуктів певним параметрам експерту надається носій з копією досліджуваного програмного продукту або програмного коду.

Для дослідження робочого стану комп'ютерно-технічних засобів експерту надаються ці комп'ютерно-технічні засоби, а також технічна документація до них.

З метою визначення, які саме об'єкти слід надати експерту в кожному конкретному випадку, а також як їх відбирати для дослідження, слідчому під час розслідування кримінального правопорушення доцільно отримати консультацію експерта (спеціаліста) в галузі комп'ютерної техніки.

Питання в процесуальному документі про призначення експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів можуть бути сформульовані наступним чином:

Чи міститься на даному носії інформація стосовно (зазначити, яка інформація цікавить) і у якому вигляді?

Чи містить носій досліджуваного комп'ютера інформацію про певні (зазначити, які саме) дії користувача?

Чи піддавався досліджуваній накопичувач певним процедурам з метою знищення інформації?

Чи могла бути створена зазначена інформація на цьому комп'ютері чи вона перенесена з іншого носія?

Яким чином інформація (зазначити, яка саме) перенесена до досліджуваного комп'ютера (носія)?

Яка технологія та хронологія створення електронного документа (зазначити електронний документ та певний зміст)?

Які атрибути (час друку, редагування, створення, видалення тощо) файлів, що містять інформацію стосовно... (зазначити зміст)?

Чи містить накопичувач інформації досліджуваного комп'ютера певне (зазначити, яке саме - встановлене, не встановлене) програмне забезпечення?

Які функціональні несправності мають дане комп'ютерне обладнання або його окремі складові та пристрої і як ці несправності впливають на роботу обладнання в цілому?

Чи можливо виконання певних дій за допомогою даного програмного продукту?

Чи можливе вирішення певного завдання за допомогою даного програмного продукту?

Чи реалізовані у даному програмному продукті (програмному коді) функції, передбачені технічним завданням на його розробку [3]?

В якості висновку, можна відмітити, що в зв'язку із підвищеною потребою в спеціальних знаннях а галузі інформаційно-комунікаційних технологій під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених із використанням комп'ютерної техніки та програмних продуктів, роль і місце комп'ютерно-технічної експертизи буде набувати все більшого значення.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. **2.** Експертизи у судочинстві України : наук.-прак.посіб. / за ред. В.Г. Гончаренка, І.В. Гори. Київ: Юрінком Інтер. 2015. 504 с. **3.** Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій

з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 / Міністерство юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

Вікторія Анатоліївна ПРОСКУРНЯ,

*здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня знань
Державного податкового університету*

Науковий керівник:

Анна Сергіївна Амеліна,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри фінансових розслідувань
Державного податкового університету;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7148-3586>*

РОЛЬ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення Президентом України воєнного стану на території держави від 24 лютого 2022 року, у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії, зумовило внесення корективів не тільки у повсякденне життя, а й у виконання оперативними підрозділами та органами досудового розслідування покладених на них завдань.

Вважаємо, що на період дії запровадженого воєнного стану важливим є активне здійснення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, адже на тимчасово окупованих територіях «ординські війська» вчиняють звірячі вбивства, гвалтування, катування та примусову депортацію до людей, які здаються їм підозрілими, а як показує практика, ефективне розкриття злочинів в умовах військових дій вдається саме завдяки застосування різновиду слідчих (розшукових) дій.

Добре відомо, що негласні слідчі (розшукові) дії здійснюються в ході оперативно-розшукової діяльності. Так стаття 2 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» трактує, що під системою гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів власне і розуміється оперативно-розшукова діяльність [1].

Окрім того зауважмо, що стаття 246 Кримінального процесуального кодексу України визначає підстави, за яких здійснення негласних слідчих (розшукових) дій як різновиду слідчих (розшукових) дій

є найбільш ефективним, а саме коли:

- інформацію про особу, яка його вчинила та сам злочин неможливо отримати в інший спосіб;
- факти та методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій не підлягають розголошенню;
- або ж коли вони націлені на збирання, дослідження чи перевірку дійсних даних у визначеному кримінальному провадженні;
- та у випадках крайньої потреби [2].

До того ж, варто зазначити, що основною процесуальною метою негласних слідчих (розшукових) дій є отримання доказів [3, с. 87].

Тобто, на момент воєнного стану здійснення НС(Р)Д є важливим процесом збирання доказів, адже з повідомлень ЗМІ кожного дня ми бачимо, що кількість воєнних злочинів, вчинених окупантами стрімко зростає. А після звільнення окупованих ними територій (Буча, Ірпінь, Ізюм, Гостомель та інші) не виникає жодних сумнівів щодо проведення всіх необхідних процедур задля притягнення нелюдів до відповідальності, передбаченої Кримінальним кодексом України.

Законодавство України передбачає ряд статей, положення яких встановлюють відповідальність за скоєні «воєнні злочини». Найбільш поширеними у застосуванні є стаття 438 Кримінального кодексу України «Порушення законів та звичаїв війни» [4].

Злочини, які вчиняються «ординськими військами» відносно військових та цивільного населення зазвичай можуть проявлятися у таких діях:

- перш за все, це жорстоке поводження з військовополоненими або мирним населенням;
- по-друге, це депортація цивільного населення на підставі примусової праці;
- наступним є грабування національних цінностей на окупованих територіях;
- використання методів ведення війни, заборонених міжнародним правом;
- а також віддача наказів про вчинення таких дій та інші.

Окрім того, не можемо не погодитися з О.В. Фесенком, що у випадку, коли злочин вчинено на тимчасово окупованій території, докази можуть бути отримані з таких джерел: допити свідків та потерпілих; прослуховування осіб, причетних до злочинів, отримання доступу до електронної поштової скриньки особи; відомості, отримані із ЗМІ, а також із мережі Інтернет. Здобуття доказів з інших джерел мало ймовірно, оскільки злочин вчинено на окупованій території, де неможливо провести інші слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії [5, с. 124].

З вищезазначеного можемо зробити висновок, що негласні слідчі (розшукові) дії в умовах воєнного стану відіграють важливу роль у кримінальному провадженні, оскільки злочини відбуваються переважно на тимчасово окупованих територіях, де проведення загальних слідчих (розшукових) заходів неможливе. До того ж інформація, яка отримана в результаті проведення таких дій є важливою у процесі доказування.

Список бібліографічних посилань: 1. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. *Голос України*. 1992. № 56. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 (зі змінами) URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 01.10.2022). 3. Корнієнко М.В., Тертишник В.М. Доктринальні проблеми інституту негласних слідчих (розшукових дій). *Міжнародний науковий журнал «Верховенство права»*. 2016. № 4. С. 62-68. 4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст.131. 5. Фесенко О. В. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, учинені на тимчасово окупованих територіях* : мат. круглого столу. Київ, 2016. С. 122–125.

Аліна Сергіївна ПРОХОРЕНКО,

студентка групи ПМПФ 19-1

ННІ Економічної безпеки та митної справи

Державного податкового університету

Науковий керівник:

Анна Сергіївна Амеліна,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри фінансових розслідувань

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

Освіта в умовах воєнного стану потребує чітких, швидких та вчасних рішень, доступних роз'яснень, розробки нових нормативно-правових і законодавчих актів та внесення змін в наявні. Не менш важлива чесна, вчасна й зрозуміла комунікація з учасниками освітнього процесу, виокремлення проблем та пропонування рішень для їх розв'язання.

Для розв'язання проблем у сфері освіти та для організації безпе-

чного і якісного освітнього процесу в новому навчальному році, забезпечення прав учасників освітнього процесу, які знаходяться, як в Україні, так і за кордоном, ми пропонуємо своє бачення ситуацій, проблем та пропозиції щодо їх вирішення [1].

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово можуть бути обмеженими деякі конституційні права та свободи людини й громадянина. У цих умовах і задля забезпечення ефективної діяльності військово-цивільних адміністрацій, сформованих на території України, можливе тимчасове обмеження права на освіту, що є одним із фундаментальних прав людини й громадянина, яке захищене та гарантоване державою.

З перших днів війна позначилася на всіх галузях, й освіта не стала винятком. 24 лютого 2022 року Міністерство освіти і науки України рекомендувало призупинити навчання в усіх освітніх закладах України на два тижні. Подальший перебіг воєнних дій спричинив масову евакуацію мирного населення. Серед евакуйованих значною була кількість неповнолітніх дітей. Бойові дії, масова евакуація мирного населення, численні руйнування закладів освіти завдають непоправної шкоди організації освітнього процесу, а в деяких регіонах взагалі його унеможливають. Проте навіть за таких складних умов держава намагається налагодити освітній процес і залучити до нього якомога більшу кількість здобувачів освіти. З огляду на складність ситуації, а також багатовекторність викликів, загроз і проблем, що спричинила війна в освітній сфері, спробуємо надати проміжну правову оцінку питанню налагодження освітнього процесу в Україні й доступу до освітніх послуг здобувачами освіти в період дії воєнного стану в аспекті нормативно-правового регулювання [2].

Очевидно, що навіть в умовах дії правового режиму воєнного стану Українська освітня система має працювати й за можливості забезпечувати доступ здобувачів освіти всіх рівнів до освітнього процесу. З метою відновлення та налагодження освітнього процесу, принаймні в регіонах, де дозволяє безпекова ситуація, МОН розробило й надало в ідповідні рекомендації. Зокрема, після завершення двотижневих канікул організовано роботу освітніх закладів залежно від конкретної ситуації. Ішлося про тимчасове призупинення освітнього процесу (виконання працівниками закладів освіти заходів і завдань, визначених військово-цивільною адміністрацією); організація освітнього процесу за дистанційною або змішаною формами навчання (за погодженням з військово-цивільною адміністрацією). Для школярів з числа внутрішньо переміщених осіб навчання також могло бути організовано за заявою одного з батьків. З 14 березня 2022 року в деяких областях України відновлено освітній процес.

Війна є складним випробуванням для кожної людини, передусім від її виявів страждають діти. Значна кількість маленьких українців зазнали й продовжують зазнавати як фізичних, так і психологічних травм. Жорстока реальність зумовлює необхідність надати всебічну психологічну підтримку та супровід дітей.

Міністерство освіти і науки України констатує, що одним із важливих пріоритетів у діяльності закладів освіти є забезпечення психологічної стійкості учасників освітнього процесу, які страждають від російської воєнної агресії [3].

Забезпечення державних гарантій, створення безпечного освітнього середовища, а також організацію здобуття освіти, освітнього процесу в умовах воєнного стану здійснюють:

- органи виконавчої влади, органи військового командування, військові, військово-цивільні адміністрації та органи місцевого самоврядування, їх представники, посадові особи (керівники, голови, начальники), органи управління (структурні підрозділи) у сфері освіти;
- заклади освіти, установи освіти, наукові установи, їх засновники;
- громадські об'єднання, благодійні організації та фізичні особи, які здійснюють благодійну (волонтерську) діяльність.

Актуальні проблеми, які виникли під час освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні:

– перша і головна проблема, це чи зможуть діти які знаходяться за кордоном, продовжити своє навчання в школі/університеті на території України?

Що ж, дитина може здобувати освіту за дистанційною формою в закладі освіти, в якому навчалася раніше. Звертаємо увагу, навіть якщо заклад освіти фізично було зруйновано – він все одно може організовувати дистанційне навчання для всіх здобувачів. Тому найкраще – за можливості продовжити навчання дистанційно у своєму закладі освіти.

Якщо дистанційне навчання у закладі освіти не здійснюється, дитина може продовжити навчання в іншому закладі освіти на території України. Для цього один із батьків, опікунів чи інших законних представників, родичів повинен подати до закладу освіти відповідну заяву про зарахування (її скановану копію чи фотокопію). Заява подається будь-яким способом: особисто або електронною поштою, через месенджер або іншим зручним способом для заявника. Якщо у законних представників наявне свідоцтво про народження дитини та свідоцтво її навчальних досягнень – бажано скановані копії чи фотокопії цих документів додати до заяви.

– наступна доволі цікава тема, яка стосується студентів-майбутніх викладачів російської мови? Чи будуть зміни в університетських програмах?

В університетських освітніх програмах також мають бути відповідні зміни. Студенти, які наразі вивчали російську мову, щоб стати її викладачами, можуть викладати інші предмети, передбачені їхніми спеціальностями за дипломом. На мою думку, необхідно переглянути ліцензовані обсяги щодо підготовки вчителів російської мови відповідно до потреб та запитів на навчання російською мовою. Наведу приклад, у 2022 році Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С.Сковороди оголосив прийом на навчання на освітній ступінь “бакалавр”, ліцензований обсяг на спеціальності:

- середня освіта (Українська мова і література) – 30 осіб;
- українська мова і література, польська мова в закладах освіти – 20 осіб;
- українська мова і література, англійська мова в закладах освіти – 30 осіб;
- російська мова, зарубіжна література, англійська мова в закладах освіти – 35 осіб.

Університет за погодженням з МОН цілком може переглянути цей розподіл, враховуючи фактичний стан справ.

– ну і остання проблема, це як забезпечити виконання освітніх та навчальних програм, навчальних планів в умовах окупації, якщо заклад освіти призупиняв освітній процес від початку повномасштабної війни на тривалий час?

Якщо заклад освіти відновив освітній процес і є можливість організувати дистанційне навчання з учнями – МОН рекомендує виконувати навчальні програми та навчальний план, ущільнюючи навчальний матеріал, організовуючи самостійну навчальну діяльність учнів, додаткові консультації з використанням технологій дистанційного навчання тощо та внести відповідні зміни до календарно-тематичного планування з предметів інваріантної та варіативної складової навчального плану закладу освіти для забезпечення якісного виконання програм без урахування показників із кількості днів [4].

Аналіз стану законодавчого забезпечення освітнього процесу в умовах дії правового режиму воєнного стану надав можливість виокремити певні здобутки та проблеми, а також напрями й способи їх подолання. Наприклад, правової регламентації потребує питання питання дистанційного навчання в українських закладах освіти й отримання документа про повну загальну середню освіту дітьми, які закінчать здобуття повної загальної середньої освіти через 3–4 роки, а нині перебувають за кордоном у зв’язку з військовими діями на території України.

Окремого законодавчого врегулювання потребують права здобувачів вищої освіти, які виїхали за кордон у зв'язку з воєнною агресією з боку РФ. Водночас необхідним є і розроблення належних правових умов для їх повернення. На наше переконання, об'єктивною є потреба у створенні офіційного інформаційного порталу для педагогічних і науково-педагогічних працівників –внутрішніх переселенців з інформацією про наявні вакантні місця в закладах освіти тощо.

Список бібліографічних посилань: 1. Річний звіт Національного агенства із забезпечення якості вищої освіти за 2021 рік. URL:<https://naga.gov.ua>. 2. Камінська Н.В. Деокупація як інструмент відновлення територіальної цілісності України: загальнотеоретична характеристика та тенденції законотворчості. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2022. № 1. С. 50–69. 3. Мищак І. М. Сучасні проблеми та перспективи удосконалення Конституції України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2021. № 4. С. 40–47. URL:<https://doi.org/10.32886/instzak.2021.04.04>. 4. Правові питання деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Бюлетень моніторингу законодавства України. 2020. Вип. 8. 309 с.

Оксана Василівна ПЧЕЛІНА,

*доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0224-1767>*

Віталій Борисович ПЧЕЛІН,

*доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри поліцейської діяльності
та публічного адміністрування факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9540-9084>*

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Україна, на жаль, зіткнулася по відношенню до себе з проявами збройної агресії з боку іншої держави. У зв'язку з чим вітчизняна правова система, юридична наука та правоохоронні органи напряду зустрілися з новими викликами, зумовленими сучасними реаліями, з якими раніше не доводилося мати справу. Зокрема, мова йде про реєстрацію та досудове розслідування такої категорії кримінальних правопорушень

як воєнні злочини. Як приклад, органи системи МВС України приймають активну участь у реєстрації воєнних злочинів, блокуванні активів росії та білорусії, тощо [1]. Так, станом на 02.11.2022 в період повномасштабного вторгнення рф було зареєстровано 43746 злочинів агресії та воєнних злочинів, основна питома вага з яких припадає на порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України), планування, підготовка або розв'язання та ведення агресивної війни (ст. 437 КК України), пропаганда війни (ст. 436 КК України) й інші [2].

У контексті вищезазначеного вбачається актуальним не тільки внесення змін до національного законодавства з метою його приведення у відповідність до міжнародно-правових стандартів регламентації як міжнародних злочинів, до яких відносяться і воєнні злочини, так і діяльності з їх документування та розслідування, а й розроблення рекомендацій щодо техніко-криміналістичного, тактико-методичного забезпечення діяльності зі збирання доказів і проведення відповідних процесуальних дій, планування й організації досудового розслідування вказаних кримінальних правопорушень. Адже «найбільш тяжкі злочини, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства, не повинні залишатися непокараними та їхнє ефективне переслідування повинно бути забезпечене як заходами на національному рівні, так і шляхом посилення міжнародного співробітництва» [3].

Наведене підкреслює й водночас обґрунтовує необхідність формування криміналістичною наукою методики розслідування воєнних злочинів. З цієї метою варто, керуючись нормативно-правовим визначенням воєнних злочинів, міжнародною судовою практикою їх документування, а також ураховуючи особливості механізму вчинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, сформулювати криміналістичне визначення воєнних злочинів і здійснити їх криміналістичну класифікацію. Як вірно з цього приводу зазначає Д.І. Снітко, криміналістична класифікація «сприятиме розробленню більш досконалих методик розслідування, поліпшенню існуючих методів та прийомів розслідування ... кримінальних правопорушень, а отже, вирішенню проблем, з якими стикаються слідчі та дізнавачі у своїй службовій діяльності» [4, с. 325].

Крім того, «криміналістична класифікація набуває особливого значення під час розробки окремих криміналістичних методик, оскільки дозволяє врахувати всі деталі механізму чи то технології злочинної діяльності, їх взаємообумовленість. Знання про вказані закономірності використовуються під час розробки криміналістичних характеристик виділених видів злочинів і методичних рекомендацій з розслідування. Оперуючи відомостями, відображеними в такого роду криміналістичних характеристиках, слідчий в змозі прогнозувати та вибирати напрям

розслідування за умов інформаційного дефіциту. У такий спосіб криміналістична класифікація злочинів виконує роль інструмента, який наближає досягнення криміналістичної науки до потреб практики та відображає її прикладний характер» [5, с. 308; 6, с. 297, 298].

Більше того, важливість криміналістичної класифікації воєнних злочинів при формуванні окремої криміналістичної методики полягає в тому, що вона враховує такі ознаки кримінальних правопорушень, «які істотно впливають на специфіку здійснення розслідування, а саме на його організацію і планування, висунення слідчих версій, визначення типових слідчих ситуацій та систем слідчих дій і заходів щодо їх розв'язання» [7, с. 161]. Причому мова йде не просто про виокремлення певних ознак, притаманних воєнним злочинам, а їх упорядкування саме за криміналістично значущими ознаками! Для цього потрібно здійснити криміналістичну класифікацію воєнних злочинів за подвійним критерієм, який поєднує врахування кримінально-правових і криміналістичних ознак виокремленої категорії кримінальних правопорушень.

Як помітно зі ст. 8 Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду, воєнні злочини – це грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції; інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права; у разі збройного конфлікту міжнародного характеру, грубі порушення статті 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме: будь-яке з таких діянь, вчинених стосовно осіб, які не беруть активної участі у бойових діях, у тому числі військовослужбовців, що склали зброю, та осіб, виведених зі строю в результаті хвороби, поранень, тримання під вартою чи з будь-якої іншої причини; інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються у збройних конфліктах міжнародного характеру в установлених рамках міжнародного права [3].

В.М. Репецький, В.М. Лисик, проаналізувавши низку міжнародно-правових актів, що визначають склади воєнних злочинів, дійшли висновку, що всі воєнні злочини «характеризуються певною сукупністю ознак, які є притаманні кожному складу зокрема і груп загалом», а саме: дії, що складають об'єктивну сторону воєнних злочинів, вчиняються під час збройного конфлікту і є пов'язані з ним; учинення дій, що вважаються серйозними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права; такі дії, як правило, вчиняються комбатантами або особами, які можуть віддавати їм накази; об'єктом посягання є особи, що знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права (чи їх права); дані злочини завжди вчиняються умисно

або із грубої необережності [8, с. 122–125]. Дещо уточнює наведений перелік ознак воєнних злочинів Т.С. Садова з урахуванням положень національного права, пропонуючи виокремлювати: наявність загального та спеціального суб'єкта; завжди вчиняються умисно або із необережності; їм притаманна багатооб'єктність; вчинення під час збройного конфлікту [8, с. 118].

З наведеного помітно, що виокремлені науковцями ознаки характеризують кримінально-правову природу воєнних злочинів, які обов'язково враховуються під час їх кваліфікації. Проте залишено поза увагою криміналістичні ознаки, які впливають не тільки процес кримінально-правової кваліфікації воєнних злочинів, а й їх досудового розслідування на всіх його етапах. Зокрема, на наш погляд, слід особливу увагу приділити предмету та способам учинення воєнних злочинів, а також особі потерпілого.

Отже, як підсумок, зазначимо, що криміналістичну класифікацію воєнних злочинів слід здійснювати за подвійним критерієм з метою урахування як кримінально-правових, так і криміналістичних ознак. Запропоновано: 1) за способом учинення виокремлювати: воєнні злочини, пов'язані з сексуальним насильством; воєнні злочини, пов'язані з катуванням осіб чи іншим нелюдським поводженням; воєнні злочини, пов'язані із заподіянням шкоди здоров'ю; воєнні злочини, пов'язані з незаконним позбавленням волі; воєнні злочини, пов'язані із незаконною депортацією; воєнні злочини, пов'язані із взяттям заручників; воєнні злочини, пов'язані з умисним вбивством; воєнні злочини, вчинені з використанням отруйної зброї; воєнні злочини, пов'язані зі знищенням/привласненням майна; тощо; 2) за спрямованістю (предметом посягання) розрізняти: воєнні злочини, пов'язані з нападом на цивільні об'єкти; воєнні злочини, пов'язані з нападом на об'єкти, задіяні в наданні гуманітарної допомоги/місії з підтримання миру; воєнні злочини, пов'язані з нападом на об'єкти, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи цілей; воєнні злочини, пов'язані з нападом на госпіталі та місця зосередження хворих і поранених; воєнні злочини, спрямовані на знищення історичних пам'яток і т. д.; 3) залежно від особи потерпілого виділяти: воєнні злочини проти цивільного населення; воєнні злочини проти військовослужбовців; воєнні злочини проти суб'єктів, задіяних у наданні гуманітарної допомоги/місії з підтримання миру; воєнні злочини проти дітей; і т. п.

Список бібліографічних посилань: 1. Досягнення і виклики системи МВС під час війни. *Міністерство внутрішніх справ – Міністерство вашої безпеки*. К., 2022. 11 с. 2. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення рф. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua>. 3. Римський Статут Міжнародного Кримінального

Суду: міжнародний документ, статут Міжнародних судів, Організації Об'єднаних Націй від 17.07.1998. Законодавство України. Верховна Рада України: офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#n69. 4. Снітко Д.І. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень проти довілля. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2021. Вип. 2 (94). С. 325–333. DOI:10.33766/2524-0323.94.325-333. 5. Пчеліна О.В. Криміналістична класифікація злочинів. *Право і суспільство*. 2014. № 6-1. Частина 2. С. 304–309. 6. Пчеліна О.В. Криміналістична класифікація домашнього насильства. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 жовт. 2021 р.)*. Харків: ХНУВС, 2021. С. 297–299. 7. Журавель В.А. Криміналістична класифікація злочинів: засади формування та механізми застосування. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. Вип. 3 (30). С. 160–161. 8. Репецький В.М., Лисик В.М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права*. 2009. № 1. С. 120–125. 9. Садова Т.С. Основні ознаки воєнних злочинів: національний та міжнародно-правовий аспект. *Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний виміри: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 трав. 2019 р.)*. Одеса, 2019. С. 116–118.

Валерій Дмитрович ПЧОЛКІН,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу,
криміналістики та експертології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3379-5036>*

Поліна Станіславівна МИГАЛЕНКО,

аспірантка Харківського національного університету внутрішніх справ

**ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ В ХОДІ
РОЗСЛІДУВАННЯ СХИЛЯННЯ ДО ВЖИВАННЯ
НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН
АБО ЇХ АНАЛОГІВ**

В сучасних умовах кількість осіб, що допускають немедичне вживання наркотичних і психотропних речовин невпинно зростає. Поширення наркоманії, зокрема, в період війни, завдає шкоди найважливішим сферам життєдіяльності суспільства, а саме: соціальній – як загроза збереженню здорового генофонду нації; політичній – як

небезпека, оскільки наркомафія не зацікавлена в регіональній і національній стабільності; економічній – загострення економічних проблем у період проведення військових дій, що створюють умови для розвитку наркобізнесу та поширення наркоманії. Потреба у незаконному вживанні наркотичних засобів чи психотропних речовин не розвивається на порожньому місці бо її формують соціальні причини, а поштовх дають конкретні, у тому числі непередбачені обставини життя кожної окремої людини. Поширенню наркотиків насамперед сприяють тимчасова окупація окремих територій, економічний спад розвитку країни, соціальна незахищеність багатьох верств населення, безробіття, зростання цін на харчові продукти та комунальні послуги і т. ін.

У такій ситуації торговці наркотиками намагаються створити сталий ринок збуту, а це досягається не тільки доставкою наркотиків перевіреним клієнтам, а й втягуванням до їх вживання усе більшого числа новачків. Збудження у особи бажання спожити наркотики відбувається за допомогою пропозицій, порад, прохань, рекламування його властивостей, відчуттів, що виникають після їх прийому, залякування перешкодити реалізації певних інтересів особи тощо. Про це свідчить практика Верховного Суду України за результатами касаційного розгляду проваджень щодо кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Висвітлюючи питання про встановлення суспільно небезпечного діяння, у постанові Верховного Суду від 14 червня 2018 року у справі № 589/3675/13-к (провадження № 51-2755км18), колегія суддів ККС Верховного Суду дійшла висновку, що з огляду на положення ст. 315 Кримінального кодексу України (схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів) об'єктивна сторона цього злочину характеризується схилянням певної особи до вживання наркотичних засобів. Під схилянням до вживання вказаних засобів слід розуміти будь-які умисні ненасильницькі дії, спрямовані на збудження в інших осіб бажання вжити наркотичні засоби хоча б один раз [1].

За змістом ст. 315 КК України дії, передбачені у ній, означають збудження бажання у потерпілої особи вжити такі засоби добровільно. Вжити – означає прийняти в себе, ввести в організм будь-яким способом. У випадку, коли введення цих засобів в організм потерпілого відбувається проти його волі, вчинене належить кваліфікувати за ст. 314 КК України. Обтяжуючими обставинами кримінального

правопорушення за ч. 2 ст. 315 КК є вчинення дій, передбачених ч. 1 цієї статті: 1) повторно або 2) відносно двох чи більше осіб, або 3) щодо неповнолітнього, або 4) особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 307, 308, 310, 314, 317 КК.

З метою ефективного запобігання та протидії поширенню наркоманії, необхідна належна організація діяльності підрозділів Національної поліції України з виявлення та розслідування правопорушень, передбачених ст. 315 КК України. Одним із основних критеріїв ефективності такої діяльності є виявлення та припинення фактів незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, зокрема фактів схиляння до вживання наркотичних засобів. Останнє, в свою чергу, можливо лише за умови успішного розслідування, яке дозволить встановити всі необхідні обставини кримінального правопорушення та надати суду беззаперечні докази.

Важливою складовою доказової інформаціїє судова експертиза та оформлений за її результатами висновок експерта. Стаття 1 Закону України «Про судову експертизу» визначає судову експертизу як дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [2]. Судова експертиза, аналізуючи певну інформацію, надає відповідь у такій формі, яка є зрозумілою та більш прийнятною для сторін кримінального провадження. При розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, можуть проводитися практично всі види експертиз: криміналістична; судово-медична; хімічна (експертиза наркотичних засобів та сильнодіючих речовин); судово-фармакологічна; судово-психіатрична. Специфіка даних експертиз полягає не тільки в завданнях, але і в загальній методиці дослідження. Для встановлення істини у кримінальних провадженнях у процесі виявлення, фіксації, дослідження і оцінки доказів застосовується арсенал технічних засобів і методів дослідження. При цьому використовують наступні групи методів: а) аудиторний аналіз (аналіз, заснований на безпосередньому сприйнятті об'єкту без застосування будь-яких приладів) за допомогою органів чуттів людини; б) морфологічний аналіз внутрішньої та зовнішньої будови об'єкту; в) хімічний аналіз складу речовини і матеріалів; аналіз окремих фізичних, хімічних властивостей об'єктів.

Експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів це вид експертизи матеріалів, речовин та виробів, що встановлює фактичні дані, які свідчать про наявність чи відсутність зв'язку з розслідуваною подією (незаконне виготовлення, розкрадання, придбання, збут) підконтрольних речовин, у відповідності до потреб судової і слідчої практики і можливостями теорії і методики цього виду експертиз. Встановлення цих обставин пов'язано з дослідженням природи речовини, тобто віднесення її до конкретних видів наркотичних, психотропних речовин; однорідності порівнюваних об'єктів або їх власною природою: використаної сировини, технології виготовлення; тотожності конкретних мас наркотичних, психотропних речовин; джерела походження наркотичних, психотропних речовин (підприємство, кустарна лабораторія та ін.); способу, технології та інших характеристик кустарного виробництва наркотичних речовин[3, с. 119].

Об'єктами даного виду експертиз, наприклад, можуть бути наркотичні речовини кустарного виробництва, одержувані з рослин конопель (канабіс, смола канабіса) та з рослин маку снодійного (опій, концентрати і екстракти макової соломки); частини і цілі рослини конопель та снодійного маку; синтетичні наркотичні речовини кустарного виробництва, заборонені до застосування в медичній практиці (героїн, ЛСД та ін.); наркотичні засоби, що випускаються промисловістю (морфін, кодеїн, метадон і ін.); а при розкритті справ пов'язаних з незаконним виготовленням – зняття кустарного виробництва наркотичних речовин [4]. Отже, оскільки коло матеріальних слідів при розслідуванні незаконного обігу наркотичних засобів дуже широке (це речовини рослинного, тваринного і синтетичного походження в малих дозах, головним чином у вигляді мікрочастинок), то серед криміналістичних експертиз найпоширенішою є криміналістична експертиза матеріалів, речовин, виробів[5, с. 62].

Експертизи є обов'язковими для визначення виду і властивостей виявленої речовини, віднесення її до наркотичних засобів. В якості об'єктів досліджуються наркотики, психотропні речовини, прекурсори, засоби для їх виготовлення, пристосування для вживання та інші предмети зі слідами наркотиків. По даній категорії кримінальних проваджень частіше за все проводяться хімічна (експертиза наркотичних засобів та сильнодіючих речовин) і фармакологічна експертизи. В ході їх проведення вирішуються такі основні питання: чи

належить дана речовина або її слід до наркотичної; яка кількість наркотиків у досліджуваній речовині; який спосіб виготовлення кустарний чи фабричний; чи не є речовина лікарською, якщо так, то для яких цілей вона застосовується і т. ін. Також можуть вирішуватися ідентифікаційні питання щодо приналежності єдиній масі або єдиному джерелу походження. Для відповіді на питання щодо способу виготовлення, експерту потрібні, поряд зі зразками досліджуваних речовин, предмети (знаряддя), які могли бути використані при виготовленні наркотичних засобів (прес-форми, сита, шматки тканини, ножі, скребки, ваги та ін.).

При проведенні судово-медичної, судово-психіатричної або комплексної судової медико-психіатричної експертизи ставляться такі питання: чи є в особи ознаки недавнього вживання наркотиків; чи є в особи ознаки наркоманії; чи потребує особа примусового лікування; чи перебувала дана особа в момент вчинення злочину в стані гострого наркотичного психозу або патологічного афекту. Слід зазначити, що розповсюдженою помилкою під час призначення експертизи є неповнота експертного завдання, що формулюється слідчим (що в багатьох випадках спричиняє неповноту експертного висновку). Наприклад, потерпілий, що вживав наркотичні засоби, направляється на експертизу у зв'язку із сумнівами в його здатності до дачі показань, тоді як питання про його безпомічний стан залишається без відповіді.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях щодо схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів стикається з певними складностями для судових експертів, які виникають у зв'язку з недосконалістю чинного законодавства, варіативністю його тлумачення і безліччю практичних ситуацій, які не мають очевидних способів рішення. Незважаючи на це, вважаємо, що кожна судова експертиза повинна бути проведена на самому високому фаховому рівні, що забезпечить оцінку доказової інформації та дозволить ефективно розслідувати кримінальне провадження.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. 2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>. 3. Гуржій О. Б.

Проведення судової експертизи при розкритті кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. *Проблеми теорії та практики кримінального провадження* : матеріали круглого столу (м. Харків, 17 червня 2021 р.) / редкол.: В. В. Сокурєнко, Л. В. Могілевський, М. Г. Щербаковський. Харків: ХНУВС, 2021. 428 с. 4. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 р № 770.URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-п>, зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р. № 255.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/255-2022-%D0%BF#Text>. 5. Виявлення, документування та розслідування злочинів, передбачених ст. 315 КК України: наук.-метод. рек./В. О. Грачов, О. В. Федосова, Д. В. Галкін, С. О. Сафронов, А. М. Лисенко, І. А. Грабазій, С. М. Лозова, Х.: Харк. нац. ун-т. внутр. справ. 2014. 86 с.

Крістіна Олександрівна РАДЕЛЬЧУК,

курсант ННІП ПФПНП

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Наталія Валеріївна Павлова,

доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки,

кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ І ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ ТА СЛІДІВ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

У ситуації сьогодення в криміналістичній науці існує декілька думок про те, що саме вивчає судова балістика. Але всі думають однаково: одним із предметів її вивчення є ручна зброя, боєприпаси, вибухові речовини і пристрої та сліди їх застосування. Зрозуміло, що дуже багато злочинів вчиняються із застосуванням вогнепальної зброї, це пов'язано з тим, що ринок вогнепальної зброї став більш доступний, а також з'явилось більше можливостей для отримання зброї незаконним шляхом. Тому, на даний час важливо розвивати судову балістику для того, щоб полегшити роботу слідчих та оперативним органам.

Судова балістика вивчає такі питання, які стосуються: визначення властивостей вогнепальної зброї ; визначення групової належності

зброї чи боеприпасів; ідентифікації зброї та боеприпасів; встановлення конкретних обставин застосування вогнепальної зброї [1, с.295].

Аналіз проваджень по досліджуваній проблемі показує, що для вчинення вбивств злочинцями застосовуються різні способи. Науковці виділяють три найпоширеніші способи, а саме:

1. Першу групу складають вбивства, вчиненні шляхом заподіяння ушкоджень із використанням вогнепальної зброї. ОВогнепальна зброя використовувалась в 55% випадків ,саме тому, що вона є найбільш ефективним засобом позбавлення життя.

2. Другу групу складають вбивства, вчинені з використанням вибухових пристроїв. Від загальної кількості вони становлять 4%.

3. Третю групу складають вбивства, які були вчинені шляхом нанесення жертві колото- різаних ран із застосуванням холодної зброї: ножів та інших предметів, що мають господарсько-побутове призначення. Злочини за цією групою складають 36%.

Як відомо, криміналістичне дослідження в широкому розумінні в кожному випадку орієнтоване на виявлення, фіксацію та вивчення слідів вчинення злочину. Використання вогнепальної зброї при вчиненні злочинів призводить до численних слідів на місці події. Сліди зброї різноманітні і залежать від багатьох умов: модифікації зброї; використовуваних боеприпасів; обставин вчинення злочинів; дій, що виконує суб'єкт для приховання слідів злочину. Максимальна кількість слідів зброї залишається на гільзах, снарядах, а також, на тілі того, хто стріляв, і потерпілого[2, с.216].

При огляді зброї вказується її система, усі номери і написи на її частинах зовні. Слід установити, у якому положенні перебуває курок, чи поставлено зброю на запобіжник, чи є магазин, чи відчувається запах згорілого пороху зі ствола зброї, чи є на зброї які-небудь часточки, які як, плями крові, шматочки мозкової тканини тощо. Холодна зброя описується виходячи з її розмірів, форми, виготовлення, конфігурації і заточення леза, розташування на зброї або її окремих ділянках слідів крові, волосся тощо[3, с.464].

Отже, сьогодні судова балістика сформувалась як галузь науки криміналістики, а тому має свій предмет, метод завдання. Судова балістика є теоретичною і методологічною основою експертизи вогнепальної зброї та набоїв.

Список бібліографічних посилань: 1. Арешонков В.В. Криміналістична ідентифікація гладкоствольної вогнепальної зброї. 2012. 295 с. 2. Біленчук П.Д. Криміналістика.2021, 216 с. 3. Белікин Р.С. Курс криміналістики. 2006, 464с.

Олексій Олександрович РАЧИНСЬКИЙ,

курсант навчальної групи Ф1-302 факультету №1

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Тетяна Григорівна Фоміна,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9513-1673>

ВИКОРИСТАННЯ ДОСТУПНИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ФІКСАЦІЇ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна змінила все, через що національна правова система була вимушена пристосовуватися до нових реалій. Не минули нововведення до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Ці зміни сформували свої особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. Однією з особливостей є обов'язкове, а у деяких випадках можливе використання технічної фіксації процесуальних дій доступними технічними засобами.

Одразу треба зазначити, що законодавець не визначає форму фіксування технічними засобами (фото-, аудіо-, відео- фіксація тощо), а підкреслює саме доступність технічних засобів, які створюють умови для збереження інформації, що може мати значення для кримінального провадження, та яка дозволить скласти належним чином протокол огляду місця події [1, с. 15].

Фіксація процесуальних дій доступними технічними засобами використовується у наступних випадках:

По-перше, фіксація процесуальних дій доступними технічними засобами використовується за відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій, але з подальшим складанням відповідного протоколу не пізніше 72 годин з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій (абз.2 п.1 ч.1 ст. 615 КПК України). Вищевказана норма за своєю суттю покликана унебезпечити учасників слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану.

Основними умовами можливості не складання слідчим, прокурором, які проводять відповідну процесуальну дію, протоколу під час її проведення або безпосередньо після її закінчення є: 1) здійснення фіксації доступними технічними засобами; 2) подальше складання

відповідного протоколу не пізніше 72 годин з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій.

По-друге, обов'язкова фіксація доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису, використовується при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих (абз.3 п.1 ч.1 ст. 615 КПК України). Тобто, виходячи з зазначеної норми для проведення даних слідчих (розшукових) дій без залучення понятих є дві підстави: 1) неможливість залучення понятих з об'єктивних причин (об'єктивними можна вважати причини, що не залежать від волі суб'єкта, який проводить відповідну дію; 2) потенційна небезпека для життя чи здоров'я понятих (такою небезпекою є будь-які фактори, що можуть завдати шкоди життю чи здоров'ю понятого. Наприклад, загроза ракетного чи інших видів обстрілу, протипіхотні міни чи інші засоби ураження живої сили, можливі атаки диверсійно-розвідувальних груп супротивника тощо).

Також у абз.3 п.1 ч.1 ст. 615 КПК України законодавець зазначає умови фіксації доступними технічними засобами проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи без залучення понятих: перша – обов'язковість такої фіксації; друга – фіксація шляхом відеозапису; третя – безперервність такої відеофіксації.

По-третє, використання доступних технічних засобів відеофіксації здійснюється під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб (ч. 11 ст. 615 КПК України). Також можливість відповідної фіксації надається під час допиту підозрюваного, за умови якщо у такому допиті брав участь захисник (ч. 11 ст. 615 КПК України). Необхідно одразу наголосити на тому, що правила використання показань у процесі доказування змінено у зв'язку з внесенням змін до ч. 4 ст. 95 КПК України, в якій передбачено, що в умовах воєнного стану суд вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилятися на них, в порядку визначеному ст. 615 КПК України.

Отже, ми можемо зазначити, що не зважаючи на те, що війна змусила пристосовуватися до нових реалій, законодавець швидко реагує на зміни та адаптує національне законодавство під потреби практичних працівників. У свою чергу можливість, а в деяких випадках обов'язкове використання доступних технічних засобів фіксації під час слідчих (розшукових) дій не стало виключенням, адже за своєю суттю покликана

унезбезпечити учасників кримінального провадження та сприяти ефективності розслідування в умовах воєнного стану.

Список бібліографічних посилань: 1. Гловюк І., Дроздов О., Терятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим розслідування в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Дніпро, Львів, Одеса, Харків 2022 р. URL: <https://www.academia.edu/86287571> (дата звернення: 26.10.2022).

Андрій Юрійович РЕПЧОНОК,

*аспірант відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Віталій Володимирович Романюк,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3406-0151>*

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Подальше дослідження проблем розслідування злочинів у сфері економіки вимагає встановлення повного визначення цього поняття - «злочини у сфері економіки». Слід відзначити, що у літературі по-різному підходять до визначення цього поняття. Наприклад, Енциклопедія сучасної України визначає його як «Різновид злочинів, здійснюваних у процесі професійної діяльності в рамках і під прикриттям законної економічної діяльності з використанням легальних економічних інститутів (правил, форм, процедур) [1].

О.М. Литвак зазначає, що під цим поняттям слід розуміти «Сукупність умисних корисливих злочинів, які вчиняються посадовими особами, іншими працівниками підприємств і установ незалежно від форм власності шляхом використання службового становища та місця роботи, а також так званих злочинних промислів, здійснення яких не пов'язано з використанням службового становища» [2, с. 217].

Я.С. Палешко, О.М. Кубецька та Т.М. Остапенко надають визначення як «Види злочинів, які здійснюють вплив на економіку країни,

економічну свободу, інтереси та права суб'єктів економічних відносин, порушують функціонування економічної системи, спричиняючи різним цінностям шкоду» [3, с. 72].

В.В. Франчук наголошує, що злочинами у сфері економіки - є «кримінально карані діяння, які посягають на економічну структуру продуктивних сил суспільства, систему економічних відносин та встановлений порядок управління ними (механізм господарювання) [4, с. 249].

Одна з перших у світі класифікацій злочинів у сфері економіки була запропонована наприкінці Інститутом ООН Азії і Далекого Сходу з попередження злочинності і поведження з правопорушниками, яка передбачала наступні види правопорушень:

- монопольні злочини;
- шахрайство (підкуп, зловживання довірою, обман покупців);
- цифрові махінації;
- фіктивні організації;
- фальсифікації бухгалтерських документів;
- порушення ергономічних вимог і стандартів;
- навмисна неточність в описі товарів;
- нечесна конкуренція;
- фінансові порушення і ухилення від сплати податків;
- митні порушення;
- валютні махінації;
- біржові та банківські порушення;
- порушення, що завдають шкоду навколишньому середовищу;
- «відмивання» злочинно отриманих грошей і власності [5, с. 125–126].

Іноді пропонують досить широкий та суперечливий поділ злочинів у сфері економіки на:

- 1) злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина;
- 2) злочини проти власності;
- 3) злочини у сфері господарської діяльності;
- 4) злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення;
- 5) злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку;
- 6) злочини у сфері службової діяльності;
- 7) злочини проти правосуддя;

8) злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) [4, с. 252-253].

Широкий поділ злочинів у сфері економічної діяльності пропонують Я.С. Палешко, О.М. Кубецька та Т.М. Остапенко: «Враховуючи загальні положення криміналістичної класифікації злочинів, судової практики, необхідно виокремити групи злочинів, що належать до пріоритетних напрямів економіки, зокрема таких її сфер, як:

1. Фінансово-економічна діяльність.
2. Відносини власності.
3. Господарська діяльність.
4. Службова діяльність корумпованих посадових осіб державних органів.

В першу групу включають злочини, що реалізуються у сфері відносин власності (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; економічне шахрайство; фіктивне підприємництво та ін.).

Друга група вміщує злочини, що реалізуються у сфері діяльності фінансово-економічного характеру:

- 1) злочинні посягання у сфері зовнішньо економічної діяльності;
- 2) злочинні посягання у сфері функціонування і розвитку фондового ринку;
- 3) злочинні посягання у сфері фінансової діяльності (різні види фінансового шахрайства);
- 4) податкові злочини;
- 5) легалізація (відмивання) злочинних доходів та ін.;
- 6) злочини, що вчиняються в бюджетній сфері (привласнення, розтрата бюджетних коштів або заволодіння ними шляхом зловживання службовим становищем; порушення законодавства про бюджетну систему).

Третя група включає ті злочини, що реалізуються у сфері економічної діяльності, а саме: злочинні діяння, що вчиняються у сфері виробництва; злочинні діяння, що вчиняються у сфері приватизації; злочинні діяння, що реалізуються у сфері підприємницької діяльності.

Четверту групу представляють злочини у сфері службової діяльності, що здійснюються організованими групами корумпованих службових осіб» [3, с. 74-75].

Підсумовуючи викладене слід зазначити про відсутність єдиного підходу до визначення поняття та кола кримінальних правопорушень у сфері економіки, що сигналізує про актуальність подальших досліджень у цій царині.

Список бібліографічних посилань: 1. Економічні злочини. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18798 2. Литвак О.М. Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект) : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2002. 414 с. 3. Пешко Я.С., Кубецька О.М., Остапенко Т.М. Поняття та класифікація злочинів, пов'язаних з економічною сферою. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 31 (70) No 5, 2020. С. 70-75. 4. Франчук В.В. Поняття злочинів у сфері економіки та їх класифікація. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. № 1(2), 2011. С. 244-254. 5. Антипов В.І. Тіньова економіка та економічна злочинність: світові тенденції, українські реалії та правові засоби контролю: (теоретико-методологічні узагальнення). Вінниця: ДП ДКФ, 2006. 1039 с.

Максим Юрійович РОМАНОВ,

старший слідчий в ОВС Головного

слідчого управління Національної поліції України, ph.D. (Право);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2443-7744>

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна й повномасштабна агресія росії проти територіальної незалежності та суверенітету України поставила під питання працездатності механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина все цивілізоване світове співтовариство. Водночас. Наявні в Україні механізми та алгоритми юридичного характеру, що спрямовані на забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина сьогодні працюють в надзвичайному правовому режимі.

Конституцією України визначається, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1], що є непорушною підставою для систематичного та комплексного забезпечення функціонування основних органів правопорядку, що в свою чергу здійснюють спеціальну діяльність із забезпечення функціонування відповідного інституту.

За даними Головного слідчого управління Національної поліції України, у період з 24 лютого 2022 року слідчими Національної поліції України розпочато 115 тисяч 680 кримінальних проваджень (з яких 35 тисяч 432 – за фактами вчинення злочинів військовослужбовцями РФ), з яких, наприклад: 30 тисяч 661 щодо порушення законів і звичаїв війни (стаття 438 Кримінального кодексу України (далі – КК України), 8 тисяч 949 щодо посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (стаття 110 КК України), 1 тисяча 852 щодо колабораційної діяльності (стаття 111⁻¹ КК України) та інші види. В умовах надзвичайної завантаженості всієї правоохоронної системи Національна поліція України виконує свої обов'язки, що спрямовані на ефективне й безперервне реагування на інформацію про вчинені кримінальні правопорушення.

Водночас, аналогічної позиції притримуються також вітчизняні дослідники-правоохоронці. Наприклад М. Янковий звертає увагу, що сучасне кримінальне процесуальне законодавство, на жаль, не містить норм, які б деталізували діяльність з розслідування та розгляду кримінальних проваджень під час того чи іншого надзвичайного правового режиму. Існуючі положення є недосконалими, взаємовиключними та лише фрагментарно регулюють окремі питання. Спроби законодавця поліпшити нормативне забезпечення досудового розслідування в умовах правового режиму воєнного стану без належного завчасного комплексного наукового дослідження та обґрунтування можуть привести до негативних наслідків. Відсутність наукових рекомендацій значно погіршує ефективність кримінального процесуального механізму держави [2, с. 291].

Фрагментарно належить погодитись із позицією про те, що вітчизняна правова (загалом) і правоохоронна (зокрема) не були готові до такого широкомасштабного вторгнення ворожих військ і кричущого та виключного порушення прав і свобод людини і громадянина в спосіб повального вчинення злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Правовий режим воєнного стану, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», визначає порядок функціонування органів державної влади в умовах збройної агресії та загрози національній безпеці, незалежності, територіальній цілісності держави, проте він не у повній мірі регулює ситуацію, яку зумовлює збройний конфлікт. При цьому норми міжнародного гуманітарного права закріплюють правову рамку, крізь яку оцінюється поведінка

сторін конфлікту та які їх дії можуть становити найтяжчі міжнародні злочини – порушення законів та звичаїв війни [3].

З цього питання, належить також зазначити, що злочини проти основ національної безпеки (розділ I особливої частини КК України) та кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [4] не віднесені повною мірою до компетенції слідчих Національної поліції України в розуміння кримінального процесуального законодавства (відповідно до статті 216 Кримінального процесуального кодексу України [5]), проте в умовах війни велика кількість виявлених такого виду кримінальних правопорушень, наявність системи слідчо-оперативних груп у Національній поліції України та наявні у законодавстві України норми, щодо можливості проведення першочергових слідчих (розшукових) дій і прийняття відповідних процесуальних рішень надають можливості для правоохоронців-поліцейських докласти всіх зусиль до процесів документування злочинної діяльності рф.

Доречно відзначити той факт, що слідчі Національної поліції здійснюють документування воєнних злочинів також у рамках діяльності Міжнародного кримінального суду та спеціального трибуналу щодо злочинів агресії росії проти України, який на сьогодні в процесі створення Організацією Об'єднаних Націй. Наведене створює підстави для неабиякої інтенсифікації правового, науково-теоретичного та методичного забезпечення діяльності слідчих підрозділів і органів досудового розслідування загалом.

Так, серед найбільш визначних законодавчих кроків українського парламенту було прийнято та вже набули чинності, такі закони України: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)»; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції»; «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство»; «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану»; «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав»; «Про

внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам»; «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану»; «Про внесення змін до статті 263 Кримінального кодексу України щодо скасування відповідальності у випадках добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв»; «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» та інші.

Таким чином, основними складнощами та особливостями здійснення досудового розслідування Національною поліцією України в умовах дії правового режиму воєнного стану є низка законодавчих особливостей, що безпосередньо впливають на процеси й процедури встановлення всіх об'єктивних і суб'єктивних факторів і обставин учинення кримінальних правопорушень пов'язаних із військовою агресією є динамічність законодавства, специфіка підслідності та необхідність проведення слідчих (розшукових) дій із огляду на подальше застосування (використання) отриманих доказів у Міжнародному кримінальному суді, з метою доказування винуватості російських загарбників у порушенні законів і звичаїв війни, а також інших кримінальних правопорушень.

Список бібліографічних посилань: 1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>. 2. Янковий М.О. Досудове розслідування в умовах правового режиму воєнного стану. Наукові проблеми запровадження правового режиму воєнного стану в Україні: сучасний вимір: матеріали науково-практичного онлайн-заходу. 29 квітня 2022 р. Одеса: ОДУВС, 2022. с. 313. 3. Павлюк А. Досудове розслідування в умовах воєнного стану: які зміни внесено в КПК. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/213263_dosudove-rozsliduvannya-v-umovakh-vonnogo-stanu-yak-zmni-vneseno-v-kpk. 4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. 5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Віталій Володимирович РОМАНЮК,

*кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1*

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6077-4591>

Наталія Вікторівна РОМАНЮК,

завідувач відділення захисту інтелектуальної власності

відділу організації наукової діяльності

та захисту інтелектуальної власності

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9687-5949>

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКОГО ПРАВА: КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Складний економічний стан держави, який ускладнився воєнною агресією рф, не став на перепоні у протидії злочинності у сфері інтелектуальної власності. Інтелектуальна власність і пов'язане з нею авторське право є одним із рушійних чинників прогресу у всіх сферах суспільного життя. Розвиток науки і техніки, всесвітні глобалізаційні процеси, масштабні екологічні проблеми, обмеженість природних ресурсів закономірно зумовлюють зростання соціально-економічного значення результатів інтелектуальної діяльності на рівні не тільки окремих держав, а й всього людства в цілому. У зв'язку з цим належний захист та охорона інтелектуальної власності є необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності національних товаровиробників, забезпечення сталого розвитку економіки України та назрілої інтеграції нашої держави у світове постіндустріальне суспільство. Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» № 3792-ХІІ від 23 грудня 1993 року, авторське право захищає результати творчої діяльності людини: твори в галузі науки, літератури та мистецтва, виступи, лекції, промови, проповіді, комп'ютерні програми, бази даних, музичні твори з текстом і без тексту, аудіовізуальні твори, твори образотворчого мистецтва, твори архітектури, містобудування і садово-паркового мистецтва, фотографічні твори (в тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії), ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, архітектури та інших сфер діяльності, похідні твори, збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірники звичайних даних, тексти перекладів для дублювання, озвучення, субтитрування українською та іншими мовами іноземних аудіовізуальних творів тощо [1].

Україна з 1998 р. щорічно згадується у звіті як країна, у якій рівень захисту прав інтелектуальної власності визнається незадовільним. У 2013 р. вона була єдиною країною, віднесеною до найгіршої з пропонованих звітом категорій «пріоритетна іноземна країна». Такий «здобуток» означав, що в Україні настільки незадовільний стан захисту у сфері інтелектуальної власності, що мали бути накладені відповідні санкції. У 2001 р. наша країна також потрапила до цієї категорії і була позбавлена можливості користуватися Всезагальною системою преференцій. Згодом право на преференції було відновлене. У 2013, як і у 2014 та 2015 рр. санкції через визнання України країною з несприятливими актами у сфері інтелектуальної власності не були застосовані у зв'язку з поточною політичною ситуацією [2].

Захист прав інтелектуальної власності в Україні здійснюється у межах цивільного, адміністративного, кримінального, митного та антимонопольного законодавства, діють більше 10 спеціальних законів у сфері інтелектуальної власності. Україна є учасницею багатьох багатосторонніх міжнародних договорів, що діють у цій сфері. Правовідносини, пов'язані з правовою охороною інтелектуальної власності, регулюють також близько ста підзаконних нормативних актів. При цьому нормативно-правова база продовжує вдосконалюватися. На сьогоднішній день нормами кримінального процесуального законодавства забезпечується охорона положень матеріального права, закріплених у ст.ст. 176, 229 КК України. При цьому в науці і практиці виділяються спільні для всіх органів досудового розслідування проблеми щодо актуальних питань, які виникають у процесі розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії. Відповідно до інформації, наданої ГСУ НП України такими є відсутність єдиної (уніфікованої) методики визначення розміру матеріальної шкоди, завданої порушенням прав на об'єкти інтелектуальної власності; використання у злочинній діяльності серверів, розташованих за межами України. У таких випадках кримінальне правопорушення часто розслідується у межах міжнародно-правової співпраці, що сприяє оперативності проведення необхідних слідчих (розшукових) дій [3, с. 78-79]. Ми поділяємо думку авторів щодо необхідності реалізації нижченаведених заходів для ефективного проведення досудового розслідування злочинів вказаної категорії: 1) посилення взаємодії правоохоронних органів різних країн, провайдерів, громадських організацій, координації при проведенні спільних операцій Інтерполом та Європолом; 2) підвищення ефективності роботи правоохоронних органів; 3) Впровадження дієвого моніторингу Даркнет; 4) впровадження дієвого механізму впливу на порушників

авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет, зокрема посилення відповідальності за злочини у цій сфері; 5) вирішення питання щодо прискорення проведення експертиз у сфері інтелектуальної власності; 6) створення єдиної методики визначення розміру матеріальної шкоди, завданої порушенням прав на об'єкти інтелектуальної власності; 7) прискорення процесу отримання (витребування) інформації про власника Інтернет-ресурсу (контенту), який зареєстрований та адміністрування якого здійснюється за межами території України.

Список бібліографічних посилань: 1. Закон України «Про авторське право і суміжні права» № 3792-ХІІ від 23 грудня 1993 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/3792-12#Text> 2. Яцюк О. Що може доповісти Україна про стан боротьби з порушеннями авторських та суміжних прав в мережі Інтернет? URL: https://sk.ua/wp-content/uploads/sk_files/specialniy_zvit_301.pdf. 3. Таран О.В., Гавловський В.Д. Захист інтелектуальної власності в мережі інтернет. *Інформація і право*. № 4(35). 2020. С. 73-81.

Віталій Володимирович РОМАНЮК,

*завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6077-4591>*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗМІНИ ПРОКУРОРОМ ПІДСЛІДНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Правила визначення підслідності у кримінальному провадженні закріплені у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК), зокрема у статті 216 КПК передбачений розподіл кримінальних правопорушень між органами досудового розслідування, уповноваженими на здійснення досудового розслідування; у ч. 5 ст. 36, ч. 7 ст. 214 КПК визначено повноваження прокурора щодо доручення іншому органу досудового розслідування здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень у випадках, визначених законом; у ст. 218 КПК містить положення, якими визначається місце проведення досудового розслідування з урахуванням правил підслідності. Законодавцем враховано і випадки одночасної наявності декількох обставин, що не дозволяють однозначно вирішити питання підслідності. На цей випадок передбачено застосування ч. 5 ст. 218 КПК з акцентом на те, що спори про підслідність вирішує керівник органу

прокуратури вищого рівня. Отже, прокурор є одноособовим його учасником, наділеним повноваженнями визначати та змінювати підслідність у кримінальному провадженні.

Редакція статті 36 КПК України в частині визначення повноважень прокурора щодо доручення ним здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, віднесеного до підслідності органів досудового розслідування (ст. 38 КПК України), станом на листопад 2022 року вже шість разів змінювалась. Особливий інтерес викликає зміна підслідності прокурором через запровадження воєнного стану, оскільки законом передбачено можливість доручення досудового розслідування кримінального правопорушення іншим органам досудового розслідування, за якими, у відповідності до ст. 216 КПК України, предметна (родова) підслідність таких кримінальних правопорушень не закріплена. Так, 01.05.2022 року набрали чинності положення КПК України, які визначили умови зміни відповідним прокурором підслідності в умовах воєнного стану [1].

Відповідно до структури норми ст. 111-1 КК України, частини 1 та 2 є кримінальним проступком, а частини 3-8, відповідно, злочином. За правилами, виписаними у ч. 2 ст. 216 КПК України досудове розслідування (дізнання та досудове слідство) у вказаному кримінальному правопорушенні здійснюють органи досудового розслідування (підрозділи дізнання та слідства) органів безпеки. В період часу з 15.03.2022 року (запровадження кримінальної відповідальності за статтею 111-1 КК України) по 01.05.2022 року, з огляду на те, що в окремих територіальних органах безпеки України з 01.07.2020 року й до цього часу не утворені спеціалізовані підрозділи дізнання, керуючись ч. 5 ст. 36 КПК України, керівництво регіональних прокуратур з метою всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження, застосовувало практику доручення здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях, що за підслідністю відносяться до органів безпеки, органам досудового розслідування Національної поліції України. З 01.05.2022 року і по теперішній час застосування правил підслідності унормовано шляхом внесення змін до ч. 5 ст. 36 КПК України. Саме з цього моменту кожен орган досудового розслідування є універсальним через призму інституту підслідності, оскільки за рішенням уповноваженого прокурора може здійснювати досудове розслідування у будь-якому кримінальному правопорушенні.

Законодавець чітко визначив підстави зміни прокурором підслідності: 1) неефективне досудове розслідування; 2) наявність об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування відповідного

органу досудового розслідування; 3) здійсненням таким органом досудового розслідування в умовах воєнного стану .

1. Визначення «неефективного досудового розслідування» чинний КПК України не містить, натомість об'єднана палата Касаційного кримінального суду (ОП) детально розглянула кримінальні провадження та надала висновок, що «ефективність досудового розслідування є співвідношенням процесуальних дій, процесуальних рішень, реалізованих учасниками кримінального провадження, а також їх результатів із положеннями КПК, що визначають підстави, умови і порядок їх проведення чи прийняття, з урахуванням оптимальних затрат часу та зусиль на це. Для констатації неефективності досудового розслідування необхідна оцінка досудового розслідування для того, щоб прийняти рішення про доручення здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу» [2; 3].

2. Адаптація кримінального процесуального законодавства до умов введеного в Україні воєнного стану передбачає встановлення наявності об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування відповідного органу досудового розслідування. Вказане формулювання законодавцем не деталізовано. Очевидні, на перший погляд речі, при більш детальному їх аналізі викликають необхідність їх тлумачення.

3. Ухвалення прокурором рішення про зміну підслідності за умови здійснення досудового розслідування відповідним органом в умовах воєнного стану на даний час не викликає складнощів, оскільки на всій території України з 24.02.2022 року Указом Президента введено воєнний стан, який періодично продовжується за рішенням Верховної Ради України [4].

За результатами моніторингу Єдиного державного реєстру судових рішень жоден з наявних вироків за ст. 111-1 КК України, постановлених судами України станом на 1 листопада 2022 року, не містить інформації щодо з'ясування обґрунтування та вмотивування постанови прокурора про зміну підслідності, тим самим спостерігається відхилення судів від дотримання роз'яснень, наданих Касаційним кримінальним судом Верховного суду.

Одним з елементів предмету дослідження, що викликали науковий інтерес, є відсутність спеціалізованих підрозділів дізнання у відомствах, визначених у ч. 3 ст. 38 КПК України. Ще на самому початку втілення у 2020 році дізнання як форми досудового розслідування, законодавець передбачив випадки утворення спеціалізованих підрозділів дізнання не у всіх відомствах, визначених у ч. 3 ст. 38 КПК України. Підтвердження тому є положення п. 7-1 ч. 1 ст. 3 КПК України,

в якій надається визначення терміну «керівник органу дізнання» і те, що ним може бути керівник органу досудового розслідування у разі відсутності підрозділу дізнання.

Аналіз положень ч. 2 ст. 216 КПК України, у якій визначено предметну (родову) підслідність органів безпеки з урахуванням положень ч. 11 ст. 216 КПК України дозволяє дійти до висновку, що до компетенції підрозділів дізнання служби безпеки віднесено лише здійснення досудового розслідування у формі дізнання за одним видом кримінального правопорушення (кримінальний проступок), передбаченого у ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1 КК України («Колабораційна діяльність»).

З розширенням процесуальних повноважень прокурора після 01.05.2022 року, постає питання яку з передбачених у КПК України підстав для зміни прокурором підслідності утворює факт відсутності у територіальному підрозділі (у даному випадку органу безпеки) спеціалізованого підрозділу дізнання? Це питання виявилось нагальним з початком воєнної агресії РФ та, як наслідок, появою громадян, дії яких згодом було кваліфіковано як колабораційні, оскільки певний час існувала прогалина у праві і кримінальному і кримінальному процесуальному.

Жодна з передбачених у ч. 5 ст. 36 КПК підстав не передбачає вмотивовану підставу доручення прокурором здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування у разі відсутності утвореного спеціалізованого органу. У нашому випадку це означає, що постанова прокурора про доручення здійснення досудового розслідування у формі дізнання кримінального проступку, передбаченого чч. 1-2 ст. 111-1 КК України, підрозділу дізнання (Національної поліції) через відсутність спеціалізованого підрозділу дізнання в органах безпеки у зв'язку з запровадженням воєнного стану чи з інших підстав, є невмотивованою. Очевидно, що під час судового розгляду, отримані докази на стадії досудового розслідування можуть бути визнані як недопустимі. Враховуючи, по-перше, спеціалізацію органів досудового розслідування органів безпеки і Національної поліції та, по-друге, відсутність утворених спеціалізованих підрозділів в СБУ, доречно було б об'єднати їх можливості шляхом застосування положень, визначених у ч. 4 ст. 39 КПК України, внаслідок чого утворити міжвідомчі слідчі групи (групи слідчих та дізнавачів).

За даними, отриманими під час опитування слідчих і дізнавачів, постанови прокурора про зміну підслідності, не містять обґрунтування прийнятого рішення. Вмотивування зводиться лише до переписування прокурором норми, передбаченої ч. 5 ст. 36 КПК України.

Але, відповідно до п. 2 ч. 5 ст. 110 КПК України, складовими мотивувальної частини постанови прокурора є «зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови і мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилання на положення цього Кодексу».

Виходом з цієї ситуації може стати запровадження судового контролю як на стадії досудового розслідування, так і під час підготовчого провадження.

Список бібліографічних посилань: 1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n8>. 2. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24.05.2021 : справа № 640/5023/19, провадження № 51-2917кмо20 50/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97286253>. 3. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10.06.2021: справа № 532/1240/16-к, провадження № 51-1304км21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97701011>. 4. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

Анастасія РОМЕЙКО,

*аспірант відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3453-9779>*

Науковий керівник:

Віталій Володимирович Романюк,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства
факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6077-4591>*

ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану, чинне законодавство зазнало багато змін, серед яких і зміни до Кримінального процесуального кодексу України, які регулюються Законом України

№ 2201-IX від 14.04.2022 року «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану». Так, відповідно до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» у період воєнного стану не можуть бути припинені повноваження судів, органів прокуратури України, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність.

01.05.2022 року набрав чинності Закон України № 2201-IX від 14.04.2022 року «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану». Концептуальною нормою вказаного закону є те, що зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених розділом IX¹ Кримінального процесуального кодексу України. Тому аналіз вказаного закону слід здійснювати саме крізь призму дотримання загальних засад кримінального провадження.

З-поміж зазначених нововведень вважаю за необхідне звернути увагу на ситуацію, в якій дізнавач, слідчий, прокурор не мають технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань. В таких випадках посадовою особою вносився постановою про початок досудового розслідування, яка має містити у собі ту саму інформацію, що вноситься до реєстру. У невідкладних випадках до винесення постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду). При цьому всі проведені процесуальні дії мають бути зафіксованими відповідними документами та засобами технічного фіксування (за можливості). Якщо під час проведення оперативних заходів відсутня можливість скласти відповідні документи, або зафіксувати її хід певними технічними засобами, то у такому випадку слідчі дії мають фіксуватися доступними технічними засобами та у подальшому, не пізніше 72 годин з моменту завершення таких слідчих дій мають бути складені відповідні протоколи. За першої можливості інформація щодо розпочатого кримінального провадження має бути внесена до реєстру.

Окрему увагу слід звернути на зміни щодо строків проведення досудового розслідування. Після внесення змін до Кодексу, якщо дізнавач, слідчий, прокурор був позбавлений технічної можливості доступу до Реєстру то обчислення строку досудового розслідування

починається з дати винесення постанови про початок досудового розслідування. Строк обраховується до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Відповідно до внесених змін, строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому статтею 290 КПК не включається у строки, крім дня прийняття відповідної постанови та дня повідомлення підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування.

Із вказаної норми вбачається, що строк досудового розслідування зупиняється на час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування з дня прийняття відповідної постанови до дня завершення ознайомлення. Прив'язка до дати винесення постанови про завершення досудового розслідування є досить доречною, бо «довоєнна» судова практика з цього питання не була однотайною. У разі відсутності об'єктивної можливості подальшого проведення, закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності – строк досудового розслідування у кримінальному провадженні зупиняється на підставі вмотивованої постанови прокурора з викладом відповідних обставин і підлягає поновленню, якщо підстави для зупинення перестали існувати. До зупинення досудового розслідування прокурор зобов'язаний вирішити питання про продовження строку тримання під вартою.

Зупинене досудове розслідування відновлюється постановою слідчого, прокурора. Копія постанови про відновлення досудового розслідування невідкладно надається, а у випадку неможливості надання надсилається у триденний строк стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Також слід звернути увагу на строки, що визначені для вручення письмового повідомлення про підозру. В умовах воєнного стану за наявності об'єктивних обставин, що унеможливають вручення затриманій особі письмового повідомлення про підозру у загальні строки, строк для вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі може бути продовжено до 72 годин. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру упродовж 72 годин з моменту її

затримання, така особа підлягає негайному звільненню. Якщо на дату введення воєнного стану жодній особі не було повідомлено про підозру, строк від зазначеної дати до дати припинення чи скасування воєнного стану не зараховується до загальних строків проведення досудового розслідування. Особливу увагу слід звернути на те, що строк досудового розслідування, що закінчився, поновленню не підлягає.

Якщо проведення процесуальних дій у строки, визначені статтями 220, 221, 304, 306, 308, 376, 395, 426 КПК є неможливим, то такі процесуальні дії мають бути проведені невідкладно за наявності можливості, але не пізніше ніж через 15 днів після припинення чи скасування воєнного стану. Також, з урахуванням воєнного стану, пропущений із поважних причин строк має бути поновлений за клопотанням заінтересованої особи ухвалою слідчого судді, суду за умови, що заінтересована особа подала клопотання не пізніше 60 днів з дня припинення чи скасування воєнного стану.

Новою вимогою Кодексу є норма яка визначає, що копії матеріалів кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких здійснюються в умовах воєнного стану, в обов'язковому порядку зберігаються в електронній формі у дізнавача, слідчого чи прокурора.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України (станом на 1 жовтня 2022 року). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Яна Викторовна СВИСТУН,

курсантка 4 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7351-1747>

Науковий керівник:

Віталій Володимирович Романюк,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри кримінального процесу та організації

досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6077-4591>

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ

У сучасну інформаційну епоху важливе значення набувають питання, пов'язані із правовою природою електронних доказів у кримінальному процесі. Пов'язано це із поєднанням супутніх факторів,

зокрема таких як глобалізація бізнесу і комерції, зростання ролі міжнародних постачальників, підсилення уваги до захисту Internet Protocol* (наприклад, Google, Netflix, Microsoft), а також безмежна поширеність різноманітної інформації в Інтернет просторі тощо. Разом з тим, сучасні комунікаційні технології стають більш вразливими, а в окремих випадках навіть потерпають від хакерських атак (кібератак). Звісно, що такі фактори породжують негативні тенденції, до найбільш побічних з яких слід віднести вчинення зловмисниками суспільно небезпечних діянь – кримінальних правопорушень. І як наголошено в Преамбулі Конвенція про кіберзлочинність, «... комп'ютерні мережі та електронна інформація може також використовуватися для здійснення кримінальних правопорушень, і того, що докази, пов'язані з такими правопорушеннями, можуть зберігатися і передаватися такими мережами ...» [1]. Означене вимагає від правоохоронних і судових органів прилаштовуватися до нових підходів щодо запобігання, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. Одним із таких аспектів саме і є специфіка збирання й отримання електронних доказів, які підтверджують або спростовують вчинення конкретного кримінального правопорушення. При цьому варто констатувати той факт, що у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) поняття «електронний доказ» відсутнє. Водночас останнім часом означена правова дефініція досить часто використовується в юридичній сфері різних напрямків, а також поступово запроваджується до національного законодавства, наприклад, цивільного. Зокрема, у ч. 5 ст. 43 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) зазначається, що «документи (в тому числі електронні докази) можуть подаватися до суду в електронній формі з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» [2].

Отже, зі стрімким розвитком цифровізації електронні докази стали одним із способів процесу доказування у кримінальному провадженні, викликавши значне і часто суперечливе обговорення серед вітчизняних і зарубіжних науковців та юристів, адже правові системи світу по-різному реагують на нові виклики. Так, деякі системи запровадили нове законодавство, яке безпосередньо стосується електронних доказів (чітко визначити їх поняття, порядок отримання тощо), а інші, де це можливо, застосовують існуючі правила аналогії. В останньому випадку також мова йде про питання

---

* IP-адреса (від англ. Internet Protocol)

допустимості електронних доказів, зокрема застосовується правило – чи були вони подібними до документів.

Як засвідчило вивчення наукової літератури, у більшості правових систем використовують комбінацію обох указаних концепцій. Там, де вводиться нове законодавство, акцент робиться на відмінностях між електронною та традиційною формою доказування. Проте це може стати перешкодою для правників під час використання юридичного досвіду, знань, вмінь та навиків, насамперед, при оцінці й перевірці таких доказів. Таке твердження зумовлено особливостями збирання та фіксації електронних доказів, оскільки це потребує відповідних знань не лише в юридичній галузі, але й специфічних знань у телекомунікацій сфері та інформаційних технологій. Слід відмітити той факт, що там, де використовуються аналогічні підходи, акцент робиться на подібності між традиційними та цифровими доказами. Відтак, практикам під час оцінки і перевірки електронних доказів необхідно знати про їх відмінні характеристики, що дозволить об'єктивно оцінювати доказову базу.

Таким чином, окреслене вище спонукає нас звернутися до теоретичних підходів до розуміння електронних доказів, адже вони по-різному іменують в наукових джерелах, зокрема, як «цифрові докази» або «комп'ютерні докази». Відтак, на сучасному етапі розвитку науки кримінального процесу доказове права збагачується таким видом доказів, як електронні.

Насамперед, вважаємо за доцільне привести трактування цифрових доказів, сформоване у 1998 р. Стандартною робочою групою з цифрових доказів (SWGDE), яка під ними розуміла «будь-яку інформацію, що має доказове значення та зберігається або передається у двійковій формі» [3, с. 5]. Пізніше «двійковий» був змінений на «цифровий». Цифрові докази включають комп'ютерні докази, цифрове аудіо, цифрове відео, мобільні телефони, цифрові факсимільні апарати тощо [4]. Варто підкреслити, що двійкову систему числення доволі просто використовувати в електронних схемах, тому вона отримала широке розповсюдження в обчислювальних пристроях [5].

Йоган Кейсі у своїй праці «Цифрові докази та комп'ютерна злочинність» (1-ше видання, 2000 р.) визначив «електронні докази» як «будь-які дані, які можуть підтвердити, що злочин був вчинений, або можуть забезпечити зв'язок між злочинцем і його жертвою або злочинцем і його виконавцем». Згодом, у 3-му виданні вказаної праці, цифрові докази автор визначив як «будь-які дані, що зберігаються або передаються за допомогою комп'ютера, які підтверджують або спростовують теорію про те, як сталося кримінальне

правопорушення, або які стосуються елементів механізму кримінального правопорушення, таких як намір або алібі». Дані, про які йдеться в цьому визначенні, по суті є комбінацією чисел, які представляють інформацію різного роду, включаючи текст, зображення, аудіо та відео [6, с. 7].

Закон про докази Канади визначає електронний докази як дані, що записуються або зберігаються на будь-якому носії в комп'ютерній системі чи іншому подібному пристрої (або за їхньою допомогою), які можуть бути прочитані або сприйняті людиною, комп'ютерною системою чи іншими подібними пристроями [7].

Українські науковці, зокрема Д. О. Алексєєва-Процюк та О. М. Бриськовська, визначають електронні докази як «фактичні дані, що зберігаються в електронному вигляді на будь-яких типах електронних носіїв та в електронних засобах, стаючи після обробки спеціальними технічними засобами та програмним забезпеченням доступними для сприйняття людиною. Авторки констатують потребу законодавчого врегулювання як термінології, так і класифікації електронних доказів» [8, с. 250]. На наш погляд, дане визначення досить чітко пояснює важливі аспекти електронних доказів, оскільки посилення на «дані» означає інформацію, яка зберігається в електронній формі, наприклад, текст, зображення, аудіо- та відео-файли. Крім того, під словом «комп'ютер» слід розуміти будь-який пристрій, який зберігає або передає дані, а самі докази мають бути прийнятними.

На думку Д. М. Цехана, «цифрові докази» доцільно визначати як «фактичні дані, що представлені у цифровій (дискретній) формі та зафіксовані на будь-якому типі носія та після обробки ЕОМ стають доступними для сприйняття людиною. При цьому, автор відмічає, що обов'язковою ознакою цифрового доказу є конвергентність, під якою розуміється здатність одиничного доказу входити у сукупність інших доказів і набувати у зв'язку з цим доказового значення» [9, с. 257].

М. В. Гуцалюк, В. Д. Гавловський, В. Г. Хахановський та інші зазначають, що «електронні докази — це докази у кримінальних провадженнях, які можна отримати в електронній формі. Електронні докази отримують за допомогою електронних пристроїв, комп'ютерних носіїв інформації, а також комп'ютерних мереж, у тому числі через мережу Інтернет. Вони стають доступними для сприйняття людиною після обробки засобами комп'ютерної техніки» [10, с. 5].

Отже, з метою надання більш широкого визначення, яке включає кримінально-правову та процесуальну характеристику, ми

пропонуємо таке визначення: «електронні докази – це інформація, яка містить вихідні дані аналогових пристроїв або у цифровій формі, а також зберігається або передається за допомогою спеціально виготовленого пристрою, комп'ютера, комп'ютерної чи комунікаційної системи, та має значення для кримінального провадження». Сформоване визначення складається з трьох елементів.

По-перше, це посилання на «інформацію», що включає всі форми доказів, створених або збережених на відповідному пристрої.

По-друге, у визначенні йдеться про різні пристрої, за допомогою яких інформація може зберігатися або передаватися, в тому числі включаючи аналогові пристрої, які мають вихід, зокрема, комп'ютер, телефон, бездротові телекомунікаційні системи і мережі (таких як Internet), а також комп'ютерні системи, що вбудовані в пристрій, наприклад, мобільні телефони, смарт-картки, навігаційні системи тощо.

По-третє, визначення обмежує дані інформацією, яка має відношення до кримінального провадження (має доказове значення). Ця частина визначення включає один досить важливий аспект допустимості – суддя у межах повноважень може визнати докази недопустимими, якщо вони не мають нічого спільного з характером доказів. Наприклад, це може мати місце у випадку встановлення невідповідності способу збирання доказів або збирання доказів суб'єктом, який не має на те повноважень.

Список бібліографічних посилань: 1. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001 (ратифікована із застереженнями і заявами Законом від 07.09.2005 № 2824-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text. 2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>. 3. Scientific Working Group on Digital Evidence and International Organization on Digital Evidence. SWGDE and SWGIT Digital & Multimedia Evidence Glossary. 2011. 18 p. URL: https://www.crime-scene-investigator.net/swgde_swgit_glossary_v2-4.pdf. 4. Whitcomb C. M. An Historical Perspective of Digital Evidence: A Forensic Scientist's View. *International Journal of Digital Evidence*. Spring 2002 Volume 1, Issue 1. URL: <https://www.utica.edu/academic/institutes/ecii/publications/articles/9C4E695B-0B78-1059-3432402909E27BB4.pdf>. 5. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Двійкова_система_числення#cite_ref-1. 6. Eoghan Casey. Digital Evidence and Computer Crime. 3rd ed. Published by Elsevier. 2011. URL: <http://index.es/Varios-2/Digital%20Evidence%20and%20Computer%20Crime>.

pdf. 7. Судді ККС ВС обговорили проблемні питання допустимості електронних доказів під час судового розгляду. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1202385>. 8. Алексеева-Процюк Д. О., Бриськовська О. М. Електронні докази в кримінальному судочинстві: поняття, ознаки та проблемні аспекти застосування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 247–253. 9. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 256–260. 10. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях: метод. реком. / [М. В. Гуцалюк, В. Д. Гавловський, В. Г. Хахановський та ін.] ; за заг. ред. О. В. Корнейка. Вид. 2-ге, доп. Київ: Вид-во Нац. акад. внутр. справ, 2020. 104 с.

Руслан Леонтійович СТЕПАНЮК,

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної підготовки Харківського національного
університету внутрішніх справ, провідний фахівець з організації
наукової роботи Харківського НДЕКЦ МВС України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8201-4013>*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Збройна агресія РФ проти України призвела до величезних виликів в усіх сферах життя нашої країни. Загарбники чинять значну кількість воєнних злочинів. Внаслідок цього вже загинули тисячі безневинних цивільних осіб, пошкоджено величезну кількість об'єктів цивільної інфраструктури. Встановлення особистості кожного злочинця і притягнення їх до відповідальності згідно з законом є обов'язком органів правопорядку.

Очевидно, що документування кожного факту тяжкого злочину в умовах воєнного часу супроводжується чисельними труднощами. Вони викликані як високою інтенсивністю бойових дій і небезпекою для правоохоронців безпосередньо в ході виконання своїх функцій, так і дефіцитом досвіду у цій сфері й відповідних технічних засобів у оперативних працівників, слідчих і прокурорів. Разом з цим варто розуміти, що чим більше часу мине від моменту вчинення злочину до виявлення та фіксації його слідів, тим менше шансів на успіх в його розкритті. Тому слід намагатись якісно і водночас швидко оглядати

місця події та проводити інші невідкладні слідчі (розшукові) дії на початковому етапі розслідування. Але не втрачати час в нинішніх умовах можливо не завжди. Наприклад, як свідчить сучасна практика, неабиякі труднощі виникають при документуванні воєнних злочинів на деокупованих територіях. У таких випадках слідчим і прокурорам доводиться працювати вже після того, як пройшов певний час від моменту вчинення кримінальних правопорушень. Крім того, масштабність злочинної діяльності окупантів зумовила надзвичайну трудомісткість у діяльності з документування воєнних злочинів, зокрема, фіксування обставин масових поховань людей, великої кількості руйнувань внаслідок обстрілів і бомбардувань цивільних об'єктів, фактів масового незаконного утримання людей і катувань, злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, тощо.

Одним із вагомих факторів, які забезпечують якість розслідування, є грамотне використання спеціальних знань і науково-технічних засобів на всіх його етапах. У першу чергу під час огляду місця події та в подальшому в ході експертних досліджень. Тут можна констатувати, що перед підрозділами техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування та судово-експертними установами постало чимало нових проблем, які здебільшого були актуальними і в мирний час, але зараз значно загострились. Також і від науки криміналістики варто очікувати надання практичним органам дієвих інструментів для практичної діяльності.

У зв'язку з недостатнім рівнем готовності вітчизняних криміналістичних підрозділів до вирішення нових масштабних завдань щодо виявлення та дослідження матеріальних слідів військових злочинів суттєву допомогу в цій сфері Україні надають зарубіжні держави. Відомо про таку допомогу від спеціалізованих криміналістичних підрозділів Франції, Нідерландів, Великобританії та інших країн. Крім одержання безпосередньо практичної допомоги у розслідуванні певних злочинів у наших криміналістів з'явився шанс набути знання та навички застосування новітніх технічних засобів і методів дослідження слідової інформації.

Як і слідувало очікувати, найбільш затребуваними в практиці техніко-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів, учинених під час війни, виявились досягнення новітніх галузей судових наук, таких як цифрова криміналістика, ДНК-аналіз, судова вибухотехніка. Але, не є секретом, що в Україні перші два розділи більшість науковців взагалі не відносять до змісту криміналістичної науки. Відповідні положення розвиваються виключно у межах практичної діяльності правоохоронних органів (наприклад, у

службовій діяльності підрозділів кіберполіції) та судово-експертних установ (у формі відповідних судових експертиз). Водночас відсутність системного розуміння змісту цих розділів та їх сучасних практичних можливостей призвело до суто емпіричного застосування певних технічних засобів і методичних рекомендацій практичними працівниками. Досі майже відсутнє і належне правове регулювання цих аспектів.

Нещодавно було внесено зміни та доповнення до кримінального процесуального законодавства (ст. 71, 99, 104, 245-1 КПК України тощо), що переважно стосуються удосконалення форми використання спеціальних знань і правового статусу комп'ютерних даних та інших доказів у кримінальному провадженні. Це виявилось необхідним для зняття формальних труднощів у використанні допомоги спеціалістів, а також фото- та відеоматеріалів, інших цифрових доказів у конкретних кримінальних провадженнях за фактами порушення окупантами законів і звичаїв війни та інших тяжких злочинів. Ці законодавчі кроки можна оцінити позитивно. Хоча вони не знімають усіх проблем, з якими зараз стикаються правоохоронці при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень, але покликані розширити можливості використання новітніх технологій пошуку доказів і встановлення невідомих слідству осіб (підозрюваних, невпізнаних трупів та ін.).

Вже неодноразово було наголошено на важливості ДНК-аналізу для ідентифікації жертв учинених злочинів. Але до цього часу в Україні не було прийнято комплексної реформи кримінального процесуального законодавства у зв'язку з ДНК. Профільний закон про державну реєстрацію геномної інформації людини було прийнято лише в липні поточного року і чинності він ще набув. Тому досі немає якісно наповненої національної бази даних ДНК, у т.ч. щодо військовослужбовців. Процедура відібрання біологічних зразків і проведення тестів ДНК відбуваються в загальному порядку (для трупу – це огляд трупу, пов'язаний з його ексгумацією або судово-медична експертиза, для живих осіб – відібрання біологічних зразків за правилами освідчування). Безпосередньо тести ДНК проводяться тільки у формі судової експертизи, що в даному випадку затягує процес. Також із організаційної та технічної точки зору вітчизняні лабораторії не повною мірою готові до виконання швидких ДНК-тестів. Важливо, що і питання захисту індивідуальної генетичної інформації законодавчо не врегульовані.

Успіхи у встановленні особи невідомих підозрюваних, яких було зафіксовано за допомогою засобів фотозйомки чи відеозапису,

демонструють технології OSINT, зокрема з пошуку в Інтернеті за ознаками зовнішності через автоматизовані програми розпізнання облич. Зараз згідно п. 1 ч. 2 ст. 99 КПК України матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані) можуть бути віднесені до документів як джерел доказів. Але вважаємо, що потребують урегулювання не тільки результати, а і способи отримання відповідної інформації.

У підсумку відзначимо, що в умовах війни в Україні збільшилась потреба у використанні спеціальних знань у галузях цифрової криміналістики, ДНК-аналізу, судової балістики та криміналістичної вибухотехніки у формах залучення відповідних спеціалістів до оглядів та інших слідчих (розшукових) дій, одержання консультативної допомоги на початковому етапі та залучення експертів на подальших стадіях досудового розслідування. Це вимагає вжиття певних законодавчих, організаційних і технічних заходів, спрямованих на поліпшення умов техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування воєнних злочинів.

Віталій Анатолійович СВІТЛИЧНИЙ,

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри протидії кіберзлочинності факультету №4

Харківського національного університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3381-3350>

ЦИФРОВА КРИМІНАЛІСТИКА ОСОБЛИВОСТІ, МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Процеси, що протікають в електронному світі, залишають безліч пасивних та активних слідів, це відповідно: технічна інформація використання електронних пристроїв та сліди дій, вчинених безпосереднім користувачем: фото, відеозаписи. Саме виявленням, фіксацією та використанням таких слідів займається відносно молода галузь криміналістики – цифрова криміналістика (інші назви: digital forensic, форензіка, комп'ютерна криміналістика).

Тобто цифрова криміналістика - це галузь криміналістики, що вивчає виявлення, фіксацію та подальше використання в розкритті та розслідуванні злочинів цифрових слідів, що утворилися в ході злочинних процесів, що протікають в електронному світі [1]. Цифрова криміналістика охоплює комп'ютерні апаратні засоби та їхнє програмне

забезпечення, комп'ютерну інформацію, мережеві технології, мобільний зв'язок, хмарні технології. Для повного та своєчасного розкриття злочину необхідно виявити, зафіксувати та вилучити його сліди, які згодом можуть мати доказове значення. Електронні цифрові сліди мають свою специфіку, вони знаходяться на електронних носіях або передаються по провідних каналах зв'язку або радіоканалах у вигляді електромагнітних сигналів [1]. Ця специфіка цифрової інформації обумовлює особливості її пошуку, виявлення та вилучення у вигляді слідчих дій. При одержанні речових доказів часто виникає необхідність їхнього експертного дослідження. Поява технічних засобів цих цілей зумовлено можливостями цифрових технологій.

Отже, цифрова криміналістика - прикладна наука про розкриття злочинів, пов'язаних з комп'ютерною інформацією, про дослідження цифрових доказів, методи пошуку, отримання і закріплення таких доказів.

Перш ніж цифрові докази можуть бути представлені в суді в якості прямих або непрямих доказів, їх треба розпізнати (тобто необхідно показати, що докази відповідають передбачуваній меті). Для наочної демонстрації практики аутентифікації можна навести такі приклади цифрових доказів:

- контент, генерований одним або кількома особами (наприклад, текст електронного листа або миттєве повідомлення і документи текстового редактора, такого як Microsoft Word);
- контент, генерований комп'ютером або цифровим пристроєм без участі користувача (наприклад, журнали реєстрації даних);
- контент, генерований одночасно користувачем і пристроєм (наприклад, динамічні таблиці в таких програмах, як Microsoft Excel, які включають в себе дані, що вводяться користувачем, і розрахунки, що здійснюються програмою) [2].

Контент, що генерується користувачем, може вважатися допустимим доказом, якщо він є достовірним і правдоподібним (тобто можна встановити його приналежність будь-якій особі). Контент, що генерується пристроєм, може вважатися допустимим доказом, якщо можна довести, що пристрій функціонував належним чином в момент генерування даних, і якщо можна показати, що в момент генерування даних діяли механізми забезпечення захисту для запобігання зміни даних. У випадках, коли контент генерується одночасно пристроєм і користувачем, необхідно встановити достовірність і правдоподібність кожного з них [2].

У порівнянні з традиційними доказами (наприклад, паперовими документами, зброєю, контрольованими речовинами і т. д.), цифрові

докази створюють унікальні складності при аутентифікації через обсяг доступних даних, їх швидкості (тобто швидкості, з якою вони створюються і передаються), нестійкості (тобто вони можуть швидко зникнути при перезапису або видаленні) і уразливості (тобто їх легко можна обробити, змінити або пошкодити). У той час як одні країни впровадили норми доказового права, що включають в себе вимоги щодо аутентифікації, які конкретно відносяться до цифрових доказів, інші країни для аутентифікації традиційних доказів і цифрових доказів використовують схожі вимоги.

У 2012 році Міжнародна організація зі стандартизації (ISO) і Міжнародна електротехнічна комісія (МЕК) опублікували міжнародні стандарти, що стосуються поводження з цифровими доказами (ISO / IEC 27037 Керівництво по ідентифікації, збирання, одержання і збереження свідчень, представлених в цифровій формі [3]). Пропонуються наступні чотири етапи поводження з цифровими доказами:

Ідентифікація. Цей етап включає в себе пошук і розпізнавання відповідних доказів, а також їх документування. На цьому етапі пріоритетні завдання збору доказів визначаються на основі цінності і мілливості доказів.

Збір. Цей етап передбачає збір всіх цифрових пристроїв, які можуть містити дані, що мають доказову цінність. Ці пристрої потім транспортуються в лабораторію судової експертизи або іншу установу для збору і аналізу цифрових доказів. Цей процес називається збором даних в статичному режимі. Однак бувають випадки, коли збір даних в статичному режимі є практично нездійсненним. У таких ситуаціях здійснюється збір даних в реальному часі.

Отримання. Цифрові докази необхідно отримувати без шкоди для цілісності даних. Таке отримання даних без їх зміни здійснюється шляхом створення копії вмісту цифрового пристрою (процес, відомий як створення неспотвореного образу) з використанням пристрою (блокувальника запису), який призначений для запобігання зміні даних в процесі копіювання [1]. Для того щоб визначити, чи є дублікат точною копією оригіналу, значення хешфункції розраховується з використанням математичних обчислень; тут для отримання значення хешфункції використовується криптографічна хешфункція. Якщо значення хешфункції для оригіналу та копії збігаються, то вміст копії є точно таким же, що і в оригіналі.

Збереження. Цілісність цифрових пристроїв і цифрових доказів - «процес, за допомогою якого слідчі забезпечують охорону місця злочину (або події) і збереження доказів протягом всього періоду провадження у справі. У журнал реєстрації записують інформацію про

те, хто здійснював збір доказів, де і яким чином вони були зібрані, які особи отримали ці докази, і коли вони їх отримали.

Ретельне документування процесу цифрової судової експертизи на кожному етапі має важливе значення для забезпечення допустимості доказів у суді. Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку [2]. Таким чином, цифрова криміналістика включає в себе процеси ідентифікації, отримання, збереження, аналізу та подання цифрових доказів. Цифрові докази повинні бути автентифіковані, щоб забезпечити їх допустимість в суді.

В кінцевому рахунку артефакти для судово-експертного аналізу та використовувані криміналістичні методи (наприклад, збір даних в статичному режимі або в режимі реального часу) залежать від пристрою, його операційної системи та його засобів захисту. Запатентовані операційні системи (з якими слідчі можуть бути незнайомі) і засоби захисту (наприклад, шифрування) служать перешкодами для проведення цифрової судової експертизи. Шифрування, блокує доступ третіх осіб до інформації про користувачів і їх повідомленнями, може завадити правоохоронним органам отримати доступ до даних, що містяться в цифрових пристроях, таких як смартфони.

Проте цифровій криміналістиці поряд з очевидними перевагами притаманні певні недоліки:

- Цифрові докази прийнято до суду. Проте має бути доведено, що немає жодного втручання.
- Виготовлення електронних записів та їх зберігання є надзвичайно дорогою справою.
- Слідчі повинні мати великі комп'ютерні знання.
- Необхідно надати достовірні та переконливі докази.
- Якщо інструмент, який використовується для цифрової судової експертизи, не відповідає зазначеним стандартам, то в суді докази можуть бути відхилені правосуддям.
- Відсутність технічних знань у слідчого може не дати бажаного результату.

Підсумовуючи вищесказане відзначимо, що в розвинутих країнах цифрова криміналістика розвивається стрімкими темпами і гідно протистоїть поширенню кіберзлочинності. Не є винятком і наша країна. Проте для того, щоб вітчизняні правоохоронні органи дійсно могли використовувати весь спектр можливостей, які надають сучасні технології, необхідно якомога швидше завершити процес інтеграції вітчизняних правоохоронних структур в європейський простір.

Список бібліографічних посилань: 1. Personal Cybersecurity How to Avoid and Recover from Cybercrime :: Державний університет телекомунікацій. *Головна* :: *Державний університет телекомунікацій*. URL: https://dut.edu.ua/uploads/l_2140_82952127.pdf (дата звернення: 25.10.2022). 2. Цифрова криміналістика: проблеми теорії і практики | Київський часопис права. *Київський часопис права*. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/151> (дата звернення: 25.10.2022). 3. ISO/IEC 27037:2012. *ISO*. URL: <https://www.iso.org/standard/44381.html> (date of access: 25.10.2022).

Віктор Станіславович СЕЗОНОВ,

кандидат юридичних наук, доцент

завідувач сектора Харківського НДЕКЦ МВС;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2580-2953>

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗКРАДАНЬ У СФЕРІ ОБІГУ КРИПТОВАЛЮТ

Особливу популярність серед шахраїв і хакерів, які виявляють протиправну активність через глобальну мережу Інтернет, мають різні види криптовалют. Не маючи матеріального втілення, криптовалюта є складним цифровим кодом, який визначає кількість розрахункових одиниць даного виду криптовалютної платформи, що здійснює свою діяльність на базі розподільчої системи блокчейн, володіє користувач. При цьому шифруванню, за основними правилами криптографії піддається не саме число, яке сприймається користувачем як цифровий актив, а його адреса (відкритий ключ) і приватний ключ, що дають можливість користувачу розпоряджатися криптовалютою при здійсненні транзакцій купівлі-продажу та обміну.

Генерація криптовалют здійснюється за рахунок майнінгових процесів, основою яких є обробка вихідних даних системи шляхом обчислення односторонньої хеш-функції, що перетворює їх на унікальний буквено-числовий код – хеш. Хеш є замикаючою ланкою блоку транзакцій, вчинених у системі блокчейн, і дає право майнеру, що його отримав, на винагороду у вигляді деякої кількості криптомонет. У криптографії хешування вважається надійним способом захисту, тому що отриманий при обчисленнях хеш не дозволяє повернутись до вихідних даних, а отже і внести зміни в транзакції. Незважаючи на складність процесу отримання криптовалюти, її обіг серед

користувачів глобальної мережі Інтернет не викликає труднощів, через те, що криптовалюту можна не лише «намайнити», але й придбати за особисті кошти на криптовалютних біржах та обмінниках.

Шахрайство у сфері обігу криптовалют також може бути поділено на дві групи, залежно від реалізації злочинного механізму: споживче та інвестиційне (ICO-шахрайство). Основою споживчого шахрайства є заволодіння криптовалютою за попередньою оплатою товару, або надання послуги без наміру виконати домовленість. Наприклад, шахрай реалізує продукт через інтернет-магазин чи соціальну мережу за умови оплати виключно криптовалютою. Покупець переводить необхідну кількість криптомонет на вказану адресу гаманця, про що повідомляє продавця, який підтверджує оплату та повідомляє про відправку товару шляхом надання підроблених документів, поштових повідомлень, або іншими способами. Після закінчення встановленого сторонами терміну покупець, який не отримав товар, намагається зв'язатись із продавцем, всі дані про якого на цей момент вже видалені. При цьому встановити власника гаманця, куди були переведені криптомонети, здебільш неможливо через активне використання шахраями криптовалютних міксерів, що дозволяють шляхом багаторазового перерозподілу адрес підвищити анонімність їх реального власника.

ICO-шахрайство (або «екзит-скам»), на відміну від споживчого, спрямоване на залучення сторонніх інвестицій у вигляді грошових коштів або крипто валют, у ще не існуючий вид віртуальної валюти. ICO (скор. Initial coin offering) - форма залучення інвестицій у вигляді продажу інвесторам фіксованої кількості нових одиниць криптовалют, одержаних разовою чи прискореною генерацією.

Так, група шахраїв створює стартовий проект ICO із запуску нового виду криптовалют. Цей проект супроводжується необхідною документацією у вигляді «Білої книги», в якій наводиться обґрунтування мети та стратегії його розвитку, встановлюється рентабельність, обсяги необхідних для старту коштів, подається керівництво та склад робочої команди, інформація про реєстрацію стартапу та інші дані. Привернення уваги до проекту здійснюється шляхом масштабної рекламної акції в мережі Інтернет та демонстрації активності проекту, його популярності серед публічних осіб, що спонукає довірливих інвесторів вкладати свої заощадження. Проте після отримання достатньої кількості як реальних коштів, так і віртуальних валют, шахраї, так і не запустивши проект, видаляють всі дані про нього з мережі та зникають із викраденим. При цьому ошуканими можуть виявитися не лише інвестори, а й члени команди з розвитку проекту, які не розуміли злочинності дій його керівників.

Наприклад, найпоширенішим видом криптовалюти є біткоїн, первісна стартова вартість якого у 2009 р. становила 0,003 долара США за одну одиницю, до грудня 2017 року вона досягла рекордного значення за весь час існування у 20 000 доларів США, проте вже у жовтні 2022 року знизилася до 19516 доларів США [1].

При розслідуванні розкрадань у сфері обігу криптовалют необхідно звернути увагу на цифрові сліди, що залишаються на електронних пристроях потерпілих та правопорушників, так і серверах інтернет-ресурсів. Інформацію, що необхідна для криміналістичного супроводження розслідування правопорушення, можна отримати шляхом аналізу даних диспетчера завдань, журналу подій, перегляду файлів та встановлених програм, моніторингу історій та завантажень браузерів. При цьому доцільно зазначити, що подібні дії вимагають залучення фахівців, які мають необхідний комплекс знань у сфері ІТ-технологій. Цифрові сліди, що залишаються в рамках глобальної мережі Інтернет, поділяються на активні (видимі) та пасивні (невидимі). Активні цифрові сліди є загальнодоступним видимим змістом будь-яких даних, пасивні сліди – це метадані, що супроводжують інформацію до видимого змісту. Прикладами активних слідів є електронні листи, повідомлення в соціальних мережах, передані через них фотографії, що зберігаються, документи, відеозаписи, коментарі, та ін. До пасивних слідів відносяться статистика відвідувань певних сайтів, історія пошукових запитів, місцезнаходження та пересування пристрою, його IP-адреса і т.і. Виявлення цифрових слідів у глобальній мережі можливе як за допомогою аналізу даних, що знаходяться у відкритому доступі, так і шляхом отримання необхідної інформації через запит від власників серверів, які обслуговують відвідування сайтів [2].

Криміналістична характеристика розкрадань у сфері обігу криптовалют, розкриває сутність предмета злочинних зазіхань, визначає місце, способи та засоби їх скоєння. Дослідження слідової картини вказаних правопорушень, є базою для подальшої розробки типових слідчих версій з метою визначення етапів розслідування.

Список бібліографічних посилань: 1. Графік курсу Биткоїна за всю історію. URL: <https://myfin.by/crypto-rates/chart-bitcoin> (дата звернення: 17.10.2022). 2. Сидоренко Э.Л. Криминальное использование криптовалюты: международные оценки. URL: <http://lexandbusiness.ru/view-article.php?id=8675>. (дата звернення: 17.10.2022)

Igor SOROCEANU,

*PhD student, Academy „Ștefan cel Mare” of the Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Moldova*

Vitalie IONASCU,

*doctor of law, Academy „Ștefan cel Mare” of the Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Moldova*

THE REGRETTABLE HISTORY OF A MOLDOVAN ENLISTED AS A MERCENARY – CASE STUDY (V.A)

In the public space, various interpretations have appeared regarding the enlistment of Moldovan citizens in the army, who later claimed to get involved in supporting certain categories of foreign populations. This fact falls directly under the concept of a mercenary. Through which we mean any person: who is specially recruited in the country or abroad to fight in an armed conflict; which takes part in hostilities; who takes part in hostilities, in particular, intending to obtain a personal advantage and to whom a party to the conflict or on its behalf is effectively promised remuneration above that promised or paid to combatants having a similar rank and function in the armed forces of that party; who is neither a national of a party to the conflict nor a resident of the territory controlled by a party to the conflict; who is not a member of the territory controlled by a party to the conflict; who is not a member of the armed forces of a party to the conflict; which has not been sent by a State other than a party to the conflict on an official mission as a member of the armed forces of that State[1].

According to the provisions of art.141 of the Criminal Code of the Republic of Moldova, we can observe that the local legislator has expressly provided criminal liability for two typical modalities related to the mercenary terminology:

1) *The direct activity of mercenaries*, which according to the provisions of art.141 para. (1) is expressed in „the participation of the mercenary in an armed conflict, in military actions or in other violent actions aimed at overthrowing or undermining the constitutional order or violating the territorial integrity of the state”. It is punishable by imprisonment from 5 to 10 years;

2) *The related activity is the actions of participation of the mercenaries themselves*, which is following art.141 para. (2) consists of „the employment, training, financing or other insurance of mercenaries, as well as their use in an armed conflict, military actions or other violent actions aimed at overthrowing or undermining the constitutional order or

violating the territorial integrity of the state". Such lawlessness is punishable by imprisonment from 10 to 15 years[2].

In the process of developing the scientific article, we were guided by several and various scientific research methods that made it possible to properly investigate the respective subject, among which we can list: the analysis method, the synthesis method, the deduction method, as well as the systemic method.

The theoretical-legal basis of the scientific approach includes the basic act at the European level, the Criminal Law of the Republic of Moldova and the informative material from mass media sources, which address the essence and content of the subject under research.

Although the Criminal Law of the Republic of Moldova directly sanctions with a prison sentence for the illicit actions of mercenaries, there are also cases when Moldovan citizens practice these activities with regret. An eloquent example of this would be the regrettable history of Mr V.A.

Various posts have appeared in mass-media, sources regarding the illegal mercenary activities committed by V.A. To begin with, it is worth mentioning that V.A. was about 30 years old and had dual citizenship: of the Republic of Moldova and the Russian Federation. At the same time, he was known in the Wagner unit by his codename, the pseudonym „Volk” (a word that comes from the Russian language, which in translation means "wolf"), V.A. including a wolf tattooed on his neck at the back. He used the same nickname on his social media accounts „Vkontakte” and „Odnoklassniki”. On online communication platforms, V.A. published photos from the Chechen Republic (Chechnya) and the Syrian Arab Republic (Syria), where he was dressed in a military uniform and held a gun in his hand[3].

But until he reached this sad history, V.A. had a childhood less pleasant and unwanted by anyone, which directly or indirectly led him to commit these illegal acts.

V.A. was born in Ciutulești, a village in Floresti district, two hours away from the capital of the Republic of Moldova. He grew up without a father. He and his younger brother remained most often in the care of his grandmother, including when their mother was away for work in the Russian Federation. After the death of her grandmother, when she was 9 years old, the boys arrived at a boarding school in Belgorod, Russian Federation. After graduation, the army followed, V.A. had worked for a while as a bodyguard (guard) and tried to work in construction. He then announced to V.U. (a very good friend and close to his) that he had been offered an employment contract in Chechnya. He went to Syria in 2016 without notifying his family or friends. V.A. and V.U. did not speak „for

more than half a year” after the first one had gone on a mission. They reconnected on the „Viber” app when he contacted V.U. from Syria V.A. [4].

On February 7, 2018, V.A. was wounded in a U.S. air attack during the Battle of Khasham, Syria. The clash, near Deir Ez-Zor, occurred when Wagner fighters and pro-Assad forces in Syria attacked a position held by the Kurdish-led Syrian Democratic Forces. According to the media source – on that day – at 15:00 local time, 30 U.S. soldiers helping Kurdish troops and were at the Conoco plant, near Deir-Ez-Zor, a Syrian province rich in oil, were informed that a detachment of 500 pro-Assad troops, with 27 tanks and armoured vehicles, were advancing towards them. The U.S. military air force was put on high alert and they prepared for defence in the event of a possible attack, the New York Times wrote. At 22:30, pro-Assad attack forces opened fire from artillery, mortars and tanks. U.S. forces attacked armoured vehicles with Apache military helicopters, and F-15E, B-52, and AC-130 aircraft suppressing artillery fire by 1:00 a.m. After which they regrouped, they began to bombard with anti-tank guns and automatic weapons. An hour later, the detachments attacking American positions began to retreat. By 2:00 the battle was over. The Americans who had ceased fire allowed the pro-Assad forces to gather the dead and wounded. Among those who attacked them were mercenaries from the Russian Federation. Pentagon documents showed that the Americans had not lost a single man, and pro-Assad forces had lost 200-300 men, classifying the fight as one of the bloodiest battles the U.S. military has faced in Syria since the fight against the Islamic State began. The entire battle lasted four hours.

The Wagner database showed that another 77 Wagner mercenaries died the same day in Syria. Most of them were Russians and Ukrainians, in addition to a Kazakh, an Armenian and a Moldovan (V.A.). Shortly after the news that V.A. had been killed in Syria, her account on the social network „Odnoklassniki” could not be found. Rarely when families or friends can find out details of how or where their sons, siblings or fathers died while fighting as mercenaries. One of the reasons is that for both the authorities and the special services, it is complicated to collect evidence from active areas, such as Syria, regardless of who the citizens are involved. V.A. is one of 86 mercenaries who were killed in 2018 alone, according to the Wagner list. Of the total number of fighters on the list, 372 people died: 315 – in Syria, 35 in eastern Ukraine, 8 in Libya, 1 in Kyiv and 1 in St. Petersburg, (some regions may refer to the locations of hospitals where mercenaries died). Of those killed in Syria, 81 died in the 2018 US attack.

Finally, we can mention that Wagner is a Russian private paramilitary company. It was founded by the D.U., a former officer of the Russian Military Intelligence Service (GRU). The members of the organization are

mercenaries – people who, for money, participate in various military operations. Mercenary is an illegal activity, including in the Russian Federation. It has the same status as the Republic of Moldova. „Any paramilitary formation, whether Wagner or if it is called otherwise, is outside the legal field of the Republic of Moldova, so it is illegal”, says a lieutenant colonel from the Anti-Terrorist Center of the Information and Security Service (SIS). Wagner members were first identified in 2014 when they supported pro-Russian separatists, assisting the Russian army in the war in Donbas, eastern Ukraine, as well as in the invasion and annexation of Crimea. Mercenaries were also involved in the conflicts in Syria, Libya, Sudan, Mozambique, the Central African Republic and Venezuela. The members of the Wagner list were not recruited only from the Russian Federation, although the largest number – 2,708 have Russian citizenship alone, and another 120 Russians also hold the citizenship of other states. The database contains names from 15 countries, of which over a thousand people have unknown citizenship, 220 citizens are from Ukraine, 17 from Belarus, 11 from Kazakhstan, 8 from Serbia, 4 from Armenia, 4 from Uzbekistan, 3 from Bosnia and Herzegovina, 2 from Kyrgyzstan, 2 from Tajikistan, 2 from Turkmenistan, 2 from Syria, 1 from Georgia and 9 citizens of the Republic of Moldova. Some of the members on the list have dual or triple citizenship (e.g. a mercenary has triple citizenship: in Lebanon, Ukraine and Russia) [5].

One of the 9 citizens of the Republic of Moldova members of this private paramilitary company was also V.A., with a regrettable history mentioned above.

As a result of the above, it should be noted that the activity of mercenaries is an illegal act, regardless of the place of its commission, either in the Republic of Moldova, Ukraine, the Russian Federation, or other states. The activity of Mr V.A. represents a regrettable history of a Moldovan from the mercenary category. It is welcome that the society should be explained in detail what the activity of mercenaries represents and implies in general. But with regret, some people with petty intentions first recruit people to fight as mercenaries, without explaining to them the consequences that may arise later, morally, spiritually, legally, etc.

References: 1. Additional Protocol No 1 of 10 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 on the Protection of Victims of International Armed Conflicts, Article 47. 2. Criminal Code of the Republic of Moldova no.985 of 18.04.2002 // Official Monitor of the Republic of Moldova no.72-74 of 14.04.2009, in force according to the latest amendments and adjustments from 20.04.2022, art.141. 3. The story of the Moldovan enlisted to kill for money. He wanted to return home but

died in an attack in Syria on January 4, 2022. It can be accessed at the following link: https://unica.md/monden/povestea-moldoveanului-inrolat-sa-ucida-pentru-bani-voia-sa-revina-acasa-dar-a-murit-intr-un-atac-in-siria/?fbclid=IwAR1I_LAmKnoNMXt9P3RUJov8iJK9TkORMgC00qutQvp4AyYXBR0Wz4SuUfg, viewed on 20.07.2022. **4.** The story of the Moldovan enlisted to kill for money. He wanted to return home but died in an attack in Syria on January 4, 2022. It can be accessed at the following link: https://unica.md/monden/povestea-moldoveanului-inrolat-sa-ucida-pentru-bani-voia-sa-revina-acasa-dar-a-murit-intr-un-atac-in-siria/?fbclid=IwAR1I_LAmKnoNMXt9P3RUJov8iJK9TkORMgC00qutQvp4AyYXBR0Wz4SuUfg, viewed on 20.07.2022. **5.** Botnariuc Liliana, Enlisted to kill, from 4 January 2022. It can be accessed at the following link: <https://www.rise.md/articol/inrolat-sa-ucida/>, viewed on 22.07.2022. **6.** Additional Protocol No 1 of 10 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 on the protection of victims of international armed conflicts. **7.** Criminal Code of the Republic of Moldova no.985 of 18.04.2002 // Official Monitor of the Republic of Moldova no.72-74 of 14.04.2009, in force according to the latest amendments and adjustments from 20.04.2022. **8.** Botnariuc Liliana, Enlisted to kill, from January 4, 2022. It can be accessed at the following link: <https://www.rise.md/articol/inrolat-sa-ucida/>, viewed on 22.07.2022. **9.** The story of the Moldovan enlisted to kill for money. He wanted to return home but died in an attack in Syria on January 4, 2022. It can be accessed at the following link: https://unica.md/monden/povestea-moldoveanului-inrolat-sa-ucida-pentru-bani-voia-sa-revina-acasa-dar-a-murit-intr-un-atac-in-siria/?fbclid=IwAR1I_LAmKnoNMXt9P3RUJov8iJK9TkORMgC00qutQvp4AyYXBR0Wz4SuUfg, viewed on 20.07.2022.

Maciej SOSTEK,

*Senior lecturer, Institute of Criminal Service, Police Academy
in Szcztyno Poland, Police major*

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ У ПОЛЬЩІ ПІСЛЯ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ У ЛЮТОМУ 2022 РОКУ

Російська повномасштабна агресія, що розпочалася 24 лютого 2022 року, викликала недовіру не лише у багатьох жителів атакованої України, а й шокувала мільйони європейців. Росіяни вторглися в найбільшу країну Європи з населенням понад сорок мільйонів. Одним з результатів нападу став масовий наплив біженців в сусідні держави.

Країною, яка прийняла найбільше мігрантів з охопленої війною України, була і залишається Польща. На сьогодні кількість осіб, які перетнули польсько-український кордон з 24 лютого 2022 року, склала 7 416 000 осіб[1]. Неможливо визначити, скільки українських громадян-біженців зараз перебувають у Польщі. На основі, одинадцятицифрової системи ідентифікації осіб PESEL, що використовується в Польщі, яка дозволяє легко ідентифікувати людину. Особи які перетинали кордон після 24 лютого 2022 року і реєструвалися отримували статус PESEL UKR. Можна стверджувати що на цей час їх налічується близько 1 300 000 осіб. Крім того, до початку бойових дій кількість громадян України, які працюювали або перебували у Польщі, оцінювалася у понад мільйон осіб[2]. Мета цієї статті – представити, як формується злочинність проти українських громадян у Польщі після початку бойових дій.

Статистика, яку веде польська поліція, розрізняє три види злочинності: кримінальну, економічну та ДТП. У цьому дослідженні буде представлена статистика, пов'язана з кримінальною злочинністю за період з січня по травень 2022 року. За останні роки загальна кількість кримінальних правопорушень виглядає наступним чином:

2019 рік - 820. 846 злочинів,
2020 рік - 765. 408 злочинів
2021 рік - 796. 557 [3] злочинів

Як видно статистично в Польщі за останні 3 роки щомісячно було скоєно близько 66 000 злочинів. Враховуючи дані, описані у вступі до статті, слід припустити, що на цей момент кількість громадян України в Польщі становить близько 6% від загальної кількості населення країни ((деякі джерела навіть говорять про 8%).[4] Тобто Загальна кількість населення Польщі збільшилась за рахунок біженців з України в середньому на 6:% (8%).

У період з січня по травень 2022 року загалом у Польщі було вчинено 2231 кримінальне правопорушення, що становить близько 0,7% від загальної кількості усіх кримінальних злочинів. Важливо зазначити, що, незважаючи на великий потік біженців, кількість правопорушень суттєво не змінилася, а з березня 2022 року можна спостерігати навіть тенденцію до зниження, про що свідчить наведена нижче (рис.1) діаграма.

Кримінальний кодекс 1997 року, що діє в даний час в Польщі, складається з 3 частин: загальної, особливої та військової. В особливій частині описані всі злочини, які підлягають покаранню, наприклад, проти миру, людяності і військових злочинів, проти Республіки Польщі, проти навколишнього середовища, свободи, сім'ї

та піклування. Переважна більшість злочинів, скоєних у Польщі, є злочинами проти власності.

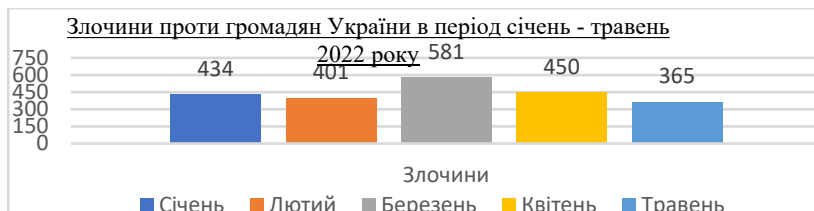

Рисунок 1 - Злочини проти громадян України в період січень - травень 2022 року

До цієї групи злочинів належать:

Крадіжки (ст. 278)

Крадіжки зі зломом (ст. 279)

Пограбування (ст. 280)

Грабіж (ст. 281)

Рекет (ст. 282)

Привласнення (ст. 284)

Підключення до чужого телефону (ст. 285)

Шахрайство (ст. 286)

Комп'ютерне шахрайство (ст. 287)

Знищення або пошкодження чужого майна (ст. 288)

Короткострокове використання транспортного засобу (ст. 289)

Незаконне вирубування дерев в лісі (ст. 290)

Торгівля краденим майном (ст. 291,292).

У групі злочинів проти власності, вчинені на шкоду громадянам України, найбільш поширеними злочинами були:

- Крадіжка зі зломом ст. 279 КК – 628 справ
- Розкрадання майна ст. 278 КК – 390 справ
- Шахрайство за ст. 286 КК – 367 справ
- Комп'ютерне шахрайство ст. 287 КК – 109 справ
- Привласнення майна ст. 284 КК - 102 випадки.

Ще однією групою діянь є злочини проти життя і здоров'я. При цьому відзначалися:

- Вбивство ст. 148 КК – 5
- Ненавмисне вбивство ст.155 КК . – 1
- Тяжкі тілесні ушкодження ст. 156 КК - 6
- Тілесні ушкодження 157 КК . - 69

- Бійка, побиття ст. 158 КК – 41
- Бійка з небезпечним предметом – 2
- Піддавання людини неминучій небезпеці втрати життя або здоров'я ст. 160 КК - 5
- Ненадання допомоги в небезпеці ст. 162 КК – 1.

При цьому можна побачити досить значну кількість вбивств (5), що становить близько 2% від усіх випадків.

Злочини на шкоду громадянам України вчинялися у Мазовецькому (Варшава), Великопольському (Познань) та Дольношльонському (Вроцлав) воєводствах. Набагато менша кількість помітна в східній частині (Підляські, Любельські і Підкарпатські) і в Опольському воєводстві.

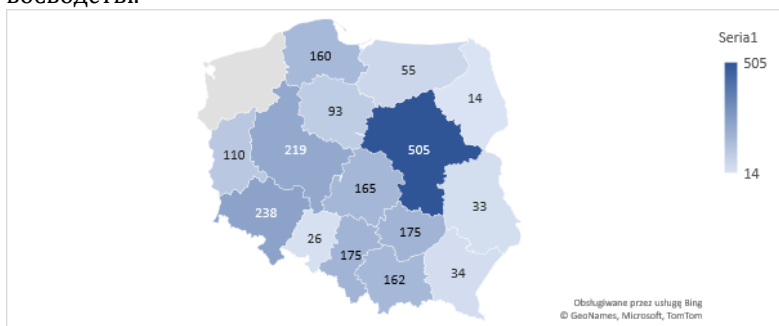
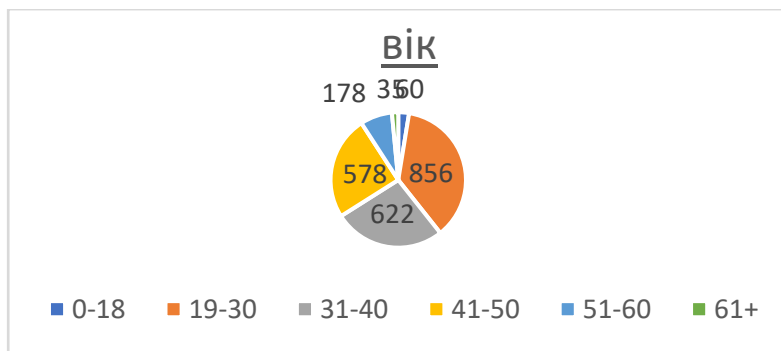

Рисунок 2 – Кількість злочинів в окремих воєводствах

Додаткові дані показують, що більшість жертв є чоловіки (1276 випадків). Жінки складають 975 жертв.

Що стосується віку, то ситуація виглядає наступним чином:

На підставі цього аналізу не спостерігається зростання кількості злочинів, скоєних проти громадян України після 24 лютого 2022 року в Польщі. Слід додати, що дані, які використовуються в ньому, походять з офіційних джерел статистичних даних поліції. Відомо, що в кримінології існує так зване «темне число» злочинів, які не відомі правоохоронним органам. Серед факторів необізнаності про злочини найважливішими є: неповідомлення про злочин, витончені методи вчинення злочинів, рівень роботи працівників правоохоронних і судових органів і взаємозв'язок цих органів влади і суспільства[5]. У випадку іноземців (біженців з України) основною причиною неповідомлення про злочин безсумнівно є незнання мови, (особливо це стосується українців із східних регіонів) а також соціальні відмінності і особливості побуту. В подальшому буде видно, як далі буде розвиватися ситуація в цій сфері.

Список бібліографічних посилань: 1. https://twitter.com/Straz_Graniczna <dostęp 31.10.2022 r.> 2. <https://oko.press/ukraincy-w-polsce-polska-stanie-sie-krajem-dwunarodowym-system-musi-sie-zmienic-raport/> <dostęp 31.10.2022 r.> 3. <https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/121940,Przestepstwa-ogolem.html> <dostęp 31.10.2022 r.> 4. Згідно зі звітом Centrum Analiz i Badań Unii Metropolii Polskich im. Pawła Adamowicza у травні цього року населення Польщі, включаючи українців, становило 41,64 млн, а у квітні 42,11 млн. 5. В. Hołyst Kryminologia, PWN Warszawa 1979 с. 38.

Інна Анатоліївна СТРОК,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0423-714X>*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА

Слідчий експеримент – це окрема слідча дія, яка проводиться з метою перевірки можливості і способу вчинення (за певних умов) тих чи інших дій. Загалом експеримент (від лат. слова *experimentum* – іспит, дослідження) – це штучна систематична зміна умов явища, що перебуває під наглядом, та його зв'язків з іншими явищами. Слі-

дчий експеримент потрібно відрізнати від експерименту як загальнонаукового методу дослідження, що використовується як пізнавальний прийом під час проведення окремих слідчих дій. Зазначена слідча дія є сильним психологічним засобом впливу на його учасників, оскільки отримані результати нерідко наочно свідчать про можливість або неможливість існування певного явища чи події, спростувати які підозрюваним (обвинуваченим) буває доволі складно. Тому слідчий експеримент є необхідним, а часто-густо незамінним способом перевірки та отримання нових доказів. [1]

Відповідно до ст. 240 КПК України слідчий експеримент може проводитися у двох формах: 1) відтворення дій, обстановки та обставин події; 2) проведення дослідів чи випробовування.

Під час розслідування умисного вбивства слідчий експеримент як слідча (розшукова) дія має проводитися з підозрюваним та за наявності свідків, зі всіма свідками, які стали очевидцями події цього кримінального правопорушення. Метою проведення слідчого експерименту з підозрюваним є перевірка можливості в певних умовах вчинити певні дії за певний проміжок часу та перевірка настання наслідку у вигляді настання смерті потерпілого, а також важливим у досліді є встановлення причин, що сприяли вчиненню злочину, та перевірка дій потерпілого, які стали наслідком протиправних дій підозрюваного у вигляді умисного вбивства. Слід зважати на те, що під час проведення слідчого експерименту можуть бути встановлені нові факти цього кримінального правопорушення, які цікавлять слідство, а також встановлене місцезнаходження яких-небудь слідів злочину чи предметів, що можуть бути речовими доказами у провадженні. Що стосується перевірки показань як джерела фактичних даних за участю підозрюваного в умисному вбивстві, то слід зазначити, що його значення під час розслідування такого роду кримінального провадження відіграє особливу роль, оскільки під час проведення слідчого експерименту за участю особи, яку підозрюють у вчиненні умисного вбивства, частими є випадки, коли вона під час допиту стверджує, що не може згадати обставини і деталі, які цікавлять слідство, оскільки під час вчинення злочину знаходився у стані, який «затьмарив» його свідомість. Тому основною перевагою перевірки показань на місці є те, що особа, покази якої перевіряються, потрапляє в обстановку, де раніше відбувалася подія злочину, і за зоровими асоціаціями вона може пригадати набагато більше фактів, ніж у кабінеті слідчого. Таким чином можуть бути встановлені важливі обставини кримінального правопорушення, які до цього часу з'ясовані не були. [2, с.393]

Слідчий експеримент у досліджуваних кримінальних провадженнях має свою тактику проведення, яку за загальними вимогами криміналістичної тактики поділяють на три етапи: підготовчий, робочий та завершальний, та може бути проведений із підозрюваним та свідками.

Якщо обстановка, де планується провести експериментальні дії, зазнала суттєвих змін, то вдаються до реконструкції. Реконструкції слід піддавати не всю обстановку, а окремі елементи, важливі для дослідів. Слідчий експеримент слід проводити на місці вчинення злочину, приблизно в цей самий час та з додержанням умов освітлення та звукових умов, у час, коли настала кримінальна подія. Якщо необхідно перевірити показання кількох осіб на одному місці, такі перевірки здійснюються окремо з кожною особою. Перевірка показань за одночасною участю двох або більше допитаних осіб є недопустимою. Також під час перевірки необхідно ретельно спостерігати за тим, щоб дії допитаної особи були самостійними, а підказування та навідні запитання з боку інших учасників слідчої дії – повністю виключені.

Необхідно, щоб особа, що бере участь у експерименті, йшла попереду усіх інших та самостійно вказувала шлях слідування учасникам процесуальної дії, звертаючи при цьому увагу на орієнтири місцевості, а також місця, пов'язані з обставинами події. Після прибуття на місце події особа вказує його загальні межі, коментує зміни в обстановці. Під час перевірки показань слідчий може ставити особі запитання стосовно окремих аспектів і деталей обстановки на місці, конкретних предметів і їх зв'язку з обставинами розслідуваного злочину. Всі пояснення та дії особи, показання якої перевіряються, заносяться до протоколу. Якщо допитаний вказує на нову ділянку місцевості або приміщення, де можуть бути ті чи інші сліди злочину, про які раніше він не повідомляв, необхідно припинити проведення слідчого експерименту, провести огляд місця події, а згодом поновити перевірку. Також якщо під час проведення експерименту особа бажатиме дати додаткові показання, слідча дія припиняється, та слідчим проводиться допит особи, після допиту слідчий експеримент відновлюється. [2, с.396]

Під час проведення слідчого експерименту забороняється використовувати оригінали зброї, предмети господарського призначення, отруйні або вибухові речовини. У разі необхідності у таких випадках використовуються моделі або макети.

Проведення слідчого експерименту допускається за умови, якщо при цьому не створюється небезпека для життя та здоров'я

осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхня чесність і гідність та не завдається шкода. [3]

Таким чином, під час розслідування умисного вбивства слідчий експеримент проводиться у формі дослідів, а також відтворення дій, обстановки та обставин події, а також перевірки показань підозрюваного і свідків. Слідчий експеримент є найбільш трудомісткою і складною слідчою дією, оскільки у ньому бере участь велика кількість осіб, виконуються досліди і випробування, внаслідок чого можуть бути перевірені, уточнені та здобуті нові докази. Перш ніж проводити слідчий експеримент, слідчому слід ретельно підготуватися, а результати його слід фіксувати за допомогою науково-технічних засобів, зокрема здійснювати відеофіксацію.

Список бібліографічних посилань: 1. Чаплинська Ю. А. Слідчий експеримент (організаційний аспект). Криміналістичний вісник. 2013. № 1 (19). С. 44. 2. Кунтій А. І. Тактика слідчого експерименту під час розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання. Порівняльно-аналітичне право. 2019. № 4. С. 393, 396. 3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (дата звернення 03.11.2022).

Теона Михайлівна СТРОК,

курсант 2 курсу факультету 1 ХНУВС

Науковий керівник:

Олександр Олександрович Юхно,

професор кафедри криміналістики, судової експертології та

домедичної підготовки Харківського

національного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4771-0531>

ГЕНЕЗИС, ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО І ПРИКЛАДНОГО УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЗНАННЯ ЯК ФОРМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Генезис запровадження дізнання як форми досудового розслідування свідчить, що впровадження у практичну діяльність правоохоронних органів положень попереднього КПК України 1960 року в кримінально процесуальній доктрині України, поняття «дізнання»

використовувалось для визначення системи здійснюваних на основі закону процесуальних, оперативно-розшукових, доказових, а також процесуальних і непроцесуальних дій та відповідних повноважень, якими були наділені органи адміністративної та оперативно-розшукової юрисдикції органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, що були спрямовані на попередження, запобігання, виявлення та розкриття злочинів, розшук та викриття винних осіб та в цілому на забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства [1, с. 8-9; 2, с. 8]. Відповідно до позицій науковців, під традиційним тлумаченням дізнання у кримінальному процесі було поєднання оперативно-розшукової та слідчої функцій і адміністративних повноважень. У правозастосовній діяльності, зокрема у кримінальному провадженні (на той час у кримінальних справах) використання поняття «дізнання» здійснювалось у двох аспектах : 1) при проведенні дізнання «штатними» підрозділами дізнання, що мались в наявності в органах внутрішніх справ, що процесуально займались початковими слідчими діями по нерозкритих злочинах (якщо вони не розкривались, то призупинялись до їх розкриття, після чого вони передавались через прокурора за підслідністю до відповідних органів попереднього розслідування); 2) щодо оперативно-розшукової діяльності при розкритті злочинів, в ході чого оперативні підрозділи йменувались і представлялись як органи дізнання, що здійснювали свою діяльність при виявленні і розкритті злочинів або самостійно, чи під керівництвом органів попереднього розслідування.

Шляхи законодавця України щодо реалізації переходу до європейських правових стандартів з питань удосконалення досудового розслідування направлені на пріоритетні завдання проблем усунення недоліків в діяльності правоохоронних органів внутрішньо-відомчих завдань щодо пріоритетів насамперед з розкриття злочину (публічного інтересу), а потім вже на забезпечення верховенства права (приватного інтересу), повного, швидкого і неупередженого розслідування, в данному випадку кримінальних проступків. Особливо це стає актуальним при воєнному стані при документуванні воєнних злочинів, зокрема й проступків.

Дізнання, як процесуальна форма в чинному КПК України законодавчо закріплена в Главі 25 «Особливості досудового розслідування кримінальних проступків». Зокрема ст. 298 КПК України передбачає, що досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України, з урахуванням положень глави 24-1 [3]. Норми цієї глави визначають наступні особливості

проведення дізнання: а) для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії, передбачені КПК України, зокрема й негласних слідчих (розшукових) дій, а згідно й внесених змін також і дослідчу перевірку ч. 1 ст. 298-1, що не застосовується при досудовому розслідуванні злочинів; б) під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою (ст. 299); в) слідчий зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше двадцяти п'яти днів після повідомлення особі про підозру, подати на затвердження прокурору один із зазначених процесуальних документів, якими закінчується дізнання. При закінченні досудового розслідування відповідно до положень ст. 302 КПК України запроваджується можливість розгляду судом матеріалів дізнання (результатів розслідування кримінальних проступків) і обвинувального акта у спрощеному провадженні, що фактично є повторенням положень ст. 349 КПК України, та за визначенням Сачка А.В. може призвести до реанімації принципу - «визнання вини цариця доказів», що ми підтримуємо. Більше того, тут передбачається не просто спрощений порядок судового розгляду без дослідження доказів, а спрощення усугублюється положеннями ч. 1 даної статті про те, що закон надає можливість розгляду судом справи у відсутності самого обвинуваченого, - встановивши під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оскаржує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта в суді за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду [4, с. 18]. Вказане спрощення процедури судового розгляду і без того уже спрощених матеріалів дізнання, без дослідження і перевірки доказів у суді, без безпосереднього заслуховування показань обвинуваченого і з'ясування його думки щодо усіх обставин справи, гарантії забезпечення верховенства права стають ілюзорними. Ця процедура дізнання не може задовольняти ні людину, ні суспільство, ні державу; не забезпечує ні приватних, ні публічних інтересів, а отже, на його думку, потребує скасування. З такою науковою позицією ми не можемо погодитись, оскільки доктринальні і концептуальні зміни у чинному КПК України направлені на економію процесуальних і бюджетних витрат та усунення насамперед тяганини в судових інстанціях, по-друге спричинені незначні збитки відшкодовані (компенсовані), кримінальним проступком не завдано значної суспільної небезпеки, сторони не мають претензій одна до одної та ін. Не зважаючи

на вищезазначене, з теоретичних та прикладних чинників, запровадження у чинному КПК України інституту дізнання щодо кримінальних проступків, а також існуючі тенденції щодо його реформування, потребує глибокого доктринального і системного аналізу та переосмислення щодо відповідності принципу верховенства права та засадам правосуддя, а також відповідних досліджень. Закріплена в КПК України процесуальна форма дізнання щодо розслідування кримінальних проступків, свідчить про наявність багатьох процесуальних проблем, що вказує про недоліки самого закону в частині забезпечення верховенства права і в питаннях формування, організації та усунення наявних недоліків у професійності працівників, наприклад, поліції, (дізнавачі, керівники органів дізнання, але законом не визначено інших уповноважених осіб), які задіяні і ймовірно можуть бути задіяні при здійсненні проведення дізнання кримінальних проступків. При воєнному стані було б доцільним призначати дізнавачів виконуючими обов'язки слідчих, оскільки воєнні злочини відносяться до тяжких або особливо тяжких злочинів, а слідчих явно в цей період не вистачає.

Наявні проблемні питання та дискусія навколо піднятих питань, свідчить про значну увагу науковців як до інституту кримінальних проступків, так і до процедур спрощеного провадження, зокрема, й щодо процесуального порядку дізнання, алгоритму дій дізнавача та керівника органу дізнання. В той же час, наявні наукові праці не піднімають усіх проблем, а вимагають подальшого наукового вивчення. Враховуючи міжнародний контроль і внутрішньо державні проблеми, також набувають теоретичного і прикладного значення проблемні питання із забезпечення верховенства права у кримінальному провадженні при розслідуванні кримінальних проступків. Введення новели щодо запровадження у кримінальне право і кримінальний процес кримінальних проступків не стало новиною, оскільки й раніше в науці вказана новація пропонувалася як вченими, так і практиками. Наприклад, ще в 1994 році у одному із проектів закону про кримінальну відповідальність було запропоновано поділити на наступні види : кримінальні проступки, провинності, кривди, злочини (ст. 16-19 Проекту). До проступків окремі вчені пропонували віднести найменш малозначні кримінально-карні діяння, за які, не передбачалось покарання у вигляді позбавлення волі. У цих пропозиціях поняття мало свою давню семантику та походження, наприклад, поняття «провинність» застосовувалось в контексті застосовуваних матеріальних санкцій – «пеня за провинність», а терміном «кривда»

позначали прояви «несправедливості». Відповідно до наукової позиції Сачка А.В. доцільно знову повернутись до більш поширеного законодавчого закріплення та запровадження дізнання як однієї із форм досудового розслідування і особливо до його процесуального та відомчого механізму, суб'єктів та інших питань, що підлягають окремому дослідженню, яке ми підтримуємо, оскільки потребує концептуального переопрацювання доктрина кримінального і адміністративного права в цьому питанні, і лише після цього потребують внесення відповідних змін до чинного КПК України. Окрім цього, не має одностайної наукової позиції керівництва Національної поліції України та його Головного слідчого управління Національної поліції України відносно «інших уповноважених осіб» які можливо будуть виконувати функції дізнавачів та керівників органів дізнання. Наприклад, в наказі МВС України від 19.06. 2020 року № 468 «Про затвердження Змін до Інструкції з організації діяльності дільничних інспекторів поліції» пунктом 10 закріплено одне із їх прав - це розслідування кримінальних проступків у формі дізнання. В чинному КПК України це положення відносно такого учасника кримінального провадження не закріплено, у зв'язку з чим з боку суддів будуть виникати процесуальні проблеми, що мало місце при визначенні на першому етапі запровадження посади дізнавача, як інспектора-дізнавача. Крім цього, в змінах до КК і КПК України *недостатньо уваги приділено правовим і процесуальним питанням діяльності дізнавачів та керівників органів дізнання і алгоритму їх дій при воєнному стані*, що підлягає врегулюванню на законодавчому рівні. Втім, підняті питання потребують окремого дослідження або наукового вивчення. Пропонуємо учасникам науково-практичної конференції прийняти участь в обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список бібліографічних посилань : 1. Макаренко Е. І., Лобойко Л. М., Тертишник В.М., Ліпінський В. В., Шиян А. Г. Дізнання в міліції та митних органах. Навчальний посібник. Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД». 2003. 452 с. **2.** Цимбал П. В., Баулін О. В., Мигрин Г. П. Податкова міліція як орган дізнання. Навчальний посібник. Ірпінь. 2001. 179 с. **3.** Дмитрук М. Кримінальний проступок: права природа та ознаки: монографія. Одеса. Юридична література. 2014. 221 с. **4.** Ігнатенко Є. В. Пахомов В. В. Актуальні питання впровадження інституту кримінального проступку в Україні. Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Суми. 21-22 травня 2015 р. За ред. А. М. Куліша, М. М. Бурбики, О. М. Резніка. Суми. Сумський державний університет. 2015. С. 248-251.

Володимир Анатолійович УРБАН,

курсант навчальної групи Ф1-405 факультету №1

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Віталій Володимирович Романюк,

кандидат юридичних наук, доцент,

*завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства
факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6077-4591>

ЩОДО МОДЕРНІЗАЦІЇ ЄДИНОГО РЕЄСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ

У XXI столітті все, що стосується діяльності особи у будь-якому виді праці, так чи інакше використовується, або може використовуватись із застосуванням сучасних науково-технічних надбань цивілізації задля покращення ефективності. Не винятком є діяльність правоохоронних органів, Національна поліція України та інші органи правоохоронної діяльності давно застосовують системи внутрішніх обліків кримінального провадження (ЄРДР), бази патрульної поліції, фото/відео радари, та все інше – це наслідок людського прогресу у сфері техніки та науки. Проте, на сьогоднішній день багато із вищезазначених систем електронного обігу є застарілими.

Все це безпосередньо впливає на результативність діяльності правоохоронних органів. Окремої уваги, на нашу думку потребують органи досудового розслідування Національної поліції України. Ще до повномасштабної війни на території України, важливим та актуальним було питання щодо удосконалення та модернізації системи фіксування та обліку кримінальних проваджень «Єдиний реєстр досудових розслідувань» (далі ЄРДР). Проте, зараз як ніколи таке питання постало на перше місце, у наслідок збільшення злочинності у зв'язку із складною криміногенною обстановкою під час війни така система окрім застарілого функціоналу, має ще ряд суттєвих недоліків:

1) відсутність розширеної взаємодії органів досудового розслідування із іншими підрозділами/відомствами;

2) відсутність місць для розміщення файлів (у різному форматі jpg, png, mp3, mp4, тощо), тобто відсутність місця для розміщення фото/аудіо/відеоматеріалів;

3) відсутність електронного документообігу у системі;

4) відсутність перехресного доступу із бази ЄРДР до інформаційних баз інших відомств, доступ до яких надано працівникам органів досудового розслідування та ін.;

Аналізуючи основні недоліки, на наш погляд, які на сьогоднішній день є у системі ЄРДР, та звертаючись до практичної діяльності працівників органів досудового розслідування, прокуратури, окрім зазначених проблем, непоодинокими є випадки щодо неможливості входу до ЄРДР які виникають у зв'язку із перенапруженням основних дата центрів.

Задля збільшення ефективності органів досудового розслідування у кримінальному провадженні, на нашу думку, варто провести наступні зміни та доповнення:

1) надати можливість на внесення додаткових відомостей щодо кримінального провадження до ЄРДР у вигляді файлів (.jpg, .png, .mp3, .mp4, .rar, тощо) органам досудового розслідування, прокуратури;

2) включити до ЄРДР функцію руху кримінального провадження онлайн, аби у випадку небажаної втрати документів, або іншої надзвичайної ситуації надає можливість відновити втрачені документи, або перевірити їх (з можливістю їх структурузації, фільтрування: по датам, тяжкості вчинених кримінальних правопорушень, по видам вчинених кримінальних правопорушень);

3) відкрити доступ органам прокуратури/керівникам органів досудового розслідування для надання вказівок щодо конкретних кримінальних проваджень, які перебувають у їх віданні;

4) створити архів кримінальних проваджень (із сортуванням по даті, по тяжкості вчинених кримінальних правопорушень, по територіальній ознаці, по підрозділам які ведуть розслідування у тих чи інших кримінальних провадженнях);

5) надання бланкетних (зазначених у інших базах) інформаційних відомостей щодо реєстрів, які мають важливе значення у кримінальному провадженні.

Вищевказані зміни надаватимуть змогу органам досудового розслідування та органам прокуратури збільшити взаємодію та результативність співпраці, зменшити часові затрати на виконання покладених на них завдань, що відкриє можливість для виконання інших функціональних повноважень та у загальному позитивно вплине на ефективність роботи.

Олена Валеріївна ФЕДОСОВА,

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
заступник завідувача науково-дослідної лабораторії
з проблем наукового забезпечення правоохоронної діяльності
та якості підготовки кадрів
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5577-8333>*

**ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ
КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ**

Удосконалення методики розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми, багато в чому залежить від розроблення їх класифікації. Наукова класифікація допомагає розкрити сутність досліджуваних об'єктів, повніше й точніше виділити й оцінити їхні властивості, зв'язки та відносини, сприяє систематизації знань, понятійного апарату, служить базою для подальшої розробки теорій і положень у тій чи іншій науковій галузі. Однією з головних ознак, яка характеризує криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень, є її цільове призначення. Вона є своєрідним методом наукового пізнання, засобом поглибленого вивчення об'єкта, створює умови для реалізації інших методів криміналістичного дослідження, має безпосередній вихід на практичну діяльність органів досудового розслідування, створює передумови ефективної діяльності щодо виявлення та розслідування кримінальних правопорушень.

Питання, пов'язані з вивченням проблематики криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень узагалі та щодо конкретних видів кримінальних правопорушень, зокрема, неодноразово були предметом дослідження в працях таких учених як: Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, А. І. Вінберг, І. О. Возгрін, А. Ф. Волобуєв, І. Ф. Герасимов, В. А. Журавель, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова, В. В. Лисенко, В. О. Малярова, В. О. Образцов, О. В. Пчеліна, В. Л. Синчук, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, С. С. Чернявський, В. Ю. Шепітько, Б. В. Шур, М. П. Яблоков та ін. Аналіз позицій зазначених науковців дозволяє говорити про те, що вчені-криміналісти дотримуються концепції, відповідно до якої в основі системи окремих видових криміналістичних методик є кримінально-правова класифікація кримінальних правопорушень. Вона здійснюється, як правило, за об'єктом посягання, що відображено в Кримінальному кодексі України [1].

Зазначимо, що досить ґрунтовним дослідженням концептуальних основ розслідування корисливо-насильницьких злочинів присвячена дисертація В. В. Тищенка. До основних критеріїв, за якими доцільно проводити криміналістичну класифікацію корисливо-насильницьких злочинів, автор відносить елементи предметної діяльності: суб'єкт (особа злочинця); мотиви та цілі його дій; об'єкт злочину (особа потерпілого та предмет посягання); обстановку (просторово-часові та інші умови дійсності); механізм, наслідки та результат злочину [2, с. 51]. Використання названих критеріїв криміналістичної класифікації злочинів у цілому заслуговує підтримки. Вони відповідають принципів системно-діяльнісного підходу в розгляді досліджуваних криміналістикою об'єктів – діяльності щодо вчинення злочинів і діяльності з їх розслідування.

Водночас, класифікація корисливо-насильницької злочинної діяльності неповнолітніх передбачає виділення та розгляд сукупності кримінальних правопорушень, які входять до неї або межують із нею. Така необхідність пояснюється тим, що кожний епізод цієї діяльності повинен мати свою кримінально-правову оцінку й націлити слідчого на коло обставин, що підлягають доказуванню. Тому, основними критеріями, за якими доцільно проводити криміналістичну класифікацію корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми, мають бути: особа неповнолітнього правопорушника; обстановка вчинення кримінального правопорушення; предмет посягання; особа потерпілого; способи вчинення дій неповнолітніми з підготовки, здійснення і приховування кримінального правопорушення; наслідки стосовно потерпілого; слідова картина кримінального правопорушення [3, с. 177]. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми, за такими критеріями дозволяє провести багатосторонній аналіз виділених категорій кримінальних правопорушень, синтезувати їхні криміналістично значимі властивості й надати їм відповідні криміналістичні характеристики.

З урахуванням викладеного криміналістична класифікація корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми, може бути представлена таким чином:

1. За характеристикою суб'єкта вчинення корисливо-насильницького кримінального правопорушення: а) за віком (особами до 14 років, особами у віці від 14 до 15 років, особами у віці від 16 до 17 років); б) за статтю вони можуть бути вчинені як хлопцями, так і дівчатами; в) за кількістю учасників, можуть бути вчинені: одноосібно; групою осіб; г) за освітнім складом та родом занять це можуть бути: учні та студенти середніх навчальних закладів; студенти

закладів вищої освіти; вихованці спортивних секцій; учасники неформальних об'єднань; д) за ступенем зв'язку неповнолітніх осіб із жертвою: які не знали потерпілого й визначили його як об'єкт грабежу, розбою чи вимагання за певними ознаками (наявність дорогого одягу, ювелірних виробів, мобільних телефонів, багажу і т. ін.); які давно знали потерпілого або перебували з ним у родинних, дружніх чи інших тісних стосунках; які отримали інформацію про матеріальний стан потерпілого зі слів інших осіб (друзів, сусідів, знайомих потерпілого); які випадково познайомилися з потерпілим у день вчинення кримінального правопорушення.

2. Залежно від предмета посягання корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення, що вчиняються неповнолітніми, бувають спрямовані на заволодіння: грошима, речами й предметами, які мають вагомий грошовий еквівалент (золоті прикраси, мобільні телефони, планшети, авто-, мототранспорт, предмети одягу, годинники тощо), а також продуктами харчування, спиртними напоями, наркотичними засобами та зброєю.

3. За характеристикою особи потерпілого: а) за віковою ознакою: неповнолітні, дорослі особи, особи похилого віку; б) за зовнішньою ознакою: особи з матеріальним достатком (наявність автотранспорту, мобільних телефонів та інших цінностей) та найменш захищені категорії громадян, які не можуть чинити опір (самотні перехожі, особи в стані алкогольного сп'яніння, підлітки, жінки, літні люди); в) за поведінкою потерпілих під час вчинення кримінального правопорушення: намагаються активно захищатися, чинити опір тим, хто нападає; можуть кликати на допомогу; переслідують їх; намагаються ухилитися від нападу, втекти або не вчиняють ніяких дій, які могли б стати на перешкоді правопорушника.

4. За обстановкою вчинення неповнолітніми корисливо-насильницького кримінального правопорушення: а) залежно від місця вчинення: в умовах міста можуть бути вчинені: на вулицях, у дворах, парках, скверах; на ринках, вокзалах; у під'їздах, підвалах, на сходових площадках, у ліфтах багатоквартирних будинків; у житлових та інших приміщеннях; у сільській місцевості можуть бути вчинені на вулицях населених пунктів; у будинках, садибах і квартирах; вокзалах; у приміщеннях установ, організацій і підприємств; поза населеними пунктами: на дорогах; у лісі, лісопарках, поблизу водоймищ і в інших місцях відпочинку, рибної ловлі та ін.; у магазинах, кафе, барах, на бензозаправках, розташованих уздовж автомобільних доріг, у місцях туризму та відпочинку; у дачних будівлях; на транспорті; б) за часом вчинення поділяються на ті, що неповнолітні скоюють: у світлий час доби; у темний час доби.

5. За способами вчинення дій неповнолітніми з підготовки, здійснення та приховування корисливо-насильницького кримінального правопорушення: а) за характером дій, пов'язаних із заволодінням майном: вчинені у вигляді нападів (бандитизм, грабежі, розбої, у т. ч. такі, що супроводжуються вбивствами) і такі, що здійснюються шляхом пред'явлення вимог про передання певного майна в названий злочинцем спосіб і термін (характерне для вимагання); б) за характером насильницького впливу на потерпілого загалом є такими, що здійснюються із застосуванням фізичного або психічного насильства; в) за характером дій щодо приховування кримінального правопорушення їх можна класифікувати: за приховуванням самого факту кримінального правопорушення; за приховуванням своєї участі в ньому; за приховуванням слідів злочинних дій; г) за способом проникнення: шляхом обману; використання довіри потерпілого; застосування погроз; із відкритим доступом; за допомогою злому дверей, вікон, відмикання замків; д) за використанням засобів учинення кримінального правопорушення: вогнепальної зброї; газової чи пневматичної зброї; холодної зброї; спеціально підготовлених знарядь; випадкових знарядь і предметів побутового чи господарського призначення.

6. За наслідками стосовно потерпілого корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення, що вчиняються неповнолітніми, поділяються на ті, що: а) не заподіяли шкоди його фізичному здоров'ю і не залишили слідів на тілі потерпілого; б) заподіяли шкоду фізичному здоров'ю потерпілого й залишили внаслідок цього поверхневі чи проникні ушкодження тканин чи органів; в) викликали смерть особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи за його межами.

7. За слідовою картиною корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення, що вчиняються неповнолітніми, можна поділити на такі, наслідками яких є залишення правопорушником: а) слідів рук, ніг, рукавичок, взуття; б) слідів-виділень організму; в) мікрочастинок тіла, волосся, одягу і взуття; г) слідів знарядь та інструментів, що використовувалися для проникнення чи розкриття сховищ майна; г) знарядь і засобів, у т. ч. зброї, вибухових речовин і вибухових пристроїв, а також слідів їхнього застосування; д) пошкоджених об'єктів обстановки (дверей, вікон, меблів та іншого майна), транспортних засобів, що належать потерпілим; е) слідів транспортних засобів, що були використані правопорушником; є) слідів-відображень у вигляді уявних образів, відбитих у пам'яті потерпілих і свідків [3, с. 178].

З урахуванням викладеного вважаємо, що запропонована класифікація корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми, має значення як для науки так і для

практичної діяльності, зокрема, підвищення рівня професіоналізму у протидії злочинності неповнолітніх, оскільки сприяє розробленню досить повної їхньої криміналістичної характеристики, розумінню генезису слідчих ситуацій, постановці криміналістичних завдань і побудові загальних і окремих слідчих версій.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. 2. Тищенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2003. 445 с. 3. Федосова О. В. Підстави криміналістичної класифікації корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 28 листопада 2019 р. Харків, 2019. С. 177–179.

Тетяна Григорівна ФОМІНА,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9513-1673>

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ОСОБИ, СТОСОВНО ЯКОЇ УПОВНОВАЖЕНИМ ОРГАНОМ ПРИЙНЯТО РІШЕННЯ ПРО ОБМІН ЯК ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА УНОРМУВАННЯ

З моменту повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України у національній практиці постало багато питань, одне з яких пов'язано з визначенням статусу військовополоненого.

Зауважимо, що тема поведження з військовополоненими є актуальною для України з 2014 року, тобто з моменту коли почали брати в полон перших російських солдат, але після 24 лютого 2022 року дана проблематика набула зовсім інших масштабів. З цього моменту одразу виникли питання щодо тримання та поведження з військовополоненими, порядку їх обміну. Водночас, на цей момент на національному рівні питання щодо визначення статусу військовополоненого було майже не унормовано. Задля вирішення цих проблем про-

тягом останніх 8 місяців було напрацьовано низку нормативно-правових актів, про які мова буде йти нижче.

Паралельно з наведеними постало питання щодо можливості притягнення військовополонених до кримінальної відповідальності, а також унормування питання обміну підозрюваних, обвинувачених або засуджених осіб, які є військовополоненими. З метою удосконалення національного законодавства в частині врегулювання даного питання 28.07.2022 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених» № 2472-IX [1]. Зміни, внесені цим законом, стосувались, зокрема, доповнення ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) пунктом 28 та введенням нового суб'єкта кримінального провадження – «особа, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого», та визначено її як «будь-яку особу, яка має процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого, засудженого та яка включена відповідним уповноваженим органом до списку для обміну як військовополонений».

Одразу зауважимо, що окрім як визначення у п. 28 ч. 1 ст. 3 КПК України поняття особи, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого, на рівні кримінального процесуального закону не закріплено ані прав, ані обов'язків даної особи. Відповідно постає питання щодо чіткого визначення та унормування статусу нового учасника кримінального провадження. Крім того, даний суб'єкт фактично є підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, а отже відноситься до сторони захисту. Проте змін до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України щодо розширення переліку учасників кримінального провадження зі сторони захисту, законодавець не вніс.

Із формулювання, що міститься у п. 28 ч. 1 ст. 3 КПК України, стає зрозумілим, що *для визначення особи стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого, повинно бути дотримано 3 умови.*

Перша умова – особа повинна мати процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого, засудженого;

Друга умова – особа є військовополоненим;

Третя умова – щодо особи повинно бути прийнято рішення про обмін як військовополоненого.

Перша умова. Процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого, засудженого визначено у ст.ст. 42, 43 КПК України. Зауважимо, що ці особи до кримінальної відповідальності притягаються

не за всі види злочинів, передбачені КК України, але лише ті, що породжені війною. Проведений аналіз слідчої та судової практик, зокрема тієї, що міститься у відкритих джерелах Служби безпеки України, Національної поліції, Офісу Генерального прокурора, дозволяє визначити, що практика пішла тим шляхом, що військовополонені притягаються до кримінальної відповідальності, передусім, за вчинення «воєнних злочинів». Таке міркування обґрунтовується тим, що особа, яка брала участь у воєнних діях, може потрапити у полон з метою недопущення її до подальшої участі в таких діях, а також тим, що ті дії, що вчиняють військові РФ, у випадку порушення ними законів та звичаїв війни, є кримінально-караними. Наприклад, представник збройних сил РФ, вчиняє зґвалтування, що мало місце у квітні 2022 р. на території м. Буча Київської області, після чого потрапляє у полон, та щодо нього розпочинається досудове розслідування. Разом з тим, слід зауважити, що серед знавців з кримінального права обстоюється позиція про те, що згідно положень КК України військовополонених доцільно притягати до відповідальності не лише за вчинення «воєнних злочинів», а й зокрема, за вчинення злочину, передбаченого ст. 332-2 КК України «Незаконне перетинання державного кордону України».

Щодо поняття воєнного злочину, відмітимо, що його визначення відсутнє у національному законодавстві, але, на практиці найчастіше, такі діяння охоплюються кваліфікацією за ст. 438 КК України «Порушення правил та звичаїв війни», а також ст. 436 КК України «Пропаганда війни», ст. 437 КК України «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни». Зауважимо, що Римський статут Міжнародного кримінального суду [2], який наразі хоча і не ратифіковано Україною, але його положення є орієнтиром для національного законодавця, більш широко відображає склади воєнних злочинів у ст. 8. Крім того, за слушним зауваженням судді Верховного Суду Н.Марчук, Римський статут Міжнародного кримінального суду є важливим і корисним документом, до якого можна звертатися, щоб зрозуміти, які елементи злочину в ньому виокремлені, яким чином вони співвідносяться з положеннями, закріпленими в національному законодавстві [3]. Стосовно кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, вчинених військовополоненими, такі дані не набули офіційного оприлюднення. Опубліковані лише дані щодо загальної кількості злочинів, вчинених в період повномасштабного вторгнення РФ. Так, за даними Офісу Генерального прокурора України, станом на 31 листопада 2022 року зареєстровано 41609 злочинів, передбачених ст. 438 КК України, 73 – за ст. 437 КК України, 37 – ст. 436 КК України [4].

Другою умовою визнання досліджуваної особи учасником кримінального провадження, є набуття такою особою статусу військовополоненого.

Статус «військовополоненого» передбачено ст. 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 [5] та ст. 44 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8.06.1977 [6], які ратифіковані Україною і відповідно є частиною національного законодавства.

Так, відповідно до ст. 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, «військовополоненими, є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій: 1. Особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил. 2. Членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам: а) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; б) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані; с) вони носять зброю відкрито; д) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни. 3. Членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує. 4. Осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу. 5. Членів екіпажів суден торговельного флоту. 6. Жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни».

Особі, яка набула статус військовополоненого, повинні бути забезпечені певні права, зокрема, гарантовано право на правову допомогу, забезпечено належне поводження з нею, у тому числі належні умови тримання під вартою, забезпечена медична допомога та ін. (п. 20-1, 28, 33 Порядку тримання військовополонених, затвердженого Постановою КМУ від 5.04.2022 № 413 [7]). У разі коли військовополонений є учасником кримінального провадження, йому гарантується можливість користуватися відповідними правами, визначеними КПК України.

Третьою умовою визнання досліджуваної особи учасником кри-

мінального провадження, є прийняття уповноваженим органом рішення про обмін як військовополоненого. У КПК України не вказано, який саме орган уповноважений вносити осіб до списку на обмін як військовополонених, крім того не визначено у якій формі приймається відповідне рішення. Здійснення повноважень щодо забезпечення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебували у полоні держави-агресора покладається на Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими (підпункт 4 пункту 4 Положення про Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими, затвердженого Постановою КМУ від 11.03.2022 № 257 [8]). Порядок здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора затверджено Постановою КМУ від 12.04.2022 р. № 441 (для службового користування) [9].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, зауважимо, що враховуючи вимоги воєнного часу законодавець цілком обґрунтовано та вчасно вніс зміни до законодавства щодо унормування питання обміну підозрюваних, обвинувачених або засуджених осіб, які є військовополоненими. Разом з тим, внесені зміни є неповними, оскільки повноцінного визначення статусу на рівні кримінального процесуального законодавства дана особа не набула. У зв'язку з тим, цілком логічним є формулювання, наприклад, у новій статті 42-1 КПК України, поняття, прав та обов'язків особи, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого. У такому випадку повинні бути враховані три умови, описані у даній публікації. Крім того, цілком доцільним є розширення у п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України переліку учасників кримінального провадження зі сторони захисту за рахунок його доповнення новим учасником.

Список бібліографічних посилань: 1. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених: Закон України від 28.07.2022 № № 2472-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2472-20#Text> (дата звернення: 1.11.2022). 2. Римський Статут міжнародного кримінального суду. Прийнято 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 1.11.2022). 3. Марчук Н. Порушення законів та звичаїв війни: особливості кваліфікації ст. 438 КК України. Сайт «Верховний Суд». 11.11.2022. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1345046/>. 4. Злочини, вчинені в період повномасштабного

вторгнення РФ станом на 31.10.22. Сайт Офісу Генерального прокурора URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 1.11.2022). 5. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Міжнародний документ від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 1.11.2022). 6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8.06.1977: Міжнародний документ від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 1.11.2022). 7. Про затвердження порядку тримання військовополонених: Постанова Кабінету Міністрів України від 5.04.2022 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#top> (дата звернення: 1.11.2022). 8. Про затвердження Положення про Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 № 257. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2022-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 1.11.2022). 9. Про затвердження Порядку здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора (для службового користування): Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2022 р. № 441. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/441-2022-%D0%BF#n5> (дата звернення: 1.11.2022).

Ярослав Володимирович ФУРМАН,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем
криміналістичного забезпечення та судової експертології,
навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3164-8761>*

ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ РАДІОАКТИВНИХ, ХІМІЧНИХ, БІОЛОГІЧНИХ ТА ЯДЕРНИХ МАТЕРІАЛІВ

Основне завдання криміналістики як науки у розслідуванні злочинів полягає в розробці та застосуванні засобів, прийомів і методів виявлення та усунення обставин, що сприяють вчиненню злочинів. Також велике значення має розробка засобів, прийомів і методів, спрямованих на попередження, припинення злочинів, що готуються,

перешкоджання скоєнню та полегшення виявлення винних у розслідуванні скоєних злочинів.

Вирішенню зазначених завдань сприяє техніко-криміналістичне забезпечення попередження та розслідування злочинів, в тому числі у сфері обігу радіоактивних, хімічних, біологічних та ядерних матеріалів.

Криміналістичну техніку прийнято розглядати як систему наукових положень і заснованих на них технічних засобів, прийомів і методів, що призначенні для збирання та дослідження доказів у процесі кримінального судочинства, а також інших заходів щодо розкриття та запобігання злочинів [1, с. 59].

Техніко-криміналістичні засоби – це пристрої, пристосування або матеріали, що використовуються для збирання й дослідження доказів, або створення умов, що перешкоджають вчиненню злочинів [2, с.227].

Для виявлення і вимірювання іонізуючих випромінювань радіоактивних речовин використовуються дозиметричні прилади – рентгенометри, радіометри-рентгенометри, індикатори, індивідуальні дозиметри.

Прилади дозиметричного контролю призначені для вимірювання потужності іонізуючих випромінювань і ступеня радіоактивного забруднення різних предметів. В сучасних дозиметричних приладах найбільш розповсюджений іонізаційний метод виявлення та вимірювання іонізуючих випромінювань. Він базується на використанні однієї з властивостей радіоактивних речовин – іонізувати середовище, в якому вони розповсюджуються (тобто розщеплювати нейтральні молекули або атомні пари: додатні – іони і від'ємні – електрони). Якщо взяти замкнений об'єм газу і пропустити через нього електричний струм, то ті електрони та іони, що утворюються при опроміненні, набудуть упорядкованого руху: перші будуть переміщуватись до анода, другі – до катода. В результаті між електродами (анодом і катодом) виникає так званий іонізаційний струм, величина якого прямо пропорційна потужності дози іонізуючого випромінювання. За силою іонізаційного струму можна судити про інтенсивність випромінювань.

Сприймаючими пристроями дозиметричних приладів є іонізаційні камери та іонізаційні лічильники. Іонізаційна камера являє собою заповнений повітрям замкнутий об'єм, в якому розміщені позитивний і негативний електроди. Анодом у ній служить електропровідний шар, катодом – металевий стержень. До електродів підво-

диться струм від джерела живлення, яке утворює в камері електричне поле. Якщо іонізуючих променів немає, то повітря в камері не іонізоване і не проводить електричний струм. Під впливом випромінювань повітря в камері іонізується, ланцюг замикається і по ньому проходить іонізаційний струм. Він надходить в електричну схему приладу, підсилюється, перетворюється і змінюється мікроамперметром, шкала якого відградуєвана в рентгенах на годину або мілірентгенах на годину. Подібні іонізаційні камери застосовуються в приладах, за допомогою яких вимірюють потужність дози гамма-випромінювань (рівень радіації) на місцевості.

Газорозрядний лічильник являє собою металевий (або скляний) циліндр, заповнений розрідженою сумішшю інертних газів з невеликими добавками, які поліпшують його роботу. Анодом служить тонка металева нитка, натягнута всередині корпусу, котрий є катодом (у скляних лічильників катод – тонкий шар металу, нанесений на внутрішню поверхню корпусу.) Газорозрядні лічильники застосовуються в приладах, призначених для виявлення і вимірювання ступеня забрудненості різних поверхонь радіоактивними речовинами. Вони також можуть використовуватися для вимірювання потужності дози гамма-випромінювань (рівня радіації).

Радіометри (вимірювачі радіоактивності) призначені для визначення інтенсивності іонізуючого випромінювання радіоактивних речовин, що містяться у навколишньому середовищі, або рівня радіоактивного забруднення людей, техніки, сільськогосподарських тварин і рослин з метою визначення необхідності спеціальної обробки техніки, яка використовувалась під час ліквідації наслідків радіаційних аварій; санітарної обробки особового складу формувань і населення після виходу із зон радіоактивного забруднення; дезактивації будівель, споруд, доріг, місцевості, одягу, продовольства і води. Радіометри дозволяють визначення ступеня радіоактивного забруднення поверхонь обладнання, техніки, одягу, взуття, об'ємів повітря, продуктів харчування головним чином альфа- та бета-частинками. За допомогою радіометрів можливе вимірювання невеликих рівнів гамма-випромінювань.

Індикатори радіоактивності – це прилади радіаційної розвідки, призначені для виявлення випромінювання. За допомогою індикаторів можна встановити: збільшується чи зменшується потужність дози радіоактивного випромінювання.

Рентгенометри призначені для визначення потужності дози рентгенівського або гамма-випромінювання. Їх діапазон виміру – від сотих часток до декількох сот рентгенів на годину.

Радіометри (вимірювачі радіоактивності) призначені для визначення інтенсивності іонізуючого випромінювання радіоактивних речовин, що містяться у навколишньому середовищі, або рівня радіоактивного забруднення людей, техніки, сільськогосподарських тварин і рослин з метою визначення необхідності спеціальної обробки техніки, яка використовувалась під час ліквідації наслідків радіаційних аварій; санітарної обробки особового складу формувань і населення після виходу із зон радіоактивного забруднення; дезактивації будівель, споруд, доріг, місцевості, одягу, продовольства і води. Радіометри дозволяють визначення ступеня радіоактивного забруднення поверхонь обладнання, техніки, одягу, взуття, об'ємів повітря, продуктів харчування головним чином альфа- та бета-частинками. За допомогою радіометрів можливе вимірювання невеликих рівнів гамма-випромінювань [3. с. 67].

Список бібліографічних посилань: 1. Криміналістика: Академічний курс: підручник / Т.В. Варфоломєєва, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров [та ін.] – К.: Юрінком Інтер, 2011. С. 504. 2. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Белкин Р. С. – М. : БЕК, 1997. – 567 с. 3. Максимчук І. М., Сура О. М., Саковський А. А., Фурман Я. В. та ін. Дії поліції під час виявлення фактів незаконного поводження з небезпечними матеріалами. Метод. рек. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 81 с.

Олександр Олександрович ХАНЬ,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9912-1547>*

ІСТОРИЧНІ МОДЕЛІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Комісія міжнародного права ООН надала визначення поняття «міжнародний кримінальний суд» як компетентний, неупереджений і незалежний суд чи трибунал, створений згідно із законом, відповідно до права обвинуваченого бути судимим таким судовим органом, яке визнається у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права. Крім того, цей термін необхідно розуміти як суд, заснований за підтримки міжнародного співтовариства [1].

Держави можуть виконувати своє зобов'язання розслідувати міжнародні злочини і здійснювати судове переслідування підозрюваних, засновуючи для цього міжнародні або змішані суди, «що знайшло відображення у військових статутах і настановах, внутрішньодержавному прецедентному праві і офіційних заявах» [2, с. 784]. Дана концепція отримала назву міжнародної юрисдикції – підсудність справ деяких категорій не національним, а міжнародним судовим інстанціям. У літературі слушно наголошується, що «Вона є обмеженням суверенних прав кожної окремої держави. Її різновидом є універсальна юрисдикція – право (а у деяких випадках і обов'язок) держав здійснювати кримінальну юрисдикцію, що базується виключно на правовій природі злочину безвідносно місця скоєння цього злочину, громадянства злочинця або жертви або будь-якого іншого зв'язку з державою, що здійснює таку юрисдикцію» [3, с. 157].

Міжнародні суди, залежно від способу їх утворення, поділяють на три типи. По-перше, - це міжнародні кримінальні трибунали *ad nos*. Першими із них були створені після Другої світової війни: Нюрнберзький і Токійський трибунали. Міжнародний військовий трибунал (Нюрнберзький) був сформований згідно з Лондонською угодою 1945 року, а Статут Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу (Токійський трибунал) був затверджений у 1946 році [4, с. 220].

Із плином часу змінився підхід до створення міжнародних трибуналів – вини почали створюватись не на підставі міжнародних угод, а за рішенням міжнародних органів, а саме: Радою Безпеки ООН на 3217 засіданні (25 травня 1993 року) прийнята Резолюція № 8271 про створення Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії з 1991 року (МТКЮ). Відповідно до резолюції Ради Безпеки № 955 від 8 листопада 1994 (S / RES / 955 (1994)) створено Міжнародний трибунал щодо Руанди (МТР) для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид, вчинений на території Руанди або ж злочини, вчинені громадянами Руанди, але на території сусідніх країн у період з 1 січня 1994 року по 31 грудня 1994 року.

Отже, Спеціальні міжнародні кримінальні трибунали по колишній Югославії і Руанді, навідміну від Нюрнберзького і Токійського трибуналів, засновані не на основі міждержавного договору, а на базі рішення Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй відповідно до глави VII Статуту ООН.

Третій історичний тип міжнародних кримінальних судів представлений гібридними або, як їх іноді називають, - «інтернаціоналізованими» судами. Їх особливістю є те, що вони створюються не рішенням Ради Безпеки ООН, а на підставі угоди між Організацією Об'єднаних Націй та урядом окремих держав, на території яких були вчинені міжнародні злочини.

Відповідно до таких угод гібридні трибунали наділяються юрисдикцією з розгляду цих злочинів на території певної країни. Такого роду трибунали також можуть створюватись тимчасовими адміністраціями ООН. Історично серед категорії гібридних судів можна виділити: Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне, Надзвичайні палати у судах Камбоджі для розгляду злочинів, скоєних у період існування Демократичної Кампучії, інститут Міжнародних суддів в Автономному краї Косово, Спеціальний трибунал по Лівану, і, з певним застереженням, Групи окружного суду Ділі з виключною юрисдикцією щодо серйозних кримінальних злочинів у Східному Тиморі (засновані рішенням тимчасової адміністрації ООН) [3, с. 54].

Гібридний характер суду проявляється його складі: їх палати складаються як з національних, так і з міжнародних суддів; праві, яке вони використовують: норми, якими керуються гібридні суди мають як міжнародний, так і національний характер). Загалом, гібридні суди поділяються на два види: 1) створені на основі договорів держав з ООН; 2) сформовані тимчасовими адміністраціями ООН на територіях країн, де проводяться миротворчі місії [4, с. 221].

До четвертого типу міжнародних трибуналів відноситься постійнодіючий Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС), який був створений на основі багатостороннього договору – Римського статуту, який був підписаний 17 липня 1998 року 120 країнами на Дипломатичній конференції в Римі під егідою ООН. Основною відмінністю МКС від інших типів міжнародних трибуналів – є те, що особиста і територіальна юрисдикція МКС не пов'язана з окремими збройними конфліктами або іншими подіями. Як і Спеціальні міжнародні трибунали ООН, МКС має двоступеневу структуру (перша та апеляційна палати) і Прокурора, який є незалежним [6].

Фахівці з міжнародного права стверджують, що соврення міжнародних кримінальних судів – найбільш адекватний спосіб переслідування міжнародних злочинів. З цього приводу Б. В. А. Рьолінг зазначає, що «у силу самого факту, що воєнні злочини являють собою порушення законів війни, тобто міжнародного права, справи про міжнародні злочини повинен розглядати міжнародний суддя.» [6, с. 115].

На думку Антоніо Кассезе: «Міжнародні трибунали, особливо ті, які знаходяться на території тієї держави, де було скоєно злочини, мають безліч переваг перед внутрішніми судами. Насамперед – це факт – національні суди не схильні призначати слухання за злочинами, щодо яких присутня нестача територіального зв'язку або зв'язку, заснованого на принципі громадянства, з державою (від імені якої діє даний суд). До заснування Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії, яке дало істотний імпульс судовому переслідуванню і покаранню ймовірних воєнних злочинців, умови (для покарання) злочинів, закладені у Женевських конвенціях 1949 року, ніколи не застосовувалися.

По-друге, для розгляду злочинів, які є міжнародними, тобто серйозними порушеннями міжнародного права, міжнародні суди є власне органами, які найбільше підходять для цієї ролі – висловитися стосовно них. Вони знаходяться у кращій позиції з точки зору знання і застосування міжнародного права.

По-третє, міжнародні судді мають більше підстав для того, щоб бути неупередженими або, у всякому випадку, більш об'єктивними, ніж національні судді, які пов'язані з обстановкою, в якій було скоєно злочин. Покарання передбачуваних винуватців міжнародних злочинів міжнародними трибуналами зазвичай зустрічається з меншим опором, ніж покарання національними, оскільки це набагато менше зачіпає національне самолюбство.

Нарешті, створення міжнародних судів сигналізує про бажання міжнародного співтовариства порвати з минулим і покарати тих, хто відхилився від прийнятних стандартів людської поведінки. При визначенні покарання, мета міжнародного співтовариства полягає не стільки у відплаті, скільки у стигматизації злочинної поведінки – у надії, що це буде надалі надавати стримуючий ефект (на потенційних злочинців)» [7, с. 204].

Список бібліографічних посилань: 1. Проект Кодекса преступлений против мира и безопасности человечества 1996 г. Сайт ООН. URL: www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/code_of_offences.shtml. Дата доступу 30.10.2022. 2. Ж.-М. Хенкертс, Л. Досвальд-Бек, К. Алверман, К. Дерман, Б. Ролл Обычное международное гуманитарное право. Том 1, Нормы: Пер. с англ. М.: Международный Комитет Красного Креста, 2006. 818 с. 3. William A. Schabas. The UN international criminal tribunals: the former Yugoslavia, Rwanda and Sierra Leone. Cambridge University Press, 2006. 250 p. 4. Чубінідзе О.О.

Характеристика системи органів міжнародного кримінального правосуддя // *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5/2018. С. 219-222. 5. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588. Дата доступу 30.10.2016. 6. B.V.A. Röling. The Law of War and the National Jurisdiction since 1945. Hague Academy of International Law, Collected Courses, 1960. 354 p. 7. Antonio Cassese. International Criminal Law. Oxford University Press, 2003. 472 p.

Олександр Олександрович ХАНЬ,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9912-1547>*

Богуслав Олегович СМІТЮХ,

*Курсант групи Ф2-303 факультету № 2 Харківського
національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9410-0229>*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ (ЗГВАЛТУВАНЬ)

Допит – це слідча дія, в ході якої органи досудового розслідування або суд одержують інформацію від допитуваної особи щодо обставин, які мають значення щодо встановлення істини у справі. Суть допиту полягає в одержанні від допитуваних осіб показань стосовно будь-яких обставин, які підлягають доказуванню.

Пропонується винести на розгляд питання проблем з якими стикається слідчий, прокурор допитуючи неповнолітню особу, яка постраждала від зґвалтування. Зазначене питання є дуже актуальним на даний час в Україні у зв'язку з останніми обставинами, які відбуваються на тимчасово окупованих територіях нашої держави. І такі міста як Буча, Ірпінь, Гостомель, Ізюм та багато інших є дуже яскравим прикладом того, що там відбувається з особами жіночої статі різного віку.

Зґвалтування належить до тяжких і найбільш суспільно-небезпечних діянь. Суто інтимний характер переживань потерпілих, глибокі психологічні травми, поряд з іншими чинниками дуже ускладнюють з'ясування усіх обставин шляхом допиту потерпілої особи, що

є дуже важливим при розслідуванні кримінального правопорушення. Потерпілій особі морально і психологічно дуже важко згадувати ті жахливі обставини, які з нею виникли, а тим більше розповісти все це особі яка її допитує. Процес розслідування цього кримінального правопорушення ускладнюється тим, що потерпіла не бажає обговорювати зі сторонніми особами подробиці події. Тому що тим самим багаторазово розповідаючи ці події вона травмує свою психіку. Окрім негативних емоцій які вона пережила на її поведінку впливає механізм психологічного захисту, що перешкоджає встановленню контакту між нею і особою, яка їх допитує.

Згідно ч. 2 ст. 226 КПК України [1] допит малолітньої або неповнолітньої особи не може проводитися без перерви понад одну годину, а загалом понад дві години на день. Слідча практика показує, що час допиту малолітніх або неповнолітніх передбачений Кримінальним-процесуальним кодексом є недостатнім для того, щоб встановити психологічний контакт з постраждало особою і з'ясувати усі обставини кримінального правопорушення за один день його проведення.

Ще однією обставиною, яка ускладнює співпрацю є те що на допиті згідно ч. 1 ст. 226 КПК України [1] повинен бути присутнім законний представник (батьки, психолог, педагог) перед яким особа може соромитись розповісти усі подробиці. У зв'язку з чим допит потрібно зупиняти та продовжувати в інший день. Більшість часу витрачається на те, аби заспокоїти особу і вговорити її щоб вона розповіла те що з нею трапилося для пошуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення і в подальшому притягнення її до відповідальності. А з кожним наступним допитом згадуючи пережите, постраждалій особі завдається стрес, який травмує її психіку.

Тому доцільним було б на законодавчому рівні внести такі зміни, які б надавали можливість психологу перед проведенням допиту поспілкуватися із неповнолітнім, що надало б можливість психологічно підготувати її до згадування обставин справи і у подальшому також допомогло б слідчому швидше встановити психологічний контакт та провести допит за один день.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Катерина Михайлівна ХМЕЛЕНКО,

*здобувачка освіти III курсу
ННІ права та інноваційної освіти*

Науковий керівник:

Лариса Романівна Наливайко,

*д.ю.н., професор, Заслужений юрист України
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7696>*

ЗАХИСТ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ, ЙОГО ВИКОНАННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ

Дитина - це людська істота, що не досягла 18 років. Охорона дитинства, як напрям діяльності держави, закріплений у 51 статті Конституції України. Захист прав дитини - це окремий напрям охорони дитинства, що забезпечується інституційної системою захисту прав дитини. У кримінальному процесі повноваження щодо захисту прав неповнолітніх покладені на систему ювенальної юстиції, а саме: на суддів, представників правоохоронних органів (поліція, прокуратура), адвокатів дитини, психологів, працівників пенітенціарної системи та ін.

У кримінальному процесі дитина може бути свідком, потерпілою або обвинуваченою у скоєнні кримінального правопорушення (проступку чи злочину). Відповідно до Кримінального кодексу України, загальний вік кримінальної відповідальності становить 16 років (ч.1, ст.22 КК), а спеціальний - 14 (ч.2 ст.22 КК) [1]. Так, ч.2 ст.22 КК законодавець чітко визначив ті кримінальні правопорушення, за які чотирнадцятирічна особа може отримати кримінальне покарання, серед них: вчинення злочинів проти основ національної безпеки (ст. 113 КК диверсія), проти життя та здоров'я особи (ст. 115-117 КК) та ін. Українське законодавство не передбачає встановлення кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі для неповнолітнього, а тому, згідно з ч.2 ст. 102 КК максимальний строк позбавлення волі для неповнолітнього становить 15 років за вчинення особливо тяжкого злочину, поєданого з умисним позбавленням життя людини [1]. Ст.105 передбачається звільнення неповнолітнього, що вчинив кримінальний проступок чи нетяжкий злочин, судом від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує

застосування покарання [1]. Суддя під час винесення рішення має бути об'єктивним і враховувати усі обставини справи, тим самим охороняти права учасників кримінального провадження, у тому числі обвинуваченого неповнолітнього.

Метою покарання є не лише кара, а й виправлення неповнолітніх засуджених і превенція скоєння нових правопорушень. Серед юристів та психологів розвивається позиція щодо неефективності застосування покарання у виді позбавлення волі до неповнолітніх, тому зараз в Україні реформується пенітенціарна система, у рамках якої відбувається становлення системи пробації: у 2019 році почав від реалізовуватися пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» - це є відновним правосуддям для неповнолітніх, яке передбачає призначення альтернативної позбавленню волі форми кримінальної відповідальності. Суть відновного правосуддя полягає у ресоціалізації правопорушника шляхом проведення процедури медіації - примирення із постраждалим. До процесу залучаються адвокати-медіатори із Центру безоплатної правової допомоги, психологи, соціальні працівники, прокурори, які покликані забезпечувати захист прав дитини під час проходження нею усіх необхідних етапів процедури. Якщо у кінці медіації правопорушник та постраждалий дійдуть згоди, примиряться та підпишуть спеціальний договір, ювенальний суддя може звільнити неповнолітнього від несення кримінальної відповідальності. Зазначимо, що медіація застосовується лише тоді, коли особою був скоєний нетяжкий злочин та вперше, в усіх інших випадках суд призначає ті види покарання, що передбачені Кримінальним кодексом.

Після укладання медіаційної угоди, для мінімізації скоєння кримінального правопорушення неповнолітнім повторно, суддя може призначити для підсудного проходження пробаційної програми.

Неповнолітні, що скоїли тяжкий кримінальний злочин, відбувають покарання у колоніях для неповнолітніх. Ув'язнення також передбачає ресоціалізацію правопорушника. Працівники таких установ мають керуватися нормами та положеннями "Пекінських правил" та Конвенції ООН про права дитини.

В Україні можна виділити два типи ресоціалізації: класичну пенітенціарну та пробаційну. Якщо спиратися на ст.6 Кримінально-виконавчого кодексу, пенітенціарна ресоціалізація включає пробаційну: "основними засобами виправлення і ресоціалізації засудже-

них є пробація” [2]. Однак норма кодексу створювалася до впровадження відновного правосуддя. Тому є суттєва відмінність у способі та процедурі проведення, а відповідно і у суб’єктах, що здійснюють ресоціалізацію. Якщо пробаційна ресоціалізація - медіація, покликана змінити свідомість неповнолітнього правопорушника, не притягуючи його до кримінальної відповідальності, за рахунок власної роботи над собою (самотивація, самовиховання) та допомоги експертів, які у процесі захищатимуть його права, - адвокатів-медіаторів, психологів та соціальних працівників, то класична пенітенціарна ресоціалізація спрямована на виправлення засудженого у місцях виконання покарань. Там захистом прав неповнолітнього займаються пенітенціарні педагоги, що надають освітні послуги, тобто реалізують право дитини на освіту, психологи, які звертають увагу на індивідуальні особливості кожного із засуджених, причини делінквентної поведінки та намагаються законними методами вплинути на його ставлення до себе та до оточення, морально-етичні й духовні цінності. Тобто процес ресоціалізації - це не просто один із обов’язкових заходів у процесі відбуття винною особою покарання, це комплекс професійної діяльності структурних підрозділів виховної колонії. Саме тому Стратегія передбачає підвищення їх кваліфікації, така вимога міститься і у “Пекінських правилах”. До речі, у вересні 2021 року було затверджено Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Формування життєвих навичок у неповнолітніх засуджених», де одним з основних завдань програми визначено інформування щодо прав та соціальних гарантій засуджених осіб як у період відбування ними покарання, так і після їх звільнення [3]. Додамо, що виконання вимоги захищає права неповнолітнього. Основною метою реформування напряму ресоціалізації є створення підґрунтя (нормативного, кадрового та ін.) з метою ефективного проведення усіх заходів, передбачених ст.6 Кримінально-виконавчого кодексу.

Отже, захист прав дитини під час призначення, відбуття покарання, а також ресоціалізації забезпечується суддями, адвокатами дитини, працівниками пенітенціарних установ, психологами та іншими учасниками кримінального процесу. Цілями реформи пенітенціарної системи є розвиток системи пробації та впровадження альтернативних позбавленню волі форм кримінальної відповідальності. З моменту впровадження програми відновного правосуддя для неповнолітніх правопорушників в Україні з’явився новий вид

ресоціалізації - пробаційна. Пробаційна ресоціалізація полягає у вправленні неповнолітнього до винесення судового рішення по справі, у той час, коли пенітенціарна ресоціалізація проводиться у колоніях для неповнолітніх вже після їх засудження, де суб'єктами захисту прав дитини виступають працівники вищевказаної пенітенціарної установи.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05 квітня 2002 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3061>. 2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Кодекс України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>. 3. Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Формування життєвих навичок у неповнолітніх засуджених»: затв. наказом М-ва. юстиції від 07 вересня 2021р. №3157/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1179-21#Text>

Дмитро Валерійович ЧЕРНОНОС,

*головний судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень
відділу криміналістичних видів досліджень Харківського
науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України*

МОЖЛИВОСТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО НАПРЯМКУ У ВИРІШЕННІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ

В умовах негативних чинників розвитку сучасного суспільства, частішають випадки шахрайських проявів однієї із сторін при укладанні угод в сфері цивільних правовідносин. При дослідженні підписів суб'єктів укладання угоди в документі судовий експерт при проведенні певного дослідження не завжди може надати категорично-позитивний висновок, що в подальшому унеможлиблює своєчасний та однозначний розгляд справи в суді.

При здійсненні підприємницької діяльності, а також іншої діяльності, яка направлена на встановлення, зміну чи припинення майнових та інших цивільних прав та обов'язків, між суб'єктами цієї діяльності можуть укладатися договори. Як правило договори (як одна із форм

правочину) можуть укладатися згідно ст. 205 Цивільного кодексу України, як усно або в письмовій (електронній) формі. Сторони мають право обирати форму правочину, якщо інше не встановлено законом. Найбільш поширений варіант вчинення правочину в письмовій формі. Також законом встановлені види правочинів, які належить вчиняти лише у письмовій формі згідно ст. 208 Цивільного кодексу України:

- 1) правочини між юридичними особами;
- 2) правочини між фізичною та юридичною особою, крім правочинів, передбачених частиною першою статті 206 цього Кодексу;
- 3) правочини фізичних осіб між собою на суму, що перевищує у двадцять і більше разів розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, крім правочинів, передбачених частиною першою статті 206 цього Кодексу;
- 4) інші правочини, щодо яких законом встановлена письмова форма.

Згідно п. 2 ст. 207 Цивільного кодексу України правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо він підписаний його стороною (сторонами).

Угоди, які укладаються за усіма правилами, з дотриманням усіх необхідних вимог закону, в окремих випадках оскаржуються сторонами, або зацікавленими особами в судовому порядку. Носіями доказової інформації в документі, разом із іншими реквізитами, є рукописні тексти та підписи. Підставами для оскарження угоди можуть стати заяви суб'єктів цивільно-правових відносин про те, що:

- в документі, підтверджуючому угоду, було замінено аркуш, або декілька аркушів, на яких вказані умови угоди;
- підпис однієї зі сторін в документі, який підтверджує угоду, підроблений, або виконаний іншою особою
- підпис власника в документі на розпорядження власністю підроблений, або виконаний іншою особою та ін.

Для встановлення факту підписання угоди власноручно суб'єктом, який її здійснив, за клопотанням сторін, як правило призначається судова почеркознавча експертиза.

Почеркознавча експертиза – одна з найскладніших криміналістичних експертиз. Індивідуальність писемних навичок є проявом в своєрідності та неповторності комплексу його особливостей у різних осіб. Стійкість означає збереження цієї індивідуальності як в межах однієї, або декількох рукописів, виконаних неодноразово, так і при письмі в різних, в тому числі незвичайних умовах. [1, с. 3] Підпис є

матеріалом, у якому відображаються ознаки почерку, що виробилися у конкретної особи для виконання підпису, тому про ідентифікаційні ознаки підпису можна говорити лише умовно [2, с. 3]. Підпис як посвідчувальний знак частіше, аніж текст, може бути підроблений технічним способом. Тому до вивчення ознак підпису необхідно провести його технічне дослідження. Це викликано тим, що скопійований підпис майже повністю співпадає з певним зразком [3, с.4]. Особливою складністю для дослідження перед експертом постають підписи, які мають безбуквену (штрихову), або змішану (буквена та штрихова) транскрипції. В деяких випадках це унеможливорює визначення точок початку, закінчення і напрямку рухів при виконанні підпису, що слугує підставою для визначення підпису непридатним для порівняльного дослідження.

Крім того при дослідженні підписів експерт іноді стикається з наступними проблемами: відсутність вільних зразків почерку та підпису; наявність у конкретної особи двох та більше відмінних зразків підпису; свідоме спотворення свого підпису особою при виконанні вільних зразків; великий розрив в часі між виконанням досліджуемого підпису та вільних зразків підпису та почерку.

Дійсно, можливості почеркознавчого дослідження не безмежні, але існують інші криміналістичні методи, які можливо використовувати для ідентифікації суб'єктів цивільних правовідносин, що укладають угоди, а саме дактилоскопічний метод.

Ще в 1858 році Вільям Хершель перебуваючи в Хуглі, столиці одноїменного району Індії, вимагав від індійця Редьяра Конаі, який поставляв йому матеріал для будівництва дороги, засвідчити контракт відбитком свого пальця. П'ятнадцять років той самий Хершель виплачував, індійським солдатам, які з кожним роком збільшувалися, платню. Це було проблемою, тому що для європейця вони всі були на одне обличчя. Часто-густо, получив платню, індійські солдати знов приходили, стверджуючи, що платню вони ще не отримали. В зв'язку з тим, що Хершель не міг розрізнити солдат один від одного, він зобов'язав їх ставити відтиски двох пальців, як на списку з іменами, так і на квитанції. Шахрайству було положено край [4, с.25-26].

Таким чином папілярні узор дозволяють ідентифікувати певну особу. Під ідентифікацією особи в дактилоскопії розуміють ототожнення певної особи за папілярними узорами, тобто встановлення факту залишення певного сліду пальця руки конкретною особою [5, с.7].

Постає питання, як цю практику криміналістичної ідентифікації можливо використовувати в цивільних правовідносинах?

Перелік цих вимог в статтях Цивільного кодексу України повністю не сформований, отже сторони можуть встановлювати наступні додаткові вимоги к формі угоди: в якості волевиявлення на здійснення визначених дій по угоді будуть розглядатися в сукупності як підпис, так і залишення на документі відбитка пальця руки. Наприклад, сторони домовились про те, що підпис на угоді і відбиток пальця руки на угоді виконуються послідовно, без розриву у часі. Угодою може бути встановлено, яким саме пальцем та якою рукою буде залишено відбиток.

Ми поділяємо думку А.В. Кабанова, що наявність в договорі відбитків пальців сторін буде свідчити про їх волевиявлення і одночасно служитиме додатковим засобом захисту документа від підробки та заміни частини аркушів документу, по аналогії із тим, як відтиск печатки установи посвідчує підпис посадової особи [6, с. 38].

Для дослідження спірних документів, які складені з урахуванням додаткових домовленостей сторін, суд (або сторони за клопотанням) можуть призначити комплексну судову почеркознавчу та судову дактилоскопічну експертизу, або дві судові експертизи: почеркознавчу та дактилоскопічну, в різних незалежних одна від іншої установах.

Таким чином, наявність відбитків пальців рук в договорах може служитиме додатковим засобом захисту документа від підробки та більш доказово та переконливо свідчити про волевиявлення особи щодо згоди на укладання цього документа, при розгляді в цивільному судочинстві.

Список бібліографічних посилань: 1. Ковальчук З.А., Липовский В.В., Меленевская З.С., Петряев С.Ю., Фридман И.Я., Ципенюк С.А. Образцы экспертных заключений. Судебное почерковедение. К.: РИО МВД Украины, 1995. 163 с. 2. Меленевська З.С., Ковальов К.М., Шпакович Н.Г. Методика дослідження підписів. К.: ДНДЕКЦ МВС України. 2009. 22 с. 3. Меленевська З.С., Ковальов К.М., Шпакович Н.Г. Методика дослідження підписів. К.: ДНДЕКЦ МВС України. 2009. 22 с. 4. Торвальд Ю. Сто лет криминалистики. М.: Прогресс, 1975. 258 с. 5. Жолтанська І.І., Кузнецов В.А., Щавелев А.В., Димитрова Ю.В., Кушніренко Н.В. Методика дактилоскопічної експертизи. Експертна спеціальність 4.6. Дактилоскопічні дослідження. К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2014. 119 с. 6. Кабанов А.В. Возможность использования дактилоскопии в гражданско-правовых отношениях // Российское право: образование, практика, наука. Вопросы криминалистики. 2016. №3 URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vozmozhnost-ispolzovaniya-daktiloskopii-v-grazhdansko-pravovyh-otnosheniyah/viewer>

Алла Петрівна ЧИЖ,

*аспірант відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1116-9085>*

Науковий керівник:

Влада Олександрівна Гусєва,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики, судової експертології
та домедичної підготовки факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

Розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу характеризується високим рівнем складності, адже вчинення цього злочину є одним з різновидів протидії законній діяльності останніх. Як свідчить проведений нами аналіз матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної нами категорії, вагома їх кількість залишається нерозкритими, що підтверджує необхідність підвищення ефективності їх розслідування, розроблення відповідних алгоритмів слідчих і процесуальних дій, раціонального планування розслідування тощо.

Перш за все слід відмітити, що на початку розслідування задля забезпечення його проведення відповідно до засад і завдань кримінального провадження, доцільно сформулювати попередні слідчі версії та розробити відповідний алгоритм слідчих (розшукових) і процесуальних дій, що дозволять або спростувати їх, або підтвердити. Такий підхід обумовлений тим фактом, що ситуаційна концепція вважається однією з парадигм останнього часу, найбільш перспективним напрямом, із розвитком якого пов'язане вдосконалення криміналістичної методики розслідування злочинів. Саме він дозволяє зафіксувати процес розслідування на будь-якому етапі, деталізувати його, провести аналіз сформованої інформаційної бази, запропонувати найбільш адекватні засоби та методи розслідування [1, с. 112].

На початковому етапі розслідування слід виходити з сукупності зібраної вихідної інформації, результатом узагальнення якої, умовно кажучи, є слідча ситуація. При цьому, як слушно зауважує О. М. Мірковець, слідча ситуація завжди конкретна і характеризується обставинами, що існують «тут і зараз», в яких проводиться розслідування

таких кримінальних правопорушень, або поєднанням будь-яких обставин у ході такого розслідування [1, с. 114].

За інформаційною ознакою слідчі ситуації в юридичній літературі класифікують на прості (сприятливі, безконфліктні), складні (проблемні, конфліктні, тактичного ризику, організаційно невпорядковані) та змішані (комбіновані) [2, с. 55; 3, с. 25].

За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень доходимо висновку, що для цих злочинів не є типовим складення сприятливих слідчих ситуацій, під якими розуміють такі, що характеризуються наявністю достатньої інформації, яка дозволяє швидко розкрити злочин і притягнути до відповідальності винних (свідки впізнали злочинця, наявні речові докази тощо) [4, с. 233–234]. Адже вони мали місце лише у 17% досліджених нами кримінальних проваджень. Водночас майже у кожному з досліджених кримінальних проваджень кожна сприятлива ситуація була ще й безконфліктною.

Щодо складних слідчих ситуацій, то як правило, вони були обумовлені тим, що на початковому етапі розслідування відсутні матеріальні сліди, завдяки яким можна було б встановити елементи механізму вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, а також ідеальні сліди, зокрема потерпілий, яким, як правило виступає безпосередньо співробітник правоохоронного органу, не здогадується хто ймовірно мав мету і мотив на умисне пошкодження або знищення його майна.

З урахуванням результатів проведеного емпіричного дослідження виокремлені такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування:

1) відомості про осіб, які вчинили умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу або хто є замовником цього злочину, відсутні або вкрай малозначні (53%);

2) є відомості про подію злочину, але є сумніви з приводу того, чи вчинено злочин саме через професійну діяльність потерпілого чи його близького родича, очевидці злочину відсутні, на місці події не виявлені знаряддя вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (22%).

3) є інформація про обставини умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, є припущення хто мав мету і мотив учинити це кримінальне правопорушення (17%);

4) встановлено інформацію про обставини умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, є припущення хто мав мету і мотив учинити це кримінальне правопорушення, а також є інформація про особу злочинця, однак місцезнаходження останнього не встановлене, його не затримано (5%);

5) підозрюваний затриманий на місці вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу або по «гарячих» слідах (3 %):

Таким чином кожна з виокремлених типових слідчих ситуацій потребує ретельної оцінки та розробки відповідного алгоритму слідчих (розшукових) і процесуальних дій. Розроблені алгоритми мають бути ще й спрямованими на підтвердження або спростування відповідних слідчих версій. Тому аналіз зібраної інформації на початковому етапі розслідування має бути проведено всебічно та ретельно, адже саме іноді за окремими деталями вдається в подальшому з'ясувати ті, що підлягають доказуванню та дозволяють встановити особу злочинця й підтвердити його вину у вчиненні кримінального правопорушення.

Список бібліографічних посилань: 1. Мірковець В. О. Розслідування розбоїв, вчинених організованою групою в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2021. 205 с. 2. Глосарій з дисципліни криміналістика (словник криміналістичних термінів) (відповідно до вимог ECTS) / уклад. В.Ю.Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель [та ін.]. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2008. 96 с. 3. Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций. Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. 164 с. 4. Шеремет А. П. Криміналістика. 2-ге вид. Київ: Центр учб. л-ри, 2009. 472 с.

Руслан Павлович ЧИЧА,

кандидат юридичних наук, доцент,

докторант відділу організації освітньо-наукової підготовки

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3267-2840>

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ОСОБИ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну поставило перед кримінальним судочинством нашої держави низку серйозних викликів, зокрема, пов'язаних з необхідністю здійснення кримінальних проваджень щодо порушення законів та звичаїв війни, планування, підготовки або розв'язання, ведення агресивної війни, пропаганди війни та інших.

За даними Офісу Генерального прокурора станом на жовтень 2022 року зафіксовано 39 551 воєнний злочин. Із них 96% (38 128) це порушення законів та звичаїв війни (стаття 438 Кримінального кодексу України). До 24 лютого 2022 року в Єдиному реєстрі досудових розслідувань таких кримінальних правопорушень було зареєстровано лише декілька сотень.

Кримінальне провадження щодо вказаних злочинів здійснюється на загальних підставах, хоча, в силу об'єктивних причин має певні особливості. Зокрема, мова йде про початок досудового розслідування, проведення слідчих дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження та інші процесуальні дії.

Необхідно звернути увагу на особливості вивчення особи підозрюваного у таких кримінальних правопорушеннях. В більшості випадків це військовослужбовці країни-агресора, або особи які воюють у складі приватних військових компаній. Всі вони є комбатантами на яких розповсюджуються норми міжнародного права.

Кримінальні провадження щодо вказаних злочинів необхідно ділити на дві категорії. Перша, де особа підозрюваного знаходиться на території України під контролем національних правоохоронних органів. Друга, особа підозрюваного знаходиться на тимчасово окупованих територіях України, території держави-агресора або території третіх країн. У першому випадку є можливість проводити з особою процесуальні, зокрема, слідчі дії, застосовувати заходи забезпечення кримінального провадження. У другому випадку вирішується питання про проведення спеціального досудового розслідування (*in absentia*).

Вивчення особи підозрюваного (обвинуваченого) відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України є обов'язковим в кожному кримінальному провадженні, а обставини, що характеризують особу підозрюваного (обвинуваченого) є обов'язковим елементом предмету доказування. Так, при здійсненні кримінального провадження, дізнання та розгляді кримінальної справи в суді підлягають доказуванню персональні дані особи, дані суспільного та соціально-побутового характеру, дані про антисоціальну поведінку та факти злочинної діяльності, дані про стан здоров'я та психологічні якості, інші дані, що необхідні для ефективного розслідування кримінального правопорушення, встановлення причин і умов, які сприяли його вчиненню.

Збір вищезазначеної інформації стосовно осіб, які є військовослужбовцями країни-агресора, або осіб які воюють у складі приватних військових компаній може викликати труднощі, пов'язані з ускладненим, а інколи і закритим доступом до таких даних з боку слідчого, який здійснює кримінальне провадження. Зрозуміло, що доступ до

офіційних джерел персоніфікованої інформації про особу обмежений. Наприклад, немає можливості отримувати дані про судимості такої особи, випадки притягнення до відповідальності, відомості про хвороби, перебування на обліку в тих чи інших медичних установах тощо. Можливість отримувати відомості про особу з її місця проживання та від її оточення також обмежена.

В таких ситуаціях слідчий повинен використовувати наявні документи, дані отримані від осіб з якими підозрюваний разом проходив службу, результати медичних досліджень та обстежень, інформацію з відкритих джерел.

Сучасний підхід до збору інформації про особу підозрюваного (обвинуваченого) вимагає широкого використання електронних баз інформації, соціальних мереж, спеціалізованих інтернет-ресурсів, відеоматеріалів з приватних та суспільних джерел, аудіозаписів перехоплених розмов, для отримання необхідних даних. Наприклад, ГО «Антикорупційний штаб», та журналістський проект «Слідство.Інфо» створили онлайн-реєстр, що містить персональні дані військових російської армії, ідентифікованих осіб полонених росіян, а також вбитих під час війни в Україні росіян. У реєстрі можна знайти докази присутності в Україні. За допомогою Реєстру російських воєнних злочинців вже зібрано інформацію про 150 тисяч військових російської армії. Крім цього окремі дані про особу дає можливість зібрати електронна база даних «Ищи своих», яка дозволяє встановити контакт з родичами підозрюваного військового країни-агресора і за умови співпраці, отримати від них електронні копії документів, інформацію, що характеризує особу.

За необхідності та технічної можливості, слідчий може провести допит таких осіб дистанційно, в режимі відеоконференції, з метою отримання потрібної інформації про особу підозрюваного.

Необхідно наголосити, отримання максимально повної інформації про підозрюваного у такій категорії кримінальних проваджень дозволяє не тільки правильно кваліфікувати протиправне діяння, прийняти відповідні процесуальні рішення щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, доступу до правової допомоги, забезпечення належного утримання в рамках національного кримінального судочинства, але й у перспективі, передати якісні матеріали кримінальних проваджень до міжнародних судових установ.

Враховуючи, що такі злочини як планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни, порушення законів та звичаїв війни не мають строків давності, питання збору інформації про осіб, що їх вчинили буде актуальним ще багато років.

Володимир Михайлович ШЕВЦІВ,

здобувач Закладу вищої освіти

«Відкритий міжнародний університет

розвитку людини «Україна»

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 201-2 КК УКРАЇНИ

Україна у зв'язку зі збройною агресією росії «переживає» важкий період у всіх сферах життєдіяльності. Проте, щоб підтримати державу в такий скрутний для неї час, чимало фізичних і юридичних осіб, у тому числі із-за кордону, надають їй різного роду допомогу. Зокрема, крім військово-технічної допомоги, мова йде про гуманітарну допомогу, благодійні пожертви та безоплатні допомоги. Враховуючи масштабність такої допомоги, цілком зрозумілим є підвищення на законодавчому рівні відповідальності за її незаконне використання у березні 2022 року [1]. Адже щодня фіксуються непоодинокі випадки незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. У цьому контексті виправданим є формування методики розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

Невід'ємним елементом будь-якої окремої криміналістичної методики, в тому числі методики розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, є криміналістична характеристика обраної категорії кримінальних правопорушень. Зокрема, з урахуванням механізму незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги в структурі криміналістичної характеристики названих правопорушень виокремлено узагальнені відомості про типові ознаки предмету, способів, часу, місця, обстановки, слідів та особи злочинця. У представленому дослідженні увагу приділимо такому елементу криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, як його предмет.

У ч. 1 ст. 201-2 КК України законодавець чітко визначає, яке майно є предметом указанного кримінального правопорушення. Це товари (предмети) гуманітарної допомоги, благодійні пожертви, безоплатна допомога. При цьому в п. 1 Примітки до цієї статті дається

тлумачення, що слід розуміти під гуманітарною допомогою, благодійними жертвами та безоплатною допомогою [2]. Зокрема, законодавець відсилає до положень інших нормативно-правових актів, в яких визначено ці поняття, а саме до законів України «Про гуманітарну допомогу» [3] та «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [4].

Так, у ст. 1 закону «Про гуманітарну допомогу» безоплатна допомога (пересилка, виконання робіт, надання послуг) визначається як «надання гуманітарної допомоги без будь-якої грошової, матеріальної або інших видів компенсацій донорам»; гуманітарна допомога – як «цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту» [3]. Аналіз вищезазначеного дозволяє виокремити основні ознаки, які притаманні безоплатній та гуманітарній допомозі: надається на неоплачуваній основі; є адресованою конкретному отримувачеві; має цільовий характер; реалізується у грошовій або натуральній формі; надається у вигляді фінансової допомоги (пожертвувань), виконання певних робіт, надання певних послуг; отримувачі допомоги підпадають під ознаки категорій осіб, які її потребують.

Тлумачення терміну благодійні жертви наводиться в ч. 1 ст. 6 закону «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Зокрема, вказане поняття визначається як «безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, відповідно до цього Закону» [4]. При цьому, як помітно з наведеного трактування благодійних жертв, її основними ознаками є безоплатність; спрямованість на сприяння законним інтересам набувачам такої допомоги в чітко визначених у ч. 2 ст. 3 указанного нормативно-правового акта сферах благодійної діяльності, розвиток і підтримку цих сфер у суспільних інтересах; попередня

визначеність і договореність про цілі такої пожегрти; предметом пожегртв є кошти, інше майно та майнові права; реалізація у формі передачі у власність бенефіціара(-ів).

Отже, предметом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 201-2 КК України, є: 1) гуманітарна та благодійна допомоги, які характеризуються неоплачуваністю; адресованістю конкретному отримувачеві; цільовим характером; реалізацією у грошовій або натуральній формі, у вигляді фінансової допомоги (пожегртвувань), виконання певних робіт, надання певних послуг; підпаданням отримувача допомоги під ознаки категорій осіб, які її потребують; 2) благодійні пожегрти, яким властива безоплатність, реалізація у формі передачі у власність набувача коштів, іншого майна та майнових прав, спрямованість на сприяння законним інтересам набувачам такої допомоги у визначених законом сферах благодійної діяльності, розвиток і підтримку цих сфер у суспільних інтересах, попередня оговореність про цілі такої пожегрти.

З урахуванням специфіки механізму незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожегртв або безоплатної допомоги, а також слідчої практики з їх розслідування з'ясовано, що предмет виокремлених кримінальних правопорушень, зазвичай, адресований на потреби Збройних Сил України, інших військових частин; тимчасово переміщених осіб; осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України.

Об'єкти, які є предметом незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожегртв або безоплатної допомоги, систематизовано наступним чином:

– автомобілі, завезені на територію України як гуманітарна допомога на потреби Збройних Сил України;

– військове спорядження (військова амуніція та військові прилади), зокрема, спеціальні засоби індивідуального захисту як-то каски, виготовлені відповідно до військових стандартів або технічних умов, чи їх еквіваленти та спеціально призначені для них компоненти (підшоломи, амортизатори), що класифікуються у товарній підкатегорії згідно з УКТЗЕД 6506 10 80 00; бронешилети, що класифікуються у товарній підкатегорії згідно з УКТЗЕД 6211 43 90 00, виготовлені відповідно до військових стандартів, зокрема стандартів НАТО, або військових умов для потреб правоохоронних органів, Збройних Сил та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, інших суб'єктів, що здійснюють боротьбу з тероризмом

відповідно до закону; нитки для виготовлення бронезилетів, що класифікуються у товарних підкатегоріях згідно з УКТЗЕД 5402 11 00 00 та 5407 10 00 00; тканини (матеріали) для виготовлення бронезилетів, що класифікуються у товарних підкатегоріях згідно з УКТЗЕД 3920 10 89 90, 3921 90 60 00, 5603 14 10 00, 6914 90 00 00 [5]; бронепластили (бронепласти); тощо;

- продукти харчування;
- засоби гігієни (вологі серветки, сухі серветки, пелюшки дитячі та дорослі, рідке мило, засоби дезінфекції, щітки для чищення зубів дорослі і дитячі, зубні пасту) [6];
- різноманітний одяг, взуття, інші речі побутового призначення;
- медичні засоби (маски медичні, респіратори, катетери для виведення сечі, рукавички, шприци та вата [6; 7], тактичні аптечки, тощо);
- лікарські засоби (пігулки та сиропи, рідини медичного застосування [6; 7]);
- транспортні засоби спеціалізованого призначення для надання швидкої медичної допомоги [8];
- іграшки;
- інші об'єкти.

Список бібліографічних посилань: 1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги: закон України від 24.03.2022 № 2155-IX. *Голос України*. 02.04.2022. № 74. 2. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. 3. Про гуманітарну допомогу: закон України від 22.10.1999 № 1192-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 51. Ст. 451. 4. Про благодійну діяльність та благодійні організації: закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25. Ст. 252. 5. Справа № 569/11556/22. Судове провадження № 1-кс/569/3848/22. Кримінальне провадження № 4202218000000029. *Матеріали Рівненського міського суду Рівненської області*. 6. Справа № 725/2496/22. Судове провадження № 1-кс/725/630/22. Кримінальне провадження № 12022262020000885. *Матеріали Першотравневого районного суду м. Чернівці*. 7. Справа № 127/21119/22. Судове провадження № 1-кс/127/8426/22. Кримінальне провадження № 4202202211000137. *Матеріали Вінницького міського суду Вінницької області*. 8. Справа № 727/7026/22. Судове провадження № 1-кс/727/2073/22. Кримінальне провадження № 1202226000000114. *Матеріали Шевченківського районного суду м. Чернівці*.

Роман Олександрович ШУЛЬГА,

курсант групи 103 факультету №3

Харківського національного університету внутрішніх справ

Тетяна Анатоліївна ОРЛОВА,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики,

судової експертології та домедичної підготовки факультету №1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7635-1160>

ПРО НЕБЕЗПЕКУ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ РЕКЛАМИ ВЖИВАННЯ КУРИЛЬНИХ СУМІШЕЙ ТА ОДУРМАНЮЮЧИХ ЗАСОБІВ

В Україні зараз постала глобальна проблема пов'язана із масовим вживанням підлітками і молоддю алкогольних і слабоалкогольних напоїв, одурманюючих засобів та курильних сумішей. При цьому, якщо обіг наркотичних та психотропних речовин чітко контролюється державою, то незаконне вживання, розповсюдження, виробництво одурманюючих засобів знаходиться поза зоною цієї діяльності. За чинним Кримінальним кодексом України до відповідальності притягуються тільки особи, які організують або утримують місця для вживання одурманюючих засобів (ст. 322 КК України), і які схиляють до вживання цих засобів неповнолітніх (ст. 324 КК України). Але чи достатньо цього?! Адже відсутній навіть нормативно закріплений перелік основних загальновідомих одурманюючих засобів: лікарських препаратів, рослин, які містять одурманюючі речовини, грибів та хімічних речовин побутового призначення. Так, наприклад, на вільному ринку обігу знаходиться відомий багатьом сильнодіючий засіб – насвай. Недосліджені з точки зору безпеки дії на організм людини (особливо підлітків) при тривалому вживанні тютюнової суміші, екстракти, есенції, мікси та замітники тютюну, якими ринок зараз переповнений, і продаж їх не обмежується. Особливе занепокоєння викликає обіг таких засобів, як снюси – специфічно оброблені частини тютюну, що вживаються через розсмоктування у роті.

Слід зауважити на тому, що загальновідомий синтетичний наркотик спайс також перші роки появи на ринку – з 2006 по 2010 рік розповсюджувався вільно. Тривав вільний наркотичний обіг і наркотизація суспільства до тих пір, поки спайс не був досліджений експертами хіміками в рамках кримінального провадження. За чотири роки ці наркотики нанесли потужний удар по здоров'ю населення України. Багато смертей підлітків було пов'язано саме із прийомом важких синтетичних наркотиків – спайсів і солей.

Вважаємо, що для забезпечення своєчасного виявлення осіб, які систематично приймають одурманюючі засоби, розкриття злочинів в сфері обігу цих речовин та організації профілактики їх вчинення кожен працівник поліції обов'язково повинен знати про те, які саме засоби належать до категорії одурманюючих, який вони мають зовнішній вигляд, якими способами вони можуть вживатися та особливості їх дії на організм людини.

Одурманюючі речовини - це будь-які лікарські препарати, речовини рослинного походження, а також засоби або речовини технічного або побутового призначення, вживання яких впливає на нервову систему, викликаючи при цьому галюцинації, ейфорію, збудження тощо. При цьому такі речовини не віднесені до наркотичних засобів або психотропних речовин.

До загально відомих одурманюючих речовини відносяться такі: суміш клофеліну з алкоголем у будь-яких пропорціях, суміш димедролу з алкоголем, хлороформ, ефір, толуол, хлоретил, ксенон, теофедрин, еленіум.

Крім того, у вільному обігу знаходяться деякі лікарські препарати, при вживанні яких в кількості і дозах, що значно перевищують терапевтичні, людина входить в стан ейфорії, розслаблення. Молодь дуже часто використовує ці засоби, шукаючи нових вражень і гострих відчуттів. До таких препаратів належать, наприклад, «Тусин» (сіроп) і «Катарпін» (пігулки) та інші засоби від кашлю, в склад яких входить алкалоїд опію кодеїн і вживання яких в великих дозах перорально має побічний ефект суттєвого впливу на нервову систему.

Є рослини, які містять речовини, що впливають на нервову систему, і при цьому не віднесені до переліку наркотичних. Так, наприклад, куріння всім відомого висушеного шалфею призводить до особливого стану нервової системи (виникають галюцинації, стан збудженості). Вживання спиртового екстракту таких рослин, як Красавка, Дурман індійський та інші, теж викликають особливе тривале сп'яніння. Слід зазначити, що останнього часу в Інтернеті з'явилися сайти, на яких прямо пропонують придбати окремі елементи екзотичних рослин, вживання яких шляхом куріння або перорально призводить до одурманюючого ефекту. До категорії одурманюючих відносяться і такі речовини технічного і побутового призначення, як бензин, ацетон, клей «Момент» та інші. Вдихання їх парів викликає токсичне сп'яніння.

Підводячи підсумок, вважаємо доцільним звернути увагу на те, що в зв'язку з наявністю такого широкого спектру речовин, що дають специфічний побічний ефект, викликають хворобливу прист-

расть, залежність в результаті їх систематичного вживання і здійснюють руйнівний вплив на організм людини, є необхідність удосконалення нормативної бази в цій сфері, подальшого вивчення токсикоманії і її причин, розробка в державі механізму боротьби з цим негативним явищем в суспільстві.

Валерія Олексіївна ШУРДА,

курсантка 2 курсу факультету 1 ХНУВС

Науковий керівник :

Олександр Олександрович Южно,

професор кафедри криміналістики,

судової експертології та домедичної допомоги,

доктор юридичних наук, професор

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4771-0531>

ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ ПРИ МИРНОМУ І ВОЄННОМУ СТАНІ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ВЧЕНИХ

Криміналістична характеристика злочинів і його визначення увійшли в науковий обіг в кінці 60 років минулого століття як складова частина окремої методики досудового розслідування в криміналістиці. Запровадження, становлення та удосконалення структури окремих криміналістичних методик також мають свою генезу. До неї відносять криміналістичну характеристику; опис типових слідчих ситуацій, особливостей планування; дій слідчого, дізнавача, прокурора на першому і на наступних етапах розслідування; і визначення тактики першопочаткових слідчих дій та паралельних супутніх оперативно-розшукових заходів; й особливості тактики подальших слідчих дій. На сьогодні ці питання мають особливе значення при критичній і розслідуванні *воєнних злочинів*. За дослідженням встановлено, що у 1975-1976 роках при визначенні структури окремих методик вченими все частіше стало застосовуватись поняття «криміналістичної характеристики злочину». У розуміння її сутності вкладали систему типових ознак кримінального правопорушення (злочину) того чи іншого виду або групи. На сьогодні, *при воєнному стані* в КК України визначено нові види злочинів, зокрема колаборатизм, мародерство, викрадення військового спорядження, зброї, вибухівки, здійснених з місць ведення бойових дій та ін. У той же час, структура кри-

міналістичної характеристики різними авторами згідно генезису, інколи визначалась по різному. Однак, ряд ознак кримінального правопорушення (злочину) вказувалось у всіх варіантах криміналістичної характеристики, і насамперед у тих з них, які характеризують об'єктивну сторону складу злочину: спосіб вчинення злочину, місце і час його вчинення та ін. В данному випадку при воєнному часі вони вчиненні на окупованій і деокупованій територіях, що впливає на характеристику місця вчинення та ступінь тяжкості вчинених злочинів, і також й на визначення суб'єкту злочину. За дослідженням розглянутого питання перше запровадження і застосування щодо висловлення про криміналістичну характеристику зустрічається в роботах О.Н. Колесніченка, який в авторефераті докторської дисертації зазначав, що до числа найбільш суттєвих положень загальних і всіх окремих методик відноситься «загальна криміналістична характеристика даного виду злочинів», а в подальшому він відмічав, що «злочин має і загальні ознаки криміналістичного характеру» [1, с.19]. В дискусії з цих питань більш розгорнуте визначення про криміналістичну характеристику кримінального правопорушення (злочину) надав Л.А. Сергеев, однак його міркування з цих питань на той час його наукова позиція не була підтримана [2, с. 4-5]. У подальшому таке питання також досліджував й С.П. Митричев, який визначав, що «видова криміналістична характеристика повинна включати найбільшу кількість ознак, що мають криміналістичне значення» та запропонував розгорнутий їх перелік [3, с. 28]. За дослідженням, у подальшому такі питання вивчали науковці, зокрема: І.Ф. Пантелеєв, В.Г. Танасевич, В.О. Образцов, І.В. Возгрін, В.А. Образцов, А.Н. Васильєв, М.П. Яблоков, І.Ф. Герасимов, В.А. Гуняєв, С. І. Винокуров та ін. Науковий аналіз позицій вищезазначених та інших вчених про криміналістичну характеристику кримінального правопорушення (злочину) засвідчив, що вони передбачали дві цілі: виявити те, що слід визначати суттєвим для цього поняття, а також й визначити місце криміналістичної характеристики в системі елементів окремої криміналістичної методики. При вивченні генезису криміналістичної характеристики зверталась увага на її окремі елементи та наголошувалось на її ролі для обрання напряму і організації досудового розслідування. У той період до її елементів відносили: спосіб вчинення і приховування злочину; обстановку вчинення злочину; місце, час та інші умови; дані про особу злочинця; характеристику вихідної інформації та слідчих ситуацій. Слід зазначити, що зарахування елементів криміналістичної характеристики при розробці окремих методик в криміналістиці фактично здійснюється з моменту її зародження. На по-

чатковому етапі зародження, запровадження і розвитку криміналістичної методики ці дані наводились несистемно, але в подальшому вказані недоопрацювання усувались, зокрема це визначалось в роботах В.А. Ледашева, А.Н. Басалаєва, В.А. Гуняєва, М.О. Селиванова, В.Я. Осеніна, А.Н. Позднякова. Зокрема, О.М. Васильєв та інші, до структури окремої методики на перше місце відносили криміналістичну характеристику, а потім й інші елементи [4, с. 26]. Вищезазначені та інші вчені пропонували йменувати наступні елементи криміналістичної характеристики: типові слідчі ситуації (на першому етапі їх називали вихідні дані); спосіб вчинення злочину; спосіб приховування злочину; маскуванія; типові матеріальні сліди злочинів і ймовірні місця їх знаходження; характеристику особи злочинця; обстановку злочину (місце, час та інші обставини). Вказане впливає й відповідно до вчинених злочинів *при воєнних діях*. Згідно наукових позицій окремих вчених таких, як О.Н. Колесниченко, І.О. Возгрін та ін. в якості елемента криміналістичної характеристики пропонували визначати ще й криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень (злочинів). В той же час, інші вчені розглядали останню не як елемент криміналістичної характеристики, а як основу криміналістичних характеристик та побудови системи окремих криміналістичних методик. Згідно результатів дослідження, в перших наукових роботах з криміналістичної методики була прийнята класифікація злочинів за змішаними підставами. Така система окремих криміналістичних методик будувалась на підставі кримінально-правової класифікації - по родам і видам злочинів. Зокрема, І.М. Якимов визначав окремі криміналістичні методики таким чином : 1) злочини проти особи: вбивства, спричинення тілесних ушкоджень; 2) майнові злочини : а) викрадення чужого майна (крадіжка, грабіж, розбій (бандитизм), б) пошкодження чужого майна; 3) злочини проти суспільства: службове підроблення. В деяких випадках цей вчений використовував другу підставу для класифікації - спосіб вчинення злочину [5, с. 193]. Таким чином на той час виникало питання чи є криміналістична класифікація кримінальних правопорушень (злочинів) як така і якщо так, то за яких підстав вона будується та в чому є її методичне значення та як вона корелюється з криміналістичною характеристикою злочину. Сьогодні криміналістична характеристика кримінального правопорушення (злочину) визначається, як ознаки, що мають загальний характер для усіх однорідних злочинів, об'єднує їх в групи, що різняться за об'ємом наприклад, усі крадіжки або крадіжки з домоволодінь (що на сьогодні стали більш розповсюдженими), а також, наприклад вчинених при воєнному стані. Таким чином загальні для групи ознаки відповідним чином систематизовані та типізовані й

складають криміналістичну характеристику певного роду, виду чи навіть підвиду кримінальних правопорушень (злочинів). Узагальнюючи можна визначити, що це умовно кажучи, типовий «портрет» злочину, наукова абстракція, що опирається на те загальне, що об'єднує багато конкретних кримінальних правопорушень. Таку наукову абстракцію пропонують вважати інформаційною моделлю типового кримінального правопорушення конкретного виду чи роду. Криміналістична характеристика це ймовірна модель (події) і як така, що може бути підставою для ймовірних розумових умовиводів, тобто - слідчих версій. І при цьому вона грає роль умовної матриці, що накладається на конкретний випадок та дозволяє побудувати його ймовірну модель. В цьому й полягає її прикладне значення, яке не слід перебільшувати, оскільки інформація, що є в криміналістичній характеристиці як в знанні, не є достовірною, а носить ймовірний характер. Однак, на початковому етапі досудового розслідування будь-яке істинне знання, навіть ймовірне, має високу цінність, оскільки надає слідчому, дізнавачу, прокурору можливість знизити інформаційну невизначеність. Криміналістична характеристика за структурою є достатньо складною. Дослідження цієї структури свідчить, що в ній відображено усі типові обставини, які слід встановити у відповідності до уявлення про предмет доказування за певною категорією кримінальних проваджень. Завданням слідчого дізнавача, прокурора є конкретизувати їх відповідно до специфіки кримінального правопорушення, що розслідується. Елементи криміналістичної характеристики, навіть, якщо між ними не має кореляційної залежності, безсумнівно грають для слідчого, дізнавача, прокурора орієнтуючу роль. За дослідженням, генеза формування визначення і сутності поняття «криміналістичної характеристики» слугувало їх об'єднанню в науковий комплекс, підвищило ймовірність судження про їх істинність відносно до конкретної слідчої ситуації. На сьогодні більшість вітчизняних вчених дотримуються загальної наукової позиції про криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень (злочинів) як практично значущу наукову категорію, що є невід'ємною складовою частиною окремих методик розслідування, що ми підтримуємо. Тепер перед криміналістами висувається наукова проблема більш поширеного наукового дослідження надання криміналістичної характеристики злочинів, що вчиненні при воєнному стані, враховуючи слідчу і судову практику їх розслідування й розгляду в судах. Втім, підняті питання не є остаточними і підлягають додатковому і окремому дослідженню або науковому вивченню. Пропоную учасникам науково-практичної конференції прийняти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список бібліографічних посилань: 1. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Харьков. 1976. С. 19. 2. Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершенных при производстве строительных работ: автореферат кандидатской диссертации. Москва.1966. С. 4-5. 3. Митричев С.П. Криминалистика и судебная экспертиза: методика расследования отдельных видов преступлений. Вып. 10. Киев. 1973. С. 28. 4. Васильев А.Н. Методика расследования преступлений: о криминалистической классификации преступлений. Москва. 1976. С. 26. 5. Якимов И.Н. Практическое руководство к расследованию преступлений. Москва. 1924. Часть III. С.57.

Михайло Григорович ЩЕРБАКОВСЬКИЙ,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики
та експертології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8413-9311>*

НЕСПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У юридичному законодавстві, теорії та практиці усталеним є термін «спеціальні знання», якій невідомий епістемології – науковій галузі, що досліджує знання, його будову, структуру, функціонування та розвиток. Очевидно, що будь-які знання є спеціальними у широкому сенсі слова, оскільки відрізняються своїми об'єктами, предметом, методами, науковими положеннями та ін. Однак у вузькому, правовому сенсі, термін «спеціальні знання» використовується тільки у судочинстві та означає знання, якими не володіють слідчий, дізнавач, прокурор, адвокат, суддя, тобто професійні учасники процесу, які згідно з посадою, кваліфікаційними вимогами та функціональними обов'язками мають володіти знаннями у галузі права.

Відповідно до кримінального процесуального закону спеціальними знаннями володіють експерт, спеціаліст, перекладач, педагог, психолог, психіатр та інші учасники процесу, які своєю діяльністю сприяють досягненню цілей судочинства. Наявність цих фахівців цілком очевидна, оскільки під час доказування часто виникають проблемні ситуації, задля вирішення яких потрібно використання не тільки правових знань. У таких випадках для надання допомоги у доказуванні законодавець передбачив можливість залучення осіб, які

мають спеціальні, тобто неюридичні знання у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла.

Наявність «спеціальних» знань передбачає існування протилежних – «неспеціальних». Здавалося би до «неспеціальних» знань слід віднести насамперед знання у сфері права. Вказане впливає із приписів закону, згідно якому експертизою, яка призначається у разі необхідності застосування спеціальних знань для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, не з'ясовуються питання права (ст. 242 КПК України). Однак ця пропозиція не зовсім очевидна у зв'язку з відсутністю чіткого визначення законодавцем поняття спеціальних знань, а також дискусією серед правників щодо їх змісту. Незважаючи на багаторічну практику застосування спеціальних знань у судочинстві, це поняття не має однозначного тлумачення у спеціальній літературі та серед науковців. У кодексах України та нормативно-правових актах, що регулюють використання спеціальних знань, також відсутнє визначення цього поняття.

Різні підходи правників до тлумачення поняття спеціальних знань не дають чіткого уявлення їх структури. При формулюванні дефініції спеціальних знань науковцями найчастіше використовується спосіб відмежування, тобто виключення знань, що не входять до обсягу спеціальних та є «неспеціальними».

На нашу думку до неспеціальних відносяться три види знань. По-перше, до цих знань слід віднести так звані практичні (повсякденні, буденні) знання, що засвоюються людиною протягом життєдіяльності. Під практичними знаннями розуміються знання, накопичені людьми в побуті та повсюдній виробничій діяльності, виражені в так званих рецептурних правилах. Результатом буденно-практичного знання є «здоровий глузд».

До неспеціальних належать також загальновідомі знання, коло та обсяг яких відповідає повній загальній середній освіті. Відповідно до ч. 2. ст. 12 Закону України «Про освіту» повна загальна середня освіта є обов'язковою [1]. Здобуття повної середньої освіти передбачає виконання учнем вимог, визначених державним стандартом профільної середньої освіти. Таким чином, можна вважати, що кожний громадянин країни має базові знання з різних галузей знань (фізики, хімії, біології та ін.). Отже, такі знання, хоча й відносяться до природно-наукових, але з погляду на рівень здобуття їх не можна вважати спеціальними.

Найбільш проблемним є питання співвідношення правових (юридичних) та спеціальних. За останні роки теза щодо протилежності правових та спеціальних знань у судочинстві зазнає суттєвої ре-

візії. Найбільш спекотна дискусія точиться навколо питання віднесення правових знань до неспеціальних. Прихильники негативного вирішення цього питання вказують однією з причин, що вимагає визнання спеціальними правових знань, динамічний розвиток права та законодавства, обсяг змін яких не в змозі професійно сприймати та компетентно реалізовувати на практиці функціонери процесу [2, с. 68]. Аналіз існуючих думок науковців дозволяє виділити основні підходи до співвідношення правових знань із неспеціальними у кримінальному провадженні. До неспеціальних знань, якими повинний володіти наприклад слідчий або суддя, дослідники відносять кримінальний процес та кримінальне право, а інші сфери права вважаються спеціальними для професійних учасників кримінального процесу. Якщо прийняти цю пропозицію, то в цивільному судочинстві кримінальний процес та кримінальне право, адміністративний процес та адміністративне право й інші галузі будуть вважатися спеціальними знаннями. А в адміністративному судочинстві спеціальними будуть кримінальний процес та кримінальне право, цивільний процес та цивільне право. Такий приклад можна навести й до інших видів судочинства. Очевидно, що запропоноване розмежування щонайменше недоцільно.

Крім того, зазначимо, що обов'язковою умовою для призначення на посади суддів, прокурорів, слідчих, є наявність диплому про вищу юридичну освіту. Так, відповідно до ст. 127 Конституції України «На посаду судді може бути призначений громадянин України..., який має вищу юридичну освіту...» [3]. Згідно із ст. 27 Закону України «Про прокуратуру» «Прокурором ... може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту.... Вищою юридичною освітою є освіта, здобута в Україні (або на території колишнього СРСР до 1 грудня 1991 року) за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра,...» [4].

Тому ми приєднуємось до думки тих вчених, які вважають, що правові знання у повному обсязі не відносяться до спеціальних з процесуальної точки зору [5, с. 189]. Як правильно вказує Т. В. Авер'янова незнання слідчими, суддями, дізнавачами у необхідних межах певних галузей права – це проблема правозастосовувача, а спроби вирішити її означають перекласти на експерта тягар доказування [6, с. 187]. Інша позиція відкриває дорогу до залучення фахівців-правознавців, які під час кримінального провадження в змозі виконувати функції слідчого, прокурора, судді та інших учасників процесу, проведення правових експертиз, що прямо заборонено законом.

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що до не-

спеціальних знань у кримінальному судочинстві, якими мають володіти професійні учасники кримінального процесу, відносяться знання у юридичній сфері, побутові та такі, що відповідають державному стандарту повної середньої освіти.

Список бібліографічних посилань: 1. Про освіту: Закон України від 5.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38-39. Ст. 380. 2. *Ексархопуло А. А.* Специальные познания и их применение в исследовании материалов уголовного дела. СПб., 2005. 280 с. 3. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141. 4. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 2-3, ст. 12. 5. Щербаковський М. Г. Сутність, структура та цілі використання спеціальних знань в судочинстві. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків: Право, 2018. Вип. 18. С. 184–193. 6. Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза : Курс общей теории. М. : Норма, 2006. 480 с.

Володимир Васильович ЮСУПОВ,

*доктор юридичних наук, професор
провідний науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії з проблем криміналістичного
забезпечення та судової експертології
Національної академії внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5216-4144>*

ПОТРЕБИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Перспективні напрями розвитку криміналістики пов'язані з її завданнями на сучасному етапі, які визначені соціальною функцією цієї науки – сприяти своїми прийомами, методами та засобами справі протидії злочинності. Загальним завданням криміналістики є сприяння судовим і правоохоронним органам у протидії злочинності, повне та своєчасне техніко-криміналістичне і науково-методичне забезпечення та супровід розслідування злочинів. Це завдання реалізують шляхом усебічного використання досягнень сучасної науки і техніки. Криміналістика забезпечує діяльність органів досудового слідства, суду, супроводжує процес судової експертизи науково обґрунтованими засобами, прийомами й методами протидії злочинності.

Способи збирання інформації з матеріальних або ідеальних слідів завжди пов'язані з пізнавальними операціями відповідних суб'єк-

тів. З огляду на це, криміналістика має забезпечувати своїми засобами й методами виконання завдань, пов'язаних з отриманням інформації з будь-яких джерел усіма суб'єктами правозастосовної діяльності. Крім цього, існує таке самостійне завдання криміналістики, як вивчення криміналістичних аспектів злочинної діяльності.

У сучасних умовах криміналістика покликана розробляти новітні засоби, прийоми та методи, що спрямовані на протидію воєнним злочинам, транснаціональній злочинності, корупції, торгівлі людьми, незаконному обігу наркотичних засобів, фінансування тероризму та іншим злочинним проявам. Окремим напрямом у криміналістиці має бути захист інформаційних джерел і проблеми інформаційної безпеки, протидія ядерному тероризму [1].

До актуальних проблем криміналістики, що потребують науково-методичного розроблення й упровадження в практику, відносяться: розслідування воєнних злочинів, злочинів, учинених в умовах надзвичайних ситуацій; дослідження новітніх кримінальних технологій, особливостей перебігу кримінальних ситуацій у віртуальному просторі; створення методик формування, корекції та використання криміналістичного мислення; розроблення механізму реалізації теоретичного криміналістичного знання в слідчу практику; ефективна криміналістична профілактика злочинів [2].

Як демонструють проаналізовані статистичні показники розслідування кримінальних правопорушень в Україні, найбільший відсоток розкриття окремих злочинів: незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (75,8 %), наркозлочинність (74,2 %); найменший відсоток – злочини проти основ національної безпеки України (34,2 %) і злочини проти довкілля (27,6 %) [3].

Результати проведеного нами опитування серед практиків та викладачів юридичних закладів вищої освіти про пріоритетність розроблення науково-методичного забезпечення розслідування окремих видів криміналістичних правопорушень показали, що стан відповідного забезпечення розслідування воєнних злочинів складає 38,6 %, злочинів проти основ Національної безпеки України – 34,2 %, злочинів проти довкілля – 27,6 % та ін. Водночас, опитані респонденти зазначили про деяке «перенасичення» у криміналістиці методичного забезпечення розслідування організованої злочинної діяльності (52,8 %).

З урахуванням того, що важливою функцією криміналістики є впровадження в освітній процес наукових розробок і практичних криміналістичних рекомендацій з розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, пропонуються відповідні напрями: а) упровадження в навчальні курси знань і рекомендацій, з огляду на потреби

практики; б) корегування освітнього процесу з метою узгодження його з рівнем останніх наукових досягнень та реальних потреб слідчої практики; в) вивчення й удосконалення можливостей наукових досліджень як додаткового каналу інформаційного забезпечення практики протидії злочинності в аспекті методичного забезпечення.

Проаналізовані дані розкривають стан протидії злочинності в Україні, висвітлюють тенденції розвитку криміналістики та її складової – методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, окреслюють перспективні напрями розроблення науково-методичного забезпечення.

Список бібліографічних посилань: 1. Шепітько В., Шепітько М. Ядерна криміналістика: формування та роль в сучасних умовах. *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika: tezės XVIII-asis tarptautinis kongresas* (Вільнюс, Литва, 8-10 вересня 2022 р.). Vilnius: Mykolo Romerio universitete, 2022. С. 20–30. **2.** Yusupov V., Okhrimenko S., Pilyukov Yu. Modern Problems of Countering Certain Types of Criminal Offenses. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. Vol., 617, December, 2021. P. 208-214. **3.** Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Звітність Офісу Генерального прокурора (2020 р. – вересень 2022 р.). URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

Катерина Олександрівна ЮСУПОВА,

аспірантка кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8508-3516>

Науковий керівник:

Сергій Сергійович Чернявський,

проректор Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАХИСНИКА НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОГО ЩОДО З'ЯСУВАННЯ ОБСТАВИН, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, зазначені у ст. 91 КПК України. Під час досудового розслі-

дування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених ст. 91 КПК, також з'ясовуються: 1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними; 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння; 3) умови життя та виховання неповнолітнього; 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення (ст. 485 КПК України) [1].

Стаття 485 КПК України орієнтує на детальне дослідження обставин, що входять до загального предмета доказування в усіх кримінальних провадженнях, виокремлюючи відомості, доказування яких має суттєве значення для застосування до неповнолітньої особи засобів кримінально-правового впливу.

Водночас не всі обставини загального предмета доказування потребують встановлення у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. Зокрема, п. 6 та 7 ч. 1 ст. 91 КПК України (обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення; обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру) не з'ясовуються при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми [2, с. 121].

Відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

І. Ю. Наголова пише, що законодавець диференціює засоби збирання доказів, унормовані для сторони обвинувачення і сторони захисту. Для прикладу, обидві сторони кримінального провадження, відповідно до ч. 2 і ч. 3 ст. 93 КПК України, уповноважені на витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб речей, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок. Сторона обвинувачення, крім зазначених засобів, наділена можливістю збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 2

ст. 93 КПК України). Натомість сторона захисту може лише ініціювати проведення зазначених процесуальних дій, та на відміну від сторони обвинувачення, *може витребувати й отримати лише копії документів, а також здійснювати інші дії, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів* (ч. 3 ст. 93 КПК України) [3, с. 118–119].

Участь захисника неповнолітнього у з'ясуванні обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, є додатковою гарантією залучення у процес належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів. Якщо захисник вважає, що у кримінальному провадженні використовуються недопустимі докази, внаслідок чого його підзахисний може бути незаконно притягнутий до кримінальної відповідальності або може статися будь-яке інше небажане для нього обмеження або порушення прав чи законних інтересів, він зобов'язаний звернутися з відповідними клопотаннями, заявами, скаргами до компетентних органів кримінальної юстиції та їхніх посадових осіб і наполягати на визнанні таких доказів недопустимими.

Відповідно до п. 7, 8 ст. 20 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокат, виконуючи функцію захисника, має право: збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази; в установленому законом порядку *запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою*; застосовувати технічні засоби, у т. ч. для копіювання матеріалів справи, в якій він здійснює захист; *фіксувати процесуальні дії*, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом [4].

Отже, повноваження адвоката по збиранню доказів у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, закріплено у КПК і законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Водночас, перелік засобів збирання доказів стороною захисту за КПК України не є вичерпним. Зокрема, сторона захисту може збирати докази шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів (ч. 3 ст. 93 КПК України). Крім цього, під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги (ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Безпосереднім і найпоширенішим засобом збирання доказів є

проведення слідчих (розшукових) дій. Ініціювання захисником неповнолітнього проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються ними в порядку, передбаченому ст. 220 КПК України. Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена адвокатом до слідчого судді [1].

Таким чином, під час вивчення наукових джерел, аналізу слідчої практики, нами з'ясовано, що ст. 485 КПК України деталізує загальний предмет доказування, передбачений у ст. 91 КПК України, у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. Кожна обставина, зазначена у ст. 485 КПК України, взаємопов'язана із обставинами загального предмета доказування. Участь захисника у з'ясуванні обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, спрямовує сторону обвинувачення на поглиблене дослідження фактів, які мають значення для застосування до неповнолітнього ефективного і відповідного вчиненому та особі підозрюваного (обвинуваченого) заходу кримінально-правового впливу.

Спеціальний предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх є однією з додаткових гарантій захисту їх прав та охоронюваних законом інтересів. Дослідження захисником усіх обставин, передбачених статтями 91, 485 КПК України, дозволяє йому обґрунтовано ставити перед судом питання про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності та покарання і застосування щодо нього примусових заходів виховного характеру.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> 2. Цуцкірідзе К. Загальний предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 1. Vol. 3. Slovakia. P. 199–124. 3. Наголова І. Ю. Доказування події кримінального правопорушення під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Юридична наука*. № 7 (61). 2016. С. 117–125. 4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.

Олександр Олександрович ЮХНО,

*професор кафедри криміналістики, судової експертології
та досудової медицини, доктор юридичних наук, професор,
Харківський національний університет внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4771-0531>*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО ЯК СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА В КРИМІНАЛІСТИЦІ

Конституція України і чинний КПК України гарантують реалізацію прав потерпілим у кримінальному провадженні і при використанні знань криміналістики, як одним із учасників кримінального провадження, зокрема з питань кримінального процесуального доказування. Приймаючи участь в дискусії з цих питань, С.В. Давиденко зазначав, що національне кримінально процесуальне законодавство має гарантувати активність потерпілого по встановленню обставин, що входять до предмета доказування під час досудового розслідування і судового провадження та вказує що єдиним засобом, яким потерпілий може скористатися для реалізації наданих йому процесуальних прав, на сьогодні є адвокатський запит, до якого він може вдатися лише у випадках залучення до кримінального провадження свого представника [1, с. 5]. Але згідно чинного КПК України може сам безпосередньо звернутись до слідчого, прокурора, слідчого судді щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій та збору доказів. Таким чином непроцесуальний (казуальний) учасник кримінального провадження, яким є потерпілий у кримінальному провадженні, реалізує своє право щодо прийняття участі у доказуванні. Ці питання мають свої процесуальні особливості, навколо цього напряму існує дискусія по окремим напрямам, тому вони потребують свого окремого дослідження. Так, положення п. 3 ч. 2 ст. 56 чинного КПК України закріплює право потерпілого під час досудового розслідування – «подавати докази на підтвердження своєї заяви» [2]. Однак з цих питань, слід підтримати пропозицію І.В. Ракіпової, що вказаний пункт цієї статті КПК України слід доповнити ще й – «збирати та подавати докази» [3, с. 121], що в разі законодавчого закріплення, буде укріпленням саме правових гарантій реалізації такого права потерпілим. У цьому контексті доцільно дослідити алгоритм реалізації права потерпілим на збирання доказів під час досудового розслідування. Певні неузгодженості мають місце зокрема при призначенні й судових

експертиз у кримінальному провадженні. Так, відповідно до положень ч. 3 ст. 93 КПК України потерпілий може ініціювати проведення певних слідчих (розшукових) дій й необхідних експертиз, при цьому звернувшись з відповідним клопотанням до слідчого, прокурора при проведенні досудового розслідування. Однак, в такому задоволенні клопотання йому може бути відмовлено. Так, за результатами дослідження встановлено, що потерпілим особам у кримінальному провадженні відмовляється у проведенні експертиз, зокрема: первинних - у 57,3%; повторних - у 61,7%; комплексних - у 71,1% ; комісійних - у 63,5%. Однак, потерпілий на підставі ст. 303 КПК України може оскаржувати такі відмови в проведенні експертиз та інших слідчих (розшукових) дій в ході досудового розслідування. В той же час, процес оскарження призводить до безпідставної тяганини і не сприяє невідкладній реалізації потерпілим своїх прав та проведенню досудового розслідування в мінімальні (розумні) строки. Крім цього, відповідно до засади змагальності (ст. 22 КПК України) учасники кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України. Крім цього, відповідно до статті 10.1 Директиви ЄС про потерпілих (EU Victims' Directive) таке обмеження прав потерпілого подавати докази, є частиною порушення права бути вислуханим. З цих питань О.П. Кучинська вказує на відверту диспропорцію у правових можливостях потерпілого і сторони захисту в обстоюванні своєї позиції в кримінальному провадженні [4, с. 231], що ми підтримуємо. Тому є доречним підтримати пропозиції А.П Кріпака щодо доповнення до ст. 243 КПК України положеннями згідно яких законодавчо закріпити право потерпілого самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертиз, зокрема й обов'язкових [5, с. 150]. Сьогодні також є дискусійним питання визначення розмірів грошової компенсації щодо спричиненої моральної шкоди потерпілому, які інколи «зашкалюють» в сумарному грошовому вираженні. В цих питаннях саме доказування її рівня, розуму та інших питань повинно бути покладено на потерпілу особу. При цьому, слід залучати саме психолога, який може за рахунок застосування спеціальних знань правильно оцінити характер та ступінь душевних страждань потерпілого причинених кримінальним правопорушенням в ході проведення відповідної експертизи на підтвердження або спростування розміру моральної шкоди. Досить цікавою є пропозиція вчених І.В. Гловок і О.О. Торбаса які пропонували 2 режими залучення експерта у кримі-

нальному провадженні, зокрема : 1) у випадках, коли залучення експерта є обов'язковим (ч. 2 ст. 242 КПК України); експертизу проводить експерт за зверненням учасника кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду. 2) у випадку коли залучення експерта не є обов'язковим, його залучають за дорученням слідчого судді чи суду наданим за клопотанням учасником кримінального провадження [6, с. 97-108]. Таким чином, якщо у кримінальному провадженні клопотання потерпілого про проведення відповідної судової експерти слідчим, прокурором буде відхилено, слід законодавчо закріпити його право звертатись з цих питань до слідчого судді. На нашу думку, суттєвим для забезпечення і реалізації прав потерпілого є також доцільність доповнення ст. 278 КПК України щодо закріплення обов'язку слідчого, прокурора ознайомлювати потерпілого засобом направлення йому копії письмового повідомлення про підозру. Після цього, було б доцільним розглядати слідчим суддею клопотання слідчого, прокурора про обрання або зміну підозрюваному запобіжного заходу за обов'язковою участю потерпілого, що підтримується вченими та практиками й у ході наукової дискусії. Згідно положень п. 4 ч.2 ст. 56 КПК України потерпілий має право брати участь у слідчих (розшукових) діях та інших процесуальних діях, під час яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення. На наше переконання потерпілий повинен бути присутнім при допиті свідка сторони захисту, а в судовому засіданні має право задавати запитання, висловлювати зауваження. Зокрема, й ч. 3 ст. 223 КПК України закріплює положення про право присутності під час проведення слідчих (розшукових) дій осіб, чії права та законні інтереси були порушені.

Відповідно до вимог положення ч. 1 ст. 92 КПК України процесуальний обов'язок доказування обставин кримінального правопорушення, передбачених ст. 91 КПК України, насамперед покладено на слідчого, прокурора, а в окремих закріплених положеннях цього ж закону, й на потерпілого. Враховуючи доктринальні та законодавчі положення, що під час досудового розслідування потерпілий не є стороною кримінального провадження, зокрема у формі приватного обвинувачення, на потерпілого не покладено обов'язок доказування. Обов'язок доказування може покладатися на потерпілого тільки у судовому провадженні у випадках коли потерпілий є стороною кримінальноо провадження, який погодився підтримувати обвинувачення в суді, у разі коли прокурор відмовився від підтримання обвинувачення і таким чином користується в таких випадках всіма пра-

вами сторони обвинувачення у суді, або коли при зміненому обвинуваченні, ставиться питання про застосування норм КК України, яким передбачена відповідальність за менш тяжке правопорушення або зменшення обсягу обвинувачення. В той же час, на потерпілого під час досудового розслідування та судового провадження (зокрема, у судовому провадженні приватного обвинувачення), покладається обов'язок (тягар) доказування щодо належності та допустимості доказів і даних з питань розміру процесуальних витрат і обствин, що характеризують підозрюваного, обвинуваченого, у разі коли потерпілий подає відповідні докази. Крім цього, слід підтримати наукову позицію І.В. Ракіпової, що тягар доказування може бути покладено на потерпілого й у випадках коли мова йде про доказування локального предмета доказування при вирішенні слідчим суддею або судом про застосування заходу забезпечення кримінального провадження за ініціативою потерпілого, або при вирішенні питання про проведення експертизи за ініціативи потерпілого [3, с. 120], що ми підтримуємо. Підсумовуючи проведені дослідження слід підтримати наукову позицію М.А. Островської про те, що права потерпілого та адвоката-представника мають бути максимально детально врегульовані та не відрізнятися (за винятком відповідної специфіки статусу учасника кримінального провадження) від процесуальних прав обвинуваченого та адвоката-захисника [7, с. 67]. Втім, підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню. Пропоную учасникам науково-практичної конференції прийняти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список бібліографічних посилань: 1. Давиденко С.В. Потерпілий як суб'єкт кримінального процесуального доказування : монографія. За наук. ред. Ю.М. Грошевого. Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. Харків. ФІНН. 2008. С. 5. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та доп. на 01 липня 2022 р. Офіц. текст. Київ. Алерта. 2022. 378 с. 3. Ракіпова І.В. Правозахисна комунікація потерпілого у кримінальному провадженні України : монографія. Одеса. Видавничий дім «Гельветика». 2021. 496 с. 4. Кучинська О.П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монографія. Київ. Юрінком Інтер. 2013. С. 231. 5. Кріпак А.П. Механізм реалізації кримінальних процесуальних гарантій потерпілого як суб'єкта доказування під час залучення експерта у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 150. 6. Гловюк І.В., Торбас О.О. Новий порядок залучення експерта за Кримінальним проце-

суальним кодексом України : здобутки та прорахунки. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 2(54). С. 97-108. 7. Островська М.А. Протидія злочинності через вдосконалення процесуального статусу потерпілого. *Протидія злочинності: теорія та практика* : матеріали УШ Міжнародної науково-практичної конференції. 26.10.2018. С.67. URL: http://napu.com.ua/materiali/protudia_zlochunosti_lisova.pdf

Юрій Юрійович ЮЩИШЕН,

*здобувач вищої освіти ННІ економічної безпеки та митної справи
Державного податкового університету*

Науковий керівник:

Лілія Валентинівна Полуніна,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінальних розслідувань
ННІ економічної безпеки та митної справи
Державного податкового університету;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5992-0918>*

ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТІВ ДО УЧАСТІ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ОРГАНІЗАЦІЇ АБО ПРОВЕДЕННЯ АЗАРТНИХ ІГОР, ЛОТЕРЕЙ

Суспільна небезпечність незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей, відповідальність за яку передбачена ст. 203-2 КК України [3] полягає у можливості використання цієї діяльності організованою злочинністю, незаконним обігом великих грошових коштів та інших матеріальних цінностей, тенденції щодо об'єднання великих капіталів з професійним криміналітетом тощо.

Діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей є доволі специфічною діяльністю, тому під час досудового розслідування цих кримінальних правопорушень доцільно та іноді необхідно залучення спеціалістів. Зокрема, своєчасне розкриття і розслідування злочину в значній мірі залежить від якісної роботи спеціаліста при огляді місця події, професійно проведених експертиз по вилученим речовим доказам [5, с. 340].

Формами використання спеціальних знань під час досудового розслідування проявів незаконної діяльності із організації, проведення азартних ігор та лотерей можна визначити такі: процесуальні та непроцесуальні. Процесуальними будуть форми, передбачені у

КПК України [4] – участь спеціалістів у провадженні судових експертиз, залучення спеціалістів до участі безпосередньо у проведенні слідчих (розшукових) дій тощо. Непроцесуальними формами залучення спеціаліста при розслідуванні проявів незаконної діяльності із організації, проведення азартних ігор та лотерей можна вважати консультативну допомога спеціаліста, спільне із спеціалістом проведення перевірок.

Так, при розслідуванні проявів незаконної діяльності із організації, проведення азартних ігор та лотерей призначають експертизи комп'ютерної техніки, експертизи комп'ютерно-програмних продуктів (комп'ютерно-технічні експертизи); економічні експертизи; товарознавчі експертизи; криміналістичні експертизи (трасологічні, почеркознавчі, криміналістичні експертизи документів тощо).

Враховуючи класифікацію видів експертних завдань, слід відзначити, що такі експертні дослідження відносяться до класифікаційних та діагностичних (неідентифікаційних) видів експертиз [2, с. 126].

Під час залучення спеціалістів до участі у проведенні слідчих (розшукових) дій спеціалісти надають допомогу у дослідженнях гральних автоматів, відео атракціонів, лотерейних терміналів, конструктивно схожих з гральними пристроями, іншого обладнання казино та гральних закладів. Спеціалісти надають допомогу у розробленні, вивченні, актуалізації і узагальненні знань із теоретичних основ проявів незаконної діяльності із організації, проведення азартних ігор та лотерей, з перевірки на практиці питань, які пов'язані із вирішенням неідентифікаційних завдань при дослідженні певного виду об'єктів, що є результатом інженерно-технічної діяльності людини, а саме: визначення чи є (чи відноситься) наданий технічний засіб до гральних автоматів, відео атракціонів тощо та чи перебуває він на момент дослідження у справному стані.

До спеціалістів, які можуть бути залучені до організації досудового розслідування незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей, можна віднести членів Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей, діяльність якої провадиться відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 року [7].

Прибувши для участі у огляді, спеціалісти повинні одержати від працівників правоохоронних органів України всю необхідну інформацію про обставини незаконної діяльності із організації, проведення азартних ігор та лотерей, про дії учасників огляду події, здійс-

нені до прибуття, а також ті завдання, які необхідно спеціалістам вирішити. Надалі спеціалісти виконують доручення працівника органу досудового розслідування, які стосуються використання ними спеціальних знань.

Особливістю огляду місця події у цих кримінальних правопорушеннях є необхідність залучення спеціалістів в галузі комп'ютерної техніки та азартних ігор, а також необхідність огляду особливих предметів – грального обладнання, спеціального комп'ютерного обладнання та програмного забезпечення, призначеного для проведення чи надання можливості доступу безпосередньо до азартної гри [8, с. 182].

Непроцесуальними формами використання спеціальних знань під час досудового розслідування вказаних кримінальних правопорушень є: залучення спеціаліста до проведення перевірок, які проводяться за вимогою представників правоохоронних органів на підставі Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» від 14 липня 2020 року [6]; консультативна допомога спеціаліста та інші. Наприклад, керівник органу досудового розслідування може залучити спеціаліста для надання консультацій з приводу використання стимуляторів ігрових автоматів та платіжних систем, які використовуються [1, с. 11].

Таким чином, використання спеціальних знань у вигляді залучення спеціалістів до участі у досудовому розслідуванні незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей відбувається у процесуальній і непроцесуальній формах. Варто зазначити, що важливим є комбіноване застосування обох форм використання спеціальних знань.

Список бібліографічних посилань: 1. Айдемський Є. В. Діяльність оперативних підрозділів по виявленню та припиненню злочинів у сфері грального бізнесу. *Форум права*. 2014. № 1. С. 7–13. 2. Гуменський О. А. Щодо розробки методики експертного дослідження гральних автоматів, відеоатракціонів, лотерейних терміналів та конструктивно схожих з ними пристроїв. *Теорія і практика судової експертизи*: Зб. мат. кругл. столу (м. Київ, 12 травня 2016 р.) / редкол.: О. Л. Кобилянський та ін. Київ: Київ. ННІ № 2 НАВС, 2016. С. 126–129. 3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. 4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Офіційний вісник України*. 2012. № 37. Ст. 1370. 5. Полуніна Л. В. Особливості участі спеціаліста при огляді місця події, пов'язаного з незаконним виготовленням підакцизних товарів. *Теорія та практика судово-експертної діяльності*. Матеріали VIII міжвідом. наук.-практ. конф.

(м. Київ, 27 листопада 2019 р.): у 2 ч. / редкол. С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 340-342. **6.** Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор: Закон України від 14 липня 2020 року № 768-IX. Офіційний вісник України. 2020. № 66. Ст. 2129. **7.** Про Комісію з регулювання азартних ігор та лотерей: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 р. № 891. *Офіційний вісник України*. 2020. № 79. Ст. 2558. **8.** Топо-рецька З. М. Особливості розслідування зайняття гральним бізнесом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2012. 225 с.

Наукове видання

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
КРИМІНАЛІСТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

**Тези доповідей
Міжнародної науково-практичної конференції**

м. Харків, 25 листопада 2022 р.

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7339681>

Відповідальний за випуск: *О. М. Музичук*
Комп'ютерне верстання: *А. О. Зозуля*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 25,73. Обл.-вид. арк. 25,33.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Л. Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.